

*Рудолф Щайнер*

ДУХОВНИТЕ  
СКРИТИ  
ПРИЧИНИ  
ЗА  
ПЪРВАТА  
СВЕТОВНА  
ВОЙНА

*Поредица „Просветление“*

## В Поредица „Просветление“ досега:

1. Рудолф Щайнер, „Същност на музикалното“
2. Рудолф Щайнер, „Прераждане и карма“
3. Рудолф Щайнер, „За мистерийните драми“
4. Рудолф Щайнер, „За инициацията“
5. Рудолф Щайнер, „Проблеми на модерната психоанализа“
6. Рудолф Щайнер, „Стихове и медитации“
7. Рудолф Щайнер, „Смъртта като преобразуване на живота“
8. Рудолф Щайнер, „Окултна история“
9. Рудолф Щайнер, „Индивидуални духовни същества  
и тяхното въздействие в душата на човека“
10. Рудолф Щайнер, „Моят жизнен път“
11. Олаф Кооб, „Азът и неговият двойник“
12. Рудолф Щайнер, „История на човечеството“
13. Рудолф Щайнер, „Фридрих Ницше, борец срещу своето време“
14. Рудолф Щайнер, „Четири мистерийни драми“
15. Рудолф Щайнер, „Мистерийни центрове“
16. Рудолф Щайнер, „Първоначални импулси на духовната наука“
17. Рудолф Щайнер, „Тайните на прага“
18. Рудолф Щайнер, „Сътворението на света и човека“
19. Рудолф Щайнер, „Човекът и светът. Действието на духа  
в природата. За същността на пчелите“
20. Рудолф Щайнер, „Природата и човекът от гледна точка на духовната наука“
21. Рудолф Щайнер, „Природни и духовни същества  
и тяхното въздействие в нашия сетивен свят“
22. Рудолф Щайнер, „Връзката между живите и мъртвите“
23. Рудолф Щайнер, „Животът на човека и животът на Земята.  
Същност на християнството“
24. Йохан Валентин Андре, „Химичната сватба на Християн Розенкройц“
25. Олаф Кооб, „Болната кожа“
26. Олаф Кооб, „Ако органите можеха да говорят“
27. Рудолф Щайнер, „Терапията от гледната точка на духовната наука“
28. Рудолф Щайнер, „Свърхсетивният човек от антропософска гледна точка“
29. Рудолф Щайнер, „Духовните скрити причини  
за Първата световна война“

*Рудолф Щайнер*

**ДУХОВНИТЕ  
СКРИТИ  
ПРИЧИНИ  
ЗА  
ПЪРВАТА  
СВЕТОВНА  
ВОЙНА**

*Космическа и човешка история*  
седми том

Шестнадесет лекции, изнесени в Щутгарт  
между 30 септември 1914 г. и 26 април 1918 г.  
и на 21 март 1921 г.

*Преводач:*  
Евгени Мангулов

## РУДОЛФ ЩАЙНЕР

### КОСМИЧЕСКА И ЧОВЕШКА ИСТОРИЯ

GA 170

Том I – Загадката на човека. Духовните източници на човешката история  
15 лекции от 29.VII до 3.IX. 1916.

GA 171

Том II – Вътрешните импулси за развитие на човечеството. Гьоте и кризата  
на XIX век  
16 лекции, Дорнах, от 16.IX по 30.X. 1916.

GA 172

Том III – Кармата на професията от гледна точка на Гьотевия живот  
10 лекции, Дорнах, 4-27.XI.1916.

GA 173

Том IV – Карма на неистината. Обзор на историческите епохи. Част I  
13 лекции, Дорнах, 4-31.XII.1916. и Базел 21.XII.1916.

GA 174

Том V – Карма на неистината. Обзор на историческите епохи. Част II.  
12 лекции, Дорнах, 1-30.I.1917.

GA 174a

Том VI – Средна Европа между Запада и Изтока.  
12 лекции, Мюнхен 13.IX., 3.XII, 19...23.III, 29.XI.1915.;  
18-20 III.1916; 19 и 20.V.191...14 и 17, II, 2 и 4.V.1918.

GA 174b

Том VII – Духовните скрити причини за Първата световна война.  
16 лекции, Щутгарт 30.IX.1914; 13 и 14.II, 22-24.XI.1915;  
12 и 15.III.1916; 11, 13 и 15.V.191...23 и 24.II, 23  
и 26.IV.1918; 21.III.1921.

© Рудолф Щайнер, автор

© Евгени Мангуров, преводач

© Христо Маринов, технически редактор

© Издателско ателие А<sup>6</sup>, 2016

## СЪДЪРЖАНИЕ

### **ПЪРВА ЛЕКЦИЯ, 30 септември 1914 г. . . . . 11**

Съвременността като време за изпитания. Съюзът между Германия и Австрия и противоестественият съюз на Франция и Англия с Русия. Разбиране за настоящите съдби на народите чрез цикъла на душите на народите. Борбата на душевните сили в мистерийните драми като образ на борбата на народите. Безсмислеността на въпроса за виновниците за войната. Херман Грим за немците. Душата на убития ерцхерцог. Превръщането на силите на страха в мъжество и въодушевление. Помощта на загиналите за сражаващите се. Развитие на способността за любов чрез духовната наука. Войната като велик духовен учител. Думите на един отиващ на бой. Помощта на изречението: „Духове на вашите души...“ Стремещът на германците към мир. Войната като заговор срещу духовния живот на германците. Към обективност по отношение на народностния дух призовава изречението: „Ти, мой земен космически дух...“ Надежда за бъдещето.

### **ВТОРА ЛЕКЦИЯ, 3 февруари 1915 г. . . . . 27**

Истините за съткновенията на народите не са общозначими и не са достъпни за човешкото познание. Разликата в мисиите на цветните и белите народи. Бъдещата велика битка между цветната и бялата раса. Своеобразието на германските народи. Балдур и Христос. Славянската култура като предтеча на шестата културна епоха. Размяната на писма между Ренан и Щраус. Възможността за Средна Европа да излезе извън пределите на националното. В Англия Теософията е редом с външния духовен живот, в Германия Антропософията е в тясна връзка с останалия духовен живот. Казаното в 1870 г. За тенденциите в Русия към придвижване на Запад. Значението на днешните ни мисли и чувства за бъдещето.

### **ТРЕТА ЛЕКЦИЯ, 14 февруари 1915 г. . . . . 51**

Връзката на човека с духа на неговия народ и с духовете на другите народи. Окултни основи за разгръщане на войната. Явяването на Христос в етерно тяло. Съюзът на Франция и Русия като външна илюзия. Задачата на Централна Европа. Дейността на Христос в неосъзнатите сили на душата. Константин, Орлеанската дева, Олаф Естезон и 13-те свети нощи. Трудностите на себепознанието. Коремно и главоово ясновиждане. Пробуждане на съзнанието в душите след смъртта. Тео Файс и действието на неговото етерно тяло в Гьотеанума. Етерните тела на загиналите в сражения.

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |            |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>ЧЕТВЪРТА ЛЕКЦИЯ, 22 ноември 1915 г. . . . .</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         | <b>75</b>  |
| Значението на масовата смърт по време на война. София Щинде. Нашата връзка с умрелите. Животът в духовния свят след смъртта. Действието на Йерархиите в битието на умрелите. Значението на нашата памет за умрелите за самите умрели.                                                                                                                                                                                      |            |
| <b>ПЕТА ЛЕКЦИЯ, 23 ноември 1915 г. . . . .</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             | <b>89</b>  |
| Преживявания на душата след смъртта. Панорама на живота. Продължаващата памет за момента на смъртта. Навлизане в камалока. Формиране на кармата. Връзката на нашето съзнание в съня с живота в камалока. Действие на етерните тела на преждевременно умрелите.                                                                                                                                                             |            |
| <b>ШЕСТА ЛЕКЦИЯ, 24 ноември 1915 г. . . . .</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            | <b>107</b> |
| Образуване на семената на растенията под въздействие на космическите сили. Наблюдение на астралното в света на животните. Загадката на смъртта. Дейността на рано умрелите в отвъдното. Резултати от изследванията на Мориц Бенедикт. Значение на духовното за развитието на Земята към бъдещия Юпитер.                                                                                                                    |            |
| <b>СЕДМА ЛЕКЦИЯ, 12 март 1916 г. . . . .</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               | <b>128</b> |
| Отхвърлянето на Антропософията от Ани Безант. Съществените черти на руския народ. Използването на тези качества от властимащите. Необходимостта от възприемане на средноевропейския импулс от руския народ. Противоположност между същността на германския и английския народ. Целите на англосаксонските окултисти. Развитието на Елена Петровна Блаватска. Машинациите на френските окултисти в разгръщането на войната. |            |
| <b>ОСМА ЛЕКЦИЯ, 15 март 1916 г. . . . .</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | <b>148</b> |
| Значение на нашите мисли за работата на третата Йерархия върху развитието на Земята. Формирането на следващата ни инкарнация чрез следсмъртните преживявания на душата. Поява на знание за духовното в кармата на Бертрам. Безпомощността на съвременната медицина. К. Е. фон Баер и Ернст Хекел. Тайните интриги на свободните зидари и панславистите.                                                                    |            |
| <b>ДЕВЕТА ЛЕКЦИЯ, 11 май 1917 г. . . . .</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               | <b>168</b> |
| Потребност на съвременния човек от Антропософията. Пробуждане за самостоятелност чрез антропософската литература. Недоразумения при четенето ѝ. Откъснатото от действителността съвременно мислене. Лео Кьонигсбергер. Стремещът на хората към удобство. Внасяне на личния елемент в антропософското движение. Е. Бамлер, Макс Зейлинг, Макс Хайндел. Необходимост от два подхода.                                         |            |

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>ДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 13 май 1917 г.</b> . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | 192 |
| Необходимостта от материализъм. Ернест Ренан. Подмладяването на човечеството. Удроу Уилсън. Проникване в дейността на третата Йерархия и развитие на самостоятелност в човека. Въздействие на лишените от духовност методи на възпитание в наши дни. Лишените от реалност съвременни възгледи „Градът като форма на живот“ и „Античният град“. Двамата подхода.                                                                                                                                               |     |
| <b>ЕДИНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 15 май 1917 г.</b> . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           | 213 |
| Душевното и неговата връзка с отвъдното. Ритмите на живота. Загубата на съзнанието за духовното през епохите. Насилственото посвещаване на римските цезари. Нерон като първия психоаналитик. Значение на Мистерията на Голгота за развитие на себесъзнанието на човечеството. Вредността на абстрактните идеи. Конкретното прилагане на идеите за братство, равенство и свобода. Тричленността на човека и съборът от 869 година. Задачата на духовната наука във връзка с пречките от вънасянето на личното. |     |
| <b>ДВНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 23 февруари 1918 г.</b> . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | 213 |
| Мислене, чувство и воля. Общуването ни с умрелите. Възстановяване на общуването с умрелите чрез конкретни спомени. Истинският исторически преглед и илюзията на историята. Особености във взаимоотношенията ни с умрелите. Пътят на Ерве до фашизма. Духовните основи на взаимоотношенията Изток – Запад.                                                                                                                                                                                                     |     |
| <b>ТРИНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 24 февруари 1918 г.</b> . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      | 260 |
| Победата на Михаил над ариманичните духове и въздействието ѝ върху Земята. Значението на 1879 година. Мъртвите, лъжливите им призиви и въздействието им в педагогиката. Интересът към дълбоките въпроси на работниците. Теодор Циген. Ленин. Последствия от откъснатото от живота мислене! Уилсън като непрактичен теоретик.                                                                                                                                                                                  |     |
| <b>ЧЕТИРИНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 23 април 1918 г.</b> . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      | 285 |
| Някои конкретни сведения за живота след смъртта. Значение на имагинациите, инспирациите и интуициите за живота между смъртта и новото раждане. Едуард фон Хартман. Двете различни книги на Хертвиг. Луциферическите импулси в миналото, ариманическите импулси в бъдещето. Значението на бездуховността на съвременния живот за социалния живот.                                                                                                                                                              |     |
| <b>ПЕТНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 26 април 1918 г.</b> . . . . .                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         | 306 |
| Подмладяване на човечеството. Настройката за очакване и значението му в педагогиката. Вредността на съвременните методи на възпитание.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |     |

Образното преподаване като противовес на наизустяването на буквите. Примери за въвеждане в пълно преживяване на природата. Нашето общуване с умрелите. Живото продължаване на въздействието на Гьоте в духовната наука. Уилсънизмът и Ленинизмът като породени от лишения от духовност мироглед.

**ШЕСТНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 21 март 1921 г. . . . . 328**

Въпросът за виновниците за войната и диктатът на победителите. Двете основни мисли в ръководителите на англосаксонската раса. Двата пътя на английската политика. Непрактичността на мисленето на „практиците“. Икономическата и политическа обстановка в Австрия в навечерието на разразилата се война. Германският император. Решението на Молтке. Неговите мемоари. Важните моменти преди началото на войната. Неосведомеността на отговорните лица. Потребността от обширен исторически преглед.

**Бележки . . . . . 355**

**Рудолф Щайнер - живот и творчество . . . . . 370**



В годините на войната Рудолф Щайнер преди всяка лекция, изнасяна в антропософски кръг в обхванатите от войната страни, е произнасял думи, насочени към воюващите и към преминалите през прага на смъртта. Те гласят:

Да се обърнем, мили приятели, към духовете защитници на тези, които са навън по обширните полета, където се разиграват съвременните събития.

Духове на вашите души, закрилници творящи!  
Да донесат крилата ваши  
на душите любовта жадувана  
на поверените ви земни хора  
и съединявайки се с вашта мощ,  
молбата ни помагащо да заблести  
за души, които дири тя с любов.

И за тези, които в резултат на събитията вече са преминали прага на смъртта:

Духове на вашите души, закрилници творящи!  
Да донесат крилата ваши  
на душите любовта жадувана  
на поверените ви хора в сферите  
и съединявайки се с вашта мощ,  
молбата ни помагащо да заблести  
за души, които дири тя с любов.  
И Духът, към Когото се стремим с нашето познание,  
Духът, Който дава на земния живот смисъл,  
значение и съдържание,  
Духът, от божествените слънчеви висини  
преминал през Мистерията на Голгота,  
да бъде Той с вас и тежкия ви дълг.

При други обстоятелства думите са звучали по следния начин:

Ние отново преди всичко ще се обърнем към Духовете-Хранители на тези, които по силата на тежките обстоятелства стоят навън по бойните полета:

Вие, бодърстващи над земните души,  
вие, реещи се над земните души,  
Духове, пазещи човешките души,  
от мировата мъдрост действащи с любов,  
чуйте нашата молба, погледнете нашата любов,  
която с вашите носещи помощ лъчи-сили  
да се съедини се стреми,  
на духа се отдава и любов изпраща.

И към пазещите тези, които по силата на обстоятелствата вече са преминали прага на смъртта:

Вие, бодърстващи над душите сфери,  
вие, реещи се над душите сфери,  
Духове, пазещи човешките души  
от мировата мъдрост действащи с любов,  
чуйте нашата молба, погледнете нашата любов,  
която с вашите носещи помощ потоци-сили  
иска да се съедини, предчувствайки духа, любов излъчвайки.  
И Духът, към Когото искаме да се приближим  
чрез нашата духовна наука,  
Духът, Който чрез Мистерията на Голгота се стремеше  
да донесе изцеление на Земята  
и на човечеството свобода и прогрес,  
да бъде Той с вас и с тежкия ви дълг.

## ПЪРВА ЛЕКЦИЯ

*Щутгарт, 30 септември 1914 г.*

Ускорено от събитията, разиграли се в последните години, над света се разрази това, което в основни линии отдавна можеше да се предвиди. Едва в следващите епохи напълно ще се осъзнае в цялата им дълбочина сериозността на събитията, чиито свидетели сме. Много от това, което е в основата на тези сериозни събития, остава днес извън нашето ползрение – даже в техните външни проявления. Но за нас, мили мои приятели, в тези сериозни времена е значимо преди всичко следното, което искам да изразя с такива думи: в течение на години се задълбочавахме в познанието за духовното, опитвахме се да овладеем познаването, чувстването и възприятието на духовните светове и на всичко, което се отнася към това познание, чувстване и възприемане. Но сега в известен смисъл стоим пред неизбежното изпитание: ще бъдем ли в състояние, под тежестта на стоварилите се върху нас бедствия да запазим верността към нашите високи идеали, предписвани ни от нашето знание за духовния свят и неговото живо възприятие. Да, там, в нашите клонове, където са събрани единомишленици, обединени от общи чувства, това е по-лесно – да се съхрани това, което духовната наука трябва да донесе на човечеството, но ние навсякъде и всякога трябва за пазим високите идеали, изказани още в нашето първо основно положение<sup>3</sup>. Ние не сме общество, действащо сред родствени народи, ние се стремим да разпространим върху целия свят духа на миролюбието. С това са свързани изпитания, тъй като във времето, в което живеем, действително е трудно да се издигнеш до висока обективност, до справедливост.

Изхождайки от това, за което се говори в днешната ми лекция, жителите на Средна Европа и преди всичко германският народ имат в известна степен възможност по-скоро, отколкото другите народи, да стигнат до обективната спра-

ведливост. Тук трябва не просто да се отдаваме на непосредствените впечатления, а като сериозни антропософи трябва да се опитаме с разбиране да вникнем в говоренето, в което днес звучи стремеж за справедливост в духовен смисъл.

Не от желание да ви занимавам с лични работи, а защото е симптоматично, искам да споделя следното: може би някои от вас имат под ръка първия том от книгата ми „Загадки на философията“<sup>4</sup>. Вторият том беше отпечатан във втората половина на юли до 104 страница, но наред изречението беше прекъснат. И то на място, което за мен е значително и симптоматично. Характеризирах френските философи и се стараех максимално да бъда обективен. След това имах намерение да премина към млад, малко известен мислител. Искан след разглеждането на съвременните френски философи да премина към това, което се говори тук, от тази страна на Рейн, в Германия. Но печатната кола беше празна, тъй като се разрази войната. Често ми се случваше да гледам празните страници на 13-та кола.

И тогава се раздадоха гласове зад Рейн. Добре познаваме тези гласове. Говореха за германското варварство и други подобни и ни хвърляха пълни с ненавист и клевети обвинения. Това, което тогава се наложи да преживея, беше отчайващо. Именно уважаемите представители на духовния живот във Франция подклаждаха в народа ненавист и страсти. В този случай личното може да бъде разгледано като симптоматично. Когато в книга за история на философията се пристъпва към френските философи и душевният стремеж е да им се отдаде дължимото, и старанието е с всички сили, с максимална обективност вживяване във философията на Запада, горчивина изпълва душата, когато, без оглед на фактите, крещат за „варварските маниери от другата страна на Рейн“. Още по-горчиво беше, че един от най-яроствните противници и ненавиждащи всичко германско беше Морис Метерлинк<sup>5</sup>.

Изумително е: първото произведение, написано от Метерлинк, което вече напълно изразява неговото същество и

своеобразието му, звучи съвсем като от Новалис, като сътворено от Новалис. Без Новалис нямаше да го има и Метерлинк. Всичките му по-късни произведения са израснали именно от това първо, от фундамента на Новалис. Което също хвърля светлина върху това, как в наше време се ражда справедливостта. В събитията от нашите дни е съвсем недостатъчно просто да се слушат гласовете, звучащи тук и там поради страдание, а трябва живо да се откликва на ставащото. Когато се позволи на тези гласове да зазвучат, това води до обективността. Тази обективност няма нищо общо с малодушието.

В наше време стават събития от огромна важност, потресаващи събития. И бъдещето ще бъде принудено за сравнение да взема най-значителните събития от миналите времена. И за да се образува нещо подобно, трябва да се вземе не едно, кое да е историческо събитие, а трябва да се съединят много исторически събития.

Както веднъж, в периода на разцвета на гръко-римската култура, римляните са били принудени да започнат Пуническите войни против Картаген, както тогава паметната битка при Мила<sup>6</sup> решила съдбата на римляните, които успели да предпазят своята цветуща култура от поглъщане от водещите към упадък, но външно все още могъщи сили на държавата на картагенците, така в разразяването на съвременната война ние виждаме сякаш подобие на онези събития. Това може днес да бъде казано тук. Войната между Рим и Картаген е била знаменателна. Картагенците са имали мощна флота, изглеждаща могъщо в сравнение с малобройната флота на римляните. Но римляните стигнали до съвсем необичайната идея за прехвърлящите мостове, които те прехвърляли от римския на картагенския кораб, превръщайки по такъв начин морския бой в сухопътен, и в привичните им условия удържали решаваща победа. Както тогава станало нещо нечувано за онези времена, така и в Лютих<sup>7</sup> се разиграло нещо, напомнящо събитията от древността, което могли да предвидят малцина и за което идните времена ще говорят като за велико достижение. Споме-

навам за тези факти само защото искам да ви обърна внимание на значителните събития, чиито съвременници сме.

Именно сега са дните, когато на изток и запад се вземат най-важни решения по острието на бръснача. Сърцето може да ти се пръсне, ако се замислиш, какви сили си противостоят една на друга; но именно в тези дни, когато предстоящите решения като неизвестна стоят пред питащия поглед на хората, може да се обърне внимание на нещо друго, имащо изключително значение.

Мога да говоря за тези неща така, както ще говоря, защото аз в известен смисъл съм подготвен за това от моята карма. Не съм се родил в тези краища, за които казват, че толкова много са допринесли за войната на народите. Но старявайки, виждам, че още от детството съм бил предопределен да нямам родина. Нямах условия да преживея интимната връзка с родната земя и жителите ѝ. Освен това детството ми се падна по време, когато в самата Австрия се срещнах с ненавист към германското, когато австрийските немци още бяха под впечатлението от победата на Прусия, когато и немците от Австрия ненавиждаха немците от Германия. Нямах основания за пробуждане в мен на предвзетост по отношение на Германия. Отсъствието на родина, което ми беше дадено от моята карма, ми позволява да говоря обективно, с пълното съзнание, че чрез казаното от мен говори Антропософията.

Работата днес не е в пророческите изказвания. Затова няма да спорим с тези, които казват: още е съмнително за кого ще е крайната победа. Но една победа, важна победа, съзвучна с духовния начин на мислене, чието значение е неугасимо за бъдещите времена, вече е удържана. Що за победа е това? Тя беше постигната преди началото на войната. Тази победа може да бъде охарактеризирана със следните думи: не е ли била Средна Европа дълги години свързана с Изтока? Става дума не за народа, живеещ на изток в Европа. Добре сме осведомени за този народ и който иска да знае истината за ролята на този народ в общото развитие на народите, нека прочете

цикъла лекции „Мисиите на отделните народностни души във връзка със северно-германската митология“<sup>48</sup>. Той е друго нещо, този народ на изток, а съвсем друго – трилистникът, стоящ начело на противниците на германската духовност: царизмът, руският милитаризъм, получил шамар, и свикналият да лъже панславизъм. Имаше нишки, водещи от сърцето на Европа към този трилистник, макар и не до последното листенце.

На 31.VII. тази година с обявяването на войната тази нишка между германо-австрийското ръководство и царизма беше скъсана. Това беше голяма победа... /следва празнина в ръкописа/. (Смисълът е примерно такъв, че събитията, разиграли се тогава между Централна Европа, западните могъщи сили и Русия, са имали световноисторическо значение)<sup>2</sup>.

Тук имаме важни черти на съвременната история. Не трябва да си затваряме очите за неестествеността на съюза между Западна и Северозападна Европа с Изтока, ако наблюдаваме от гледна точка на Антропософията. Да се опитаме да се приближим от тази гледна точка.

По време на нашите сблъсъци с госпожа Безант<sup>9</sup> един индуски учен каза, че маниерът, с който госпожа Безант креши за търпимост, напомня ситуация, при която на човек се канят да му отсекаят ръката и той се дърпа, а него го призовават към търпимост, иначе ще се скарат. Не трябва много ум, за да разбереш, че това е абсурдно – да искаш лоялност от човек, на когото се каниш да отрежеш ръката.

В последните седмици често ми се налагаше да чувам именно такова съждение: ако Австрия не беше започнала война със Сърбия, това би била проява на търпимост. Точно същата работа. Този, на когото искат да отсекаят ръката, го призовават да бъде търпелив: имаме много възможности да се учим на обективност в разиграващите се около нас трагични събития, но за това е нужно да може да се мисли. Да се научим да мислим е също една от задачите на Теософията. Има цикъл за душите на народите. Ако сега, в тези тежки обстоятелства не го приемем с цялата сериозност и благоговение, то тогавашна-

та ни работа над разбирането му ще се окаже безплодна теоретична игра. Необходимо е тези неща да станат наша плът и кръв, за да ги почувстваме, за да ни донесат ясно разбиране. В предпоследната лекция от този цикъл се опитах да покажа, че различните души на народите по отношение на трите душевни сили взаимодействат помежду си така, както това е показано в последната картина на мистерийната драма „Портата на посвещението“. Съдържанието на думите, които там изрича всеки от тримата персонажи, би трябвало да бъде възпроизведено точно, тъй като всеки от персонажите представлява една от трите способности на душата<sup>10</sup>. В предпоследната лекция на цикъла за душите на народите се посочва, че в народите на Италия и Испания звучи в наши дни отзвук от следатлантската култура: техният народен характер е акцентиран в сетивната душа. Във Франция това е разсъдъчната душа, в Англия – съзнателната душа и в Средна Европа – Азът.

Не го ли знаем по своята собствена душа и вътрешната борба между отделните и членове? На това обръща внимание втората мистерийна драма „Изпитанието на душата“. Можем да получим ключ към разбирането на това, което идва в наше време, ако позволим да ни въздейства всичко, което там е казано. И трябва да пробваме да направим дадената в цикъла картина толкова ясна в своята душа, че да разберем как ние в Средна Европа трябва да търсим Аза. Така, както разигравщото се днес като тежка съдба в света стоеше пред нашите души в дните на мир, в тишината на духовната работа над този цикъл. По същество много от това, което става сега, ще ни стане ясно, ако вземем предвид всичко казано в този цикъл. Само тогава ще достигнем необходимата обективност.

Във всички войни става така, че противниците виждат един в друг виновника за войната. За нас, скъпи мои приятели, това не подхожда, ние не можем да мислим така. На нас ни подхожда друго. Ще го поясня с пример. Представете си: старец се съпоставя с дете, пълно със свежест и сила. Правилно ли би било, ако старецът започне да се сърди и каже: ти, с тво-



ята млада сила, ти си виновно за изнемошелите ми старини! Това не е по-разумно, отколкото когато сега например наричат германците виновници за войната. Трябва да ни е ясно: това, което става, е заложено в кармата на народите. И в живота на всеки народ има младост и старост; и както в човешкия живот свежата сила на младостта не е виновна за изнемощялостта на старостта, също толкова нелепо е да се предявяват такива обвинения в живота на народите.

Но всички тези разговори не трябва да ни заслепяват; трябва да гледаме фактите обективно. Дълбоките първопричини на съвременните събития днес не подлежат на обсъждане, и то не защото такива обсъждания могат да повредят кръвта на някого, но аз мога по друг начин да ви покажа в какво тук е работата.

Като антропософи ние знаем: в немския дух почива Азът на Европа. Това е обективен окултен факт. Искам да назова името на един човек, не теософ, но живял в духа на германския народ, за да охарактеризирам до какво е довело осъзнаването му на Аза. Знам, че така мисли не само той. Това е Херман Грим<sup>11</sup>, който в духовен смисъл сякаш носеше в себе си духа на Гьоте. Той произнася изумителните думи: „Общите морални убеждения на всички хора – това днес е обединяващата всички нас църква. С по-голяма от когато и да било страст днес ние търсим видим израз на тази общност. Всички действително сериозни стремежи на масите са насочени към тази единствена цел. Националните различия са изгубили тук своето значение. Ние чувстваме, че в етичния мироглед няма национални разлики. Всички ние сме готови да се пожертваме за своята родина; но ние сме далеч от това, за тази цел да искаме война. Твърдението, че запазването на мира е наше свещено желание, не е лъжа. „На земята мир и между човеците благоволение“ – това ни пронизва. Погледнете какво говори Антропософията в отговор на тези слова. Нашето духовно движение търси възможности да удовлетвори такива стремежи. Ето и други думи на Херман Грим: „Хората осъзнават своята общност, когато се

усещат подвластни на незримото, сякаш в облаците почиващо Могъщество, на което не смеят нито да противостоят, нито да го разглеждат като нещастие, и усещат като свой вътрешен дълг разбирането за правилността и справедливостта на решенията Му. Те се стараят да се оправдаят с боязливост. Какви усилия употребяват днешните французи, за да представят войната против Германия като законна необходимост, и те изискват признаването на това от другите народи, че и от самите германци.“ Като отговор на тези думи приеете това, което казва Антропософията за света на Йерархиите. Потресаващо е, когато виждаш как човечеството в лицето на най-издигнатите си представители е пълно с копнеж и стремежи към това, което носи със себе си Антропософията, но я подминават и не я откриват, и как тогава с боязлив устрем хората си търсят оправдание.

Още един забележителен факт. Херман Грим казва: Как се стараят съвременните французи да представят войната срещу Германия – като законна необходимост, признаването на което те изискват от другите народи, даже и от самите германци. Това е твърде меко казано. Стремежът да се представи войната като законна необходимост – не го ли виждаме и днес в това, което идва насреща ни от Запад?

И други думи на Херман Грим искам да ви прочета днес. Отново ще видите колко близо е до това, което носи в себе си нашето движение. „Жителите на нашата планета, взети заедно като единство, ги изпълва всеобщо фино чувство, достъпно и за най-изостаналите народи. Хората днес признават на всяко отделно духовно същество правото на индивидуално самоутвърждаване. Даже дивите създания постигат това.“ Но тези думи на Херман Грим казват същото, което е изказано в основните принципи на нашето общество.

Виждале, че Антропософията е отговор на призива, звучащ в гласовете на най-добрите представители на германския дух. Чрез това се осветява и фактът, че германецът, където и да е, идвайки със своите навици и навлизайки в обичаите на

друга страна, не губи своята духовна култура и своята националност.

Всичко това, скъпи мои приятели, в известна степен ни дава право да се смятаме за прави, без да затваряме очи и за това, което действително трябва да бъде взето предвид.

Последните години поднесоха изненади и за окултистите. По време на курса ми в Норкьопинг<sup>12</sup> трябваше да кажа думи, предизвикани от такава изненада. Наистина, още преди много години можеха да се предскажат разиграващите се сега събития, както и закономерното им разиграване именно през тази година. Но в началото не можеше да се предугади, че когато се съберем за Мюнхенския цикъл<sup>13</sup> и се разотидем след това, ще стоим пред най-значителното събитие – убийството в Сараево<sup>14</sup>. Много пъти съм подчертавал колко различно значат събитията тук, на физически план, и на духовен план, как нерядко те дават обратна картина, и все пак бях поразен, когато успях да сравня индивидуалността, преминала през това убийство, преди и след смъртта ѝ. Стана нещо изключително: тази личност стана космическа сила. Казвам ви това, за да ви обърна внимание как фактите от физическия свят са символи на духовното и как всички явления от физическия план могат да бъдат правилно разбрани само ако се разглеждат, изхождайки от духовното. Някои от вас знаят за това мое предишно изказване. Аз казах: ужасяващото витаеше в астралния свят, то не можеше да се спусне на физически план, тъй като на физически план бяха концентрирани астрални сили, силите на страха, които му противостояха. Беше 20 юли, когато видях как силите на страха се превърнаха в сили на мъжество и дързост. Непредаваемо значителен факт: силите на страха се превръщат в сили на мъжество. Тогава преставаше да бъде непонятен ентузиазмът, като съвсем изключителен феномен, обхванал цялата страна. Това е факт, който стана достъпен за мен, и доколкото ми е известно, не е възприет досега от нито един окултист.

Бяхте свидетели как този ентузиазъм за няколко дни об-

хвана изцяло хората, които дотогава бяха съвсем миролюбиви, и как те се вдигнаха на вълната на мъжеството.

Но скоро дойде времето, когато с болка научихме какви чудовищни жертви изисква тази война. И когато в първите дни на септември бях в Берлин<sup>15</sup>, дълбока болка обхвана душата ми, когато разбрах какво съцветие от германски души е паднало в жертва на бойните полета. Трябваше да се отдам на тази болка и от нея се роди – не по моя лична заслуга – окултно изследване. В страданието на душата се дарява окултно познание. Пред моята душа стоеше боязливият въпрос: когато се сблъскват такива маси от хора – какво се случва тогава?

И аз видях как падналите след смъртта се издигат над бойното поле и помагат на тези, които встъпват в бой след тях. Това разкри ясновидското изследване. Когато умрелите помагат на живите, това дава утеха в страданията. Скъпи мои приятели, това, което е Антропософията, трябва да проникне в дълбочината на живота и в момента, когато всяка утеха ни се струва безсмислена, когато душата не е в състояние да си открие правилното преживяване. И в тези условия познанието на духовното може да помогне на душата, в тези условия то може да донесе облекчение. Знаем, че сред нашето движение ще се намерят души, които и в тези трагични обстоятелства ще почерпят мъжество от духовното познание.

От духовната наука знаем, че човечеството се ръководи от духовни същества. В духовния свят приблизително са предначертани сроковете, в които трябва да бъде достигнато едно или друго. И така, приблизително до 1950 – 1970 година човечеството на Земята е предназначено да достигне известна способност за любов – за победа над егоизма. Всичко в духовната наука се стреми да пробуди тази любов. Това става така, както огънят в печката ражда топлината. Любовта може да бъде пробудена със слово; и нашето движение се опитва да я пробуди с великите откровения на Антропософията. Но ако човешките души не се отзоват в необходимата степен на словото, ако това върви твърде бавно, така че към определеното

време не се разкрият способностите за любов и жертвеност, тогава ще влязат другите учители.

В Дорнах това беше показано символично. Предполагаше се до началото на август да се завърши строителството на сградата. Нищо не излезе от това; от кармата не беше предопределено цялото здание да бъде завършено дотогава и, като символ на духа, да гледа на изток-югоизток от висотата на своя хълм.

Все пак, като стражи на духа, се възвисяват над околностите колоните и куполите. В нашето здание трябва да бъде разрешен и проблемът за създаването на изпълнено с акустика пространство. Мога да потвърдя, че правилната акустика е намерена. Пробите на звука в определеното място показваха правилността на акустиката на зданието. Но преди да чуят чрез тази акустика думи за живота на духа, нашите приятели чуха ехото на тътена на пушечната канонада от юга на Елзас, и вместо светлината на духовния свят, в зданието нахлуха и го заляха светлините на прожекторите от крепостта в Ищайн. Своеобразен символ! Символ, който тук може да бъде приведен. Понякога е нужен друг учител! Не действа ли той, не противостои ли мощно на материализма той? Какво стана само за седмица! Какви победи над егоизма! Каква готовност за жертви и любов към хората се пробуди!

Когато за кратко пътувах до Виена<sup>16</sup>, кармата ми пхна в ръцете един вестник. Там имаше съобщение от войник – австриец, заминал за фронта. В началото той описваше как по целия път ги е обкръжавала любяща грижа, а в края има едно място – войникът явно никога не е бил близък с Теософията, – където той казва: „Ние, отиващите на бой, ще се постараме с цялото си мъжество и с всичките сили, които имаме, да браним справедливото дело; но останалите в къщи могат да действат“. И следват многозначителни думи. Той казва: „Ако Господ чуе молитвите – който не умее да се моли, нека обедини цялата сила на мисълта и волята в устрема за победа...“, и той носи всичките си сили!

Много години говорим за силата на чувствата. Това, което отглеждахме в себе си с дългогодишна работа, живее сега в този обикновен войник. Както и да се оценяват неговите преживявания, едно е несъмнено: това е одухотвореност на човешката душа, която извън тези събития още дълго не би стигнала до духовност.

Тези събития са значителни. Те могат да се съпоставят само с великите събития от миналото, които циклично се повтарят. Както войната на Рим с Картаген и войните от периода на преселението на народите, така и войната, в центъра на която стоим сега, е не по-малко значителна. От думите, казани от мен, едни особено ще потънат в душите ви: тези, които сега са по бойните полета, които проливат кръвта си в боевете, я принасят в жертва на това, което трябва да се направи за оздравяването на човечеството. И когато гледаме тези велики жертви, тези страдания, едно може да ни изпълни – не радост, а чувство на дълбоко удовлетворение: че тази свята кръв тече, осветена от ставащото, и тези, които са я пролили, ще станат най-важните участници в бъдещето. Много ще разберем, ако успеем да видим в пролятата кръв свещената кръв на жертвата. Ако с тази картина дадем сили на нашите души, тогава духът ще даде в нас своите плодове. Мога да кажа: именно в душите на нашите скъпи антропософски приятели може да живее това, което е казал този обикновен войник.

Мислите, които като дълбока убеденост могат да се съхранят в душите на антропософите, с особена сила ще звучат навън; и това е необходимо, за да бъдат действени думите, с които започваме нашите сбирки. Сред сражаващите се има вече такива, които имат в себе си правилни мисли и чувства.

Духове на вашите души, закрилници творящи!  
Да донесат крилата ваши  
на душите любовта жадувана  
на поверените ви земни хора  
и съединявайки се с вашта мощ,

молбата ни помагащо да заблести  
за души, които дири тя с любов.

Скъпи мои приятели! Целта на днешната ми лекция е това, което мислено усвоихме, да витае във вашите души срещу събитията, да се справим с изпитанието, да добием правилен поглед върху събитията и взаимоотношенията. Духовността ще дойде чрез този велик учител, властващ сега в Европа. Но човек е роден за свобода. Много зависи от тези, които са обединени с нас в нашето духовно движение. Ако във вашите души в това време на изпитания живеят правилните антропософски мисли, тогава пространството, което сега е изпълнено с взаимоненавистни страсти, ще се изпълни със светли светещи духовни мисли, със светли правилни чувства. Такива чувства дълго ще продължават да живеят.

Понякога нощем се моля, много от антропософите да изпрацат в света такива пълни с излъчваща светлина мисли-сили; и ако съзнателно насочим към това силите на нашата воля, ще имаме възможност да изпълним обкръжението си с истинско служене на любовта. Да бъдем внимателни, да не пропуснем възможността дейно да внесем в света любовта, живееща в нашите сърца. Където и да се намираме, нашата карма ще постави пред нас изискванията, за изпълнението на които сме предназначени.

Със сълзи в очите четох писмото до майка му на младия австриец, който на 26 юли слуша в Дорнах<sup>17</sup> казаните тогава думи; той пише за това как в сърцето му живеят силата и настроението, които дава Антропософията, и как това му помага да изпълнява дълга си на мястото, на което го е поставила съдбата. Същите мисли и чувства срещнах и в писмото на друг млад приятел, който също е бил на това събрание в Дорнах и после е заминал на фронта. Такива са мислите и чувствата, които днес трябва да живеят в душите: стремеж да се изпълни поставеният от съдбата дълг, да се даде власт на разсъдливостта и да бъдем внимателни, да не се изпусне моментът, изис-

кваш нашата любов. Тогава нещо ще стане в бъдеще, когато народите на Европа няма вече да си противостоят един на друг във войни, тогава мислите, които сега изпращаме в света, ще бъдат най-дълго живеещите, изпълнени със сила, и в тях ще звучи вечното. Това, което сега чувстваме, ще бъде оздравяващо – ако се съединим с чувството, което е една неизкоренима победа: победата на Духа.

Много значителни думи бяха казани тази пролет от един германски политик<sup>18</sup>. Той каза за нашите взаимоотношения с Русия, че Германия е в дружески взаимоотношения с Петербург, който не обръща внимание на подстрекателствата в пресата. И за Англия през юли беше казано, че напрежението отслабва, че преговорите с Англия не са прекъснати, че те продължават в дух на подобряване. Така говореше един известен политик още на 3 юли. Препрочитайки сега тези думи, се опитваш да си представиш колко безпомощно е било човешкото съждение в навечерието на разразилите се събития! Но едно става ясно от тези думи: ние не искахме война! И трябва – разберете ме правилно, – за да се изразя гротескно, трябва да не си германец, за да намерят тези думи нужното разбиране, за да придобият съответстващото им значение.

Но човешката душа търси нещо постоянно, не такива думи, които днес звучат, а утре се оказват несъстоятелни; тя търси това, което е истинно и днес, и утре. Тази истина тя ще намери само в духа. Можем да се доверим в победността на Духа. Който се свърже с духовното, ще намери правилния път към мъдростта, която се ражда само в съединяването с Духа. Именно през седмицата, предшестваща началото на войната, се случи да прочета в един вестник следните редове: „Въпреки недоволството на Либкнехт, аз настоявам, че в политическия живот няма нужда да се говори истината, с изключение на случаите, когато тя сама излиза наяве или когато причинява вреда някому“. Това изказване е родено от материализма на нашето време, в който щяхме да се задушим без тази война; а задачата на нашето движение е да го превъзмогнем. Това движе-



ние, като най-важно нещо, носи в себе си думите: Мъдростта е само в Истината<sup>19</sup>. Ако се стремим да постигаме нещата в тяхната действителна същност, тогава научаваме колко ни е необходим духът на Истината. Тъй като работата е в това, ние да пробием до тази обективност, която може да бъде достигната само чрез духа на Истината. Ако пробием до тази обективна Мъдрост, още днес може да се достигне това, което ще стане явно за идните времена, че тази война е заговор срещу германската духовност.

До такава обективност може да ни доведе изразът, насочен към Духа на народа:

Дух на моето земно отечество!  
Открий светлината на своя чин  
на Душата, носеща Христа,  
и така да може да намери тя  
сред хора на мировите сфери  
Тебе, звучащ със хвала и мощ  
на сетивата на човека, предан на Христа.<sup>20</sup>

Много може да последва за нашите души и за намирането от тях на правилния път, ако жизнено съединим душите си с това, което може да израсне от такова развитие. Тогава, знам, ще бъде осъществено нещо, което е важно звено в това, което трябва да се развие, което ще живее в душите на антропософите, и което носи в света Антропософията, и което ще осъществи надеждите. Искам да го изразя със следните думи:

От мъжеството на сражаващите се,  
от кръвта на битките,  
от мъката на осиротелите,  
от жертвените битки на народа,  
ще израсте духовен плод –  
към осъзнаване на духа душите ще насочи,  
и мислите им към света духовен.

Това е, скъпи мои приятели, което трябва да дойде: на дейна любов трябва да се учим, внимателни за изискванията на деня. С яснота и без предубеденост трябва да виждаме фактите, за да постигнем тази обективност, която е необходима днес и която е толкова трудно достижима за мнозина. Може би в това ще успеят да ни помогнат, внасяйки яснота, нашите чуждестранни приятели, които чуват тези думи.

Ако пробием до такава обективност и до такава готовност за дейна любов, тогава от такива стремежи ще се надигне силата, нужна на Духовете, които изпращат своите въздействия в съдбите на народите и които и в тези сериозни, тежки времена, помагайки и насочвайки, стоят редом до човечеството.

## ВТОРА ЛЕЦИЯ

*Щутгарт, 13 септември 1915 г.*

Отново и отново трябва да бъде подчертано, че жизнена точка на духовнонаучния ни живот е разбирането на това, че само едното знание, живеещо в представите и идеите, лишени от чувства и воля, все повече отива в миналото, и че ние трябва да търсим познанието като сбор от идеи и представи, чувства и волеви стремежи, които ще станат за нас действителен живот, в пълния смисъл на думата ще станат живи. От време на време трябва да насочваме нашите размишления, нашите медитации именно в тази кардинална точка. Само ако отново и отново предано се отдаваме на това размишление, отново и отново се връщаме към него, ще успеем да озарим душите си с излизащата от него светлина. Тъй като светлината, която може да излиза от това разбиране, само тогава ще озари нашите души, ако отново и отново предано се връщаме към това размишление. Защото именно за нас, с душа и сърце стремящи се да влезем в духовнонаучното течение, трябва в тези най-сериозни времена да бъде сърдечна необходимост да внесем в реалния живот, в непосредствения живот на душата това, което постигаме в познанието. Трябва да се постараям всичко това, което е само теория, само стремеж към знание, постепенно действително да се превърне в преживяване и чрез превръщането му в преживяване, да бъде дарено от духовния свят. Иначе ще тръгнем към душевно изсушаване; тъй като теориите, голите научни умозрения за това са и предназначени, да изсушават човешките души и изобщо целия живот на човека. Но в наше време много дълбоко се е вкоренила представата, че именно увереността на научното знание дава правилния ориентир в живота.

Големите събития от нашите дни трябва да станат за душите, устремени към духа, изискване, действително да си изяснят разликата между живота и лишеното от чувства и воля голо знание, между живота и наукообразно изградените пред-

стави за живота. Трябва веднъж поне малко да се постареем да стигнем до подобие на взаиморазбирането, на чисто човешкото взаиморазбиране; трябва да се опитваме да пробием до това, трябва да стигнем до осъзнаването, колко здраво се е укрепил в сърцето на съвременния човек демонът на теоретизирането. Трябва с яснота да насочим душевния си поглед към това, как иска да се вкорени този демон на теоретизирането. И това, което трябва да стане за нас Антропософията, няма да можем да го направим наше вътрешно преживяване, ако не се опитаме, ако не насочим вътрешния си поглед към фактите, които могат да сварят неподготвени и антропософите в техния вътрешен живот, които сочат, колко далеч стоят от непосредственото възприемане на духа, ако се отдават на съвременния душевен живот, и колко близо са до празното теоретизиране. Фактите трябва да се гледат в очите без превземки.

Давам за пример това, което ще кажа сега. Откакто над Европа и света се разразиха първите събития на войната, можях да говоря за преживяването в различни места по обширната територия на германския език, в това число и тук, в Щутгарт. Говорих за това на различни места. Какво беше едно от последствията от това, че тези преживявания се обсъждаха? Едно от последствията беше настойчивото желание на антропософите от другите страни да получат материалите, предназначени за говорещите немски език. Тези искания изхождаха от предпоставката, че Истината е една за всички хора и че такова пренасяне, без изменения и пояснения на казаното от едно място на друго място, може да послужи за изясняване на Истината. Стана модерно в нашето духовно течение всичко, което е казано, и това, което е казано в определен момент, в определено място и именно на дадения човек, да се записва и да се смята, че то в същата степен се отнася за всеки. Изхожда се от теоретичната предпоставка, че Истината може да бъде формулирана само по един-единствен начин. Но, скъпи мои приятели, безобразие е, когато неточно се записват казани думи, когато после някъде ги четат или повтарят и си въобразяват, че

те все още запазват предишния си смисъл, и това безобразие може да израсне в нещо чудовищно, ако продължава. Вървейки срещу преживяванията, които са ни дадени, трябва така да се въоръжим с духовнонаучното познание, че да ги посрещнем с голяма сериозност. Да се правят окултните Истини развлечение в ежедневието живот – това не може да бъде задача на нашето духовнонаучно движение. Докато сме неспособни да осъзнаем, че зад явленията в света, разиграващи се пред нас на физически план, действително стоят действени духовни същества, и че Духовната наука ни е дадена да видим и оценим цялото значение и вътрешна истинност на тези духовни същества, докато не можем това, още не сме на нивото на нашата духовна наука. Трябва да ни бъде ясно: ако изхождаме от чисто антропософски основи, ако в своята душа научаваме великите истини, касаещи висшето същество на човека, тогава ние стоим от другата страна на всички расови различия. Ако стоим на твърдата основа на това, което знаем от духовната наука за съществото на човека, тогава е действена една и съща Истина за цялото земно кълбо, а в известна степен и за другите планети от нашата планетарна система; ако стоим на тази основа, ако живеем във височайшите мисли за съществото на човека; но това стои по различен начин, когато се преглеждат фактите, от които говори и трябва да говори нещо друго, а не висшето същество на човека; когато един срещу друг стоят народи, ние имаме работа не с това, което е над всичко, диференциращо човечеството; когато един срещу друг стоят народи, противостоят не само хората, в духовния свят противостоят освен това и същности, които действат чрез хората, които живеят в хората. И да се мисли, че това, което има значение за хората, има значение и за тези сложни демонични и духовни същества, които действат чрез хората, когато народите воюват един с друг, да се мисли, че може нещо да се направи в тази борба на демони, изхождайки от човешката логика, това значи, че не е намерено още конкретно разбиране на духовния свят.

Какво искам да кажа с това? Ако сега гледаме към става-

щото във външния свят, виждаме – искам сега съвсем да се изключат от ставащите мъчителни събития, – че хора от различни националности стоят един срещу друг, нали така? Виждаме, как една националност залива друга с потоци ненавист. Хората се опитват да си изяснят и се питат кой има повече право на ненавист, този или онзи народ, или кой трябва да се ненавижда повече от друг. Мисли се за това, кой народ е особено виновен за тази война. Мисли се примерно така, както с пълно право се мисли при дебатите в съда, когато се претеглят различните обстоятелства. Какво собствено се прави, когато се постъпва по охарактеризирания начин, и което господства в съвременния печат. Съвсем се изключва целият духовен живот, даже и ако нямат такова намерение, тъй като се облягат на догмата, че към тези демони, например към тези, които от изток внесоха раздор в живота на Европа, могат да бъдат приложени понятията на обикновения човешки разсъдък, защото не вярват, не осъзнават, че има друго съзнание, друга разсъдъчна сила от тези, които са свойствени на човека. Когато се опитват такива осъществяващи еволюцията събития да се обсъждат от тясно човешка гледна точка, фактически се отрича духовния живот. Само тогава стоим на позициите на действителният духовен живот, ако си изясним, че в събитията на физическия план действат духовни първопричини, за разбирането на които се изисква различна сила на съждение от свойствената за физическия план. Когато на физическия план враждуват един с друг хора с различни убеждения, тогава е възможно да се съди с човешки разсъдък. Но това не може да се прави, когато воюват народи, тъй като в живота на народите се изразяват незрими Могъщества. В човека, разбира се, също намират своя израз незримите Могъщества, но така, че те се вписват в човешката способност за съждение. В живота на народите те не правят това. В живота на народите ние се убеждаваме в реалността на конкретния духовен живот и научаваме, че когато се извършват такива значителни събития, в човешката душа говорят съвсем други импулси от тези, които може да овладе

земното съзнание.

Когато днес се чете и усилено се обсъжда написаното, в това число и тези, които са поискали да получат импулса на духовната наука, се оказва, че за много се пише и говори така, сякаш мировото развитие е започнало някъде около 20 юни 1914 година. Даже тогава, когато се търсят причините за съвременните объркани събития, се говори така, сякаш те са започнали миналата година. Практически резултат от духовната наука, освен всичко друго, трябва да стане стремежът да се съставят съждения, опирайки се не само на това, което дава непосредствено днешният ден, а изхождайки от две, взаимосвързани явления, това е най-елементарното. Последното се състои преди всичко в това, че съждението трябва да бъде съпоставено с даваното от духовната наука. Ще поясня с пример как може да бъде плодотворна тази духовна наука, когато срещу преживяването ние носим нашето разбиране и тогава вземаме това преживяване вътре в себе си.

През цялото време подчертаваме, че развитието на света, развитието на Земята, ако имаме предвид само следатлантското време, има ясно различаващи се културни периоди. Изброяваме ги: древноиндийски период, персийски период, египетско-халдейски период, гръко-латински, следва този, в който сега живеем. Обърнахме внимание, че след нашата ще последват шеста и седма културни епохи. Но ние не се ограничаваме със схематично изброяване на следващите една след друга епохи. Ние се опитахме да охарактеризираме своеобразието на всяка от тези културни епохи. Ние се опитахме по този път да стигнем до разбирането на времето, в което живеем, и на тези импулси, които още живеят от миналото в нашето време, в пета културна епоха. И си изяснихме, че в никакъв случай тези характеристики не могат да бъдат възприети като схеми, че например никак не можем да си представим, че характерното за дадената епоха в един определен район действа по цялата повърхност на Земята. Едни райони се развиват, други територии остават встрани. Те не изостават, те си остават с

предишните сили, така че по-късно, в друга културна епоха, да вкарат съответно тези стари сили в руслото на продължаващата еволюция. Трябва да се мисли не за сравнителната ценност, а само за своеобразието на особеностите. Как биха могли хората да не обърнат внимание на дълбоките разлики в духовната култура, да кажем, на европейските и азиатските народи. Как би могла да не бъде забелязана диференциацията в цвета на външната повърхност на кожата! Когато разглеждаме европейско-американската същност и азиатската същност – ние съвсем изключваме въпроса за сравнителната ценност, – трябва да видим, че азиатските народи са запазили определени импулси от предшестващите културни периоди, докато европейско-американските народи са се откъснали от тези импулси. Само на не напълно здрав душевен живот може да импонира това, което като източна мистика е съхранено от древни времена, когато човечеството е било принудено да живее с нисшите ясновидски сили. Въпреки това такъв нездрав душевен живот по различни начини е обхващал Европа; мислели са, че чрез азиатската йога и пр. ще намерят пътя към духовния свят. Тази тенденция не е нищо друго освен резултат от нездрав душевен живот. Здравият душевен живот трябва да се гради на преобразуването в духовен живот, в духовно познание на преживяванията на петата следатлантска културна епоха, а не на оживяване в човечеството на това, което е много интересно да се научи, тъй да се каже, естественонаучно, но което не трябва да бъде възраждано за европейската част от човечеството, тъй като то би привлякло към връщане на времена, които не съответстват на нашата епоха. Но ще дойдат други времена от развитието на Земята, последващи времена. В тези последващи епохи тези остарели сили ще бъдат отново свързани с вървящите напред сили на развитието. Дотогава те трябва да се пазят някъде, за да бъдат готови да се съединят с вървящите напред сили на развитието. Шестата културна епоха ще следва след петата. Абстрактното мислене, породено от чисто научно-теоретичното възприемане на света, неизбежно



оценява шестата културна епоха по-високо от петата, тъй като тя следва след нея. Но ние трябва да си изясним, че има времена на подем и времена на спад. Съвсем ясно трябва да ни стане, че шестата епоха, която следва след петата, неизбежно ще бъде епоха на спад, че това, което се развие в петата следатлантска култура, ще бъде зачатък за времето на седмата следатлантска култура. Фактите трябва да се разглеждат живо, а не абстрактно-теоретически, когато шестата културна епоха се разглежда като по-съвършена от петата, само защото следва след нея.

По времето на Атлантида четвъртата културна епоха е била тази, в която е трябвало да бъдат заложени зародишите на нашата съвременна култура. В наше време петата културна епоха е тази, в която са заложени семената на културата, която ще последва след нашата, следатлантска. И какво е особено характерно за тази следатлантска пета култура, какво трябва да се развие в нея ?

Характерното е това, което предварително е било заложено в Мистерията на Голгота: че духовните импулси са били сведени чак до непосредствено физически-човешкото, че плътта е трябвало в известна степен да бъде пронизана с дух. Това още не е станало. Това ще стане, когато духовната наука добие по-широко поле за действие на Земята и значително по-голям брой хора претворят идеите на духовната наука в живота, когато във всяко движение на ръцете, на пръстите, бих казал, във всички ежедневни дейности ще се изразява духовното. Само заради това беше слизането на духовния импулс на Христа в плътта на човешкото тяло. И това слизане, това пропиване на плътта с духовния импулс е, което определя мисията на петата културна епоха и мисията въобще на човечеството от бялата раса. Хората имат белия цвят на кожата, защото в нея трябва да действа духът, когато се спуска на физическия план. И това, което се явява външно физическо тяло, да стане вместилище на духа. Това е задачата на петата следатлантска култура, която е подготвена от четирите предшествващи кул-

турни епохи. И това трябва да стане нашата задача: да търсим пътища към тези културни импулси, които водят до пронизване с дух на плътското, на ежедневно. Ако добре разберем това, тогава ще ни бъде ясно, че там, където духът още е принуден да действа като дух, където той в известна степен е задържан в своето развитие – тъй като в наше време задачата му е да прониже плътското, – че там, където е задържан, той приема демоничен характер и не пронизва по необходимия начин плътта, там не се появява бял цвят на кожата, тъй като там има атавистични сили, препятстващи пронизването на плътта с дух.

В шестата културна епоха на следатлантското време задачата ще бъде да се познае духът преди всичко, така да се каже, повече реещ се в обкръжението, отколкото непосредствено в самия себе си, да се познае духът повече в елементарния свят, тъй като задача на тази шеста културна епоха ще бъде да се подготви познаването на духа във физическото обкръжение. Това познание е невъзможно без използване на старите атавистични сили, познаващи духа в чисто елементарния живот. Но тези неща не преминават в света без жестока борба. Бялото човечество е още по пътя към все по-дълбоко и по-дълбоко приемане на духа в своето вътрешно същество. Жълтото човечество е по пътя към консервацията, към запазване на времето, когато духът не се е спускал в тялото, когато са го търсили извън човешкия физически организъм, само извън него. Но това води дотам, че преходът от пети към шести културен период не може да стане без бурна борба /война/ на обширни територии между бялото и цветното човечество. И това, което ще предшества тези битки, ще бъде мировата история, чак до разрешаването им. Бъдещите събития многообразно се отразяват в предшестващите събития. Когато ние от позицията на духовната наука разглеждаме това, което сме усвоили от най-различни разглеждания, стоим пред нещо огромно, неизбежността на което в бъдеще можем да провидим, изхождайки от настоящето.

И така, от една страна, имаме част от човечеството, чиято мисия е да внесе духа в живота на физическия план, духът да прониже всички подробности на физическия живот. А от друга – имаме другата част на човечеството, принудена да се заеме с развитие, в известен смисъл низходящо. Това не може да бъде по друг начин – това, което действително свързва себе си с пронизване на телесното с дух, носи за Земята културни импулси, живи, пристигащи импулси, които не могат да бъдат премахнати от развитието на Земята. Тъй като това, което после следва като шеста и седма културни епохи, духовно ще живее от достиженията на петата културна епоха, то ще трябва да възприеме в себе си достиженията на петата културна епоха. А нейната задача е да задълбочи външния идеалистичен живот до истински духовен живот. Но това, което по такъв начин ще бъде издигнато от идеализма към истински духовен живот, по-късно трябва да бъде развито по-нататък, трябва да продължи да живее. Тъй като на Изток ще имат сили не за създаване на собствен продуктивен живот, а за приемане в себе си на това, което е създадено. Такъв е ходът на историята. От съвременното, носещо особени духовни импулси човечество ще бъде създадена духовна култура, която ще стане историческо наследство на петата културна епоха и тази култура ще се преработва от следващата след нея културна епоха.

Да пробваме веднъж, съвсем обективно, без предубеденост, да си изясним разликата между тези духовни течения на човечеството. Да си изясним как с встъпването в развитието на тази част на човечеството, която се нарича германски племена, е започнало проникването на духовното във външно физическото и са били възприети дълбините на християнството. Изходен момент /отправна точка/ е било външно-физическото, това външно-физическо, което едновременно съдържа във физически зачатък физически-духовното. Да погледнем лятната жертва, жертвата на бога Балдур в слънцестоенето. Дълбокият ѝ смисъл отдавна е изгубен, но в какво е нейната особеност, нейният своеобразен дълбок смисъл? Той може да бъде раз-

бран само ако се насочи погледът към това, как с издигащото се пролетно слънце, в светлината и топлината, се издигат духовни сили, как богът на пролетта встъпва в своите права и как, запалвайки Йоановия огън, човек сякаш се отклонява към силите на природата, в които господстват силите на пролетта, как той запалва огън като символ на това, че съединява своето съзнание със смъртта на бога на пролетта в лятното слънцестоене. Това е древното сказание за Балдур: богът на пролетта изгаря в огъня на слънцестоенето; във външната физическа природа възприемали плодоносецето, зараждащото се в природата; обичали са бога на пролетта и са го следвали в смъртта му. Но във връзка с това във външния физически свят са имали сякаш праобраз: Христос, който не умира в лятното слънцестоене, а се ражда през зимното слънцестоене – забележете тази противоположност на физическото и духовното, – защото са имали праобраз на тази противоположност в бога на лятното слънцестоене, защото са имали тази противоположност на телесното в духовното, затова са пробивали със съзнанието през родовото към противоположното. Ако бог Балдур е богът на пролетта, умиращ в лятното слънцестоене, Богът Христос е Бог, раждащ се в зимното слънцестоене. И едното, и другото се изявяват телесно, разиграват се във външното, във физически-телесното, пронизано от духа, забуленото физически-телесно, покрито от мрака на зимата. Духът на зимата пронизва телесността на лятото. Как те взаимно се пронизват? В непосредственото стълкновение на културни импулси. Какво представлява историята на Средна Европа освен непрекъснатата борба за искрата на божественото в отделната човешка душа, за проникване на духовното във физическото? Всичко друго може да се остави без внимание, но истината трябва да се види, трябва да се разбере най-характерното за тази средно-европейска същност.

Да вземем друга част на човечеството. Колко далеч е тя всъщност от този импулс на пронизване на индивидуалността с дух! Искам да кажа: от гледна точка на изследванията е край-

но интересно да се наблюдава как конфуцианството е запазило своята религия Тао, как изобщо азиатските религии са съхранили своите най-древни форми, най-абстрактни форми, тези форми, които са така удобни за теоретичните понятия, но които са вкостенени за индивидуалното преживяване, които не допускат личното, индивидуално преживяване, защото това лично индивидуално преживяване трябва да бъде консервирано дотогава, когато достигнатото така ще се просмуче в човешката култура, че то ще може да бъде възприето. В петата културна епоха духовното трябва да бъде достигнато с лично усилие; в шестата културна епоха това изработено, достигнато, хората ще го приемат вътре в себе си, в своето преживяване – но не като самостоятелно добито. Тези, които няма да успеят да добият духа в себе си, ще пазят своите сили и ще възприемат духовното като нещо външно, от само себе си разбиращо се. И прелюдия на тази борба от далечното бъдеще е това, което бавно трябва да се развива като борба между германския и славянски елемент. Помислете, че славянството в известен смисъл е форпост на това, което ще бъде шестата културна епоха, че в него е заложено семето на шестата културна епоха. Помислете сериозно, в истински духовнонаучен смисъл. Тогава ще стане ясно, че в този славянски елемент трябва да бъде заложено нещо възприемащо, на което е чужда тази борба, което, собствено, отклонява борбата. Това ясно е видно. Докато в Средна Европа душите са се борили, борили са се за своя вътрешен свят, като лично достижение да добият личното възприемане на Бога, славянският елемент запазва вече дадената му религия, възприемането на Бога, култа; той ги запазва без да се домогва до вътрешно оживяване с духа, той оставя духа като облак, реещ се над него и живее в този образ, в своето лично, оставяйки чужд на духа. Средна Европа не е могла да се консервира в някаква стара форма на външното християнство, тъй като тя е трябвало да се бори за вътрешно възприемане на Бога. Изтокът е останал да стои и даже формите на културата му са станали неподвижни и абстрактни, защото той трябва

да се подготвя за външното възприемане, към приемането на това, което Западът постига като лично достижение, тъй като Изтокът не е готов да има това като лично достижение. Пък и как може чисто теоретично, със схематично съзнание да се достигне разбиране, противоположно на разбирането на Аза, когато в основата стоят съвсем противоположни духовни импулси? И какво посредническо, арбитърско съждение за двата духовни потока може да се изнесе, които така се съотнасят един с друг, както именно трябва да се съотнася диференцираното? Не ме разбирайте погрешно: как може да се съпоставя например слон с лъв? Събитията се проявяват в съответствие с вечната необходимост и протичат така, както го изисква вечната необходимост. Изтокът е трябвало да се съпротивлява на това, което му е било нужно и ще му бъде все по-нужно: обединяването със Запада и културата – тъй като всъщност засега той не е зрял. Изтокът не би могъл правилно да я разбере. И германо-славянските противоречия са външен израз на конфликта между това, което ние наричаме германско, и това, което наричаме славянско, на това, което по същество още само се подготвя, и което дълго ще се рее като тревожност над живота на Европа. Може да се окаже, че както детето се противи и не иска да усвоява достиженията на възрастните, така и Изтокът се противи на достиженията на Запада, противи им се, като стига чак до ненавист, даже когато понякога се чувства принуден да приеме тези достижения. В светлината на Истината тези факти изискват съвсем друго от това, което така широко е разпространено сега; макар и понякога това друго да се усеща, няма склонност да се виждат и разбират тези факти, изхождайки от действително много вътрешни импулси. Тъй като ако същите тези вътрешни импулси поне отчасти са приведени в действие, тогава отпадат много от дрънканиците, трябва да отпадне много от това, което съществува и произлиза от всевъзможните обърквания и неясноти при оставащите в плен на външната майя.

Какво трябва да се разбира под шеста културна епоха?

Под това трябва да се разбира културната епоха, по време на която значителната част от източните хора отдава своята човешка същност на това, което ще бъде достигнато в културата на народа, в който източното, сякаш се отдава да бъде оплодено от мъжкото западно. Това, което ще живее в душите на хората от шестата културна епоха, е същото, което ще бъде достигнато от душите в петата културна епоха. На Изток това, което още не е узряло или недостатъчно е узряло, се отблъсква, защитава се от това, което все пак трябва да стане. Съвсем както гръко-римското в своето време се е защитавало от германското, така славянското се стреми да се защити от германското, но при прехода от гръко-римското към германското развитието се е движило към подем, а при прехода от германското към славянското то върви по низходяща линия. Германският елемент стана носител на истинската мисия на петата културна епоха; германският елемент беше този, който в тази пета културна епоха внесе в развитието на Земята постижението на християнството в личната вътрешна борба, внесе, и още ще внася, и би било голямо нещастие, ако в миналото германският елемент беше победен от римския, тъй като тогава не би могло да стане това, което стана в петата културна епоха: този германски елемент трябваше да даде живот на личното постигане на християнството. И би било голямо нещастие, ако някога славянският елемент победи германския.<sup>21</sup> Обърнете внимание на разликата. Безднадежден и най-абстрактен схематизъм би било да се сметне за нещастие при прехода от пета към шеста културна епоха това, което трябва да се сметне за нещастие при прехода от четвърта към пета културна епоха. Победа на римляните би означавала невъзможност за реализация на мисията на петата културна епоха; победа на славянския елемент над германския би означавала невъзможност за осъществяване на задачите на шестата културна епоха. Тъй като само в пасивно-то възприемане на това, което е дадено в петата културна епоха, може да се осъществи задачата на шестата културна епоха.

Съвсем независимо от всякакви амбиции и национални

стремежи трябва да се почувства за какво говорят тези факти, да се даде живот на разбирането на тези факти. Но трябва да си изясним и това, колко трудно се постига от хората разбиране, ако истината противоречи на техните пристрастия и стремежи. Доколкото касае националните противоречия, прави се нещо съвсем безполезно, когато днес, търсейки човешко взаиморазбирателство, от Средна Европа искат да убедят в нещо западноевропейеца или англичанина. От чисто духовнонаучни позиции ние, като хора, се разбираме помежду си. Но ако се отдалечим от тези позиции и вникнем в борбата между народите, трябва да си изясним какви трудности стоят пред съзнанието на противоположната страна. Ще има само един път, например във френските западни области да стигнат до разбирането на това, което те, собствено, правят. Това е пътят, който един ден ще израсне от осъзнаването, какъв абсурд собствено е Франция да е принудена да върви на каишка от Източна Европа. Само осъзнаването на това, което сам правиш, ще даде някакво разбиране на ставащото, а не думи, идващи от другите, от тези, които стоят на други национални позиции. Понякога тези неща се чувстват, отгатват се, но отново се забравят. Тъй като най-характерните факти, като правило, се забравят. Ако би било възможно, в течение на последните 40 години отново и отново да се публикува любопитната размяна на писма между Ернст Ренан, французина, и Давид Фридрих Щраус, вюртембергския германец<sup>22</sup>. Полезно би било, ако тези характерни писма, да кажем, поне веднъж на 4 седмици се възстановяваха в съзнанието на европейците: тогава биха се изяснили някои работи от настъпилите събития. Достатъчно е да се обърне внимание на едно място в писмо на Ренан, където той изказва мъката си по съвместната работа на Средна Европа над културата на Западна Европа. Това е бил импулс от силите на вечността. Но веднага Ренан казва: „Но на това се съпротивлява моя патриотизъм, тъй като ако на Франция и бъде отнета Елзас-Лотарингия, то аз, като французин, мога само да се стремя да защита западната култура от източната“ (тоест от



Средноевропейската – бел. пр.). Всичко по-нататъшно прозира вече от това изказване; това е зародишът на всичко, което ще стане по-късно. Това показва, че и най-просветеният и светъл дух по същество твърди: Да, аз виждам съвместния път, предначертан от вечната необходимост, но не мога да вървя по него, тъй като повече искам да бъда французин, отколкото човек. Казвам, че са усещали, предчувствали са как тези неща са свързани помежду си в духа на вечната необходимост; но трябва чрез духовната наука постепенно да се научим в своите съждения да следваме тези предчувствия и усещания. Трябва да се научим в своите съждения действително да пробиваме до истинските факти. Но истинските факти не се достигат, ако не се достигне духовният свят. Невъзможно е да бъдат достигнати, ако не се търси опора в това, което от духовния свят дава на фактите импулси за тяхната еволюция.

Виждаме колко плодотворно може да бъде за нас това, което изхожда от духовната наука, с каква светлина можем да озарим най-сериозните моменти от живота, ако съединяваме с нашето същество това, което изхожда от действителното духовно познание, например за следващите една след друга следатлантски културни епохи. Тогава ние получаваме обективен критерий, получаваме възможност да се издигнем над личните стремежи, над националните преживявания. И това е свойствено на средноевропейското преживяване, това средноевропейско усещане действително дава на човек възможност да се издигне над тяснонационалното. Замислете се само как в следващите една след друга културни епохи именно в Средна Европа – в тази борба на човешката душа в Средна Европа – именно в личното се побеждава личното, там, където не действат афекти и непосредствено инстинктивното.

Прекрасното го възприемат, разбира се, и другите народи. Но така вътрешно да се постигне прекрасното и значението на прекрасното в човешкия живот, както Шилер в неговите „Естетически писма“<sup>23</sup>, така то е било постигнато само в Средна Европа. Достижения в борбата са познали, разбира се, и

други народи, и ще ги имат и занапред; но така да се отдадеш на борбата, да издигнеш най-дълбоките философски импулси, да понижиш с душевното тази борба, както това го е направил Фихте<sup>24</sup> в неговото „Обръщение към германския народ“, така е било това само в Средна Европа. Религиозни войни са бушували и на други места; но така дълбоко свързани с всички преживявания на човешката душа, както в Средна Европа, те не са били никъде по света.

Да вземем нашето собствено Антропософско движение, да го вземем такова, каквото сме го развивали в общуването, както в последните години ние, във всеки случай мнозина от нас са се борили, враждували и страдали. Ние дълго бяхме свързани с теософското движение с английска окраска. Що за дълбок импулс беше това, направил невъзможно по-нататъшното обединяване с теософското движение? Да си изясним, скъпи мои приятели, що за дълбок импулс беше това? Погледнете движението в дълбочина. До какво можеше да доведе този абсурд с Кришнамурти и другите подобни глупости?<sup>25</sup> Това би довело до убедеността, че спиритуалният живот е нещо външно, обвързано с останалата част на културата. Там имаме две неща: външното възприемане на живота в Англия и след това свързаната убеденост в спиритуалния живот, без взаимното им проникване. Няма даже необходимост да се понижи едното с другото. Тук ние чувстваме, че можем да стигнем до убеденост в спиритуалното само ако тя израства в нас органично, така да се каже, както главата от тялото, израства от всичко това, което в мистиката на средновековието, като спиритуална подготовка, е вървяло през Йохан Таулер, Майстер Екхарт, Ангелиус Силезиус<sup>26</sup>, през немската философия, през немската поезия, когато от всичко това неизбежно израства, като нов органичен член, това, което искаме и трябва да искаме. Ние не можем да обвържем спиритуалния живот към всичко останало, на нас ни е нужен жизнен организъм, а не жизнен механизъм. Можем, без да изпадаме във високомерие, да си изясним това, тъй като тук е необходима яснота: каква

роля трябва да играе в живота духовното и как целият останал живот трябва да бъде разбран, да бъде възприеман чрез духовното. Ние, като изповядващи духовнонаучния мироглед, трябва да станем души, които се стремят да живеят така, както това току-що беше охарактеризирано за духовния живот на Средна Европа. Разбира се, и там борбата е неизбежна; истинното трябва да бъде постигнато чрез преодоляване на заблудите по всички направления. Колко трудно е понякога да се разбере, че заблудите трябва да се преодоляват по всички жизнени направления. Тогава бихме направили трагични открития за живота от последното десетилетие.

Искам да ви разкажа нещо нагледно. В частност, има значение да се ориентираме как в наши дни се проявява естествената връзка между две средноевропейски държави. В Австрия във втората половина на XIX век е живял немският поет Роберт Хамерлинг<sup>27</sup>. Той е бил германец и в това, че се е стараел да възроди целия свят в своята душа. В своя „Ахасвер в Рим“ той проследява чак до Каин заблуждаващата се човешка душа и в съпоставянето на Ахасвер и Нерон търси разрешаването на загадката на дълбините на техните души. Той се опитва да възроди културния живот на древна Гърция в германската душа в своята „Аспазия“. Задълбочаването на религиозния живот, което по едно време са търсели в повторното кръщение, той се стреми да покаже в своя епос „Кралят на Сион“. Той се е опитвал да разбере това, което във възобновяващи се импулси е действало във френската революция, в драмата „Дантон и Робеспьер“. И накрая, в „Хомункулус“ той търси да разбере импулсите, отиващи в бъдещето и замъгляващи духовното. Бих могъл много да добавя, за да покажа как в Роберт Хамерлинг се е разкривал истински средноевропейският дух. Роберт Хамерлинг прекарал голяма част от своя живот в леглото; последните 3 десетилетия почти през цялото време бил болен. Най-великите неща той ги писал болен в леглото. Но никой няма да почувства в неговите неща, че те са написани от тежко болен човек. Всичко в тях е здраво. Може различно да се съди

за произведенията му, но всичко в тях е здраво. Разбира се, те са претърпели голямо количество издания; но в осемдесетте години, мога да кажа, като символ застана пред очите ми, какво би могъл да стане такъв дух за средноевропейското човечество, ако дадените от него импулси биха влезли в душата. Когато веднъж в едно общество говореха за навлязлото в духовното развитие чрез Роберт Хамерлинг, влезе човек, свикнал да слуша предимно самия себе си и да не обръща много внимание на това, което говорят другите – има такива хора, които охотно слушат само себе си. Като бомбен взрив се намеси той в разговора и заяви: Най-великото, което е влязло в живота на човечеството, това е Разколников на Достоевски. Разбира се, няма защо да се отрича своеобразното величие на героя на Достоевски, но подвластността на материалното, душата, затворена в материалното и отклоняваща духовното, това е точната противоположност на взаимопроникването между материално и духовно, което търси Хамерлинг. Несъмнено е интересно и сензационно да се наблюдава душа, която не се стреми да излезе извън пределите на материалното, която така грандиозно е разкрита от Достоевски, но за човека от Средна Европа е важно познанието на цялото му същество и всичките му задачи. И тук е необходима борба.

Зад външната борба стои вътрешната, това е вътрешната борба с противостоящите сили, които се противят на признаването на духовното. Да вникнем в тези странни факти: от една страна, нас ни убедиха да не концентрираме много вниманието си върху противостоящите ни вътре в Европа духовни сили; тъй като, ако би победило чисто германското – от германска страна ни убеждаваха, че би трябвало да се опасяваме от възраждане на идеите, които са развивали Хегел, Фихте, Шелинг, Гьоте, – би трябвало да се опасяваме от метафизичната мечтателност. Това е своеобразна боязън, за която тук става дума; но тази боязън би могла да става все по-силна и тези, които имат тази боязън, разбира се, няма да успеят да приемат духовното. В действителност, както детето се развива в мъж, така идеали-

змът на Средна Европа трябва да се развие в спиритуализъм, защото идеализмът на Средна Европа е рожба на спиритуализма, рожба, която трябва да израсне от спиритуализма. Фихте говореше все още само от идеализма, но от такъв идеализъм, който е устремен към спиритуалното. Този импулс към спиритуалното не трябва да изчезне от еволюцията на Земята.

С тези прости думи може да се изкаже много за смисъла на епохата. Някои хора са предчувствали това. Но тези предчувствия се изплъзвали, не са се възприемали в тяхната дълбочина, не са намирали центъра на тежестта си. Заради детайлите са изпускали главното. Работата е именно в това, да не се изпуснат, да не се изгубят основните линии и действително да се вижда главното в теченията, вървящи през еволюцията на Земята. А до главното стигаме, ако дадем да говори на това, което в светлината на духа ни показва развитието на Земята. В редките случаи, когато ние действително сериозно приемаме учението за следващите една след друга следатлантски културни епохи – отново и отново трябва да бъде повтаряно това, – хората могат да прекратят тясната гледна точка, която не вижда главното.

Разрешете да ви приведа пример. Важно е да можем да обръщаме внимание на тези неща. Да предположим, че днес някой казва следното: „Що се касае до мен, аз ни най-малко не се съмнявам, че предстои конфликт между германския и славянския свят, че този конфликт ще избухне чрез Изтока, именно чрез Турция, или чрез сблъсъка на националностите в Австрийската империя, а може и в двете точки, и в едната от тях Русия ще завземе ръководната роля. Тази мощна сила още сега се готви за тази възможност; националистическата руска преса хвърля гърмове и мълнии срещу Германия. В германската преса отсега се раздава предупреждаващ вик. След като Русия се възстанови след Кримската война, мина вече много време и както ми се струва, в Петербург смятат сега за свое-временно отново да повдигнат Източния въпрос.

Докато Средиземно море, по-скоро според надутите при-

казки, отколкото на дело, би трябвало да стане „френско море“, Русия се стремеше да направи Черно море „руско море“, а Мраморно море – „руско езеро“. Константинопол би трябвало да стане руски град, Гърция – васална на Русия държава. Това са били твърди насоки на руската политика и спомагателни лостове за това са общността на вярата и панславизмът. Тогава Дунав би бил затворен при Железни врата с руска бариера.

Да си представим, че някой би говорил така. Тогава би могло да се каже: е, да, той е информиран от случилото се сега, – и биха били прави тези, които високопарно твърдят, че само Средна Европа е искала войната и не се е подготвяла за Изтока от необходимост.

Но това е написано в 1870 година! И изобщо не е имало година, когато това да не би могло да бъде написано. Колко нелепо е да се мисли, че не трябва да се търсят източниците на това, което става сега, във формиращи се от десетилетия сили. Тези думи са написани в 1870 година, по време на войната на Германия с Франция. Да се мисли, че съвременните събитията би могло и да ги няма, и да се мисли, че не всички импулси са идвали от Изток, това е, меко казано, неисторично, това е игнориране на действително действащи сили. Това е недопустимо и духовната наука трябва да възпрепятства хората и журналистите също, отново и отново да съдят за събитията така, сякаш предпоставката за това, което става сега, се е появила едва преди 5 или 6 месеца! Когато хората търсят разбиране на събитията от духовната наука, те знаят, че голямото се подготвя в малкото и че може правилно да се съди за малкото, изхождайки само от голямото – от ежедневния живот се подготвя това, чийто смисъл ни помага да разберем духовната наука.

Исках да говоря, трябваше в днешната встъпителна лекция отново да говоря с вас от тази определена гледна точка, която е предизвикана от преживяваните събития; трябваше да ви говоря за това, което трябва да стане духовната наука за правилната оценка за света и за нашето място в него. Бях длъжен да говоря за това. По същество ние отново и отново тряб-

ва да поставяме пред себе си това изискване: сериозно, дълбоко сериозно да приемаме това, което иска да ни даде духовната наука, и да не търсим, така да се каже, два пътя в живота: пътя, по който стигаме до духовнонаучното разбиране за света, и пътя на ежедневието, по който постъпваме като всички други хора. Но, по скоро не с думите, а с това, как в нашия тесен кръг тълкувах фактите, бих искал да предизвикам във вас усещането и разбирането, че тези думи действително не са нещо друго, а вечните Истини, и че тези вечни Истини са едновременно и индивидуални Истини.

Към вас, скъпи мои приятели, към вашите преживявания тук, в юга на Германия, са обърнати тези думи, към тези нюанси на чувствата, които се раждат тук. Ако беше достатъчно просто да се запишат думите и след това просто да се четат навсякъде от хора с различни жизнени съотношения, тогава нямаше да ми се налага да пътувам из Германия, а просто щях да ги запиша веднъж. Тези думи трябва да звучат от съотношението между чувства и възприятия, тъй като навсякъде, където се събират хора, възниква обща човешка аура и изхождайки от нея, трябва да се говори за духовния живот – това най-накрая трябва да се разбере. По този начин ние внасяме духовното в живота не с фрази, а с това, че действително пронизваме живота с духовното. И преживяваме тези неща като факти от индивидуалния живот, защото така те и трябва да се преживяват. Абсолютна абстракция е да се мисли, че например това, което ще кажа утре в откритата лекция в дома, който е срещу къщата с паметната плоча за Хегел, че това, което израства в живота, непосредствено общение, може да бъде годно за разпространение в света при други нюанси на чувства и впечатления – това е пълна абстракция. Трябва да се има предвид и това, че достъпното за възприятието на един, може да бъде недостъпно за възприятието на друг. И ако изобщо антропософските лекции, на различни места, трябва да носят свой особен, индивидуален характер, още по-необходимо е това, когато става дума за такива сериозни неща, с каквито сега сме заети. Но само

тогава, когато това се приема истински сериозно и когато не се мисли, че живото може да бъде обхванато с думи, които са безжизнени и неподвижни и затова могат да бъдат използвани на всяко място, само тогава може да се постигне всеобщо значимото, съдържащо се в индивидуалното. Бих искал веднъж да помислите за тази страна на живота. Пътят към това е, нещото, което аз по мой начин получавам от духовния свят, да бъде оживено във вашите души по свойствен за вас начин, за да не бъде то просто повторение на това, което става в моята душа, по моя начин. Както слънчевата светлина различно се отразява във всяко камъче и в същото време си остава една и съща, защото е изпълнена с живот, така и духовната наука трябва да стане това, което във всяка отделна душа живее различно и в същото време във всички случаи винаги остава самата себе си, тоест духовна наука. В англичанина, французина, руснака, германеца, доколкото имаме предвид националните различия, духовната наука не може да живее по един и същи начин и това, което е по-плодотворно за един, може да не е плодотворно за друг. Такова търсене на индивидуален подход е чужд на нашето теоретизиращо време. На външната, чисто материалистична наука е свойствено всичко да поставя под общ знаменател; това не може да става в духовната наука, защото тя живее и затова аз трябва да говоря с вас така, както го изисква от мен не абстрактното научно мислене, а така, както това живее в мен, когато стоя пред вас. Тъй като аз говоря от сърцето си, говоря и от вашите сърца, доколкото ми се удава. Искам да служа на духовнонаучния импулс, който изисква този, който поне малко вижда в духовния свят, да изключва себе си и да изговаря това, което живее в дълбините на душите на тези, които са негови слушатели. В известен смисъл може да се каже, че това, което се казва в един или друг преглед, израства от дълбините на душите на слушателите.

Помислете над това! Духовната наука трябва да я приемаме като нещо, което живее и не се превръща в абстрактно знание. Абстрактното знание предизвиква в нас високомерие,



което така лесно се утвърждава в изкуството на словесното убеждение. Духовното иска просто да бъде съобщено. И това, което ви съобщих, би искало да бъде съобщено даже ако тук нямаше ни един, който би повярвал и на една моя дума. Ако подходиме към човека с намерението да го убедим, със стремежа той да приеме нашето мнение, ние не живеем в истински духовното. Правилното преживяване, постигането на духовното в непосредственото изживяване създава тази аура, която човечеството трябва да има в бъдеще.

Отново и отново трябва да бъде казано: това, което сега преживяваме сред реки от кръв, за човечеството ще бъде само това, което и трябва да бъде, когато нещо действително ново се извършва и се проявява в културата, проявява се в човечеството. Но това ново ще даде кълнове тогава, когато ще има хора, от чиито души ще се издигнат духовни мисли; тези духовни мисли са сили. И в атмосферата, която се появява, когато свърши сумракът на войната и отново ще грее слънцето на мира, трябва да се влеят мисли, издигащи се към хоризонтите на духа. Тогава тези, чиито души гледат сега надолу, които са били принудени преждевременно да оставят телата си по бойните полета, ще знаят в името на какво собствено са паднали. И антропософът трябва да си каже, че само тогава преживява нашето време в истинската духовност, ако той преживява като жива тази особеност на духовнонаучния стремеж. Ако определени души, осъзнавайки духовното, издигнат своето съзнание до царството на духовете, от нашия кървав хоризонт ще се издигне за бъдещото развитие на човечеството хоризонтът на светлината.

Утре, обсъждайки една специална тема, ще продължим този разговор. Днес отново ще прекараме пред душите си мислите, които ни съединяват с най-сериозните събития от нашите дни:

От мъжеството на сражаващите се,  
От кръвта на битките,

От мъката на осиротелите,  
От жертвените битки на народа,  
Ще израсте духовен плод –  
Към осъзнаване на духа душиите ще насочи,  
И мислите им към света духовен.

## ТРЕТА ЛЕКЦИЯ

*Щутгарт, 14 февруари 1915 г.*

Лесно мога да си представя, че от вчерашния обзор някой може да стигне да извода, че личностите, които принадлежат към народите, към групите на човечеството, които чак в шестата културна епоха ще осъществяват своята специфична мисия, тъй като те – така звучи това от духовния свят – принадлежат към епоха, в която развитието ще тръгне по низходяща линия, че те имат по-малко значение от тези, които принадлежат към човешките групи от възходящото развитие. Казвам, че лесно мога да разбера, ако някой стигне до такива изводи. С други думи: лесно мога да си представя, че от всичко казано вчера, включая някои други забележки, някой, под влияние на всевъзможни емоции и чувства, ще изпадне в такава грешка. Така може да стане особено по отношение на такива въпроси, – на това ви и обърнах внимание, – че нещо, което се говори на едно място, на друго води до неправилно разбиране. И собствено не защото то е оцветено в съответствие с потребностите на дадената местност или определената група хора, а защото се възприема без необходимата обективност и се завладява от всякакви национални амбиции и страсти. Тогава някой може да каже: значи, твоите думи са насочени само към това, да се поласкае в известна степен средноевропейската култура, а ние, принадлежащите към източноевропейската култура, се чувстваме дълбоко обидени. Но ако се изказва такова съждение, това свидетелства, че действа онова, което вчера исках да ви представя, за което вчера исках да предупредя, а именно че казаното от мен трябва да бъде възприето с духовнонаучно разбиране, така трябва да бъде освободено, че чисто теоретично абстрактното мислене да се преобразува в непосредствено преживяване, за да стане в нас това, което изобщо остава в сферата на голото знание, да стане чувство, да стане живот.

Който ще мисли така, както току-що ви казах, той ще ос-

тане във властта на теоретичното, на абстрактното съждение. И какво би било в този случай конкретното, изпълнено с преживяване съждение? Как би звучало то? То би звучало така: ако е справедливо това, което беше казано, ние вървим към времето, когато тези, които иска да следват задачите на своята културна епоха, не смеят повече да остават в тяснонационалните преживявания. Петата културна епоха, в цялото ѝ своеобразие, е предназначена именно за това, принадлежащите към нея личности по специфичен начин да враснат в чувството за национално и след това отново, като личности, да го надраснат; шестата и седмата културни епохи ще бъдат такива, че тези, които ще искат да останат в тяснонационалното, ще останат от задачите на човечеството. За това и ни е необходим духовнонаучният мироглед, за да се измъкне човечеството от тяснонационалните преживявания, от преживяванията, които не са общочовешки. Значи, от казаното вчера трябва да бъде направен съвсем, съвсем друг извод: че средноевропейските национални култури са тези, които, като национални, носят със себе си импулси, съвпадащи с великите предначертания на следатлантската епоха, но че след това ще дойдат култури, които ще направят необходимо израстването на хората от националните импулси, и това няма да може да се осъществи, ако тези, които днес принадлежат към предугажданите бъдещи култури, започнат да се дуют в техните национални преживявания, че и да ги акцентират, както това става с населението на Източна Европа. С други думи: тъй като те /средноевропейците/ не са осъществили още своето национално посланичество в това национално преживяване, за да израснат през националното, им е необходимо да възприемат в себе си това, което е родено като духовна наука. И тук е необходимо живо разбиране.

Разбира се, в наше време, когато противостоят страсти и предразсъдъци, е трудно да се намери необходимото, за да застанат хората на твърдата почва на истински обективно насочената духовна наука, напълно да могат да застанат на поч-

вата на чисто човешкото. Духовната наука ни е необходима, за да се разпространи по цялата Земя нещо, което се издига над всички различия, и затова тези, които приемат духовната наука, трябва да се избавят от всичко национално, да успеят да намерят обективно разбиране на това, за което става дума в цикъла „Мисиите на отделните народностни души във връзка със северо-германската митология“ /юни 1910 г., Християния/, който би трябвало да бъде изучен навсякъде, където има антропософи. Значението на този цикъл е и в това, че той беше изнесен години преди войната, така че никой не може да го упрекне в това, че той е породен от настроенията на тази война. Работата не е в това, че нещо, което се говори тук или там, не е общозначима истина, а в това – и то трябва да се разбере, – че тези истини не навсякъде могат да ги понесат. Когато преди месеци говорих с вас, ви обърнах внимание, че на нас тук, в Средна Европа, в известна степен ни е по-лесно да бъдем по-обективни, отколкото на другите. Защо това е така, става ясно от този цикъл лекции. Всичко най-дълбоко в нашето учение сочи, че от най-различните дълбини на съвременната световна култура трябва да израсне нещо, което съвпада с истините на духовната наука.

В известно отношение може да бъде казано: сериозните събития от наши дни са сякаш мощна подсказка за необходимостта от духовнонаучни преживявания за света. Те убеждават, че тези духовнонаучни преживявания трябва да дойдат. Ето защо, разбира се, това, което принадлежи към обособените преживявания на отделната местност, може да бъде за нас само второстепенно; нашата истинска задача е да приемем в нашето душевно преживяване това, което сега вече навсякъде може да бъде прието без вътрешно отблъскване, но въпреки всичко на толкова места се натъква на предразсъдъци и предубеждения!

Израстващият от духовната наука възглед за общочовешкото в човека вече ни подготвя за обективно възприемане на това, в което сме поставени от развитието на Земята и

развитието на света. Тъй като това, в което сме поставени, е в известна степен почвата, от която израстваме, и това, чрез което ние трябва да израстваме. Такива са импулсите, които ни дава духовната наука. По същество, само с едната половина на нашето същество ние се намираме във всичко това, което на Земята е диференциращо, тоест с нашето физическо и нашето етерно тяло, които в известна степен отдаваме обратно на Земята, когато встъпваме в друга форма на съзнание, която наричаме сън. Със своя Аз и астрално тяло ние излизаме тогава от физическото и етерно тяло и се намираме в света, в който човек встъпва, преминавайки портата на смъртта, в света, където отпадат всички земни диференциации, в света, в който ни вкарва познанието на духовната наука. Който може да направи откровенията на инициацията част от своето същество, чрез тези откровения той е действително защитен от едностранното предпочитане на един кой да е дух на народа. И как стигаме до съприкосновение с отделния дух на народа, към който принадлежим?

Когато от заспиването до пробуждането със своя Аз и астрално тяло пребиваваме в духовния свят, ние нямаме съприкосновение със своя дух на народа, с духа на народа, към когото принадлежим според своето земно въплъщение; имаме съприкосновение с него само в състоянието на дневно бодрстване, от пробуждането до заспиването. Сред силите, в които се потапяме, когато се потапяме в своето физическо и етерно тяло, се намират и сили, в които действа и духът на народа, към който принадлежим. Ние сякаш встъпваме в областта на този дух на народа, когато се събуждаме; ние отново я напускаме, когато заспиваме. Но този, който е придобил познанието на инициацията, именно в процеса на това придобиване пребивава в света, в който го няма неговият дух на народа, тъй като той встъпва в света, в който ние се намираме между заспиването и пробуждането. И тогава се проявява нещо своеобразно. Да предположим, че човек принадлежи към един определен народ и е свързан с една националност.

Когато човек със заспиването напуска сферата на своя дух на народа, той вече не е свързан със своя народностен дух, докато не се събуди отново. Така е работата и с този, който е добил познанията на инициацията, и той има съприкосновение при заспиването и пробуждането не със своя собствен дух на народа, а с духовете на другите народи, живеещи на Земята. По времето между заспиването и пробуждането се преживява съвместно битие с духовете на другите народи, а със своя дух на народа – по времето между пробуждането и заспиването. Само че този съвместен живот с духовете на другите народи не е такъв, да се живее с всеки поотделно, а се живее с тяхното обединение, сякаш в техния приятелски кръг, с това, което те се явяват в тяхната взаимовръзка, в съобщество с останалите духове на народи.

И така, забележете, в човешкия живот се редуват – така говори посветителското знание – преживяване със своя дух на народа в будно състояние и преживяване с общността на останалите духове на народи в състояние на сън. Само при едно условие ние имаме аномално преживяване на отделния дух на народ по време на сън. Това става, ако ние особено страстно ненавиждаме този народ. Това е ненормално явление, но ние не можем да го избегнем; ако ненавиждаме особено силно някой народ, по време на сън ние се намираме в сферата на духа на този народ. И този, който достига познанието на инициацията, ако от лични националистически подбуди ненавижда някой народ, е принуден да бъде в сферата на духа на този народ именно когато встъпва в областта на инициацията, и пред него тутакси се разкрива недопустимостта на такава ситуация. Тривиално изразявайки се, можем да кажем: който ненавижда друг народ поради националистически, лични страсти, той е принуден да спи с духа на този народ. Това е тривиален израз, но е дословно точен.

Законите на духовния свят са насочени към единството на човешкия род и към невъзможност за самообособяване. И когато вземаме предвид тези факти, те ни учат на нещо. Ние

казваме, че светът, в който живеем с нашите външни чувства и нашето свързано с мозъка съзнание, е велика илюзия, майя. Но тази истина, че светът е майя, ние я приемаме съвсем абстрактно, чисто теоретично. Бих искал да кажа, че ние не обхващаме със съзнанието си тази истина, не я възприемаме жизнено. На това се противи не само съзнанието, но често даже и нашата воля. Тъй като това, което стои зад света на илюзиите, изглежда така, както не искаме да го виждаме. Ние се плашим, боим се от него, тъй като истината ни е неудобна. Знанието, че цялото човечество е единно в точния смисъл на думата, е неудобно, тъй като изключва възможността за едностранни чувства и едностранен ентузиазъм, които днес така често се наблюдават в света. Ние виждаме какво представляват нашите чувства в истинския свят. Това именно е неудобно. Често волята се плаши от истината повече, отколкото разсъдъкът, отколкото съзнанието. Затова не е чудно, че истините на духовната наука често се възприемат като глупост, тъй като глупостта на нашата епоха се бои от мъдростта на света. Само насочването на погледа зад видимото дава възможност да се разбере какво собствено става; вече говорих за това вчера и искам да го разгледам още веднъж по отделен случай.

Ако проследим човека, когато той преминава през портата на смъртта в духовния свят, в който той живее между смъртта и новото раждане, за да се подготви за новия земен живот, тогава ще ни стане ясно доколко човек в живота между смъртта и новото раждане е пронизан от въздействията на неговия последен земен живот, колко далеч пренася през вратата на смъртта вътре в духовния свят сякаш отзвучите, отгласите на последния му земен живот. Знаем, че човек, когато пристъпва вратата на смъртта, пренася през нея, след като е отдал физическото си тяло на елементите на земята, своето етерно тяло, астрално тяло и Аз. Ние знаем, че етерното тяло скоро, много скоро се отделя от Аза и астралното тяло – всичко, освен екстрактът, който остава от него – и че в етера то се съединява с всеобщата етерна дейност на Космоса. Не веднъж сме



говорили за това. Но има още нещо. След смъртта човек чрез своето съзнание, своето запазено след смъртта съзнание все пак преглежда назад съдбата на своето етерно тяло и тази съдба има за него значение. Има значение за човека, когато след смъртта той следи за съдбата на своите оставени тела, които са резултат от неговия последен земен живот. И този резултат, тези достижения многообразно се проявяват в най-различните земни взаимоотношения, между другото и в различните преживявания на националното. Имащите значение за човека след неговата смърт остатъци от земното по съвсем различен начин засягат, да кажем, душата, която след смъртта си оставя тяло на французин и заминава в духовния свят, и такава душа, която встъпва в духовния свят от руско тяло. Душите, които днес излизат от тела на французи, принадлежат на култура, узряла и в известна степен презряла, която е дала много преживявания на земята, на етерното тяло. Своеобразието на тази френска народна култура – не културата на отделните лица – е в това, как се обработва самото етерно тяло, как се просмуква със сили и силови въздействия, и затова много индивидуализирано преминава портата на смъртта и остава такава и в духовния свят. Тези етерни тела бавно се разтварят и дълго се запазват като спектри. Принадлежащият към френската народност, доколкото принадлежи на нея, в своите представи има съвсем определено мнение за себе си, за своето място в живота. Но това не е нищо друго освен отражение на здраво работещите сили на етерното тяло. Етерното тяло е пластично здраво формирано и такава преминава в духовния свят.

Съвсем различно стои работата с етерното тяло на руския човек. То не е така рязко отпечатано, то е в известна степен по-еластично и лесно се разтваря в духовния свят; затова душата е по-малко прикована към своето етерно тяло. Докато етерното тяло на французина, произтичащо от една по-развита култура, дълго държи френската душа, така да се каже, свързана с нейното етерно тяло, душата на руския човек само за кратко остава свързана със своето етерно тяло. За тази душа от

изтока съдбата на нейното етерно тяло има по-малко значение. Но тези етерни тела оказват много определено, дълбоко отиващо значително въздействие върху това, което се разиграва по времето между смъртта и новото раждане, сякаш зад кулисите на нашата съвременност. Съдбата на руската душа е съвсем различна от съдбата на френската душа.

От най-различни разглеждания ние знаем, че в двадесети век вървим към етерното въздействие на Христовия Дух, към появата му! За Христос в етерно тяло вече екзотерично стана дума в съответното място на мистерийната драма „Портата на посвещението“<sup>28</sup> и в различни разглеждания<sup>29</sup> вече се посочваше, че това явяване на Христос за тези хора, чиито души вече са придобили способност за виждане, се е подготвяло още в последната третина на 19 век, когато се смени Духът на времето. Столетия преди това Дух на времето беше Гавраил. От последната третина на 19 век действащ Дух на времето стана Михаил. Михаил е този дух, който в известна степен е подготвил явяването на Христос като етерна същност. Всичко това трябва да бъде подготвено, всичко това трябва да бъде включено в мировото развитие и то е включено в него. Михаил, подготвяйки явяването на Христос, по някакъв начин встъпва в борба, той подготвя душите в периода от живота им между смъртта и новото раждане за това, което трябва да стане в аурата на Земята. Рязко отпечатаните етерни тела, които се намират около нас в елементарния свят, ще бъдат пречка във времето, което трябва да настъпи – когато трябва да бъде ясно видим етерният облик, който ще приеме Христос. По-близо до чистото възприемане на етерния облик стоят тези души, които след смъртта са по-малко свързани със своето етерно тяло. От това е ясно следното: ние виждаме как част от работата на Михаил е насочена към това, да се разтворят западноевропейските култивирани, рязко отпечатани етерни тела, и ние виждаме как в тази борба Михаил ползва източноевропейските души. И така, ние виждаме Михаил, съпроводен от тълпи източноевропейски души, сражаващ се със западноевропейските етерни

тела и с тяхното въздействие върху душите след смъртта. Упорита борба върви зад кулисите на съвременността. Тази борба си върви в духовния свят. Това е сякаш борба на небесата; тя се разиграва между Франция и Русия – в духовния свят, истинска борба между Запада и Изтока. И тази борба е истинското, а това, което имаме на физическия план, това е външната майя, това е изкривената действителност. И тук, и изобщо често когато наблюдаваш духовни факти, получаващ потресаващото впечатление, че това, което става тук, в този свят, е илюзия, че е пряка противоположност на това, което като Истина се извършва в духовния свят.

Помислете какво потресаващо впечатление прави на този, който достига до това познание, външният съюз между народи, яростно сражаващи се в духовния свят. Тези неща, разбира се, не трябва да прераснат във всеобемащи твърдения – в това число и заключителния извод, че в духовния свят всичко е противоположно на фактите от физическия свят. Трябва да бъде изследван всеки отделен случай. Но в дадения случай ние получаваме това потресаващо впечатление. Бих искал да кажа, че това впечатление прави на пух и прах целия ни натрупан опит. Как се променя картината, когато можеш да погледнеш зад кулисите на ежедневието живот! Но фактите стават разбираеми в техните действителни взаимовръзки само ако ги озарим зад кулисите на битието със светлината на духовната наука. Тогава във всичките ни възприятия се втурват чувствата, които сякаш потапят нашите сърца в истинното – въпреки предразсъдъците, които ни владеят, когато се отдаваме на потоците на външния физически живот. Действително Средна Европа днес е притисната между две враждуващи сили и е принудена някак да ги различава. Тук виждаме връзката с това, което вчера обрисовах като борба на средноевропейската култура срещу нещото, което, сякаш обхващайки я отдясно и отляво, потиска тази средноевропейска култура. Това е картата на средноевропейската култура: развитието ѝ между две сили, които според условията на историческото развитие на

Земята, трябва враждебно да противостоят една на друга. От такива размишления възниква правилното чувство по отношение на трагичните конфликтни обстоятелства, касаещи Средна Европа. На основата на такива разглеждания става ясно, че непричастността по съществото на споровете, които трябва да бъдат в края на краищата разрешени, невинното участие в тези спорове и вплетеността в тази карма действително са характерни за Средна Европа. И ние виждаме как Изтокът и Западът на Европа са причастни към бъдещото явяване на Христа. Ако вземем предвид борбата на средноевропейската култура за пронизването на телесното с дух, както вчера охарактеризирах това, тогава имаме и тази особена проява на Христовия импулс, която е носител на това съединяване на духовното с телесното. Значи, в Средна Европа имаме изумителното събитие на навлизането на християнството в дадената действителност. Тук, на физическия план, се разиграва нещо от необичайна значимост, а вдясно и вляво – нещо, което още трябва да бъде достигнато на по-високите планове. Физическият план и духовният план се обединяват, когато ги разглеждаме така.

Това е допълнение към вчерашните разглеждания. Така в основни линии е в цялата еволюция, постепенно развиваща се под въздействието на Христовия импулс. Тъй като събитията, извършващи се в XX век, са се подготвяли в предшестващите времена. Чрез Мистерията на Голгота Христовият импулс е встъпил в земното развитие и действа в него. Но тъй като той, Христовият импулс, може да действа според степента на разбирането му от хората, и до днес би могъл да бъде слабо действен. Ние едва встъпваме в периода на разума, ние едва започваме чрез духовната наука да научаваме нещо от значението на Мистерията на Голгота. Христовият импулс е действал. Но най-малко от всичко той е действал в раздорите и воплите на теолозите. Би било бедствие, ако от Христовия импулс в земното развитие би проникнало само това, което в различните епохи хората са могли да обхванат със своя ум. Христовият импулс е действал в подсъзнателните сили на душата.

Описах ви<sup>30</sup> как на 28.X.312 г. Константин се изправил срещу Максенций и последвала битка, решила съдбата на Европа<sup>31</sup>. Не изкуството на пълководците решило съдбата на тази битка, а това, което става в подсъзнанието на хората. Максенций търсил съвет в книгите на сибилите. Те го заблудили и вместо да остави войските си в безопасност зад стените на Рим, той ги извел зад вратите на Рим срещу войските на Константин. Но Константин имал сън и заповядал пред войските да се носи монограма на Христа и войниците на Максенций не искали да се сражават срещу войските на Константин. Значи са следвали не изкуството на пълководците, а са следвали сънищата, тоест импулсите на подсъзнанието. Последствие от тази битка бил обликът, който получил Европа. Истинският Христов импулс се проявявал не в споровете на теолозите, а там, където е можел да действа живият Христос; не човешките постижения на Христа – не за тях става дума, – а живият Христос, действащ чрез импулси, изхождащи непосредствено от Него самия. Хората още не са могли да Го разберат, Той навлизал в област, където не е било нужно разбиране, където насън са възприемали това, което после е преминавало в сферата на волята.

И още един път в историята на Европа е имало непосредствено встъпване на импулса на Христа – в 15 столетие, когато чрез обикновената селска девойка, „Орлеанската дева“, Европа получила съвсем нов облик<sup>32</sup>. Ако тогава Англия беше победила Франция – на което е попречила Орлеанската дева, – цялото по-нататъшно историческо развитие на Европа би тръгнало по различен път. Пастирката от Орлеан истински е притежавала не човешката мъдрост, а в нея, чрез своя михаелически предвестник е действал импулсът на Христос – външно на страната на Франция, но в действителност на страната на Англия; тъй като иначе Англия не би могла да премине това развитие, което е преминала. За този, който иска да вижда в духовния свят, във всичко, което тогава е станало, с потресаваша яснота е действал импулсът на Христос.

Често съм ви обръщал внимание, че старите легенди,

саги и митове, сочат към 13-те нощи между Рождество и празника на Кръщението, че тези нощи в най-дълбокия зимен мрак са времето, когато силите на Земята са особено благоприятни за ясновиждане. Тогава физическите сили, така да се каже, най-много отстъпват в бездействие и духовните сили действат съвсем особено. През тези 13 нощи от Рождество до 6 януари – така разказва старата норвежка легенда – е спал Олаф Естезон<sup>33</sup>. И в този сън, в имажинации, той преживял всичко, което ние знаем чрез духовната наука като камалока, света на душите и света на духа. Това е било в действителност и мнозина, които стоят на прага на посвещението, могат в тези дни да завършат своя път в инициацията, ако съумеят да доведат своето вътрешно преживяване до съвсем особена сила на концентрация, именно в това време, в което затова с пълно право е отнесено раждането на Христа, на духовната слънчева светлина. Може да се каже: ако някой трябва да преживее безсъзнателна инициация, кога най-добре може да я преживее? Ако бъде подготвен, той ще я преживее най-добре именно в тези нощи до 6 януари, когато е в състояние на сън, състояние на отстраненост от света на ежедневието.

Не можем ли да предположим, че и съвсем необразованата и необучена духовно, но вътрешно одухотворена пастирка, Орлеанската дева, най-добре е могла да бъде подготвена, ако е преминала тези нощи някак в особено състояние на сън, състояние, когато тя е възприемала външния свят не с външните сетива и разсъдък? И тя е имала това! По времето, предшестващо физическото раждане, ние съвсем не сме приспособени да възприемаме обкръжаващия свят с външни сетива, тъй като тези сетива се пробуждат едва след физическото раждане. До физическото раждане ние не сме приспособени и към използването на разсъдък, но нашата духовна част се намира в съприкосновение с космическото духовно обкръжение.

Тринадесетте дни, предшестващи 6 януари, Орлеанската дева е прекарала в майчиното тяло, тъй като тя се е родила на 6 януари. Този факт говори за изпълнените с дълбоко зна-

чение мирови връзки. На водещия еволюцията Миров Дух е била нужна душата в Орлеанската дева, която е прекарала 13-те последни дни от периода на бременността, чак до 6 януари, в тялото на майката и след това е била родена. Тук дълбоко надникваме във взаимовръзките, намиращи се зад кулисите на битието. Тук виждаме духовното водачество. Родена е била душа, която в известна степен преди своето раждане е била инспирирана от самия Миров Дух. Трябва да почувстваме как пред нас сякаш се разстила завесата на външната майя: само когато на едно или друго място я пробиваме, надничаме в истинските тайни на битието. Това трябва да стане чувство и усещане на преобразуващата културата на човечеството духовна наука. Това трябва да стане възприятие: за да се проникне до тайните на света, трябва напълно да се скъса с безплодното наблюдение само на външната майя, появило се в резултат на блестящото и триумфално развитие на естествознанието. Но този блясък и триумф в бъдеще трябва да бъде разсеян от духовната наука. За истинско вживяване на духовната наука в душите на хората е необходима преди всичко добра воля за действително съединяване на душата с духовните светове. Това трябва да изхожда от себепознанието. Но себепознанието съвсем не е така лесно и това принадлежи към най-големите заблуди, в които може да се изпадне в обикновения живот, ако се мисли, че себепознанието, с което трябва да започне всяко истинско познание, може да бъде лесно.

Даже по отношение на най-външното то не е толкова лесно. Пред мен има книга; тя случайно – както сега казваме – кармически отново ми попадна в ръцете тези дни. Книгата е „Анализ на чувствата и усещанията“ на един съвременен философ, на бивш професор по философия от Виенския университет. Авторът на книгата съобщава много интересни признавания за самия себе си. Той казва: веднъж на младини, вървейки по улицата, видях отразено в огледало лицето си в профил и не се познах. Помислих си: Какво несимпатично, неприятно лице! – Така че виждате, даже до такава степен в познанието

на своя чисто външен облик ние не се познаваме толкова много. Този достоен човек казва съвсем открито: той среща много несимпатично, отблъскващо лице и прави откритието, че това е собственото му лице. Толкова малко е познавал той своята външност. Виждате, че даже чисто външно не е толкова просто да познаете самия себе си и при това можете да бъдете и професор в университета, както става явно от приведения пример. Името на професора е Ернст Мах<sup>34</sup>. Професорът прави още едно признание и е съвсем искрен. Той казва: веднъж уморен се връща от пътуване и влязох в омнибуса. Едновременно в омнибуса влезе и друг. Помислих си: Какъв типичен школки даскал. И това, това бях аз самият. Той видял себе си в огледалото. Този достоен човек е знаел как изглежда типичният учител, той е видял такъв да влиза, но не е могъл да съедини този образ със самия себе си, не е знаел, че той изглежда така. И завършва своя разказ с думите: Познавах типичния облик по-добре от своя собствен.

Познанието за душата, познанието за това, какво собствено представляваме в своята душевна същност е доста по-сложно от познанието за външния ни облик. Но без себе-познанието не можем да се придвижим по пътя към инициацията. Невярната представа за самия себе си принадлежи към най-разпространените заблуди и, като правило, ние не знаем какво става в дълбините на нашата душа. Много лесно се мисли: Аз се познавам, аз знам какво искам! Съставят за себе си определена представа, но колко далеч са от действителността! В дълбочина, в душата това изглежда често съвсем различно, отколкото в областта, където действат представите. Ще приведа някои примери, които често се случват в живота. Двама живеят заедно, единият има нещо против другия, така че му доставя удоволствие понякога да понатупа другия, да го унижи, понякога по-силно, а понякога по-малко. Причината за тези мъчения може да бъде вроденият стремеж към жестокост. Човек може да изглежда съвсем безобиден, но да е собствено много жесток, да изпитва потребност да мъчи другия. Погово-



рете с такъв човек и той няма да ви прости, ако го сметнете за жесток, отвратителен човек, получаващ наслада, когато мъчи някой друг. Той ще ви каже: Толкова много го обичам, но той прави това и това, и именно защото толкова го обичам, не мога да изтърпя, че той прави това! – Така изглеждат нещата в неговото горно съзнание, а тук, в подсъзнанието, е жестокостта. Представите на горното му съзнание са насочени към това, да скрие действителността от самия себе си, да оправдае себе си пред самия себе си. Познавах един човек, който при всяка възможност подчертаваше, че поддържа определено духовно направление от чиста самоотверженост, че той самият не му симпатизира, но чувството за дълг и самоотверженост го заставят да поддържа това движение. Аз му казах: Работата не е в това, как вие разглеждате своите постъпки и с какво ги мотивирате за себе си, работата е в действителните им причини. И вие постъпвате така, защото това ви доставя наслада, защото това ласкае вашето тщеславие. Не е приятно да си кажеш: Аз, собствено, съм много тщеславен, това е причината за моето поведение. Затова и ценим нашата майя, която ни представя в друга, по-добра светлина. Майята за самия себе си, която носим в своето съзнание, често е още по-далеч от истината, отколкото майята относно духовното познание за света. С пълно основание хората смятат, че любовта е най-голяма ценност, но колко често тази дума звучи без всякакво основание! Когато бяхме още свързани с Теософското общество<sup>25</sup>, ние постоянно слушахме за любов, любов и любов. Но често тази любов беше само завеса, простираща се над догматичните раздори. Често любовта като маска прикрива най-жесток егоизъм. Особено ако се наслаждават, правейки нещо добро, правейки това, което носи наслада на правещия го и фалшифицирайки го, наричат това любов; и се оправдават за това, в което никога няма да се признаят, и това остава в дълбините на подсъзнанието. Да, когато се спускаме в дълбините на човешкото същество, ние действително се гмуркаме в бездна. Истински човек може да познае себе си само вживявайки се в тайните на духовното

битие, вниквайки във великите закони на битието. Тъй като човек е сложно, комплицирано същество, най-голяма заблуда е да се мисли, че това човешко същество в нещо е просто. Бих казал, че всички тайни на света са обединени за създаването на човека. Но това трябва да бъде правилно разбрано.

Повърхностното отношение към себепознанието се прекратява още щом приближим до духовните тайни на човешкото битие. Да си представим, че човек чрез обучение или по друг път добива известна степен на ясновиджане и пред него се изправят изумителни образи, които той може да фиксира, така че околните са възхитени от смислената връзка на този човек с духовния свят. Тази връзка несъмнено съществува, но трябва да се разбира връзката на човека с духовния свят в целия ѝ обем, трябва да се вижда какво действително може да бъде тя.

Виждале ли, в основата на това, което ние знаем като физическо тяло, стои като формираща сила етерното тяло, след това астралното тяло, и накрая това, което наричаме носител на Аза. Всичко това работи над физическото тяло и всеки по-висш член работи над по-нисшия. Ако ясновидски постигнете етерното тяло, това е изумително образувание от струящи и проблясващи цветове. Какво представляват тези струящи цветове в етерното тяло? Това са силите, изграждащи физическото тяло, силите, които не само строят органите на тялото, но и действат в тези органи, в това, което в течение на живота изпълняват тези органи. Но органите на човека имат съвсем различно предназначение. Да вземем два такива органа, като червата и главния мозък. Външната анатомия изучава тъканиите и всичко, подлежащо на изучаване, като еднозначно, като равностойно. Но те не са равностойни, те са съвсем различни. Ако вземем главния мозък на човека, като физически орган той е нещо завършено; това става явно поради факта, че в главния мозък тези цветни потоци са съвсем използвани. Когато съзерцаваме етерното тяло на човешкия главен мозък, ние го виждаме сравнително бледо оцветен, тъй като цвето-

вете са използвани за изграждането на главния мозък. Когато съзерцаваме червата, виждаме струящи цветове, изумително преливащи, ярко проблясващи, тъй като червата действително са по-груб орган от главния мозък, тук не е вложено толкова много от духовното, силите още се пазят в етерното тяло, използвана е само малка част. Затова етерното тяло на главния мозък е бледо, а етерното тяло на червата сияе в изумителни цветове и е прекрасно.

Представете си, че някой, както го описах, достига ясно-виждане. Може да бъде по два начина. Ясновиждане може да настъпи чрез пробуждане<sup>35</sup> на етерното тяло на червата. При настъпване на ясновиждане човек често възприема собствените си вътрешности. Този, който добива и с труд извлича ясновиждането чрез етерното тяло на главния мозък, отначало има пред себе си малко бледен свят, а този, който добива ясно-виждане чрез етерното тяло на своите вътрешности, може да отразява в етерния свят изумително преливащи се цветове. За да се доведе бледото етерно тяло на главния мозък в съприкосновение със струящите цветове на Космоса, е необходимо да се привлекат струящите цветове от цялата сфера на Космоса. За да се развият струящите цветове на етерното тяло на червата, ние можем да ги излъчваме от себе си и така, по пътя на ясновиждането, могат да бъдат видени изумителни цветове. Разбира се, това действително са ясновидски образи, но когато ги изследваме, какво са всъщност те тогава? Това не е нищо друго освен процесът на собственото ни храносмилане, това е, което става в етерното тяло в процеса на храносмилане на човека; това се проектира навън, в етерното пространство. Това е изключително интересно анатомично наблюдение, но трябва строго да си изясним: когато се навлиза в тайните на духовния свят, трябва да се получи ясна представа какво именно се намира пред нас в духовния свят. Само тогава започва да се разбира, че това изумително преливащо море от цветове на етерното тяло може да бъде проява на това, което трябва да става в етерното тяло, за да могат правилно да функционират

червата. Когато ясновидски се обозре това, то действително е акт на ясновиждање; но това няма никакво отношение към тайните на небесното. И това няма никакво отношение към великите космически факти, не ни приближава до тях, а е нещо, което ни приближава към нашето собствено обикновено нисше същество.

И именно тогава, когато ясновидски се издигаме към себепознанието, разбираме, че първото, което преживяваме в изумителни образи, е отражение на нашето най-нисше същество. И само тогава, когато с по-силно напрежение освобождаваме тези части на етерното тяло, които, като нисши, са останали в нас самите, докато голяма част е била употребена за изграждането на сърцето и главния мозък, само тогава се доближаваме до това, с по-здраво развитите сили да излъчваме навън това, което го има в нас и оставя отпечатък върху външния етер. И след това се стига до следното: когато проектираме във външния свят етерното тяло на нашите физически органи, ние изблъскваме това навън в пространството. Когато развиваме висше ясновиждање, също работим във външното, но изработваме във външното това от нас, което създаваме между раждането и смъртта, за да подготви то това, което ще се развива в нас между смъртта и новото раждане. Ние вписваме това в пространството, създаваме там въздействие върху етерния свят. И тогава вървим срещу това, което се образува чрез тези въздействия – към космическите последствия, към космическите факти.

Именно над това непрестанно работим. Книгата „Как се постигат познания за висшите светове“ с най-голяма настойчивост подчертава необходимостта да се намери правилният път и да не се изпада в заблуда, да не се стигне чрез илюзорно ясновиждање до нисшето същество на човека. Отново ви обръщам внимание, че правилното ясновиждање е трудно, че то настъпва бледо, без ярки цветове, че до разгадаване на тайните на света се стига само чрез голямо напрежение на тези сили, които се дават на човека между раждането и смъртта. Къде да

се намерят тези сили, може да се разбере, ако се обърнем към това, което беше казано във Виенския цикъл от 1914 година<sup>36</sup>. Там се говори за силите, които човек развива между смъртта и новото раждане, за силите, за които може само безпомощно да се дрънка, тъй като нашите думи са предназначени за понятията от физическия свят и е възможно само чрез съпоставяне на думи да се даде представа за духовния свят, в който всичко е съвсем различно, отколкото във физическия сетивен свят. А на хората им е по-удобно да си представят духовния свят като нещо подобно на физическия свят, само че по-фин и по-подвижен. На хората им е по-удобно да виждат в духовния свят, подобно на физическия свят, придвижващи се образи; те намират за неудобно, че – ако искат да встъпят в духовния свят – трябва да усвоят съвсем нов способ за възприемане. Всичко това трябва да ви покаже, че не само човешкият разсъдък, но преди всичко човешка воля се противи на това, което трябва да донесе в света в наши дни духовната наука. Ние действително можем да кажем: Широки кръгове от хора днес отклоняват духовната наука не само защото още не я разбират, а защото не я искат, че по същество не я искат, боят се от картината на света, която иска и трябва да покаже на човечеството духовната наука.

Ако искаме да разберем преживяванията между смъртта и новото раждане, трябва да вникнем в най-важните понятия: мъдрост и осъзнаване. Не трябва да си представяме, че човек, преминал през портата на смъртта, няма съзнание и неговото съзнание трябва първо да се пробуди. Това не е вярно, а е вярно, че преминавайки през портата на смъртта, човек има твърде силно съзнание, той цял се къпе в съзнание, така че не може да се ориентира в него, че съвсем е зашеметен от духовната слънчева светлина на съзнанието, и отначало трябва да започне да се ориентира в него, както изложих това в споменатия цикъл. Тук, на Земята, ние трябва да придобиваме едва достъпната ни оскъдна мъдрост; там мъдростта ни облива от всички страни, ние трябва да я приглушим, за да бъдем в състояние

да я възприемем. Частите от нея, които сме успели да приглушим, да отслабим до нашите човешки възможности, само тях ние можем да възприемаме. За да можем както следва да се ориентираме в освобождаващото се от сумрачност съзнание. Ако действително съзерждавах тези явления, те се проявяват в цялата им значимост. Тогава се опитвах постепенно да намериш думи, които точно биха описали тези явления. Неотдавна в Цюрих почина скъпа наша приятелка, член на нашето Общество<sup>37</sup>. Кармата се стече така, че не успях, както ми се искаше, още веднъж да я видя във физическия живот. След няколко дни в Цюрих имаше кремация. Трябваше да говоря на тази кремация и се опитах с думи да изразя това, което вътрешно ми се представяше като същност на тази мила приятелка. След това настъпи моментът на изгарянето. Забележителното беше, че първото ориентиращо се изплуване от потапящото общо съзнание настъпи в момента, когато тялото беше предадено на огъня, когато тялото беше видимо обхванато от огъня, а в действителност – от топлината. В този момент пред душата на починалата се изправи по-раншна картина. По-рано, по време на погребалната реч, тя не участваше в нея, но сега, когато започна изгарянето, тя се огледа. И както във физическия свят около нас се разстила пространство, така починалият вижда събитията във времето. Миналото е редом до починалия. Картината на събитията стои пред него. Времето наистина се превръща в пространство. Миналото не си е заминало, то остава, то е възприемаемо. След това починалата отново се потопи в състояние на обща зашеметеност и мина доста време, докато се появи ориентировка. Появяват се такива моменти, може да се каже, моменти на яснота, които по-късно се обработват. След това отново настъпва потапяне във всеобщото заливащо съзнание, докато не настъпи пълното ориентиране.

И така, виждаме, че мъдрост и съзнание до и след смъртта са съвсем различни, дълбоко различаващи се понятия, че трябва точно да ги различаваме. Невярно е да си представяме, че след смъртта в нас се пробужда нова степен на

съзнание. След смъртта неизмеримото съзнание трябва да бъде до известна степен приглушено. Това трябва да се вземе предвид. Трябва много сериозно да усвоим Истината, че духовните факти често са точно противоположни на това, как те ни се представят във външния свят. Често показвам това с един пример. Човек върви надолу по брега на реката, пада във водата и се дави. Ние отиваме при него и го намираме удавен, а на мястото, където е паднал, виждаме камък и с пълно право решаваме, че той се е спънал в камъка, паднал е в реката и се е удавил. Ако не предприемем нищо друго, ще си останем с това убеждение. Но тук, по отношение на физическите факти, тази логика може да се окаже погрешна. Дисекцията на трупа може да открие, че това е бил удар и вследствие на удара той е паднал във водата, тоест причината и следствието в действителност са били обратни на това, което е било видимо външно. Ние мислим, че човекът е умрял, защото е паднал във водата; в действителност той е паднал във водата, защото вече е бил мъртъв. Логиката на фактите тук е била лъжлива. По такъв начин ние често попадаме на тясно с логиката на външната майя.

Да вземем случая с болката, която тази есен преживяхме в Дорнах. Синчето на член на нашия клон, която беше постоянен жител на Дорнах, седемгодишното ѝ синче изчезна една вечер.

И когато се изясни, че детето може да се намира под преобърнатия мебелен фургон, посред нощ фургонът беше повдигнат и малкият Тео Файс беше изкаран изпод него мъртъв. Какво беше станало? В този район изобщо не пътуват мебелни фургони, не пътуват изобщо никакви коли. Рядко изключение е там да мине кола. Много преди и след това нямаше нито една. И малкият Тео изобщо винаги идваше тук четвърт час по-рано. В тази вечер той закъсня с четвърт час. Той можеше да мине от лявата, а не от дясната страна на колата, но той излезе от друг път, а не от обичайния. Всичко се стече така, всичко стана именно в секундата, когато детето се оказа край тази кола. Духовното изследване на този случай в неговите кармич-

ни връзки показва, че душата на момчето е довела този фургон на това място, за да приеме смъртта в това време. Защо всичко това се е стекло така? Физическите събития бяха следствие от духовните отношения. Тогава фактите се показват в съвсем друга светлина, тогава се вижда зависимостта между това, което се е случило, и това, което става след смъртта. Малкият Тео имаше етерно тяло, което при нормален живот би могъл да го има още 70-80 години, че и повече. То не изчезва, то остава. Етерното тяло на починалото седемгодишно дете още е пълно със сили, които би трябвало да се използват в хода на живота, те са налице в духовния свят. И те са много ясно свързани с аурата на нашето здание, тъй като в нея сега, след смъртта му, е етерното тяло на малкото момче, в нея са силите, здравите духовни сили на това умно, мило и благонравно момче. Това са подпомагащи сили, свързани с аурата на дорнахското здание.

Така се пресичат духовните и физическите въздействия. Не са минали времената, когато би трябвало при физически събития да вдигаме поглед към духовните светове. Тези времена не са отминали. Ние започваме да разбираме някои неща чрез нашата духовна наука. В много неща са ни нужни помагащите сили на тези, които си заминават от физическия живот с неизползвани етерни сили. Помислете за хилядите и хилядите, които навън, по огромните полета на трагичните събития на нашата епоха, преминават портата на смъртта с неизползвани сили на етерното тяло. Това са все духовни сили, които още дълго са можели да бъдат дейни, ако хората бяха останали да живеят на Земята. Физиката вече знае, че никоя сила не изчезва, не се губи. В по-висш смисъл това е законът за запазване на енергията, но за духовния свят. Силите, които има етерното тяло, за да обезпечи живота на физическото тяло от раждането до смъртта в течение на 80-90 години, не се губят, ако човек рано премине портата на смъртта. Силите са налице. Наред с това, което чрез Аза и астралното тяло встъпва в духовния свят и има значение за индивидуалността, етерното тяло има всеобщо значение за всеобемашката аура на развитието на Зе-



мята и на човека. Така можем да гледаме на свежите, пълни със сили, неизползвани етерни тела, въздействащи от духовните светове върху бъдещето.

Сега често виждаме, че умрелите се сражават редом до живите. Така виждаме от другата страна, на полето на етерното, в елементарните светове, пронизани от силите, здравите човешки сили на тези, които са си заминали от живота с високата увереност и вярата във великите идеали на човечеството. Тези сили се добиват от хора, които с тази вяра преминават портата на смъртта, и остават от тях. Тези, които ще живеят след това, трябва да гледат към неизползваните етерни сили, защото те ще бъдат дейни. Етерните сили на преждевременно умрелите несъмнено ще изискват жертвата им, преходът им в духовния свят, от който те гледат надолу към Земята, да не са безплодни. Те ще търсят възможност действително да внесат своя личен човешки дял в обновяването на духовния живот на Земята. Като стимулатори стоят там тези етерни тела, като нашепващ глас на съвестта! Ние заминахме в духовния свят, за да ви изпращаме оттам сили, които могат да влязат във вашите души, да се влеят във вашите сърца, за да работите с по-голяма, с удвоена сила над духовното развитие на Земята. Взаимодействието между телесно и духовно – това трябва да се разбира не като общи приказки, размито и мъгляво, а като конкретна духовна връзка на хората, живеещи тук, на Земята, във физически тела, с душите, заминали горе в духовните светове. Ако усвоим това и правилно изпълним душите с даваното от духовната наука, ще възникне общност, единство от възплътени и невъзплътени души.

Проникването във взаимодействието между физическо и духовно ни дава възможност да намерим правилното отношение към изпълнените с гигантска сериозност събития от наши дни, то ни помага напълно да осъзнаем, че само пълното самоотдаване на човешката борба и човешката работа на физическия план ще ни оправдаят пред бъдещето. Трябва да се изпълни това, което беше подчертано още вчера: от пра-

вилното разбиране на взаимодействието между физическия и духовния свят ще се осъществи звучащото в думите:

От мъжеството на сражаващите се,  
от кръвта на битките,  
от мъката на осиротелите,  
от жертвените битки на народа  
ще израсте духовен плод –  
към осъзнаване на духа душите ще насочи  
и мислите им към света духовен.

## ЧЕТВЪРТА ЛЕКЦИЯ

*Щутгарт, 22 ноември 1915 г.*

Във връзка със страшните събития от наши дни през портата на смъртта преминаха вече много души на хора, свързани с нашето движение. Както в течение на военните години вече съм казвал тук, именно преживяното с тези души потвърди, че душите, изтръгнати чрез смъртта от редиците на сражаващите се, продължават да живеят в това, което изисква от тях нашето сурово време. Те остават свързани с Духа на своя народ, те продължават войната с оръжието на Духа. Но именно това, скъпи мои приятели, ни задължава пред тях. Задължава ни да съединим и укрепим нашите пълни с любов мисли, нашите най-вътрешни, любовно съединяващи ни движения на души-те. Когато бурните събития останат назад – в които, в добрия смисъл на думата са въввлечени тези души, даже ако вече са преминали през портата на смъртта – или ако изобщо настъпи подходящото време, ще имаме възможност да почетем с погребално тържество нашите скъпи починали.

В тези неспокойни дни смъртта нахлу в нашите редици. Тези дни предадохме на земните елементи земната обвивка на скъпата ни приятелка Софи Щинде<sup>38</sup>. И в този град много души се чувстват в най-дълбок смисъл тясно свързани с тази най-предана на нашето движение душа. В близките дни ще бъда в Мюнхен и мой дълг ще бъде – но дълг, който ще изпълня с най-голяма любов – отново да помена Софи Щинде.

Скъпи мои приятели, често стоим пред тази най-голяма загадка на битието – смъртта. Смъртта, която така болезнено и винаги толкова загадъчно нахлува в земното битие – и принадлежи към това земно битие, и никога не може да бъде обяснена от самия земен живот. Има дълбок смисъл в съпоставянето на мисли за живота и смъртта, което веднъж беше направено в откритата лекция „Мистерията на смъртта и загадката на живота“<sup>39</sup>. Тъй като обзорът на проблемите на смъртта обхваща

не само това, което, както мислят много от материалистите, е чуждо на земния живот, което противоречи на съществуването на човека. Но обзорът, обхващащ света като цяло, донася от дълбините на битието такива познания за тайната на смъртта, които изпълват със сила и дълбок смисъл живота на Земята. И затова за разбирането на загадката на живота, за изясняването на тайната на смъртта не трябва да се отдръпваме от гледната точка, обхващаща света като цяло.

По силата на историческите събития в наши дни хилядократно се сблъскваме със смъртта, а последния път плътно се приближи и до нашите редици. Можем да наблюдаваме тайната на смъртта, така да се каже, там, където тя непосредствено нахлува в живота. Починалият се разделя с живота на сетивата, той навлиза в други сфери. Но той остава в мъката на тези, които е оставил, в мислите, чувствата и преживяванията, свързани с него. Погребалните церемонии са важни – те са нещо прекрасно; отговарящ на дълбоките човешки чувства обичай.

Той се е запазил до наши дни: в деня за поменаване на всички умрели при католиците, в погребалните тържества при евангелистите, в една или друга форма, повече или по-малко индивидуално, погребалните церемонии се запазват и в наше време. Тези погребални церемонии са неволно отдаване на дан от материалистичната епоха към духовния свят. Макар материализмът така да е оглозгал човешките души, че те извършват тези обреди, собствено, безсъзнателно; но и обладаните от материализъм души ги преживяват със сърдечна топлина. Умрелите остават да живеят в тези чувства, преживявания и мисли, които им изпращат насреща останалите да живеят. Да помислим по-дълбоко за проблема на смъртта и ние, към които смъртта дойде толкова близо.

От многобройните многогодишни съзерцания знаете, че никога не трябва да си представяме, че ето това е физически-сетивният свят, а тук, отделно, е духовният свят. Физически-сетивният свят се простира нагоре в духовния свят, а духовният свят се простира надолу във физически-сетивния

свят. И макар външните сетива на човека да възприемат физически-сетивния свят само в неговото външно, сетивно битие, той, грубо казано, като въздух е пронизан от духовното, то протича навсякъде, всичко изпълва – всичко, в което човек във физическия живот в нормални условия вижда само физическото. И тези, които са преминали този път през портата на смъртта, които се намират в духовния свят, са дейни със своите импулси и сили в нашия сетивен свят. Така че трябва да кажем: дори и връзката на живеещите във физическо тяло и живеещите духовно, умрелите, да се намира зад прага на обикновеното съзнание, въпреки това тя е реалност. И пред тези, които се задълбочават в духовната наука, трябва да се изправи изискващата разрешеност задача: да се стигне до теоретично, но изхождащо от самия живот разбиране за живота, изходният пункт за което е не само едното размишление, а душата във всичко, което тя е способна да обхване.

Да пробваме да съберем на едно място всичко, което можем да си изясним за смъртта от обикновения живот. Умрелият ни напуска. Очите ни повече не го виждат, не можем да разменим с него ръкостискане, не можем да го поздравим и той да ни отговори. В сетивния свят топлината на преживяванията му не струи вече към нашето сърце. Когато сме живели заедно, с помощта на физическото си тяло, в което е бил облян във физическия свят, той отново и отново е запечатвал в нас образа, който сме имали пред себе си. Настъпилото изменение се състои преди всичко в това, че душата, стояла близо до нас, преминавайки портата на смъртта, ни е напуснала, и сега нямаме вече тази помощ за общуване с нея, която ни се е давала от образа, стоял пред нас, изтъкан с помощта на излишците от нея сетивни импулси, с всички подбуди, пориви на любов, симпатии и антипатии. От момента, когато душата ни е напуснала през портата на смъртта, в нас остава нейният образ, който сега трябва да продължи да живее в нас, вътрешно пронизвайки ни. Ако оживим този образ, от имажинацията, в която той продължава да живее в нашето етерно тяло, а особе-

но в астралното тяло и Аза, което в нормалния живот винаги остава зад прага на съзнанието – ако искаме да го издигнем до съзнанието във физическото битие, трябва да му позволим да се издигне от най-вътрешните дълбини на своето съществуване. Това, което сме съхранили в нашата памет за починалия, трябва от най-вътрешните основи на душата, тоест от Аза и астралното тяло, да го излеем в частите от нашето човешко съществуване, които пораждат съзнанието и представата в етерното тяло и във физическото тяло.

Когато душата, преминала през портата на смъртта, е била още с нас, тя е пораждала образ; той ни се е излъчвал отвън, трябвало е само с това, което го има в нашата душа, да му вървим на среща. Когато починалият си е заминал от нас, ние сме поставени пред необходимостта понятието, представата за него, образът му да може да влезе в нашата душа, сам да влее това, което сме съхранили от този образ, в нашата външна човешка обвивка. На нас вече не ни помагат – както при спомени за още жив човек – мислите за това, че този спомен може да бъде укрепен от нова среща. Това е радикална промяна. От този момент чак до края на нашия живот тук, на Земята, ние сме ограничени от своя спомен за тази душа.

В дълбините на нашето съществуване, в Аза и астралното тяло никога не може да бъде погасен този спомен за неосъзнатите сили вътре в нас. И когато през нощта потъваме в сън, когато угасват привичните впечатления на дневното съзнание, угасват всички мисли, които живеят в нас от събуждането до заспиването, тогава в нашето астрално тяло и Аз изплуват имажинациите, светлинните образи на тези, с които сме били свързани в живота и които са си заминали от нас през портата на смъртта. В частта на нашето съществуване, която живее в нас от заспиването до пробуждането, в нея живеят заедно с нас нашите починали, както от пробуждането до заспиването живеят с нас живеещите на Земята. Благодарение на нашето дневно будно съзнание във физическото тяло, осигуряващо заедно с етерното тяло това дневно будно съзнание, ние сме преминали

4 степени на развитие на Земята. Азът е влязъл в нашето същество едва в хода на развитие на Земята, а астралното тяло в хода на развитие на Луната, затова ние сме лишени от нощно съзнание. Едва в по-късните епохи на земното развитие ще можем да преживяваме в нашето астрално тяло и Аза нашите починали в нормално будно съзнание, тоест така, както преживяваме сега живеещите на Земята. Азът е най-младият член на нашето същество, който още трябва да поработи за съзнание толкова съзнаващо, колкото сегашното дневно съзнание, което се достига от това, че нашият Аз и астрално тяло са свързани с физическото и етерно тяло. Физическото тяло е преминало 4 стадия на развитие на Земята, етерното тяло 3 стадия на развитие на Земята, астралното тяло само през 2 стадия, а Азът е преминал само през един стадий на развитие на Земята.

Тези, които са станали духове, невъплътени души, почиват в този елемент, в който и ние пребиваваме по време на сън. Сега в своето дневно съзнание ние можем само да възстановяваме техния облик в спомените. Тук действат различни сили: тази, която поражда в нас духовния импулс, и тази, която издига този духовен импулс в съзнанието. Впечатленията от външните сетива се вливат в нашето физическо и етерно тяло отвън. Но вашето сегашно нормално развитие няма достатъчно сили, впечатленията, които могат да бъдат възприети само от Аза и астралното тяло, така да бъдат отпечатани във физическото и етерно тяло, че да станат представи в нас, тоест да станат достояние на нашето дневно съзнание. Все пак в най-фините членове на нашето същество ние неразривно сме свързани с така наречените мъртви, тази връзка не се нарушава от външната смърт, а само се преобразува от нея. В тези най-фини членове, в Аза и астралното тяло, в тях живеят умрелите, като живи, в тях живеят тези, които са изтръгнати от нашите редици, за да станат духовни същества.

Да погледнем след тях със средствата на духовното познание. Често се е подчертавало как радикално се променя съотношението с обкръжаващия свят при всяко същество, в това

число и при човека, когато това същество няма вече физическо и етерно тяло. Когато този, който е преминал през портата на смъртта, оставя познанието чрез физическо и етерно тяло, тогава той живее в духовно обкръжение; той живее в него така, както живеят в него починалите. Веднъж подчертах как коренно се изменя взаимоотношението с обкръжението при прехода в духовния свят, към който възприемащият сега сам принадлежи, ако той е развъплътено човешко същество или същество от Йерархиите, или същество от елементарния свят. Ще се наложи по-особено да подбирам думите, за да дам представа, какво става съотношението между духовното същество и неговото обкръжение, как то е съвсем различно от съотношението между въплътеното същество и неговото обкръжение.

Тук, във физическия свят, на нас ни въздействат факти и същества от външния свят. Съществата се намират в нас. Техните излъчвания чрез впечатленията на външните сетива ни проникват в душата. И ако осъзнаваме това, ние казваме: затворени сме в границите на нашето тяло. Другите същества ги имаме в своите представи: ние ги възприемаме. Когато встъпваме в духовния свят, трябва да се изразим различно: другите духовни същества сега ни възприемат като духовни същества. Във физическия свят ние възприемаме животните, доколкото те са същества, въплътени във физическия свят, растенията, хората. Когато встъпваме в духовния свят, нас сега ни възприемат съществата Ангели, Архангели, Архави и други. Във физическия свят казваме, че виждаме растения, животни, хора, когато встъпваме в духовния свят, трябва да кажем: ние преживяваме в себе си нещо и това преживяване обозначава, че върху нас пада духовният поглед на друго същество, нас ни възприемат. Това усещане да бъдеш възприемаем, това знание, че гледат към теб, отличава животът ни в духовния свят от живота във физическия свят.

Думите трябва да звучат по съвсем друг начин, когато се говори за тези неща, тъй като в духовния свят всичко е съвсем друго. И за да се изрази това образно, и в същото време повече



от образно, ще кажем: когато същество от духовния свят се спуска за въплътяване в сетивния свят, то трябва да се закрепим в този свят, за да се научи постепенно да живее в него – и детето се учи на това, – да се научи да гледа чрез физическите сетивни органи извън себе си, да възприема света отвън. Когато едно същество през портата на смъртта или по друг начин встъпва от света на сетивата в света на духа, то трябва да привикне да си казва: ти си Аз, но Аз, който не живее в света изолирано, който вътрешно през цялото време нещо преживява, както се преживяват представите при спомен, сякаш изплуващи от дълбините на душата. Но сега ти знаеш: това, което изплува, са постъпилите в тебе представи, мисли, всичките приети от други същества, живеещи заедно с теб в духовния свят. Както от външния сетивен свят идват към нас впечатления от съществата от сетивния свят, така в нашия вътрешен свят постъпват представи и възприятия от съществата, живеещи в духовния свят. Но ние знаем, че тези представи и възприятия, встъпващи в нас от нашите вътрешни дълбини, са докосвания на духовните същества, намиращи се заедно с нас. Когато сме в духовния свят, тогава в нас се надига представа, представа за същество, което обичаме, същество, подтикващо ни да извършим едно или друго в духовния свят. Откъде произлиза тази представа, как става така, че тя встъпва в нас, както тук на Земята изплува споменът? Това значи: друго същество, същество от духовния свят се е приближило към нас. Ние не го възприемаме извън нас, както тук на Земята, но знаем, че го има, защото то изпраща вътре в нашето същество това, което живее в самото него. „Нас си ни представят“, „нас ни възприемат“ – така би трябвало да казваме за живота в духовния свят. Затова преживяването в духовния свят не става абстрактно, мъгляво, напротив, то е пълно с живот. Това, което преживяваме в духовния свят, е така изпълнено с живот, колкото живо може да бъде всичко, което във физическия свят има в своето непосредствено ежеминутно обкръжение. Така в духовния свят трябва по съвсем друг начин да усвояваме общуването

със съществата от духовния свят.

От тази гледна точка да погледнем към тези, които са преминали портата на смъртта. Те встъпват в свят, за който трябва да кажат: все повече се уча да зная, че мен ме възприемат, че в мен се втичат представи, възприятия и чувства на развъплътени хора, на елементарни същества и същества от йерархията на Ангелите, Архангелите и Архаите. Всички те живеят в мен. И ние вдигаме поглед към такъв починал и предчувстваме: както тук в света на външните сетива се изправя пред нас човек и ние през неговата кожа усещаме кръвта му и в чертите на лицето му усещаме работата на неговата нервна система, така, когато гледаме към духовния, развъплътен човек, отгатваме, предчувстваме как в това, което преживяваме във връзка с него, действат мислите и възприятията на Ангели, Архангели, Архаи.

Тук, във физическия свят, пред нас се изправя физическият човек, който в хода на развитие на работата на душата е облагородил животинското, растителното и минералното. И това животинско, растително и минерално битие все пак ни се изправя насреща. Когато човек е тук, на Земята, неговото духовно-душевно е дълбоко скрито вътре в него и само просветва през телесната му обвивка. Но това просветващо срещу нас, което в този свят чувства и ни въздейства, е пронизано с облагородената до човечност животинска природа. Животинското се проявява в човека облагородено, но все пак е животинска природа. И растителният, и минералният свят ни се проявяват насреща в земния човек. Знаем: природните царства живеят в човека на по-висока степен. И ако в човека не живееше минералното, във физическия свят никога не би могъл да бъде възприет съвременният човек, тъй като само благодарение на включването в неговото същество на минералното той става възприемаем във физическия свят. Както тук, във физическия свят, във физическото на човека ние виждаме животинската природа, така в духовния свят, когато стоим пред духовно същество, виждаме как в това, което се втича в него като мисли

и възприятия, душевно действат Ангелите. Това, което преживяват Ангелите, долу организирано се спуска до човешката телесност. Както горе се организира животинското в човека, така долу се организира това, което в духовния свят вибрира в душевния живот на човека от Ангелите. И както горе е организиран растителният свят в човека, така долу е организирано в духовния облик на човека това, което струи в него от Архангелите. Както минералното царство проблясва в сетивния човек и го прави възприемаем, така духовният човек, идващ насреща ни в духовния свят, става затворена в себе си имажинация, защото Архаите вливат в човека своите формообразуващи, творящи облика сили. Както във физическия свят трите природни царства пронизват физическото на човека, така в духовния свят Ангели, Архангели и Архаи пронизват духовното на човека. Когато човек е преминал през портата на смъртта, той дълго още остава свързан със своето астрално тяло и със своя Аз. Но такъв, какъвто е тогава, запазвайки от земното на човека своето астрално тяло и Аз, той става достъпен за въздействие от Духовете на Формата и тези духове, които познаваме като принадлежащи към йерархията на Архаите. Техните въздействия правят човека възприемаем. Както минералният свят тук, на Земята, прави човека видим и осезаем, така в духовния свят Архаите и Духовете на Формата правят човека затворено, единно същество. И както растителното във физическия свят, във физическия човек е по-невидимо, а само се отгатва, така в духовния свят в затворения облик на човека се отгатва това, което вливат в него Йерархиите. Както животинското във физическия човек ни се проявява насреща вече не като животинско и само духовната наука ни обръща вниманието на животинското във физическия човек, така в духовния свят не веднага се познава леко прикритата дейност на Ангелите, която остава значителна през цялото време, докато човек съхранява етерното си тяло. Когато наблюдаваме духовния облик на човека в духовния свят, прикритата дейност на Ангелите остава, но тя е по-малко забележима. Такъв в действител-

ност се представя пред нас умрелият, когато известно време след смъртта му встъпваме в общуване с него, така че можем да кажем: това е той, но това, което му дава този затворен облик, е начин, по който в него вътрешно действат Духовите на Формата. И това, което със сила още може да бъде възприето в него, е дейността на Духовите на Личността (Архаите). Като пронизан от действията на Йерархиите се изправя пред нас умрелият, както тук на Земята физическото се изправя пред нас, структурирано от минералното.

Когато човешка душа ни оставя, защото преминава портата на смъртта, тогава в рамките на нашето съзнание ние запазваме нейния образ в спомена. Всичко, което ни е скъпо в починалия, ние го съхраняваме в душата си. Това е различен спомен от тези, които обикновено имаме във външния живот. Що за спомени са това? Това са мисли за нещо, което вече го няма, именно затова са и спомени. Това, за което си спомняме, го няма тук, то не става в миговете, когато си спомняме. Това, което е съдържание на моите представи-спомени, сега не действа. Когато си спомняме за душа, която е била свързана с нас и е преминала през портата на смъртта, ние живеем в мисли за този починал; но самият той, починалият, е тук, в непосредствена близост, той е реално същество в духовния свят. Следователно това не е само представа-спомен; макар и да се явява изображение на спомена, това съответства на реално духовно същество. Вътре в нас живее представата, а навън, в духовния свят живее мъртвият. Съществото е тук и представата за него е тук, в нас, когато с почит гледаме след починалия, когато в изпълнени с преданост мисли възстановяваме това, което е бил той за нас. В нашето будно съзнание навлиза имажинацията, образът на мъртвия. Той е тук. Какво значи това? Това значи: той е тук, в жив, действителен процес, в нашето физическо и етерно тяло.

В ежедневиия живот във физическото и етерното тяло, когато не сме насочени към скъпите ни покойници, ние имаме в нашите мисли това, което принадлежи на физическия свят.

Но когато призоваваме в нашите души образа на мъртвия, мисловния или чувствен образ, в този образ в непосредствената действителност живее същество, през което гледат, изпращайки в него своите представи, Ангели и Архангели. Ако насочваме мисли и чувства към скъпите ни покойници, в това се съдържа повече, много повече, отколкото в обикновената, нормална връзка между физическия и духовния свят. Тогава е налице нещо, което иначе не би могло да го има. И пред духовния изследовател застава въпросът: Какво означава за умрелите фактът, че ние живеем в свят, който те са изоставили, в свят, чиито обвивки те са изхвърлили? Какво значи за тези умрели, които не живеят, обстоятелството, че ние в нашето будно съзнание, тоест в нашето физическо и етерно тяло възстановяваме това, което ни свързва? Пред духовния изследовател стои този въпрос, въпрос, който звучи като много интимен, но който, когато духовният изследовател намери неговия отговор, ще хвърли светлина върху много тайни на живота.

Още по-различно от гледна точка на непосредствения живот можем да поставим този въпрос. Да го поставим така: какво собствено значи за мировата реалност, когато на Задушница или друг празник, посветен на починалите, душите на хората, които живеят тук, на Земята, в своите телесни обвивки, отиват на гробищата или в мислите си се съединяват с починалите? Какво значение има, ако ние сами си определяме дни или часове в памет на нашите мъртви? Когато им четем или правим нещо друго, за да се почувстваме заедно с тях и особено за да оживим това, което ни е свързвало с тях? Да го кажем още по-различно: какво значи, когато в будно състояние възстановяваме това, което ни е свързвало с мъртвия? И в такава форма може да се изправи този въпрос в съзнанието на духовния изследовател.

Той трябва да изрази това малко по-иначе, отколкото го получава в духовното изследване. Най-важните факти от духовния свят могат да се предадат само в образи. Трябва да се търсят сравнения, когато искаш да говориш за фактите от ду-

ховния свят. Речта ни е изработена за ежедневния живот, за физически-сетивния свят, и с думите, предназначени за физическия свят, не може така просто да се говори за духовния свят, ако искаш да дадеш правилна представа за него. Ние по околния път чрез сравнения трябва да пробудим в нашите души такива представи, които да ни приближат до реалностите на духовния свят. И духовният изследовател може да намери тук, във физическия свят, нещо, което да помогне да се пробудят представи, отговарящи на поставения от нас въпрос. Ние намираме тук, във физическия свят, това, което, без да нарушава външно природния процес на физическия свят, би могло и да го няма, но без което не могат да минат тези хора, които се стремят да възприемат живота в цялата му пълнота. Какво е това, което намираме във физически-сетивния свят, което не е природен процес, но от което не искаме да бъдем лишени? Когато изобразяваме на картина това, което е около нас и което има отношение към природните процеси, дали това е картина на художник, или, както сега е прието, оставащата във външното художествена фотография, тогава това, което се изправя срещу нас в образите на физически-сетивния свят, е нещо, което се приближава до процесите на този свят; но това, което те изобразяват, би могло да съществува и без тях.

Пробвайте реално да си представите как се обогатява животът, когато в образи пресъздаваме това, което и без друго го има в природните процеси. Как жадуваме ние, покрай природните процеси, да имаме в света и изкуство. Как се стремим към изобразяване на преживяното! Природният процес си тече независимо от изобразяването му в изкуството. Съществуването си остава същото, ако нямаме негово изображение, но ние жадуваме да имаме това изображение! За това си спомня духовният изследовател, когато трябва да си състави представа за преживяванията на умрелите, когато останалите на Земята оживяват в своите души техния образ. Съответстващият на природното духовен процес, към който гледат живеещите в духовния свят умрели, би протичал и ако в душите на хора-

та не оживяваха скъпите спомени. Но протичащите духовни процеси биха били безжизнени и празни за умрелите, за тези духовни същества, както за нас би било безжизнено и пусто, ако около нас протичаха само природни процеси и не би имало в човешкия живот, в природните процеси нищо художествено.

Може да се даде такъв пример: ако задълго сме се разделили със скъпа приятелка или приятел, си ги спомняме с любов, но не можем да ги видим, и ето, че те ни изпращат своя снимка, тя ни е скъпа, вашето сърце отвърща с топлина, тя ви е нужна. Както ви е скъпа снимката, така на починалия са скъпи вашите мисли за него в дневното будно съзнание. Те гледат надолу към Земята, която иначе би била за тях само струящ духовен процес, но който сега те чувстват пронизан от нещо, което не би могло да го има и което все пак го има – тези думи могат да бъдат приети и в пряк, и в преносен смисъл, – те чувстват струящия духовен процес, пронизан от това, което се излъчва към тях от душите, останали тук на Земята – сякаш като снимка на любимия човек. Затова може да се каже: когато на Задушница или в деня за поменавање на покойниците се отива на гробището и там се събират много хора, чиито души са пълни с образите на скъпите им починали, ако се погледне нагоре към душите на тези, за които си спомнят, за тях това е като прекрасен храм, като произведение на изкуството, това, което струи насреща им от Земята, озарява света на починалите като изпълнен с тайнства, светец храм, или като образ, като спомен за скъп и любим човек. Безжизнен и пуст би бил за умрелите светът, към който е прикован техният поглед, ако душите, живеещи тук, на Земята, не носеха срещу тях това, което го няма и което все пак трябва да го има: изпълнените с любов мисли, свързващи живеещите на Земята с умрелите.

Тук се проявява дълбоко впечатляващата разлика между земния живот и живота в духа. За да извисим за живеещите на Земята земния живот, трябва да присъединим към него в живи образи и цветове това, което не му достига. Земята, лишената от художественото, от образното Земя, е само сбор от природни

процеси. Колко безжизнено празна би била тя! Да се издигнем сега до починалите. Те биха възприемали струящия духовен процес, но за тях той би бил безжизнен или празен, толкова безжизнен и празен, колкото лишените от образност и колорит природни процеси за децата на Земята, ако не бяха живи спомените за умрелите, ако в будно съзнание хората не живееха с изпълнени с преданост към починалите мисли, които за духовния свят са като произведенията на изкуството; доколкото това са прекрасни мисли, които не са свързани с природните процеси, но са насочени към тези, които не живеят вече в процесите на Земята. И това, което тук, на Земята, прави произведението на изкуството произведение на изкуството, което създава красотата му, е в много по-малка степен свързано с вътрешното на човека, отколкото това, което значат за духовния свят нашите мисли за умрелите. И в този смисъл в духовния свят има една красота, истинска, реална красота. Но тя не възниква от външното, както често става тук на физическата Земя. Това, че произведенията на Рафаело, Леонардо, Дюрер са по-добри от другите, се дължи на това, че тези майстори са могли повече от другите. За да може мъртвият – говорейки по аналогия – да почувства появяващото се срещу него от Земята като по-прекрасно произведение на изкуството, зависи от дълбините на вътрешното, от святостта и духовността на чувствата, които ние изпращаме към починалите при спомнянето за тях. Силата на нашето възприятие за тези, които са си заминали от нас в духовния свят, обхваща живота на нашата душа и го задълбочава. Това прави нашата душа все по-прекрасна.

Прекарайте тези мисли в своята душа, скъпи мои приятели, и в това медитативно задълбочаване ще ви се разкрие разбирането за взаимозависимостта между духовния свят и света на сетивата и проникването в особената област от духовния свят, в която живеят умрелите, и сетивния свят, в който живеят земните хора. В следващите разглеждания ние ще проникнем в други области на духовния свят.



## ПЕТА ЛЕКЦИЯ

*Щутгарт, 23 ноември 1915 г.*

Когато се доближаваме до тайните на смъртта, през цялото време трябва да имаме предвид, че при характеристиката на фактите от духовния свят думите от нашия обикновен език трябва да променят своя обичаен, приспособен за физическия свят смисъл. Тъй като мъртвият, така нареченият мъртъв встъпва в духовния свят и както нееднократно се е казвало за това, в духовния свят всичко е съвсем различно, отколкото във физическия свят.

Не само от съобщенията на духовната наука, но и с обикновения разум може да се разбере, че при встъпването в духовния свят през портата на смъртта първото преживяване на починалия е освобождаването на физическото тяло от това, което вътре в него представлява неговото човешко същество. Това, разбира се, е тривиална истина. Днес с очите на духовния изследовател ще погледнем събитията и вътрешните преживявания на мъртвия при преминаването му през портата на смъртта и по-нататъшния му път от смъртта до новото раждане.

В оставащите тук, във физическия живот, възниква чувството, че това, което е било заключено в тази физическа обвивка, я напуска и заминава в друг свят. Преживяванията, които преди всичко има мъртвият – както се казва, съгласно изследванията на духовния изследовател, – това чувство, че него го напускат оставащите живи и неговото собствено физическо тяло, което му е служило от раждането до смъртта като инструмент за неговите възприятия, мисли и чувства и средство за неговите дейности. Тези, които е обичал, с които е бил свързан, го напускат. Това е първото му възприятие. Това преживяване е свързано преди всичко с това, което нееднократно сме описвали: в известен смисъл се оттегля самата Земя и отнема на преминаващия портата на смъртта физическата му

обвивка. Това е съвсем така, ако мъртвият би почувствал, че остава встрани от движението, което тук, на Земята, собствено не е забелязвал, той остава встрани от движението на самата Земя; Земята си заминава от него, а с нея и всичко, което го е обкръжавало там. Той се включва сега към съвсем друг свят, но това е свят, в който той сега нещо възприема, и това, което преди е било съвсем скрито за него, го възприема, и това, което му е било дадено като телесна обвивка, е свързано със Земята и с движението. По такъв начин той има сякаш чувството – макар и това да се характеризира доста приблизително, – че не може повече да върви по един път със Земята и нейните духове; затова те го напускат. Той остава сякаш в големия свят на покоя, сякаш се включва към света на големия покой.

От това чувство на изоставеност особено от своята физическа обвивка и всички човешки преживявания, от това, което е било преживяно заедно с хората в периода на земния живот, от това чувство на изоставеност за мъртвия сега израства нещо различно. Владеенето на физическата обвивка е било в течение на земния живот нещо разбиращо се от само себе си. Затова нещото, което той възприема сега, е за него съвсем ново, и ние ще видим колко различни са тези възприятия в зависимост от това, човек, така да се каже, от нормална смърт ли е умрял, във връзка с болест или старост, или от насилствена смърт, която сега хиляди са принудени да приемат.

С това чувство – да бъдеш изоставен от това, което ти е принадлежало, като нещо разбиращо се от само себе си, в живота на душата встъпва нещо съвсем ново. В живота на душата встъпва това, което съвсем не би могло да бъде опознато, докато душата се е намирала в тяло. Първото, което тогава встъпва в живота на душата, това, бих казал, е „обратното“, обърнатото наопаки чувство за живота. Тук на Земята ние чувстваме живота разлят около нас, даряван ни отвън, от силите на Земята. Но сега Земята си отива с всичко, което принадлежи към нея, с всичко, което тя ни дарява. И във връзка с тази изоставеност тутакси възниква чувството, че сега от собствената

ни вътрешност клокочат оживяващите сили. Значи, първо – това е усещането на живота в себе си, усещането на самооживеност, преход към известна активност, докато дотогава те са били сковани в пасивност. Мъртвите чувстват: Ти оживяваш това, което самият ти сега представляваш. Ти си в самия себе си. Това, което досега си наричал свят, си е заминало от тебе. Това, в което сега живееш, когато изцяло го изпълваш, ражда в самото себе си силите за оживяване, то оживява тебе самия. – И по-конкретно се появява това, което често съм наричал панорама на живота – потокът на живота в това, което е било преживяно за времето между раждането и смъртта. Картините от този живот се изправят пред душата. Като от мощен самозараждащ се сън, сякаш от точката, в която ти самият се намиращ, се изправя целият последен земен живот. А на тези образи им е нужна сила, пробуждаща от съня. Те биха останали протичащ, продължаващ сън, ако не я имаше силата, родена от чувството: моята телесна обвивка се освобождава от духовно-душевното. Силата, родена от това съзнание, дава живот на съня. Това, което би останало само свят на текущи смътни сънни образи, така се оживява; става пълен с живот свят, жива панорама на живота. Самата душа става източник на раждане на живот, на оживяване на това, което иначе възниква като сън. Това е преживяване, ставащо непосредствено след смъртта.

Всичко това е така, докато човек смътно осъзнае, че той е изключен от своето предишно съзнание и че сякаш от центъра на неговото същество в него се е размърдало нещо, което се разширява, и от него отплува животът, на който досега пасивно се е отдавал. Сега се знае това, което не се е знаело между раждането и смъртта: че мислите, които преди са идвали и са си отивали като сън на Аза, сега се вживяват от този отчужден преди живот, в живота на собственото ни същество. Преживява се осъзнаването, че това, с което досега сме били по-външно свързани, сега обхваща най-вътрешното. Че това, което досега е било не живот, а картина на живота, обхваща представите и мисленето. И докато се живее в тези предста-

ви, постепенно се встъпва в по-нататъшното. Това може да се охарактеризира като вживяване в представата: Вселената пронизва със звучене панорамата на живота. По-общо тези факти вече съм ги описвал. Но трябва все по-детайлно да ги разгледаме, за да проникнем по-дълбоко в тайните на света.

В началото оживява този най-вътрешен сън на живота, той става жива Вселена, живеещ Космос. Тогава завършва това, което може да се изрази така: музиката на сферите на Вселената изпълва със звук този сън на живота. Но което си бил ти самият между раждането и смъртта, се преживява като частица от Космоса, от сега нататък възприета от Космоса, вчленена в това, което не е земно. Така, както земното е било между раждането и смъртта. И по-нататък се чувства как Космосът нежно пронизва това, което е било негова частица. Поражда се сякаш вътрешна светлина и озарява това, което си бил. Всичко това, така да се каже, тече и звучи в панорамата на живота; след това се освобождава етерното тяло – тъй като всичко това става, докато човек още е свързан със своето етерно тяло. Протича това, което се нарича разтваряне на етерното тяло.

Това, което сега се преживява, е възприемане на панорамата на живота; панорамата на живота, пронизана със звучащи и светещи субстанции на Космоса, прилича на самовчленяващото се физическо тяло в съществото на човека при встъпването му чрез раждането във физическото битие. Както тогава човешката субстанция, дадена от Земята, се вчленява в човешкото душевно същество, така се вчленява в човешкото душевно същество след преминаването му през портата на смъртта космическото, вселенското. Описанията на преживяванията са необходими. И когато духовнонаучно се проследява животът от смъртта до новото раждане, тогава се вижда какво значение има това първо преживяване след преминаването през портата на смъртта, в течение на целия последващ живот между смъртта и новото раждане.

Тук, в земния физически живот – често съм подчертавал

това и трябва добре да го усвоите, – ние имаме наше Аз-съзнание, защото живеем във физическо тяло. Подчертавам точно: Аз-съзнание, а не Аз. Нашият Аз ни е даден от Духовите на Формата, това е нещо съвсем различно. Нашето Аз-съзнание го имаме защото сме потопени в нашето физическо тяло. Това Аз-съзнание в будно дневно състояние трябва точно да го изясним по същество. Това е най-лесно да се разбере така: представете си, че се движите в пространството. В началото нищо не чувствате, но ето, че се натъквате на нещо. Външният свят ви удря, но вие се осъзнавате. Ударът от външния свят вие осъзнавате в себе си, вие осъзнавате себе си чрез сблъсъка с външния свят, вие се чувствате сблъскан с външния свят.

Фактически ние имаме наше Аз-съзнание във физическия свят, защото навсякъде се натъкваме на външния свят. Разбира се, не само чрез осезанието; когато отворим очи, също се натъкваме на външния свят, на светлината от външния свят; когато звуците се втурват в ушите ни, когато слухът ни се натъква на тях, ние се осъзнаваме.

Така ние осъзнаваме сами себе си, пробуждайки се всяко утро от духовния свят и потапяйки се във физическия свят. Това потапяне, физическото тяло, тоест натъкването на нашия Аз и астрално тяло на етерното тяло и физическото тяло, пробужда нашето Аз-съзнание. Затова и Аз-съзнанието отсъства, като правило, в света на съня: за Аз-съзнанието ни е необходимо именно това натъкване на физическото и етерно тяло.

За ясното, отчетливо будно Аз-съзнание е необходимо това стълкновение. На този, който е преминал портата на смъртта, му е взето физическото тяло. Затова той не може да има Аз-съзнание по начина, както в земния живот. Той би преминавал без съзнание за своя Аз пътя си от смъртта до новото раждане, ако това Аз-съзнание не му се даваше по друг начин. Този друг начин се състои в това, че преживяването, докато запазваме етерното си тяло, остава дейно през цялото време между смъртта и новото раждане.

И в това отношение преживяването в духовния свят меж-

ду смъртта и новото раждане рязко се отличава от физическото преживяване тук между раждането и смъртта. Тук, във физическия свят, при нормално състояние на съзнанието никой не може да помни момента на своето раждане; спомнянето започва по-късно. Човек не може да си спомни момента на своето раждане, паметта не стига толкова далеч. Но това, което човек вътрешно преживява зад прага на смъртта, остава с него в течение на целия му живот между смъртта и новото раждане. Преживяването на раждането напуска човека, когато той встъпва във физическия свят, но преживяването на смъртта остава с човека през целия му живот между смъртта и новото раждане. Във физическия свят физическият човек не може да се озърне назад, към момента на своето раждане; в духовния свят той поглежда към своята смърт в течение на целия си живот между смъртта и новото раждане. Този поглед назад, тази прикепеност към момента на смъртта – това ражда Аз-съзнанието между смъртта и новото раждане, на него дължим това.

Образът на смъртта изобщо е нещо заплашително само при поглед откъм физическия свят. Само при поглед от физическия свят той изглежда жесток и заплашителен. Но мъртвият не го вижда откъм физическия свят. А гледайки от духовния свят, няма нищо страшно в това, че мъртвият вижда момента на смъртта през целия си живот между смъртта и новото раждане. Макар смъртта, гледана от физическия свят, да изглежда като унищожаване, гледайки го от духовния свят, моментът на смъртта изглежда като нещо най-прекрасно, величествено, възхитително и славно, към което през цялото време може да бъде обърнат погледът. Той непрекъснато означава победата на Духа над материята, самосъзидаващата жизнена сила на Духа. В това непрекъснато преживяване на самосъзидаващата жизнена сила на Духа се създава нашето Аз-съзнание в духовния свят.

Следователно Аз-съзнанието се запазва в духовните светове именно защото непрекъснато, отново и отново вътрешно създаваме сами себе си, без да апелираме към запазващото се

продължително битие, а през цялото време отново създаваме сами себе си. И в това самосътворение се опираме в известна степен, гледайки назад, към момента на своята смърт. И така, ние можем да разберем по какъв начин се ражда Аз-съзнанието, самосъзнанието по времето между смъртта и новото раждане. Описаните по-рано първи преживявания след смъртта имат това важно значение – раждането на Аз-съзнанието. И, разбира се, именно това първо след смъртта преживяване е различно при хората, достигнали преклонна възраст и закономерно преминали портата на смъртта или уловените от смъртта в крехка детска възраст, или в разцвета на годините. И съвсем особено значение за тези разлики, разбира се, не с педантична точност, има възрастта от 35 години. Това, че сега в хиляди и хиляди случаи млади хора в разцвета на силите си преминават портата на смъртта, като смъртта ги застига отвън, ще окаже своите последствия в бъдеще. Но изобщо, ако човек премине портата на смъртта млад, тогава обликът на описаната картина на живота с нейните събития е различен от този, ако се премине портата на смъртта след 35-та година.

Може примерно да се каже така – макар, разбира се, да е трудно да се намерят правилните думи за тези съотношения, – починалият на млади години чувства: изплува картината на твоя живот, ти я оживяваш, изхождайки от средоточието на твоя живот. Но когато изливаш своите живи сили към тази картина на твоя живот, ти чувстваш зад нея още нещо, сякаш остатък от живота, от който си излязъл, преминавайки през раждането.

Ако умира дете, картината на живота е много кратка. Ако например умре шестгодишно дете, картината на живота му е малка откъм съдържание. Но затова пък сякаш зад тази картина на живота, от вътрешността ѝ, се появява много от това, което е било преживяно в духовния свят до момента на раждането или, както е имало в немския език един вече изгубен израз, „допреди да станеш млад“. И ако умре дете, при което силите за спомняне не са достигнали до възрастта, в която

встъпват в действие, при него собствено я няма картината на спомените, с която той би се чувствал така уверено свързан, както това го чувства починалият в зряла възраст. През цялата картина на живота се проявява, само че леко променено, това, което го е обкръжавало до момента на раждането. Може да се каже, че това прозиране в остатъците от духовния свят, който се е преживявал преди раждането, се губи напълно само ако човек умре след 35-та година.

Никога не бива – особено ви акцентирам на това – да се отдавате на съвсем не безопасните размисли, какво е по-добре за човека: да умре до 35 години или след това, и да преживее това, което още ще опишем. Такива мисли не трябва да се допускат, не трябва да се подхранват, а трябва да се разбере: кога човек ще премине портата на смъртта, в най-строг смисъл, във всички случаи без изключение, трябва да бъде предадено на действието на Кармата.

Важно е да се разбират тези неща. Ако се умре след 35-та година, е изключена възможността да се види нещо от живота, предшествал раждането. То е покрито с мрак. Но картината на живота все пак се изправя. Само с напрежение се чувства, че тя се ражда от собствената вътрешност, че сякаш сами я тъчем; но тази тъкан е пълна с живот. Картината на живота много съществено се различава при смърт до или след 35 годишна възраст. Картината на живота при умрелия до 35 години носи такъв характер, че тя сякаш бавно се приближава отвън, сякаш от духовния свят, и само се носи срещу нас от това, което сами сме преживели. Картината на живота при умрелите след 35-та година е такава, че отначало тя се появява сякаш отвън, сякаш като нещо празно, затъмнено, и това затъмнено се носи от преживяното в живота. Но то съвсем не се оживява от това. Вътрешното преживяване се модифицира така, че имаме ту сякаш движеща се фата моргана, срещу която се движим, ту друг път човек сякаш носи своя свят в света на Космоса. Всичко това има за живота голямо значение, както ще видим утре. Кармическият факт, че физическото тяло ни се отнема на оп-



ределена възраст от физическия живот, има голямо значение за обстоятелствата на живота след смъртта. Но вътрешно това е свързано с цялата наша Карма.

След това настъпва времето, когато чувстваме, че току-що сме се освободили от земното. Грубо казано, преминавайки непосредствено портата на смъртта, имаме чувството: земното тяло ме напуска; близките, скъпи хора, с които бях заедно, ме напускат. Преживяванията, които ме свързваха с тях, си отиват. Оставаш лице в лице със самия себе си, заедно с това, което си преживял. Естествено, всичко това, което сте преживели с другите хора, е в картината на живота; това се преглежда така, сякаш хората се потапят в тебе. Ден след ден оживява картината на живота и се живее в самия себе си. Тогава имаме впечатлението – и Земята те напуска, но оставаме все още в земната сфера, в сферата, принадлежаща на Земята. Отделянето на етерното тяло се преживява така: сега си излязъл не само от Земята и нейните субстанции, но и от това, което е непосредственото обкръжение на Земята, от светлината; излязъл си и от това, което на Земята като плътна субстанционалност прави музиката на сферите. Ти – това е може би последното впечатление, имащо голямо значение и оставащо продължително, – ти си излязъл от навика да имаш себе си и своето обкръжение, осветени от външна светлина. Прави ми впечатление глупавата представа да се мисли, че пътят от Земята до Слънцето върви през непрекъсната светлина. Тази фантастична представа е свойствена на нашата материалистична физика. Да се вярва, че Слънцето, както това го описва съвременната физика, изпраща светлината си през мировото пространство, че светлината върви през мировото пространство и достига Земята, е най-нелепото суеверие. След смъртта, чрез осъзнаването си като свободни от етерно тяло, се прави откритието, че само в сферата на Земята имаме това, което имаме тук, във физическия живот, като слънчева светлина. Сега се осъзнава, че тази светлина вече не ти пречи. Сега имаме вътрешно пораждане на светлина, която се разпростира в

първата, огласяйки я. Вътрешната светлина сега може да стане дейна, тоест на нея вече не ѝ пречи външната светлина.

И с оставянето на етерното тяло започва встъпването в света, така често обозначаваан като света на Камалока. Ние го наричаме свят на душите. След като започне да действа вътрешната оживяваща сила, се преживява сякаш вътрешно озвучаване на това, което е твоето, останало насаме със себе си същество. И след вътрешното озаряване със светлина настъпва нещо, което се възприема като изпълване с вътрешна топлина. Тук, на Земята, имаме топлина, възприемана отвън, и така се усещаме свързани със своето физическо тяло. И ето че източникът на топлина влиза вътре и това изпълване с вътрешна топлина се възприема така, че се чувства: сега ти отново си в състояние да предизвикаш в себе си чувство, в този елемент, в който ти сега живееш, чувство, което си имал и преди, но когато топлината ти е действала отвън – това пронизва картината на живота с топлина. Чрез това се встъпва в съвсем ново преживяване. Чувството е, че етерното тяло те напуска. И това е навлизането в света, който напълно осъзнато е наречен в моята „Теософия“ област на горещото желание, защото топлината е едновременно и страстно желание, пораждащо се възделение, пълно чувстване на елементите. И в него се намесва това, което остава за по-дълго време преживяване в света на душите, свят, който неведнъж съм описвал – можем само все по-точно да научаваме тези неща – като обратно преживяване на земния живот.

Върви се от преживяването на смъртта обратно чак до раждането. Но сега всичко преживяно във физическия живот се възприема от другата страна. Преживява се не както в земния живот, а морално. Ако в някакъв момент между раждането и смъртта сте нанесли на някого обида или сте му причинили вреда, този момент се преживява отново, но така, че не преживявате това, което вие сте чувствали тогава, гняв или антипатия, а това, което е преживял обиденият от вас човек. Преживяването се разширява върху последствията от постъп-

ките, извършени между раждането и смъртта. Вживяването е във въздействието от постъпките.

В известна степен значението на живота между смъртта и новото раждане е в това, че в света на душите стъпка по стъпка се преживява въздействието от постъпките в земния живот, постепенно потапяйки се в разбирането на тяхното значение за света. Наистина както в земния живот от детството стъпка след стъпка се вживяваме в природното, както се учим да възприемаме и разбираме природата, така след смъртта се вживяваме в действията на своите постъпки, на своите мисли и думи, накратко – в света на въздействията; вливаме се в света на въздействията.

Постепенно сякаш от тези подоснови изплуват духовни същества от висшите йерархии и същества от елементарния свят. Както тук имаме пред себе си не само природата, а от недрата на природата изплуват животните, растенията и минералите, така през обратното преживяване на земния живот и последствията от постъпките си, които сега се явяват основа на нашия живот, изплуват духовни същества в духовния свят. Както във физическия свят на физическите същества, така и сред духовните същности от елементарния свят и висшите йерархии ние срещаме души, които са били свързани с нас, души на умрели преди нас и живеещи в духовния свят, и души, още vyplътени във физическия свят, с които сме общували тук, на Земята. Всичко това съставлява основата на следсмъртния живот, това самоосвобождаване в света на собствените ни постъпки.

Различно възприема мъртвият душите на тези, чиито живот още продължава на Земята, и душите, вече преминали през портата на смъртта. Мъртвият знае с каква душа се среща. Ако има работа с душа, която още се намира в земно тяло, тогава той чувства тази душа приближаваща се сякаш отвън и нейният образ сякаш сам се създава. При среща с развплътена душа преживяването е много по-активно. Тогава се чувства, че душата се приближава до тебе, но сам трябва да формираш

образа на тази душа. Същността на починалия пристъпва към теб, но образа му трябва да формираш ти самият; живеещият още на Земята, когато се гледа надолу към него, сам носи своя образ срещу тебе.

И сега в морална светлина отново се преживяват постъпките, тоест въздействието от постъпките, мислите и желанията. В това се потапяме, в това се вживяваме така, че например ако сте оскърбили някого, сега преживявате това, което е преживял оскърбеният от вас човек! – това сега е вашето истинско преживяване, – преживяното тогава на Земята от обидения от вас човек. През такова преживяване се преминава и докато трае то, в човека като вътрешна природна необходимост се потапя сила, която може да се изрази с такива думи: ти трябва да изравниш това, ти трябва да поправиш това. Може да се използва такова сравнение: към очите ви лети комар и вие затваряте клепачите, извършвате действие под непосредствено въздействие. След смъртта преживявате това, което е предизвикано от вашите постъпки, и в отговор във вас се ражда стремеж да го поправите, например, да поправите това, което е изстрадал друг поради вас. Това поражда желание отново да го срещнете в земния живот и да туширате своята вина. Така се зараждат силите на Кармата по време на обратното преживяване на земния живот.

Значи, още в първите години или първото десетилетие след смъртта се заражда изживяване на Кармата. И както в зърното е заложена растежната сила, която след това се изживява в цъфтежа, така още по времето след преминаването на портата на смъртта в мъртвия се вкоренява сила, която след това се запазва в течение на целия живот между смъртта и новото раждане и която в новия земен живот или в последващите земни животи се изживява като кармично балансиране на това, което сме натворили. Така се ражда волята, която после несъзнателно се изживява в Кармата.

Да разгледаме по-подробно още нещо важно за тази картина на живота между смъртта и новото раждане. Да хвърлим

още веднъж поглед на смяната на условията на живот, които са ни добре познати в техните външни прояви и за скритото значение на които нееднократно сме говорили, обръщайки внимание на взаимодействието между дневния буден живот и нощния живот в съня.

Днес още един път от определена гледна точка ще прегледаме тези състояния на бодърстване и сън. За външното наблюдение сънят се състои в това, че ние със своя Аз и астрално тяло се намираме извън физическото и етерно тяло. Животът в съня, ако не е пронизан от сънища, засега остава безсъзнателен, но не бездеен. Напротив, този живот в съня, макар и в нормалния живот да остава засега безсъзнателен, вътрешно е доста по-деен душевен живот, отколкото животът на душата в будно състояние. Будният живот на душата само затова е толкова интензивен, защото дейността на Аза и астралното тяло в будно състояние среща противодействието на етерното и физическо тяло и това взаимно сблъскване на Аз и астрално тяло, от една страна, и физическо и етерно тяло, от друга страна, поражда непрестанно удар и контраудар. Това е, което възприемаме като буден дневен живот, доколкото не сме още в състояние да въвеждаме в своето съзнание в обикновения нормален живот този дълъг интензивен живот на душата по време на съня. Нощният живот не се сблъсква с физическото и етерно тяло и затова не достига до съзнанието. Но сам по себе си дневният живот е по-слаб, той се осъзнава само защото непрекъснатото барабани по физическото и етерно тела. Това барабанене се възприема, докато интензивната дейност на живота насън остава безгласна, не може да барабани по нещо и затова остава извън съзнанието.

Но с какво е зает човек по време на живота в съня? Когато в нормалния живот встъпват сънища, те не представляват истинската дейност на живота в съня, а само отразяват тази дейност в привични за обикновения живот образи. Образите в сънищата възникват, защото животът хвърля покривало върху истинската вътрешна дейност; и затова нещо просветва в

образите на сънищата. Азът и астралното тяло се намират в оживена дейност и когато тази дейност има съприкосновение с етерното тяло и човек се натъква на своето етерно тяло, тогава възникват сънищата. Но сънят използва в етерното тяло спомените от физическия живот, за да направи видима незримата дейност на Аза и астралното тяло. Зад образите от сънищата се прониква само ако тези образи се възприемат в техните характерни черти, ако се научим да разбираме тези образи. Трябва да се научим правилно да четем сънищата, трябва да се научим на изкуството за тълкуване на сънища. Тогава те на практика въвеждат в тази особено значителна действителност, която по време на сън творят Азът и астралното тяло. Тази дейност на човека се открива на сериозния, добросъвестен духовен изследовател.

В какво се състои тази дейност на човека от заспиването до пробуждането? Тя се състои в това, че вътрешно доста по-интензивно, отколкото през деня, отново се преживяват събитията от деня, ставаме сякаш съдии на самите себе си за изживения ден. Изразявайки се тривиално, но дълбоко вярно, ще кажа: през деня, в нормално съзнание, ние просто живеем, просто даваме да протичат събитията от деня. Но през нощта в Аза и астралното тяло – в Аза и в душата – отново преживяваме събитията от изминалия ден и много сериозно и дълбоко се проникваме от тяхното значение. Преглеждаме и претегляме тяхната стойност за света. Търсим да разберем тяхното значение в хода на общия миров живот. Потресаваща вътрешна дълбочина от разглеждането се разлива над събитията от преживения ден. Но в съвременния живот тя остава безсъзнателна. Това повторно, всяка нощ повтарящо се преживяване на живота от деня има голямо значение като подготовка за живота след преминаването на портата на смъртта.

Да погледнем още веднъж със средствата на външното наблюдение към живота, протичащ между раждането и смъртта. Смята се, че помним себе си до определен момент назад в живота. Но в действителност не се помни целият живот; в

действителност се помни само това, което е било, връщайки се назад, от вечерта до пробуждането сутрин. Тук споменът прекъсва. По-нататък ще е предшестващият ден, след това отново нощ, върху която споменът не се простира. Така са изградени нашите спомени за миналото, като брънки на верига – светла брънка, тъмна брънка. В земния живот нашите спомени не се простират върху нощта. Но в света на душите поглеждаме именно към нощите: как нощ след нощ ние преживяваме събитията от деня. Тук, във физическия живот, ние си спомняме нашите дни; в света на душите си спомняме за същото, но си спомняме как през нощите сме преживявали и преработвали събитията от деня. Преминават се наобратно нощите. Затова в света на душите имаме пред себе си целия си живот.

Да си изясним това с конкретен пример: в един от дните на своя живот сте срещнали човек; нещо сте преживели заедно. Преживели сте го с него през деня, но още един път сте го преживели в последвалата нощ и през следващите. И това е останало като смътен спомен. Вие го преживявате тогава в Аза и в астралното тяло. Всичко, което сте преживели в дневно съзнание, отново го преживявате в нощно съзнание. И това, как сте го преживели в нощното съзнание, ви подготвя за това, което ви е необходимо в света на душите. Вие преживявате в обратен ред вашите нощи. Това е извънредно важна истина на духовната наука и чрез нея можем още веднъж да осмислим факта, че духовното изследване не е такова, каквото обикновено си го представят. Мнозина мислят, че ако веднъж е встъпил в духовния свят, той вече се простира целия пред духовния изследовател и всичко вече му е ясно. Да се мисли така е толкова наивно, както да мислиш, че като се преброди определен район от Земята, знаеш всичко за нея. Един район от Земята може да се познава много добре, но за другите да си нямаш понятие. Така и изследователят на духа, за да познава един участък от духовния свят, няма необходимост да го познава целия. Това е бавен път на познание. Затова е толкова трудно да се говори за фактите от духовния свят – постоянно се натък-

ваш на тази представа. Когато изнасяш духовнонаучни лекции и отговаряш след това на въпроси, в задаваните въпроси от теб се очаква ясен отговор за най-различни факти. Тези въпроси звучат така, както ако от изучаващия минералите и растенията да очакват отговор на въпроси за особеностите на животинския свят – той знае едното, значи трябва да знае и другото.

Абсолютно всички подробности на духовния свят трябва първо да бъдат разработени. И преди всичко трябва да умееш да чакаш, докато едно или друго не ти се открие. Знаете, че в моята „Въведение в тайната наука“ и в моята „Теософия“ говорих<sup>40</sup> за приблизителната продължителност на живота в камалока, за живота в света на душите. От определени позиции това може да бъде изложено така, както е направено там. Но след това на душата на духовния изследовател се откриват нови връзки. Това действително може да бъде сравнено с пътешествие по Земята. Пътуваният преминава от страна в страна; така и духовният изследовател опознава една област от духовния свят след друга, той открива за себе си нови изходни гледни точки. И тази нова гледна точка дава отговор на въпроса: в какво се състои дейността на Аза и астралното тяло през часовете на съня? Духовното изследване показва, че тази дейност се състои в повторна преработка на преживяванията от деня. Може да се постави въпросът: колко продължава животът в света на душите, ако знаем, че в света на душите в обратен ред се преживяват нощите от последния земен живот? Казвал съм, че животът в света на душите продължава приблизително една трета от последния земен живот. Ако се преживяват нощите, колко ще продължава животът в света на душите? Примерно една трета от земния живот; едни спят повече, други по-малко, но средно една трета от земния си живот ние спим.

Такива невероятно значими са откровенията на духовния свят. В духовното изследване е така: изхождайки от определена отправна точка, в определен момент се получава някакво познание за духовния свят, което позволява да се хвърли поглед в него. Истината се разкрива. Но можем да се усъмним в



тази истина. Тогава, изхождайки от друга отправна точка, се стига до същата истина, както в случая с преживяванията през нощта. Истината се потвърждава. Това вътрешно съответствие е важен критерий. И в духовната наука ще го намерите навсякъде, където се действа сериозно и достойно. Изхожда се от различни отправни точки, търси се отговор на един и същи въпрос и се стига до една и съща истина.

Когато хората почувстват цялата сила на достоверност на такъв път на изследвания – приближаването до духовната истина и след това постепенното ѝ постигане, – те ще разберат колко по-достоверно е полученото по този път, отколкото всичко, което може да бъде добито във физическия свят със средствата на външната наука.

Това е най-същественото и важното – че тук, във физическия земен живот съхраняваме в паметта това, което сме преживели в будно дневно съзнание, и че по време на живота в страната на душите сме дарени със способността да помним преживяванията на дневното съзнание, които са били преработени в нощите на земния живот.

За да можем най-плодотворно да се приближим към най-важните истини, за които още ще говорим утре, да възстановим в паметта си това, за което вече говорих тук във връзка със значителните събития от наши дни. Когато през портата на смъртта преминава човек, животът на когото е прекъснат от външни сили, или изобщо млад човек, тогава отделянето на етерното тяло става скоро след смъртта. Но нормално в етерното тяло са заложени сили за живот до дълбока старост. Животът е прекъснат, но в етерното тяло остават заложените в него сили. И както във физическия свят никакви сили не изчезват, а се преобразуват, така и силите, заложени в етерното тяло, не изчезват, а се запазват. Когато човек умре на младини, в разцвета на силите си, той оставя на света тези сили на етерното тяло, които би могъл да използва в своя по-нататъшен живот. Представете си това конкретно. Човек е покосен от куршум на 25 години. Жизнените етерни сили, които той би могъл да

ползва през целия остатък на един дълъг живот, остават, тези сили са дар от мъртвия за света, за духовната жизнена атмосфера, в която ние с вас живеем. Обкръжени сме от тези сили. Тези сили са пронизани от жертвоготовност, с която преди ги е изпълвал мъртвият. От рано умрелите остават тези сили.

А потомците съвсем не знаят, че те собствено живеят в оставените по този начин сили, че тези сили ги обкръжават, че с тях е пронизана нашата духовна атмосфера. Те не забелязват това, което остава от умрелите в такава епоха, като нашата, когато в къси отрязъци от време в атмосферата на Земята се предава такова множество още жизнеспособни етерни сили. С това и ще започнем утре по-нататъшното разглеждане.

Да се спрем още само на това, което ни се открива от такива дълбоки взаимовръзки, даващи възможност да се хвърли поглед в духовния свят и да се видят в него не размитите абстрактни образи, свойствени за нашето обикновено земно съзнание, а конкретни духовни същества. Тогава виждаме – заедно с това, което се разиграва като лична съдба на хората, преминали през портата на смъртта – съществата от висшите йерархии и съществата от елементарния свят. Но виждаме и това, което остава вътрешно със Земята: това, което остава в етерните тела на умрелите. Това, което са оставили на децата на Земята, приелите смъртта на бойните полета, ще продължи да действа. То ще се съедини с това, което ще донесат в своето съзнание срещу тези кълнове децата на Земята, което те ще донесат за бъдещето. Имайки това в сърцето си, да кажем думите, с които често завършваме нашите разглеждания.

От мъжеството на сражаващите се,  
от кръвта на битките,  
от мъката на осиротелите,  
от жертвените битки на народа  
ще израсте духовен плод –  
към осъзнаване на духа душиите ще насочи  
и мислите им към света духовен.

## ШЕСТА ЛЕКЦИЯ

*Щутгарт, 24 ноември 1915 г.*

Тази вечер ще посветим разглеждането на взаимодействието между духовния и физическия свят. Говорили сме вече за това във връзка с други теми. Но днес това ще ни бъде основната тема. Искам да започна с нещо много общо разглеждането, което ще ни покаже как в най-абстрактното и най-обобщаващото може с една проста мисъл да бъде обхванато взаимодействието на духовното и физическото, на извънземното и земното. И от общите разсъждения да преминем към основната тема: за взаимоотношенията на развъплътените, преминали през портата на смъртта, с тези, които още са въплътени в този земен живот.

Да погледнем на нашата Земя като на арена на действие на сили, дълбоко засягащи нашите сетива. Ще започна съвсем умозрително, ще ви предложа мисли и представи, сякаш съвсем измислени, или във всеки случай така изглеждащи. Да си представим цялата Земя с нейното обкръжение, с всичките и сили, сякаш концентрирана, свита в малко копие на Земята. Значи предполагаемо имаме сякаш малка Земя, малко, дребничко тяло, което в малкото съдържа в себе си всички съотношения на силите, които в голям мащаб се разпределят по цялото тяло на Земята. Да си представим по какви пътища това малко тяло е свързано с цялата Земя.

Земята, ако имаме правилна представа за нея, не трябва да я виждаме такава, каквато си я представят геолозите или минералозите, които виждат в нея лишено от живот същество. Тъй като ако Земята би била само минерално същество, както си го представят геолозите, тя никога не би съдържала в себе си растенията, животните и хората. Разбира се, геологът има право да изучава това, което е мъртво, но той трябва да осъзнава, че има работа само с част от Земята. Но ако си представяме Земята като живо същество, а животът протича във времето,

то тази Земя през зимата – често сме говорили за това – се намира в съвсем друго състояние, отколкото през лятото, съвсем както човек се намира в съня в друго състояние, отколкото при будиране. Не трябва да си представяме, че зима и лято просто се сменят едно след друго, а че те обхващат цялото състояние на Земята, цялото ѝ живо същество, както сънят и бодърстването обхващат нас. Ако ние разглеждаме Земята като живо същество, на нас ни е ясно, че тази смяна на годишните времена представлява част от битието на Земята като цяло. От това е ясно, че всяко същество, свързано със Земята – а значи и тази малка Земя, за която говорим, – заедно с цялата Земя преминава тези смени на състоянието.

Какво означава тази смяна на състоянието за нашата Земя? Например настъпва пролетта. Това означава, че Слънцето в неговото въздействие на Земята встъпва в съвсем други съотношения, отколкото това е било през зимата. Може също да се каже: когато настъпи пролетта, Земята се обхваща от слънчевото въздействие. Ако по време на зимата нашата малка Земя заедно с цялата Земя беше в известна степен предоставена сама на себе си, Слънцето се е грижело за нашата малка земя, то сега и нашата малка земя е обхваната от въздействието на Слънцето, тоест от това, което се намира извън Земята. Сборът от сили на нашата малка земя се откъсва от Земята. Нашата малка земя е обърната сега не само към силите на Земята; тя е обхваната от въздействието на Слънцето, тя е откъсната от непосредствената връзка със Земята. Когато нашата малка земя е така откъсната от Земята, в нея встъпват други сили, покрай земните, в нея встъпват сили отвън. Нашата малка земя е обърната сега не само към силите на Земята; тя е обхваната от въздействието на Слънцето, тя е откъсната от Земята. Когато нашата малка земя е така откъсната от Земята, тогава в нея встъпват други сили, освен само земните сили, тогава в нея встъпват сили отвън.

Трябва да си представяме нашата малка земя като запълнена от вещество. Но не за него става дума сега. От есента

до пролетта малката земя е предоставена сама на себе си, тя развива в себе си свои собствени сили. След това настъпва действието на Слънцето, то улавя тези сили, така че под въздействието на силите на Слънцето това, което отначало е било затворено в самата малка земя, сега се включва в кръга на извънземните въздействия. То се изтръгва и встъпва в кръга на извънземните въздействия. Това, което е било плътно съединено, се освобождава, разширява се и може да добие взаимоотношение с обкръжаващото мирово пространство на сферата на въздействие на Слънцето.

После, след известно време, през есента въздействието на Слънцето отново се прекратява. Тогава това разгръщане не може да продължи, тогава въздействието на слънчевите сили отново се оттегля от взаимодействие със земните сили, тоест възстановяват се предишните силови съотношения. Те консолидират веществеността. Земята отново обхваща всичко това, което тя за определено време е трябвало да предаде на въздействието на Слънцето. Въздействието на Слънцето сега дълго време отсъства, настъпва зимата. Ако тази откритост на въздействието на Слънцето се запазваше, то съвсем би завладяло тази малка земя вътре в голямата Земя. През цялата зима остава действена цялата система от сили на Земята, иначе Слънцето съвсем би завладяло малката земя. Но би трябвало да е осигурено и това, че когато Слънцето възобнови своето действие, да може отново да обхване и малката земя, иначе тя ще се превърне в просто топче, която ще се погълне от голямата Земя. Трябва да встъпи в действие някаква сила, че когато Слънцето отново дойде, да може да обхване с въздействието си и тази малка земя. Но за това трябва да се положи грижа. Ако Слънцето има своята собствена сила ето тук (следва рисунка, която липсва в текста), то това е малката земя. Въздействието на Слънцето е оттеглено, сега тази малка земя е заедно с голямата Земя. Когато Слънцето се върне отново, какво трябва да предприеме то с това, което е станало едно със Земята? Слънцето трябва да нахлуе отново – тук няма никакво значе-

ние дали Слънцето се върти около Земята или Земята около Слънцето. Слънцето, щом то стои в такова ново съотношение спрямо Земята, трябва да нахлуе. Как да си представим това? Представете си човек, застанал здраво и напруга всичките си сили, за да остане прав. Вие се приближавате от страни и искате да го преместите. Ако той стои достатъчно здраво, няма да можете да го мръднете. Но ако той помръдне, вие можете да влезете в неговото движение. Предположете, че тук вътре има сила, описваща окръжност около Земята, вътрешна центробежна сила; да си представим, че тази центробежна сила на Слънцето е предадена на малката земя. Тогава Слънцето може отново да се намеси в това движение, да се включи в него. То може отново да откъсне тази малка земя от Земята. С други думи, тогава бихме имали през пролетта малка земя, в която Слънцето се намесва чрез импулса на това движение, в което то вече е участвало през миналата есен. Слънцето се намесва, грабва малката земя от едностранната връзка със силите на Земята, съответно за въздействието на Слънцето широко се отваря това, което е било ограничено от силите на малката земя. Едните и другите сили трябва да се съединят и малкото земно кълбо се изплъзва от центробежната сила на Слънцето. Вече се досещате за какво става дума: описях схематично какво става при растежа на растенията, при развитието на листа, цветове и плодове.

Описях ви в какво се състои действието на центробежната сила на Слънцето – в оплождането; семето е оплодено и остава оплодено до следващата година, когато отново ще бъде обхванато от силите на Слънцето. Малкото зрънце, в което става оплождането, това е съществото, в което става оплождането, това е съществото, в което е заложена възможността да се предаде на земното тази слънчева сила на узряването. Виждате, че тук имаме живо взаимодействие между земното и пространствено извънземното. Не трябва да си представяме, че растежът на растенията е възможен без този отпечатък /произведен от слънчевата енергия, от центробежната сила/

в който Слънцето ще може отново да встъпи през следващата година. С други думи, когато наблюдаваме растение, ние наблюдаваме не нещо, включено само в едните земни взаимовръзки, но в целия кръгооборот на живота на растенията виждаме взаимодействието на силите на Земята и Слънцето. Намесват се и други планетарни въздействия, но сега ги оставаме настрана. Искаме да обхванем процеса като цяло. Искаме да си изясним по какъв начин това, което виждаме тук на Земята, е продукт не само на силите на Земята, но по какъв начин то е продукт и на силите на Слънцето. Обстоятелството, че човек в своето съзнание обикновено се ограничава с това, което става на Земята или в Земята, му пречи да види фактите в тяхната действителност, да стигне до правилно познание за фактите. Тъй като само минералите се създават само от силите на Земята. В момента, когато излизаме от пределите на чисто материалното и встъпваме в растителното, трябва да разберем, че се излиза от сферата на чисто земното. Материалистите все се надяват да създадат в лабораторни условия семе на растение, както създават други химични съединения. Обаче думата на противниците на материализма не е за това, а че когато се преминава от минерално към растително, от химическия продукт към живото, зараждането може да стане само чрез извънземни процеси.

И преди на материалистите да им се удаде да осъществят своята идея за изкуствено създаване на семена на растения, както създават минерални продукти и химически съединения, те ще трябва да усвоят – гротескно изразявайки се – основите на астрологията, да разберат, че това, което искат да постигнат, трябва да бъде съгласувано с определена констелация на звездите. Трябва да бъдат създадени лаборатории, работещи във връзка с хода на годината в същата степен, както това става навън, в природата. Когато се издигаш от мъртвото към живото, трябва да се издигнеш над Земята, да се откъснеш от Земята. Тъй като при възникване на живото трябва да действа етерно-телесното. Но етерно-телесното никога не може да

бъде във връзка само със Земята, то е свързано с това, което се намира извън Земята, в целия свят. Това, което е чисто физическо, го обхващаме напълно, когато разглеждаме земното; изхождайки от земното, ако разглеждаме земното, ние разглеждаме физическото. Това, което в нашата Земя е етерно, принадлежи на Вселената.

Ако след това преминем към астралното, ние стигаме до елемент, изобщо недостъпен за земното зрение. И ако поискаме това, което схематично ви обрисовах за растенията, да го обрисовам за животните, това би било много по-сложно; ние би трябвало да обхванем с поглед покрай земното не само извънземния и целия звезден свят, но и цялото мироздание, излизащо далеч зад пределите на звездния свят.

Обрисовах ви тази картина, за да надникнете в най-дълбокото, вътрешно тайнство на това, което става в ежедневието растеж на растенията, за да погледнете и в цвета, как в неговите оплодени частици, които кръгообразно или по някакъв друг начин са разположени в завръзките, се осъществяват мировите въздействия и как самото семе е отражение на въздействието на силите на цялата Земя и че то по същество се явява малка земя. Това, което става в оплождания цвят, е отражение на взаимодействието на силите, разиграващи се между Земята и целия свят на звездите от обкръжаващото ни мирово пространство.

Ние навсякъде сме обкръжени от тайни и тяхното опознаване, стремежът за научаването им ни стимулират към най-дълбока скромност. Само си представете какво разстояние отделя такова обобщаващо разглеждане на фактите от конкретното познание на детайлите: на всичко, което като растителен свят покрива нашата Земя. Разкрива се необозримо поле за познание. Във всеки един момент от нашия живот ние стоим пред необозримото. И човек трябва да носи срещу света съзнанието за това, че опознавайки го, ние навсякъде се вглеждаме в безкрая на битието. Чрез това чувстваме връзката между отделното ограничено съществуване на човека и без-



крайното битие на мирозданието. И това чувство трябва да го носим срещу всички детайли, които ни разкрива духовната наука, тъй като без това чувство на благоговение пред безкрайното, нищо в духовната наука не може да бъде правилно възприето. Трябва от време на време да освежаваме в себе си това чувство, за да отвикнем да гледаме на познанието като на нещо, добивано пътъм, докато в действителност то трябва да бъде най-свято духовно преживяване в нашия живот.

Когато се отдаваме на такива настроения, тогава с правилни мисли се стига до това, което в наше време все повече трябва да се възвестява от източниците на духовната наука като стъпка напред от нашето време към бъдещето. И когато такъв начин на мислене е усвоен от душата, в нея той се превръща в действена сила. Това не е абстракция. Той обхваща душата, изпълва я с топлина и светлина. И даровете на духовната наука стават плодотворни именно благодарение на това, че самата ни душа се променя, преживявайки и чувствайки това, което е дадено от духовното изследване. Когато донесем в своята душа такава настройка, тогава ни се разкриват загадките на живота, покрай които иначе преминаваме, без да ги забелязваме.

Има вътрешна душевна връзка между разглежданията, които изложих тук, и това, което ще говоря по-нататък във връзка с живота на човека. Наблюдавайки растенията, как те растат от Земята, може така да се настрои душата, че тя да почувства как това, което тук изниква от Земята, има своето начало от мъничко, най-сложно същество – семето; това малко същество – изхождайки от определен възглед – отразява цялата Земя. Цялото мироздание действа в това, което виждам растящо от листо към цвят и от цвят към плод.

Когато гледам зеления лист на стъблото, аз осъзнавам: в този лист, как той се заражда, раззеленява, как е обкръжен от въздействията на Слънцето, това, което отначало е било заключено в малката земя, сега е откъснато от Земята, обхванато е от въздействието на Слънцето. След това слънчевите

въздействия връщат малката земя към нейните вибрации, след като е станало невъзможно да се съхранява разширено това, което е било в малката земя, тъй като то трябва да бъде отново концентрирано. В растящото, разлистващо се растение виждаме сякаш в образ въздействието на целия огромен Космос. Това, което се разкрива на нашите сетива, трябва да го разглеждаме като нещо, разкриващо ни всеки миг тайните, изпълващи и пронизващи целия Космос.

Но и животът на човека също така е свързан с целия Космос и с всичко това, което като извънземни тела и събития се съотнася с нас. Съвсем особено значение за нас има това, което става видимо тук, на Земята, когато ние, бих казал, забелязваме отклоненията от привичното и нормалното в земния живот, от нормалния човешки живот. В живота постоянно виждаме повече отклонения, отколкото нормални явления, и познанието за привичното, ограничено от сетивния свят, не ни въвежда в същността, в значението на тези отклонения. Ние живеем в епоха, когато отклоненията стават масови и се изправят пред душите като въпроси-загадки.

В тези години на тежки изпитания мнозина от нашите човешки братя преждевременно преминават портата на смъртта не вследствие на болести, тоест на това, което е загнездено в самия техен организъм, а в резултат на насилие. И това е съществена разлика: дали човек умира на младини вследствие на болест или животът му прекъсва от куршум или по някакъв друг насилствен начин. Вече говорих за това вчера: всичко, което става между раждането и смъртта, всичко има значение в общия ход на живота; трябва да приемаме това като кармични взаимовръзки, като дадено от кармата. Всичко, което става с човека и около човека, има кармично значение. Да разгледаме случай, когато на сравнително млади години физическият организъм е откъснат чрез куршум от душевно-духовното. Това е аномалия. Обичайно човек сам използва докрай своя организъм. Това е двоен въпрос-загадка. Самата смърт за непосредственото възприятие е загадка, която се разкрива само

от духовната наука; двойна загадка е смърт, която се предизвиква не от вътрешни органични процеси, откъсващи организма от душевно-духовното, а от куршум. Вътрешният смисъл звучи на човешката душа от Вселената, от Космоса, роден като обикновени мисли, които, приети с цялата им дълбочина, ни обхващат с вътрешна съсредоточеност към тайните на Вселената. И когато душата е така настроена, тогава се изправяме с нужното благоговение и с необходимата сериозност срещу събитията, за които току-що говорих, когато по насилствен начин на човешкото душевно-духовно се отнема неговото физически-телесно. Това като гатанка се изправя пред душата на човека. Работата е в това, как се изправя този въпрос и какви условия способстват за разрешаването му. Ако човек е започнал с празничен обяд, починал си е, а след това се е заел със своята духовна работа, той няма да стигне до разрешаване на тази дълбока загадка, той не ще намери това душевно настроение, което е необходимо за проникването в такава тайна. Но ако пристъпва към този въпрос, изпълвайки душата си с благоговейна откритост към Космоса, тогава могат да му се открият отговорите на тези въпроси-загадки.

Когато с такава настройка на душата духовният изследовател се обръща към загадката на смъртта, така властно приближаваща се към нас, когато по насилствен начин на духовно-душевното се откъсва неговото физически-телесно, в неговата душа се изправя много от това, което води към разкриване на тайната. Тогава идват правилните възприятия, проясняващи загадката. Тези възприятия не могат да се произведат от всяко душевно състояние, а само от правилното. За да можете ясно да си представите това, избрах този начин на изложение, по който вървим днес, когато едновременно с изложеното ви показвам по какъв път преминава душата на духовния изследовател. Пред неговата душа, когато той така я подготви, стои въпросът за ранната насилствена смърт. Тогава в душата изплува нещо съвсем особено. Ако обикновено мисъл след мисъл следват безпорядъчно, сега, когато в душата

живее загадката на смъртта, в закономерна последователност редом с този въпрос в душата се изправя като свързан с него друг въпрос: как всъщност хората възприемат живота, какво разбират под това понятие? И тогава пред душата се разгръщат всевъзможни мисли, които искам сега да прекарам пред вашите души.

В нашата епоха хората признават действителността само на това, което не е само мисъл. Мисълта за тях не е действителност. И по своему, от своя гледна точка, те могат да бъдат прави, защото именно такава е настройката на душата. Това, което те признават за действителност, трябва по-грубо да се изправи пред душата, отколкото само като мисъл, всъщност доста грубо трябва да се изправи пред душата. Мисълта си е само мисъл!

За съвременния човек това, което се признава за действително, не може да бъде само мисъл. Съвременният човек не счита за действителност мисълта. Действителното трябва да бъде грубо осезаемо, трябва да говори не само на мислите. От такава настройка на душата хората смятат за действително само това, което въздейства грубо, това, което принуждава да го признаеш за действително.

Тази представа за битието, която се е установила тук, във физическия живот, се превръща в препятствие, когато се издигаме от земния свят, в който се намираме, в духовния свят, в който човек встъпва, когато преминава портата на смъртта. Именно това, което тук не смятаме за действително, е действителността в духовния свят. Това, което тук наричаме действителност, там се отхвърля като нещо плашещо, като нещо не принадлежащо към духовния свят. Това е факт от извънредна важност. Ако в духовния свят се мисли така тривиално, както мислим тук, на Земята, то за нашата действителност трябва да се каже: Какво да правим с това? Та то не съществува! – В духовния свят трябва да имам възможност за творческа обща дейност с всичко, което се изправя срещу мен като имажинация – в духовния свят това се отнася към нисшата степен на

познание, – тоест трябва със собствената си дейност да приведе възприемането към съзерцание. Докато съвременният човек признава за действително само това, спрямо което той не е приложил усилия, в духовния свят това, към което ти не си приложил творческа дейност, не е действителност. В духовния свят винаги трябва да се приложи дейност, съвместна работа, за да възникне това, което в духовния свят е действителност, навсякъде е нужна съвместна работа.

Този, който развъплътен се намира в духовния свят, вижда обкръжаващия духовен свят в тези граници, в които е деен в него. И от необхванатото от собствената му дейност той вижда това, което в духовния свят се явява отвъден свят, тоест света, в който живеем ние. Когато развъплътеният гледа към Земята, той без съвместна работа вижда това, което става на нея. Ако тук, на Земята, нашия видим свят, действителния живот за нас, съществуващия за нас свят наричаме отсамен свят, а това, което е невидимо за физическото око – отвъден свят, гледайки от духовния свят, имаме обратната картина. В духовния свят няма нищо друго освен това, което творчески създаваме от нищото, от небитието, освен това, над което творчески съдействаме. Това в духовния свят е отсамно. Без съдействие от наша страна, в духовния свят отсамното е сумрачно и няма за нас, и безжизнено – ако не творим в него душевно-духовно. Духовният свят съществува независимо от нашата дейност, става дума за нашето възприятие в него. Ако тук гледаме нагоре към неведомото, от духовния свят гледаме на познатото ни тук, във физическия свят, като на отвъдно, на недействително, тъй като то съществува извън нашата духовно-душевна дейност. Трябва да свикнем с тези представи.

Но в нашето отсамно, в нашата физическа действителност има нещо, което не за всички, но за мнозина е изпълнено със значение, макар и да няма физическа реалност, нещо, което отделните хора внасят в тази физическа реалност и което съответно им носи насреща разбиране, и за което това нещо има значение, макар и да е лишено от грубите форми на действи-

телността: това са идеалите, великите идеали на човечеството. Идеалистите внасят в нашата реалност на външните сетива нещо, имащо истинска ценност. Това са идеалите, които човек следва, които нямат груба материална реалност и които нямат значение за грубия материалист. Но тези идеали са огромна ценност в отсамния живот, те внасят насочващи импулси. Те са ни необходими. Когато човек ги следва, те изпълват живота му със значение. В материалистичен смисъл идеалите внасят в нашата физически-сетивна реалност нещо нереално, но лишена от идеалите физическата реалност би била безжизнена. Наред с тези, които нямат никакви идеали, са необходими идеалисти, които внасят в нашия живот отблясък от отвъдната реалност, отблясък на това, което не представлява грубата действителност, но е изпълнено със значение и има абсолютна ценност.

След като духовният изследовател е преминал през тези преживявания, той отново насочва своето изследване към загадката на смъртта на млади години. Той поставя въпроса: има ли в отвъдния за нас свят, в който живеят развъплътените хора, душевните и духовни същества, нещо подобно на идеализма тук, на Земята? Има ли за отвъдните същества нещо подобно на земния идеализъм? И ето какво се разкрива. Да вземем човек, поразен от куршум на младини. Етерното му тяло се разделя с физическото тяло, което е откъснато отвън по насилствен начин. Това, за което говорим, е действително само ако физическото тяло е изтръгнато отвън, от външна сила. Както вече казах, в етерното тяло остават сили, които са могли да действат още години, може би десетилетия. Този, от когото насилствено е отнето физическото му тяло, предава силите на етерното тяло на Вселената. Така преминава неговото развъплътяване. Във физическия свят от него остава нещо, което той самият би могъл да използва, ако не беше насилствено умъртвен. Помислете, човек отива в духовния свят, без да е използвал това, което би могъл да използва.

Да насочим нашия поглед към индивидуалността на

самия човек. Той се издига в духовния свят, оставяйки тук, на Земята, нещо, което е можело да бъде използвано, което е можело да се осъществи като реалност, но външно не се е осъществило. Такива хора по различен начин встъпват в духовния свят, отколкото тези, които докрай са изчерпали силите на етерното тяло. Тези хора прикачат към нашата Земя това, което е можело да се осъществи и не се е осъществило. Благодарение на това, те стават за духовния свят нещо подобно на това, което са идеалистите тук на Земята. Този, който така е преминал през портата на смъртта, встъпвайки в духовния свят, донася със себе си нещо, което се явява за духовния свят като идеализъм, което е подобно на идеалите, които внасят тук, във физическия свят, идеалистите! Изпълнени със значение жизнени съотношения!

И така, в нашата трагична епоха, в духовния свят встъпват души, живели кратко на Земята. С това, което в техния живот е можело да се осъществи, но не е било осъществено, те встъпват в духовния свят така, че запазват връзка със земното, както идеалистите тук, на Земята, в идеалите, които носят, осъществяват връзка с духовния свят. С други думи, човешките същества, преминали по такъв начин портата на смъртта, носят на духовния свят вест за това, че на Земята не всичко е задебеляло до такава степен, като това, което обикновено е прието да се нарича действителност, че Земята още пази нещо, на което е предназначено да стане действителност, което не се е изживяло в такава груба форма. Това, което такава вътрешна настройка на душата внася и в духовния свят, в периода между смъртта и новото раждане създава нещо, подобно на идеализма на Земята. И когато от позицията на мировата мъдрост преглеждаме събитията от епоха, подобна на нашата, тогава – ако по подходящия начин сме подготвили душата си – гледаме в дълбините на света така, че си казваме: във великия, изпълнен с мъдрост живот на света ние приемаме и това, благоговейно работейки за разбирането му. Тогава научаваме: в такива трагични епохи, духовните светове във велик всеобемаш смисъл

получават това, което им е необходимо, както е необходим за Земята идеализмът, за да имат хората, встъпващи в духовния свят и преминаващи в него пътя от смъртта към новото раждане, да имат в този духовен свят нещо, подобно на идеализма на Земята. Затова такива епохи са необходими. Трябва ли те отново да се повторят в бъдеще? На този въпрос засега отговор няма. Това зависи от начина и степента на одухотворяване на земния познавателен живот на човечеството. От казаното никой не трябва да прави извод, че и в бъдеще такива епохи са неизбежни. Но когато се изследва техният смисъл за съвременността, се разкрива това, което ви разказах.

Да се задълбочим в изпълнените с мъдрост взаимовръзки в света и да се запитае как се съчетават страхът и ужасът, страданието и болката с това, което е необходимо да намерят в духовния свят тези, които преминават портата на смъртта? Виждаме как страданието, болката, кръвта и жертвената смърт, проявяващи се тук, на Земята, с едната си страна, в духовния свят се проявяват от другата си страна. Има хора, мислещи се за по-умни от боговете и затова поставящи въпроса: не биха ли могли боговете да създадат в духовния свят нещо, съответстващо на идеализма, без да вкарват Земята в трагедията на такива епохи. Такъв въпрос поставят само тези, които се мислят за по-умни от боговете. Хора, правилно задълбочаващи се в разбирането на епохата, се стремят да разберат света, те са убедени, че той трябва да бъде такъв, какъвто е, и че всички умувания на хората биха довели само до по-лошо.

Ние гледаме долу на Земята към идеалистите, може би само към един, особено идеалистично настроен човек. Ако имаме усет за идеала, може би ще се опитаме да кажем: погледнете този човек, той носи на Земята небесата, той носи на Земята като скъпоценност това, което няма груба реалност, носи го като пътеводна нишка за хората. Душите, преминали по обичайния начин портата на смъртта, живеещи в духовния свят между смъртта и новото раждане, виждат душите на хората, преминали през жертвена смърт, на които физическото



им тяло във връзка със земните съотношения е било взето по външен, насилствен начин. Тези души стават за тях вестители за това, че долу на Земята не всичко е станало грубо, че към Земята са прикрепени човешки способности, които е можело да се осъществят, но са се осъществили не напълно и в ранен етап от земния живот преждевременно са преминали в духовния свят.

При това възниква въпросът за разликата между такава насилствена смърт и ранната смърт, предизвикана от болест. Това, което казвам, не е нищо друго освен констатация на фактите, получени по пътя на духовното изследване. Именно тези, които, както беше описано, по насилствен начин са приключили с живота, именно те в духовния свят са подобни на идеалистите, и те са идеалисти, защото физическото тяло – това показват по-нататъшните изследвания – им е отнето вследствие на земни събития, на събития, свързани с чисто земния живот.

Както тук, на Земята, идеалите ни свързват с небесата, така небесните идеали свързват тези умрели със Земята. Затова този, който така преминава през портата на смъртта, в живота между смъртта и новото раждане във всички събития, разиграващи се между човешките души, вплита това, което после ражда на Земята духовното, така че вследствие от това Земята се състои не само от собствено земното, но нашите мисли и чувства стават част от нея.

Трудно е да се описват тези неща. Разбираемо е, че това би трябвало да е трудно, тъй като ние употребяваме думи, предназначени за понятията на физическите взаимоотношения, за да охарактеризираме неща, далеч излизащи извън пределите на физическия живот. Друго нещо е, дали тъпо или без разбиране преминаваме покрай подобни велики и загадъчни въпроси в нашата трагична епоха, изправящи се от лоното на историята в човешкия живот, или си казваме, че смисълът на тези трагични събития се разкрива не в земното, а в дълбоките взаимоотношения във Вселената. И това чувство ни води към

разбирането на дълбокия смисъл на изпълнения с мъдрост живот във Вселената. Постепенно се научаваме да предчувстваме какви сложни и могъщи сили трябва да действат, за да премине човек правилно своето развитие на Земята. Това искаха да изкажа чрез устата на Капезий във втората мистерийна драма<sup>41</sup>, когато той казва, че е необходимо съвместното мислене и съвместната работа на много богове, за да достигне човечеството своята истинска цел, преминавайки през всички светове. Това, което в тази драма се разкрива от душата на Капезий като негово светоусещане, може да стане реална обективност, ако се опитаме да усвоим такива представи, каквито днес искахме да пробудим в нашите души. В личности като Капезий тези настроения се изправят от дълбините на душите им като трагични, тъй като те се изправят като загадъчен въпрос, който не получава пълно и незабавно разрешаване. Това е едното, което трябва да отчетем. Другото, което през цялото време трябва да имаме предвид, е: с каква необходимост ни призовават подобни познания към скромност и смирение, а не към високомерие и човешко самомнение.

Действително да пробудиш в себе си човешкото самосъзнание – това значи да го направиш дейно в себе си. И когато започнем да предчувстваме по какви пътища се постига това и колко са далечни хоризонтите на мировите загадки, ние се предпазваме от гордата мисъл: О, човече, ти си творение на целия Космос. Мисля, че именно такива мисли са ни много далечни. В нас ще живеят други мисли: колко малко обхващаме ние със своето познание огромния свят на познаваемото! – Безкрайно много е необходимо за сътворението на човека. Но ние никога не обхващаме със своето съзнание повече от нищожна част от това познание. Скромност и смирение обхващат нашите души по пътя на познанието, когато там се разкрива безкрайността на този път. И толкова по-живо се усеща тази безкрайност, колкото повече е изминато по пътя на познанието. Учим се да разбираме какво важно значение в живота на човека има постигането на загадките и тайните, пулсиращи

в битието.

Много от това, което човечеството трябва сега отново да постигне, го е имало в отдавна миналите времена като наследство на древната мъдрост. Това, което човечеството владее сега, е трябвало да се достигне отново, тъй като древното знание е угаснало в душите. За да овладеят човешките души това знание, е трябвало да угасне в тях древната мъдрост. Тя е трябвало да угасне, за да заеме нейното място заработената мъдрост. Ние трябва отново да се вписваме нагоре, за да можем да достигнем в следващите земни животи, в далечното бъдеще на Земята това, което като наследство от древната мъдрост е угаснало в нашите души. Така трябва да гледаме в бъдещето, в далечните перспективи на бъдещето на човечеството. Тогава ще разберем необходимостта от навлизането на духовната наука в развитието на човечеството. Именно това е изпълнено с живот: намирането на съотношението ни към Безкрайното ни дава възможност да станем съработници в изграждането на земното развитие, защото на нас ни е необходимо да станем съработници, за да може Земята да продължи своето развитие.

Искам да подкрепя казаното с още нещо. Има хора, в чието мнение трябва да се вслушваме, тъй като те говорят вярно от гледна точка на съвременността. Те казват: преди не знаехме защо човек става престъпник. Днес знаем това. Когато се отвори череп на престъпник, изпква определена особеност: тилният дял на главния мозък не покрива изцяло малкия мозък, както това е при нормалните хора, а само част от него. Това е било голямо, значително откритие на Мориц Бенедикт<sup>42</sup>, знаменития криминалист-антрополог, показало, че причина за престъпността са определени физиологични аномалии. Замислете се, престъпник се става, защото част от мозъка, която трябва да бъде покрита, остава непокрита. Против тази истина няма какво да се възрази. Тя е очевидна и би било глупаво да се отрича, тъй като това е именно истина. Помислете, ако сте материалист, какви изводи ще си направите? – Да, раждат се хора с недостатъчен дял на главния мозък; те са предопреде-

лени да станат престъпници. Помислете – за това не трябва много да говоря – колко безрадостен е такъв възглед за света! Ако нищо друго не знаем, освен този факт, какво влияние оказва това на светоусещането на човека, ако той е принуден да си каже: човек става престъпник, тъй като това е заложено в него природно, за него това е неизбежно. Но ако знаем, че човек има етерно тяло, ние намираме друг подход към това. Знаем, че етерното тяло обхваща всички части на физическото тяло и че при човек, имащ във физическото тяло скъсен тилен дял на главния мозък, могат напълно да бъдат развити всички части на етерното му тяло. Както и да стои работата с физическото му тяло, неговото етерно тяло може да внесе поправки. Ако успеем да създадем педагогика, опираща се не само на външната наука, а на духовната наука, тогава по поведението на детето ще можем да видим какво е необходимо за правилното му развитие и с какви средства да се въздейства върху етерното му тяло, за да се парализира въздействието на скъсения тилен дял на главния мозък. Тогава, ако в неговото етерно тяло задният мозък е развит правилно, такъв човек може да стане добър човек, макар и във физическото му тяло да има заложби за престъпност. Оттук виждаме какво значение може и трябва да има духовната наука за практическия живот. Чисто външната наука не може да внесе корекции в главния мозък на престъпника, защото тя оперира само с фактите от физическия свят. Но ако се опираме на духовната наука, физическият недостатък може да се парализира. По този път се разкриват перспективи за бъдещо развитие.

Представете си, че духовната наука я нямаше. Тогава никога нямаше да се появи възможност за такова развитие на етерното тяло. Това значи, че родилият се с непълноценен главен мозък би бил обречен да изживее живота си в съответствие с тази непълноценност. Не би имало никаква възможност за педагогическо вмешателство. Хората биха оставали такива, каквито е определено от тяхната физическа организация, и тази зависимост от физическото би ставала все по-силна. Хо-

рата биха стигнали до битието на Юпитер и би се осъществило това, за което днес мечтаят материалистите. Ако по пътя на духовната наука не бъде преодоляно това, което изхожда от чисто физическото, развитието на човечеството ще стигне до там, че физическото ще придобива все по-голямо значение и постепенно ще стане определящо. Хората тогава биха станали само продукт на тяхното материално. Нахлуването на духовната наука ще предотврати това. На Юпитер етерното тяло ще обхваща така физическото тяло. Така че тогава, ако вследствие на предишни възплъщения физическият мозък бъде оцетен, а етерното тяло е правилно развито, в следващото възплъщение и физическият мозък ще бъде развит правилно. Това касае всичко в човека. Духовната наука ще бъде действена реалност, преобразуваща човека.

Ако вникнете в тези мисли, ще си кажете: Това, как материалистите си представят човека, днес още не е реалност, тъй като днес човек е организиран така, че той още е открит за въздействието на духовното. Но може да стане и така, както си го представят материалистите, ако развитието би тръгнало по набелязания от тях път, ако материалистите успеят да изкоренят духовната наука. Ако фантазиите на материалистите се осъществят, хората на Юпитер биха били само продукт на техните материални организми. Какво си представят материалистите? Техният мироглед днес не отговаря на действителността, но някога той би могъл да стане отговарящ на действителността. Тези материалисти са пророци, но фалшиви пророци! Те мечтаят за свят, който би могъл да се осъществи, ако развитието би тръгнало по набелязания от тях път. Материалистите са фантазори, но трябва да се работи, за да не се позволи фантазиите им да станат реалност. Когато това се разбере, ще им се каже: вие вървите през света и не виждате действителността, мечтаете за битие, до което може да се стигне само в резултат на велико безразсъдство; лъжепророци, вие живеете с измислените от главния ви мозък призраци. Тези думи правилно характеризират материализма. Трябва да

се стигне до съждения, противоположни на измислиците на материалистите. Тогава духовната наука ще бъде действително приета. В известен смисъл, вече изхождайки от тази гледна точка, духовната наука ще преобразува света.

В тези два дена се опитах сякаш с намеци да ви охарактеризирам отделни страни на взаимовръзките между физическия и духовен свят. Говорих, базирайки се на импулсите, изхождащи от значителните събития на нашите дни. В дни, когато в хиляди случаи, ежедневно пред нашите души стои смъртта, такива разглеждания, ако им е дарена тази възможност, са особено близки на човешките души, тъй като на тях им е необходимо да узнаят смисъла и значението на ставащото. Дълбоко удовлетворение ме изпълва, че в тези трагични дни мога отново да съм с вас и да говоря за това, което е толкова нужно на човешките души. Искам само да добавя, че сега не е толкова лесно да се пътува, както беше в мирно време. И в нашите кръгове, сред нашите членове, както и от всички хора, трябва да се разбира, че военното време се отличава от мирното и нашите възможности са ограничени. Говоря за това, защото именно наши членове изпускат това предвид, тогава когато именно те трябва да разбират нашата съвременност, да носят срещу нея живо чувство. Между другото често се вижда, че наши членове не разбират в какво трудно време живеем и че не всичко сега може да се прави с предишната последователност. Това, което трябва да запазим, е сериозността и предаността в нашата работа. Това, което всеки от нас може да направи в това трудно време, е извънредно много, съвсем сериозно да работи в своя клон; това не само ще запази нашето свято дело, но ще има далеч отиващо влияние.

Общността на нашите клонове сега е отслабена. Това е неизбежно. Толкова по-интензивна трябва да бъде работата във всеки клон, особено в смисъла на нейното душевно задълбочаване. Това особено бих искал да вложа във вашите души и във вашите сърца. Да се опита всеки, именно в тази епоха, с цялата святост, с цялата преданост да запази нашите иде-

али, свято и предано да запази това, което произтича от нашия духовнонаучен начин на мислене. Духовната наука трябва да оправдава себе си не само в леките, но и в трудните времена. Особено дълбоко трябва да звучи в нашите души – може да стане малко банално, но изразява нашия основен стремеж: да се учим многостранно да възприемаме живота. В противовес на всичко, което ни предоставя сега склонният към материалното външен свят – и често с такава едностранчивост, – ние искаме да се стремим да възприемаме живота многостранно. Във всеки миг ние стоим пред безкрайността и всеки миг трябва да се предпазваме да не изпаднем в удобната едностранчивост.

Окултното е най-важното в нашето движение. То именно е най-важното, тъй като ние се стремим от външното към вътрешното. И носещите страдания събития от живота, малки и големи, могат да бъдат осветени от вътрешната светлина на духовната наука така, че да доведат душата в съприкосновение със струящия и пронизващ свят на божествената мъдрост.

Бихме искали днес от гледна точка на мировата мъдрост да прегледаме разиграващите се около нас събития от живота, толкова значителни и трагични. Ако така чувстваме нашето време, тогава чувството ни е съзвучно със следните думи:

От мъжеството на сражаващите се,  
от кръвта на битките,  
от мъката на осиротелите,  
от жертвените битки на народа  
ще израсте духовен плод –  
към осъзнаване на духа душиите ще насочи  
и мислите им към света духовен.

Да бъдем души, които с такова настроение насочват своето съзнание в духовния свят! Тогава ще успеем да добием плодове, които слънчево и свято трябва да отгледа човечеството от напоените с кръв семена, щедро разсипани по Земята в нашите дни на изпитания.

## СЕДМА ЛЕКЦИЯ

*Щутгарт, 12 март 1916 г.*

Днес искам да дам духовнонаучен исторически обзор, който ще улесни разбирането ни за най-фините събития в нашия живот, в живота на цялото европейско човечество, а в следващата лекция отново ще се докоснем до външната страна на духовния живот на човечеството. Ако въпросите, които днес ще се обсъждат, ви се сторят някак далечни, това е погрешно впечатление. Духовната наука трябва да направи нашите души възприемчиви към всичко, което ни помага да разбираме трудното време, в което сме поставени.

Искам да започна днес с един въпрос. Но не се плашете, че като взема този въпрос за изходна точка, искам дори и в най-малка степен да повдигна стария спор в нашето движение. Както ще видите, ще стане дума за съвсем, съвсем друго, макар и да започна с въпроса, който отначало лесно може да бъде разбран погрешно.

Въпросът е следният: Защо госпожа Безант именно в това военно време в своята английска периодика продължава да клевети нашето немско движение? Защо в първите месеци на войната тя намери за необходимо да каже, че нашето немско движение е само агентура на враждебните на Англия политически стремежи на Германия? Защо тя намери за необходимо да каже, че това наше немско движение имаше за цел махането на нея, на Безант, от поста президент на Теософското общество, за да се укрепи в Индия и от Индия да организира враждебно на Англия пангерманско движение?

Защо по време на войната тя продължава и вероятно ще продължи в същия отвратителен маниер да клевети нашето немско движение?

Необходим ни е ясен, изпълнен с разбиране поглед върху ставащото в света. Свойствената на някои, мислещи себе си за правилно стоящи вътре в нашето движение – простете за



грубия израз, – духовна сънливост по отношение на събитията от външния свят, нанася голяма вреда на нашето движение. Трябва да се стремим към ясно разбиране и в областта на събитията от външния свят. Няма нищо по лесно от това, да се припишат на такова движение, като нашето, всевъзможни шарлатанства и мошеничества. В граници, които често подчертаваме, в нашето малко съобщество на стремящите се да стигнат до разбирането на жизнените факти, е необходимо известно доверие. Но в резултат на тази доверчивост именно участниците в нашето движение се вкарват в заблуждение от тези, които съвсем не се стремят да им кажат нещо съответстващо на действителността, а са готови да вклинят всякакви неща в техните души, за да възпитат по околните пътища на теософската или друга духовна доверчивост духовна гвардия за различни цели, далеч от истинските духовни стремежи на човечеството.

Ние често сме обръщали внимание на това, какво място заема руският народ в развитието на петата следатлантска култура и аз не искам да се връщам към този въпрос, вече осветен и във вашия клон<sup>43</sup>. Още повече бих искал да ви обърна внимание на характерните, коренни черти на руския народ, които по съвсем особен начин включват руския народ в развитието на петата, а също и на шестата културна епоха. Първата особеност на руския народ, това е съвсем далеч отиващата способност на душата за възприемане на всичко духовно, проявяващо се срещу тази душа, особената способност на душата към приспособяване. Руският човек в своята душа е по-малко активен, по-малко творчески, отколкото човекът от Средна или Западна Европа; в известна степен той е предназначен към това, да възприема и интензивно да преживява възприетото, но да не го преработва самостоятелно от своята същност. Така руските хора са възприели религията на Византия и са я запазили във вида, както тя е била възприета. И днес религиозните обреди на руската църква все още са пропити с древноизточното. Чрез формите на руската църква, бих казал, и днес

може да се види и възприеме святоото древноизточно. Сравнете го с това, което е станало на Запад, където в многообразното развитие на догми и обреди, в непрестанното преобразуване и видоизменение на възприетото, са се развивали католицизмът, протестантството и прочие. Тази способност на душата към приспособяване, към възприемане, е много важна особеност на руския народ.

Втората основна особеност на руския народ е антипатията на руската душа към това, което наричаме пронизване на живота с интелектуалното.

Руският човек не обича да бъде скован в социалния живот от точно очертани закони. Той се стреми към своего рода произволно, неосмислено съществуване на своя Аз. Руският човек, във всеки случай, на практика не може да се вмести в това, което разумът създава като мрежа от постановки, и че след това всеки се придържа в социалния живот към такива разумни форми, макар понякога теоретично да се съгласява с тях. Той е по-склонен към това, което в дадения момент иска неговият Аз.

Третото в характера на руския човек – него особено фундаментално го осветява Хердер<sup>44</sup> – славянофилите тогава, опирайки се на това изказване на Хердер, тоест на изказването на германец, стигнали до мания за величие, че руският човек е запазил това, което изобщо е свойствено на източния човек – миролюбието. Колкото и странно да звучи това, миролюбието го има в характера на руския човек, тъй като не руският човек като такъв разпали тази война. Това направиха неговите властимащи. У него има миролюбие: той е убеден, че способът и маниерът, по който се развива западноевропейската религиозност, поражда вражда и стълкновения. Не е в характера на източния човек поради религиозни разногласия да води братоубийствена война. Това е удивително, но действително е така, – което така се набива на очи при турците, на които също е свойствено това източно отсъствие на преследване на религиозна почва.

Както беше казано, това е заложено в убедеността, в съзнанието на руския човек. От друга страна, тези три особености са именно такива, че лесно могат да бъдат използвани от зла воля.

Тази способност за възприемане, както тя е свойствена на руснака, лесно – това са правели славянофилите и отново сега широко развиват панславистите, – много лесно може да бъде използвана, за да се внуши на руския човек, че той е призван да смени отживялата, старческа, отмираща европейска култура.

Може също, използвайки втората охарактеризирана от мен особеност на руския народ, неговата неприязън към интелектуализма, да се внуши на руския народ, че цялата западна и средноевропейска култура е изсушена от интелектуализъм, рационализъм и е лишена от истински мистицизъм.

И ако искат да използват третата охарактеризирана особеност на руския народ, неговото миролюбие, могат да я извратят, организирайки тази изобщо миролюбива маса и призовавайки я към кръвопролитна война. Тъй като противоположностите действително имат съприкосновение в света, и особено такива противоположности като тези, за които става дума. Но това, за което действително е предназначен руският народ в хода на развитие на европейската култура, няма нищо общо с това, което сега правят неговите властимащи с този руски народ. То е свързано с неговите назовани три особености, а не с тяхното извращение.

И тези три назовани особености определят за руската същност необходимостта от съединяване със средноевропейската и западноевропейска същност. Същността на руския народ е склонна към възприемане и тя е призвана, преди да може да осъществи своите задачи в шестата следатлантска културна епоха, отначало да се оплоди, не творчески, а чрез преживяване на това, което идва от Запада. Това е своеобразен духовен брак – така го нарекох преди години, около десетилетие преди тази война. За развитието на душевния живот е необходим

този, сякаш духовен брак: между средноевропейската същност и руската същност.

Вследствие антипатията на руския човек към интелектуализма, именно в руския народ могат да бъдат създадени различни социални закони, но те ще бъдат възможни само ако се извърши упоменатият духовен брак.

И по подобен начин ще бъде свързано съществуването на руския народ с това, което изобщо може да бъде дадено само в Средна Европа. Утре в откритата лекция<sup>45</sup> отново ще засегнем това – това, което може да бъде осъществено само от съществуването на Средна Европа и което като нещо велико, нещо мощно и непреходно трябва да бъде вчленено в цялото развитие на човечеството. И руският народ е предназначен да възприеме това, което ще бъде достигнато от Средноевропейската същност. Той няма да бъде самостоятелно творчески в петата следатлантска култура.

Но покрай охарактеризирания руски народ съществуват и средноевропейски народи, и този западноевропейски народ, който след управлението на английската кралица Елизабет е станал британски или англосаксонски<sup>46</sup>. Но нашата задача днес не е историята на разцвета на Англия, а разглеждане на противоположността между средноевропейската и западноевропейската същност, а именно британската, англосаксонската.

Възможно е никога досега да не е имало по-голяма противоположност между средноевропейската и англосаксонска същност, макар днес и да не забелязват това тези, които не иска да мислят, не искат да наблюдават. Става дума не за отделни личности, които могат да се издигнат над характерните черти на своя народ, става дума за народностите. Разбира се, когато се характеризират такива противоположности, не става дума за отделния англичанин, който може да се издигне високо над общата характеристика на своя народ. И не трябва да се мисли, че в някаква степен ще засегнем грешките на нашите противници в тази война и че ще оплакваме английската същност, защото тя е различна от нашата същност. Работата е в

точната характеристика на тази противоположност. Много би било нужно, ако се опитвах напълно да обхвана всичко необходимо за разбирането на тази противоположност. Но можем да разберем главното, изхождайки от следната гледна точка. Да си представим, от една страна, средноевропейската същност, в центъра на която стои германският народ, в съотношение с руския народ, а от друга страна, британската и френска същност в техните взаимоотношения с руския Изток.

Тук е една от най-големите противоположности в развитието на човечеството. Ще откряна само малко от това, за което ще говоря по-подробно в утрешната лекция. Но бих искал малката групичка на тези, които принадлежат към духовнонаучното движение, да разбере по-дълбоко това, което утре ще бъде изложено по-обстойно, отколкото може да бъде то разбрано без духовната наука.

Виждале ли, тази средноевропейска същност е национална в съвсем особен смисъл, национална в различен смисъл от всяка друга националност в цялото развитие на човечеството. Националността на всички западноевропейски народи почива на общността на кръвта. Немската националност израства от душевното. Немската националност се захранва от непрекъснатия стремеж да черпи съдържанието на своя душевен живот от източниците на всеобщия душевен живот, да го прави съдържание на собствената си душа. Затова в немското ние имаме такива велики творения като произведенията на Гьоте, историческите обзори на Хердер или мирогледните излитания на Хегел, Шелинг и Фихте.

Тези неща още не са познати на широки кръгове – те още чакат своето разбиране. Въпреки всички изказани за това мнения трябва да кажа: те могат да станат популярни, те могат да бъдат така изложени – макар днес и да не вярват на това, – че всяко дете да може да ги разбере. Това ще стане. Всичко, което е истински мироглед, ще израсте от дълбините на душата на германския народ. И никога в германската същност не би могло да се появи духовнонаучно движение, подобно

по характер на духовните движения на Запад. Тази разлика не трябва да остане неосъзната, трябва да си дадем ясна сметка за нея. Вътре в германския народ всичко, което е съдържание на духовната наука, трябва хармонично да се съчетае с всичко останало, с което живее народът. Затова при последното ми идване в Щутгарт казах: когато се запознаеш с мирогледите на Шелинг, Фихте и Хегел, това е, сякаш медитира целият народ. Когато става дума за германския народ, се чувстваш винаги стоящ вътре в целия германски народ, вътре в неговата душевност. Не може да се говори за немския народ, без да се говори за неговата душевност, за неговите душевни особености. И в немския народ е невъзможно това, което е възможно в Англия – разделно да съществуват, от една страна, науката, а от друга – отхвърляната от тази наука вяра. В немския народ това е невъзможно. Германецът се стреми към единство. Той търси одухотвореност, неразривно свързана с научността, и наука, опираща се на духовния живот.

Най-отчетливо тази разлика се проявява в учението за цветовете на Гьоте и Нютон. Повече от 30 години се стремя да противопоставя Нютоновата теория за цветовете на учението за цветовете на Гьоте<sup>47</sup>. Докато Гьотевата теория за цветовете израства от дълбоко срасналата със света душа, Нютоновата теория се опира изключително на механичното наблюдение. Но физиката в наше време е така англизирана, че физиците даже не забелязват за какво става дума тук и смятат за глупак всеки, който сериозно се отнася към теорията за цветовете на Гьоте.

В немския народ живее стремежът към духовното. Затова и вътре в немския народ ние сме задължени да се съобразяваме с това, което в пламтящия душевен стремеж идва от най-доброто от него, от тези, които вече споменахме и за които утре отново ще говорим.

Но стремежите на германския народ са веществени, конструктивни, устремени към същността на нещата. И това е, което отличава германският народ от френския и английския.

Французинът търси красивия израз в словото, обхванат в красиво изграденото изречение – и тогава той е удовлетворен. Англичанинът търси полезност в знанията и във всичко друго. Но за да израсте стремежът към знание като необходимост на душата, като цвят от растението, без което човек не се чувства завършен, това не разбират нито французите, нито англосаксонците – става дума, разбира се, за народностите като такива, а не за отделните личности от тези народи.

Задачата на германската същност е да развие душевния живот в света на идеите; това е, което трябва да бъде достигнато след културата на Древна Гърция, достигнала върха на четвъртата следатлантска културна епоха. И каквото и да се казва, не би трябвало да си националист в тесния смисъл на думата, а е съвсем достатъчно да бъдеш обективен наблюдател на хода на развитие на човечеството. Вие знаете: аз говоря за това не под влиянието на войната, говоря за това от години, от петнадесет години преди войната.

И именно във връзка с тази задача на германския народ стои душевно-конструктивната необходимост от споменатия духовен брак с руския Изток. Културната задача на бъдещето не може да бъде осъществена без тази руска особеност на възприемането на това, което може да бъде достигнато от германския народ. Цялото културно развитие на бъдещето се основава на това съединяване на Средна Европа с Източна Европа.

Със Западна Европа работата стои различно. Западна Европа също е възприела това, което е донесла четвъртата следатлантска култура, и самостоятелно го е развила по-нататък, но – както неведнъж вече съм посочвал – само в плана на трите душевни сили: сетивна душа, разсъдъчна душа и съзнателна душа. Създаденото в четвъртата следатлантска култура в основни линии е непродуктивно за физическия живот, а задачата на Западна Европа, особено на британската народна душа, англосаксонската народна душа, е развитието на съзнателна душа, развитието на това, което основно е насочено към полезност за физическото тяло.

С това се обяснява всичко, което виждаме в Западна Европа, особено в англосаксонския народ. Но инстинктивно и англосаксонският народ чувства, че истинското плододаване идва от Средна Европа и основно от германския елемент. И тези, които ръководят така наречените окултни движения на Западна Европа, и особено англосаксонския народ, знаят в какво се състои работата. Мислите на тези, които ръководят окултните ложи в англосаксонския народ се развиват в две направления. Първото – римокатолическият период е завършен, той в основни линии е принадлежал на четвъртия следатлантски период. Това, което е било в романската култура, се заменя от англосаксонската същност. И всеки окултист от такъв род, тоест окултист, затворен в тяснонационалните интереси на своя народ, а такива, с малки изключения, са всички окултисти от англосаксонския народ, знае, тоест смята, че знае, че „англосаксонската раса“, както те самите се наричат, идва да смени римския народ. Така учат там във всички окултни школи. Това е твърдата догма.

И също така инстинктивно те знаят, че войниците за осъществяването на всичко, което ще донесе културата, войниците, които благодарение на своята възприемчивост, пасивно възприемащи и осъществяващи в живота, ще бъдат руснаците. Много точно знаят и едното, и другото англосаксонските окултисти, тоест те така смятат, убедени са в това. Тяхната убеденост е едностранна: англосаксонското сменя романското; всичко друго, протестантство, калвинизъм и прочие, това са само придаъци. Англосаксонското създава нещо за петата следатлантска култура – така мислят англосаксонските окултисти, – което ще бъде равноценно на това, което е било създадено от римокатолицизма за втората половина на четвъртата следатлантска култура, чак до XIV, XV и XVI столетие.

И сега всеки англосаксонски окултист е убеден в настоящата необходимост от тясна връзка между това, което те си приписват, и душата на руския народ. Да влеят в руската душа това, на което учи англосаксонският окултизъм – това е



техният идол. Да използват руската душа като восък, в който да отпечатат своите стремежи. Този идеал бурно се разраства в кръговете, за които говоря, заглушавайки това, което за нас е главната задача<sup>48</sup>.

Нашата главна задача е истинското познание, истинското проникване в истината. Дълбоко сме убедени в това, че ако пробием към Истината, тя ще даде на хората това, което им е нужно. И тази Истина, ако се стремим честно към нея, ще оплоди бъдещите епохи. Ако правилно и честно търсим Истината, това, което трябва да стане сред народите на Европа, ще стане. Не е нужно нищо друго освен честният стремеж към Истината. Това е основно положение в духовната наука.

На това противостои току-що охарактеризираният стремеж да се издигне на върха могъществото на една особена раса, могъщество преди всичко в областта на душевния живот. Сега не става дума за политическо могъщество, а за дълбоко коренящи се окултни пътища на въздействие, целта на които е могъществото на англосаксонската душевност и използването на податливостта и възприемчивостта на източноевропейската същност, за да се влее в нея това, към което е устремена англосаксонската същност, за да се осъществи духовният брак между англосаксонското и руското. Вътрешните импулси на развитие на човечеството говорят за духовно съединяване на германската същност с руската. Егоистичната воля на англосаксонските окултисти се стреми по пътя на душевното окултно развитие да пониже руския народ с англосаксонското.

Изяснете си това точно: това е изключително важно. Аз постоянно насочвам вниманието ви към многостранната дейност на западноевропейските, а именно на англосаксонските окултни школи. Но това, което е призвано основно да развива самата съзнателна душа, не може да даде пълноценно съдържание. Истинският окултизъм е освободен от стремежи към власт, стреми се към Истината, стои в органична жизнена връзка с германското развитие, вкоренен е в него.

Какво още трябва да се добави, скъпи мои приятели? Ако

в развитието, започвайки от средновековието чак до наши дни, не се намесваха ариманичните влияния, ако развитието на духовното познание в Европа вървеше органично, без ариманично влияние, тогава днес би било видно съвсем ясно, че всичко, което Западът е достигнал чрез духовната наука, е израснало от германската същност. Плодовете на германската духовна наука са хранили англосаксонския окултизъм, замаскирано са се пренасяли в Англия и Франция. Само терминологията, само наименованията са взети от френския и английския език. Ако се вникне в същината, цялото съдържание на френския и английски окултизъм са само маскирани немски духовнонаучни изследвания.

Теософското общество се стремеше да завоалира това от германците, тъй като англосаксонското иска да скрие истината за духовното развитие на Средна Европа, подменяйки го със себе си. Това е грандиозно властолюбие, израсло на почвата на окултизма. Елементарна необходимост беше отцепването на средноевропейската духовна наука, което се осъществи в началото на века, като така се възстанови това, което изначално беше германско и което едва се признаваше за германско. То отново е възстановено в своята първоначална чистота. Установена е истината. Тя трябваше да бъде установена. И поради това, че е установена, английското Теософско общество никога няма да прости на немското движение. Това се прикрива с клевети.

Систематично, целеустремено действат тези, които се стремят към власт вътре в окултното движение. Затова е толкова необходимо да не се дреме, а да се внася яснота. Яснота е нужна преди всичко по отношение на най-важното. И например тя е нужна по отношение на такава изтъкната личност като Елена Петровна Блаватска<sup>49</sup>. С два факта може да бъде внесена яснота по този въпрос.

Първият е, че Е. П. Блаватска беше руския, израснала от руското. Вторият е, че тя остави след себе си своеобразна тайна наука в английска драпировка, че тя крачка след крач-

ка напълно, чрез различни заблуди, врасна в това, към което се стреми английският окултизъм, отчасти поради заблуди, предизвикани от голямата дарба на тази жена. Е. П. Блаватска беше, бих казал, в известно отношение медиум и в окултно-душевното можеше да израсне само в руския народ. Това, което изобщо е свойствено на руския народ, при Е. П. Блаватска беше особено силно по отношение на окултното. И затова стана така, че тя беше завладяна първо от френския, а след това от британския окултизъм от определен вид, който си постави за цел да влее в нейната душа англосаксонска същност. Смятаха чрез руската душа да дадат на света англосаксонското. Вместо това, което трябва да дойде и което е необходимо като съединяване на средноевропейското с руското, съзнателно, предназначено беше замислено използването на руска душа – в лицето на Е. П. Блаватска, като представителка на руския народ – за интересите на стремящия се към могъщество англосаксонски окултизъм. В известна степен не бяха безпристрастни към това и тези, които се стремят да държат в свои ръце нишките на управление на живота навън, на физическия план. Около бедната Е. П. Блаватска се разигра нещо трагично, което днес не мога да спомена. Много неща се разиграха именно благодарение на нейната далеч отиваща и дълбоко обхващаща медиуматичност, която откриваше възможност да се влее в нейната душа произволно окултно съдържание.

Разбира се, бил е изминат дълъг път от изходния момент, когато първоначално е бил направен опит непосредствено да се придаде на бедната Блаватска средноевропейското, до появата на бял свят на нейната калейдоскопично изложена и почти неизползваема „Разбулената Изиди“. Но много скоро тя е била завладяна от други личности, оказала се е под съвсем други влияния, и този, който е бил неин ръководител и който е искал да я приобщи към средноевропейската същност, е подменен по-късно, когато тя се е проявила като самобитен ръководител, от така наречения Кут-Хуми, който обаче, според думите на действително осведомени окултисти, е бил не нещо

друго, а човек на издръжка на Русия и се е стремил да изкове това, което е можело да се получи от съединяването на душевната надареност на Блаватска с англосаксонския окултизъм. Тук е налице стълкновението на първоначалната индивидуалност – някои го наричат учител, могат да го наричат както си искат – с по-късно проявилите се мошеник, негодяй, приел облика на първия и изпълнил заданието на Източна Европа. (Така е в текста, а по смисъл би трябвало да е Западна Европа – бел. пр.). По-нататък е настъпило време, когато Блаватска е била свързана с френския окултизъм, където тя е разчитала бързо да постигне осъществяване на своите цели и е поставила на Парижката окултна ложа такива условия, които не са могли да бъдат изпълнени; затова тя скоро е трябвало да бъде изключена, тъй като под влияние на стоящите зад нея индивидуалности постоянно неразривно свързвала окултните цели с политиката. След това е последвал американски епизод, който също имал политическа подплата. Всичко това е имало за цел да убеди Европа, че от съединяването на руската душевност и англосаксонското окултно властолюбие може да възникне своего рода нова всеобемаща религия. Това е трябвало да бъде демонстрирано в Европа. И е трябвало да бъде преодоляно това, което идва от германската същност.

О, скъпи мои приятели, толкова ясно помня – на някои може и да им бъде неприятно, че тези факти толкова отчетливо стоят пред душата ми, – толкова ясно помня как госпожа Безант проведе в Хамбург своето първо събрание на територията на Германия и как тогава, в тесен кръг зададох въпроса: какво мисли тя за развитието на окултизма в XIX век? И тогава в Хамбург тя отговори: На границата между XVIII и XIX век в Германия се появи окултно движение, но немците затънаха в чиста абстракция и стана ясно, че главният подем на духовния живот е предопределен за британския народ. Естествено, тя каза това на английски, но на английски това звучеше още по-отчетливо<sup>50</sup>. Настъпи време, когато за всеки, който сериозно приемаше духовната наука и който не можеше да се под-

чини на вървящото чрез Блататска англосаксонско влияние, стана ясно, че е необходимо да се действа. И тогава беше приложено това, което по-късно в окултните кръгове беше наречено „окултния плен“ на Блататска. Нищо друго не можеше да се направи. И в последната третина на XIX век на събрания на честните, или във всеки случай в по-голямата си част честни окултисти, беше взето решение за окултния плен на Блататска.

„Окултният плен“ се състои в това – с известни действия то може да бъде постигнато, – че всички стремежи на човека сякаш се затварят в сфера, зад пределите на която той не може да излезе, така че всичките му стремежи се отблъскват обратно и той е лишен от възможността да нанесе вреда на някого.

Събитието, за което ви разказвам, не е безупречно. Но, както се казва, хората не можеха да бъдат защитени по друг начин. Блататска беше психически силна личност и нейните въздействия бяха много мощни. Затова нейните произведения са пълни с такава, от една страна, завладяваща, а от друга страна, измамна сила.

Тогава се намесиха индийски окултисти и по този начин се появи това съмнително окултно учение, което дълго отглеждаше Теософското общество и от което трябваше да се очисти това, което като духовна наука се появи в Средна Европа. Тъй като това, което като духовна наука трябва да възникне в Средна Европа, трябва да бъде, както съм казвал, дълбоко, дълбоко честно, тоест да се стреми към Истината като такава, и да бъде уверено, че Истината като такава, вливайки се в нашите души и в цялото развитие на човечеството, създава правилните взаимоотношения между народите и в живота на самите хора, в тяхното социално устройство. Чисто, честно търсене на Истината! И това чисто, честно търсене на Истината е наша непосредствена и главна задача.

За да се съхрани чисто това, което като духовна наука трябва да бъде донесено в света, за да не се присъединява към него нищо странично, често призовавах нашите приятели да не се обръщат към мен с нищо друго освен с чисти въпро-

си от духовната наука, с нищо странично, което толкова често присъединяват към въпросите на духовната наука. Разбира се, охотно и дружески се отзоваваме на изявените желания, но искам веднъж завинаги да се разбере защо например отново и отново напомням: ни най-малко не искам да се намесвам нито в медицината, нито в каквито и да е други области, които не са непосредствено духовнонаучни. Време е поне нашите членове да привикнат сериозно да се отнасят към моята молба и да не се обръщат към мен с медицински въпроси. Важно е това да бъде разбрано. Необходимо е духовната наука и аз, доколкото тя е представена в мое лице, да бъдем освободени от всичко странично. В нашето движение има достатъчно представители на медицината, на които можем да се доверим. Тъй като отново и отново подчертавам това, то трябва да бъде прието сериозно. В никаква степен не искам да навлизам в медицински неща. Това ще причини вреда на това, което трябва да бъде свършено в духовната наука чрез мен. Затова е недопустимо<sup>51</sup>.

Колко малко носи в себе си англосаксонският окултизъм разбирането за този стремеж към чистата, обективна Истина, това можах да си изясня тези, които слушаха забележителната лекция на Ани Безант „Теософия и империализъм“. В тази лекция прозираше много от това, за което днес говорих като за факти. Но духовната наука никога не трябва да бъде свързана с никакви стремежи към власт, с никакви политически цели, макар, разбира се, добрият духовен изследовател да би бил най-добър политик. Но не политиката е цел на духовната наука. Духовната наука не може да приеме характера на този англосаксонски окултизъм, който днес се опитам да обрисувам. Не бива да се допусне духовната наука да приеме този характер, който ѝ придаде Блаватска, а след това в много отношения и госпожа Безант; само че госпожа Безант с много по-малък талант и по-малка искреност, отколкото Елена Петровна Блаватска. От страна на англосаксонския окултизъм вървеше стремеж чрез душевните откровения на такава личност като Е. П. Блаватска да се създаде сякаш окултна религия

и по такъв начин, измествайки германското, да се завладеят руските души. В окултните школи сега вече не говорят за Блатватска, а действат от чисто англосаксонския окултизъм, който ви охарактеризирах. Постоянно говореха за войната, от чиито бедствия сега сме обхванати, като за необходимост. И отново в тези школи много убедено говорят за изхода от войната. Казват: по пътя на тази война трябва да бъде достигнато това и това. Това го говорят не поради ясновиждане, не пророчески, а защото го искат.

Искат по всякакви пътища да установят своето господство, да овладеят душите на хората. Когато на хората се поднася такъв фалшив окултизъм, целта му е по съответен начин да се обработят душите. И затова трябва да поставя въпроса – длъжен съм да говоря за тези неща, защото за тях вече открито се говори, и защото този, който като мен е представител на духовната наука, трябва да покаже своето отношение към тези факти. И така: защо известната в окултизма и на окултистите от Париж личност<sup>52</sup>, щом само се разрази войната между Германия, Русия, Англия и Франция, отново и отново пътува до Рим и даже още през октомври 1914 година? Защо тя е влиятелна в Рим и влияе на международната политика на Италия в същата насока, както по-късно хората, принадлежащи към „Grand Orient de France“, или свързани със „свободните зида-ри“ на Англия, имали далеч отиващо влияние върху събитията от съвременността, доста по-голямо, отколкото си го представят?

Трябва да поставя и още един въпрос. Защо стои в хрониката на ежегодника<sup>53</sup>, който издава тази личност, използвана от известни окултни кръгове за различни благовидни цели /както беше казано, ако тези неща се обсъждат открито, аз трябва да изкажа отношението си към тях/, защо в хрониката на ежегодника от 1913 година, която беше издадена от тази личност и която се появи още през 1912 година, стои: „Този, който мисли да управлява Австрия, не ще царува, ще царува млад, непредназначен за царуване“? – защо това стои през 1913 година в

хрониката на медиум, свързан с определени окултни кръгове? Защо това е повторено в хрониката за 1914 година – преди тази година да настъпи, в 1913 година: „Трагедията в дома на Хабсбургите ще настъпи по-рано, отколкото я очакват“? Защо това стои в хрониките? И още – защо в парижкия вестник, който на немски може да бъде наречен „Париж по пладне“, през 1913 година<sup>54</sup> е изказано пожеланието, австрийският наследник на престола Франц Фердинанд да бъде убит? Този вестник съответства примерно на това, което представлява „Берлин по пладне“, това е уважаван вестник. Защо в алманаха на едната страница стои това, което току-що цитирах: „Този, който мисли да управлява, няма да царува, млад ще царува“, а на другата страница има пожелание ерцхерцогът Франц Фердинанд да бъде убит? Защо в същия този вестник, когато течаха дебатите за въвеждането във Франция на тригодишна военна служба, с цинична откровеност е написано: ако във Франция бъде обявена мобилизация, първият, когото ще убият, ще бъде Жоре?<sup>55</sup> Смятате ли, скъпи мои приятели, това за предвиждане? Аз не съм към тези, които смятат така. Всичко това са далеч отиващите симптоми, отвратителната подплата на злоупотребата с шарлатанския, но завладяващ хората окултизъм.

Исках днес да ви кажа нещо, ако не извисяващо, поне много сериозно. Исках да попитам душите ви: нима не трябва човек, ако иска да стои вътре в окултното течение, да усвои ясен поглед към обкръжаващото, и нима не би било бедствие да се проспят тези важни факти? Скъпи мои приятели, който иска да осъзнае връзката на Теософското общество – каквото то все повече става – с подобни факти, трябва само внимателно да се вгледа в дейността на такава личност, като например Екатерина Тингли<sup>56</sup>. Поучително е и това, че когато в книжката на Мейбъл Колинс „Светлина по пътя“ от още в известна степен християнски мироглед, макар и по чисто медиуматичен път, беше внесено нещо в това, което се стремеше да остане чисто англосаксонско, това предизвика клевети. В преобладаващото мнозинство медиумът, чрез когото на човечеството



беше дадена „Светлина по пътя“, срещна злоба и клевети<sup>57</sup>.

За много сериозни неща исках да говоря днес с вас, за да могат повечето от вас да получат представа, изхождайки от тази сериозност, колко необходимо е да се осъзнае в какво се състои мисията на Средна Европа по отношение на духовната наука и колко крайно необходимо е тази средноевропейска мисия да стане общочовешка. Тази средноевропейска мисия трябва да бъде преди всичко чист, честен стремеж към Истината. Но този чист, честен стремеж към Истината беше много своеобразно възприет и изкривен. Знаете, че връзките между германското духовно движение, към което ние принадлежим, и Теософското общество бяха прекъснати години преди войната. Всички мои съобщения се възприемаха много своеобразно. Помислете само, че госпожа Безант беше в състояние да каже, че аз, виждате ли, се стремя да я отстраня и да стана президент на Теософското общество в Индия, че по околел път, чрез Индия да оглавя пангерманското течение в полза на германската държава и във вреда на Англия! Разбира се, ще повярвате, че това не е истина, че това е обективна лъжа!

Ето какво стана в действителност. В 1909 година, въпреки терора на господин Ледбитър, а по-късно и инсинуациите на Алсион, беше основано общество, стремящо се на интернационална основа да обедини всички страни на Земята и в известна степен да създаде противовес за въведените в заблуда от госпожа Безант. И тогава получих предложение от Индия да стана президент на това интернационално общество. И аз не само отклоних това предложение, но в 1909 година в Будапеща в присъствието на госпожа Безант разясних, че в духовното движение на новото време никога няма да заема друго място, освен като ръководител на германското духовно движение. Казах това в 1909 година в присъствието на госпожа Безант. Ето така тя се отнася с истината. В своето английско списание тя пише, че съм се стремил да проникна в Индия, за да я изместя оттам. Това вече не е обективна неистина, а съзнателна лъжа. Ето към какви средства са принудени да прибегват, ко-

гато вървят срещу Истината. Това по същество става с англосаксонския окултизъм, тъй като Истината е такава: това, което като духовна наука трябва да прониже цялата култура на човечеството, в основата си е свързано със Средноевропейската същност. Англия се стреми да завоалира това, да го скрие, по всякакъв начин да го маскира. И в XX век госпожа Безант все повече се превръща в оръдие за тази маскировка.

Настоятелно е необходимо да се разбере какво трябва да пронизва нашето движение. Това е духовната задача на Земята. Да не търсим нищо друго освен честно разбиране на Истината. Но именно това е, което днес не е привлекателно. Ние нямаме други мотиви, освен опитите да се помогне на един или друг да излезе от заблудите. Знаете как от всички страни, отвътре и извън нашето движение като градушка се сипят нападки, а и насмешки и издевателства. Но има и още нещо: все повече и повече в една или друга душа се влива това, което излиза от нашата духовна наука. Който може да схване това, усеща как от нашите книги и открити лекции в душите на хората се влива истинното. Но тук възниква своеобразно явление. Тези хора, които понякога с голяма охота приемат това, което са позволили да се влее в тях, би трябвало напълно да приемат това, което чрез нашето движение се влива в духовното формиране на човечеството. Но понякога хора, охотно приемачи част от Истината, родена в нашето движение, все пак се отдръпват от неговата дълбочина и сили, сякаш ако дойдат в съприкосновение с мен, ще си опарят пръстите. Това е много често явление, доста по-често, отколкото се мисли! Но тези, които са движени от искрен, без връзка с коя да е личност, истински духовнонаучен стремеж към Истината, те – в това можете да бъдете сигурни – ще намерят пътя към нас. Всичко това е много сериозно, скъпи мои приятели, невероятно сериозно.

Това, за което ви говорих, не изхожда от някакво национално чувство. Всъщност аз ви съобщих само факти; те трябваше да охарактеризират появилите се в Европа окултни

противоположности и да помогнат на тези, които искат да се ориентират в това, което става на физическия план.

И отново искам да подчертая: на нас ни е необходима сериозност, за да намерим верния път в нашето време и да се осъществи това, за което се говори в тези думи:

От мъжеството на сражаващите се,  
от кръвта на битките,  
от мъката на осиротелите,  
от жертвените битки на народа  
ще израсте духовен плод –  
към осъзнаване на духа душиите ще насочи  
и мислите им към света духовен.

## ОСМА ЛЕКЦИЯ

*Щутгарт, 15 март 1916 г.*

Когато при миналото ми идване ви изнесох последната лекция<sup>58</sup>, разгледахме някои духовни факти, касаещи живота на душата на човека, след като е преминал портата на смъртта. Днес ще започнем с разглеждането на някои свързани с това събитие факти от духовния свят, които ще разширят разбирането и ще осветят както самото събитие на смъртта, така и това, което се разиграва в живота на човека на физически план между раждането и смъртта. Отново и отново подчертавам, че духовната наука не може да се ограничава с външни, схематични представи за съществуването на човека, а трябва все по-задълбочено да вниква с разбиране в различните членове на човешкото същество.

Да насочим нашето внимание към това, което наричаме човешко етерно тяло. Още завчера в откритата лекция<sup>59</sup> обърнах внимание на слушателите на това, че не трябва да си представяме етерното тяло като някакво фино ниво на физическото – това би била материалистична представа, – а трябва да си го представяме такова, каквото то се явява на вътрешното преживяване. И тогава стигаме дотам, че това, което в живота на физическия план в тесния смисъл на думата наричаме представи, се корени в етерното тяло. Но за да възникнат мислите в мисленето, за да възникнат представите, е необходимо физическото тяло, тъй като, за да могат мислите тук, на физическия план, да бъдат удържани от паметта, е необходимо въздействието на физическото тяло.

Ето в какво е работата. Когато мислим, мисленето, разбира се, изхожда от Аза, преминава през астралното тяло, но основно се разиграва в движенията на етерното тяло. Това, което мислим, което си представяме, винаги се разиграва в движенията на етерното тяло. Тези движения на етерното тяло сякаш се отпечатват във физическото тяло. Това е грубо

казано, ставащото е много по-fino и по-сложно, но приблизително, като сравнение, може така да се изрази. И чрез това отпечатване на движенията на етерното тяло във физическото тяло, в съзнанието ни се раждат, разиграват се и се запазват в паметта нашите мисли. Приблизително това става така. Когато се стремим да възстановим в паметта си някаква мисъл, при тази работа по спомнянето се привежда в движение нашето етерно тяло и то се съгласува в своите движения с физическото тяло; и когато етерното тяло отново има съприкосновение с тези отпечатьци, които то е направило във физическото тяло при мисълта, която се спомня, в човешкото съзнание изплува споменът. Значи, спомените се обуславят от това, че движенията на етерното тяло се отпечатват във физическото тяло. Разбира се, паметта е свързана с етерното тяло, но за да може във физическия живот да се появи споменът, на етерното тяло е необходим сякаш пазител на неговите движения. Така противича на физическия план в будно състояние в нашето вътрешно същество животът ни в мислите; живеем между раждането и смъртта, имаме преживявания и ги помним.

На физическия план, като хора във физическо тяло, ние чувстваме нашите мисли и нашите представи като свое вътрешно преживяване, като нещо, което става вътре в нас, което ни принадлежи. И за физическия живот това всъщност е правилно, тъй като действително външно нашият живот на мислите и представите не е виден. Това е нещо интимно наше. Но в духовния свят този живот на нашите мисли и представи съвсем не е наша собственост.

Да, ние погрешно смятаме живота на нашите мисли само за наша вътрешна работа, но той има и съвсем друго значение. И сега ще се ориентираме малко в значението на нашите мисли за света. За да ме разберете добре, ще започнем с пример. Ние, хората от физическия план, работим на физическия план. Да предположим, че работата ни се състои в това, да правим машини. Тя би могла да е всякаква друга, но да предположим, че правим машини. За да направим машина, която после да

служи на човека, ни е нужен метал, дърво и всичко останало, от което се правят машините. Необходим ни е съответният материал и ние трябва да го добием. Материалът трябва да го има в природата. Като хора ние не можем да създадем желязо или дърво, този материал го вземаме от природата, него трябва да го има. Ние вземаме този материал, формираме го, обработваме го и създаваме от него нашите машини. В това се състои нашата дейност. Ние създаваме света на машините, но го създаваме от материали, които вземаме от природата.

Представете си сега, че имаме работа не с хора, които създават машини от природни материали, а със същества от най-близката до нас висша йерархия, със съществата, които наричаме Ангели, Архангели и Архаи. Да си зададем въпроса: в какво се състои дейността на тези същества? Няма ли в тяхната дейност нещо, което може да се уподоби на описаната дейност на хората по създаването на машините? Да, Ангелите, Архангелите и Архаите също са дейни. Тази дейност протича в духовния свят. И както ние, хората, за да създадем машините, трябва да вземаме за своята дейност материали от нисшите царства на природата, от растителното и минералното, така и на Ангелите, Архангелите и Архаите за тяхната дейност им е нужен материал. Какво представлява техният материал? За многото неща, които създават в духовния свят Ангелите, Архангелите и Архаите, материал са именно нашите мисли, които ние разглеждаме като нещо свое лично и интимно. Да, това е така. Ние вървим през света и лелеем своите мисли, като нещо свое вътрешно, смятаме ги за своя собственост, но за Ангелите, Архангелите и Архаите нашите мисли са материал, над който те работят. Само малко от живота на нашите мисли достига до нашето съзнание; значението на мислите ни се простира далеч зад пределите на това, което живее в нашите души. Когато мислим и възстановяваме в паметта си нашите мисли, над нас сякаш от вън навътре работят, използвайки мислите ни като материал, съществата от споменатата висша Йерархия, от най-близката до нас Йерархия. Представете си

ясно: това, което се разиграва в съзнанието на човека, е само едната страна от живота на мислите му. Когато той мисли, около него непрекъснато се реят същества от тази Йерархия и работят, използвайки неговите мисли, като материал за своята работа. И това, което те по такъв начин създават, полага основите на това, което някога ще направи нашата Земя Юпитер, Венера и Вулкан. Тази им дейност представлява част от това, което определя постъпателното развитие на Вселената. И през целия ни живот до самата ни смърт работят над нашите мисли от вън навътре (понеже мислите ни са сякаш заключени в нашето същество) съществата от висшите Йерархии.

И когато преминем портата на смъртта, след известно време, както това вече беше обрисувано по време на миналото ми идване (виж 6-та лекция), нашето етерно тяло ни се отнема и се вплита във всеобщия миров етер. Вплита се не само това, което е било в полето на нашето съзнание, но в мировия етер се вплитат и резултатите от дейността на посочените Йерархии. В течение на нашия живот тези същества работят над тъканта на мислите на отделния човек, след това те съединяват тъканта от мислите на един, втори, трети човек, колкото им е нужно, за да създават новото в развитието на света. Това, което Йерархиите създават от съединяването на отделните етерни тела на хората, обработени от тях в течение на живота на физическия план, трябва да бъде вътъкано в мировия етер.

Виждате колко сериозно е всичко това, много сериозно. Това, над което мислим в нашия живот тук, на Земята, определя нашето значение за мировото развитие. Този, който цял живот мисли само за разни глупости, или чиито мисли следват само потребностите на физическия план, дава чрез своето етерно тяло не много добър строителен материал за мировия етер. Това са много сериозни неща – нашият вътрешен живот, животът на нашите мисли, който тук, на Земята, ние възприемаме като наша вътрешна, лична работа. Нашите мисли принадлежат на целия свят. И както хората не могат без метал, дърво и други материали да създават своите машини, така

висшите същества не могат да осъществяват своята дейност в мировото развитие без това, което се явява техен материал, без нашите мисли по време на нашия живот на физическия план. Ние за тях сме основа на основите, от която те черпят своя материал – тъканта на нашите мисли. От своята мъдрост, далеч превъзхождаща човешката, те творят своята възвишена дейност, но материалът за своята дейност те черпят от нас, хората, от нашия мисловен живот.

Това, което така можем да дадем на тези същества, на Ангели, Архангели и Архаи, остава в нашето ползрение в течение на целия живот между смъртта и новото раждане. Знаем, че то се отнема от нас в близките дни след смъртта. Но душевният ни взор неотклонно е насочен към това, което сме били в състояние да дадем на всеобщата тъкан на мировия етер. Сега отново трябва да се участва във формирането на това, което после ще се съедини с физическата материя, за да ни даде новата инкарнация, и в тази наша работа дейно ще бъде това, което самите ние сме успели да дадем на света. Накратко, много ще зависи от това, ще можем или няма да можем да намерим в това, което сами сме дали на света, нови стимули за участие в творчеството на своята следваща инкарнация. Много ще зависи от това, в каква степен ще бъдем в състояние да работим над своята нова инкарнация.

Докато не сме преминали портата на смъртта, не можем да откъснем мислите си от нашата телесност. След това те в известна степен ни се отнемат, творчески се преработват от Ангели, Архангели и Архаи и се предават на всеобщия миров етер. Те съществуват сега не вътре в нас, а навън, извън нас. Духовнонаучно, за да го поясним отчетливо и медитативно, можем да охарактеризираме това с думите: вътрешното става външно. Тъй както тук с физическите очи гледаме планините, реките, облаците, звездите, съвсем по същия начин след смъртта ние гледаме като на външно на изтъканото от нашето мислене, взето от нас и втъкано в мировия етер. Сега това е за нас външният свят, възвисяващ или натъжаващ, укрепващ или



отслабващ външен свят. Вътрешното е станало външно.

После, знаем това, настъпва и продължава дълго време обратното преживяване на нашия последен земен живот, не само в обратен порядък, от смъртта към раждането, но и друго по характер. Ние го преживяваме три пъти по-бързо, отколкото е продължил земният живот, първо последните години, след това предшестващите ги и така нататък, до деня на раждането. Така в имажинации в обратен ред преживяваме нашия изминал земен живот. Но ние го преживяваме по съвсем различен начин. Сега през душата ни преминават нашите чувства и стремежи. Да вземем изключителен случай. В течение на нашия живот сме обидили някого. Тогава сме чувствали това, което е довело до тази обида. Може би при това сме изпитали някакво удовлетворение. Но оскърбеният от нас човек е преживял този факт по съвсем различен начин. Този, когото сме обидили, преживява нещо съвсем друго от обиждащия. След смъртта, в този обратен обзор на своя живот, ние преживяваме не нашите предишни чувства и желания, а въздействието на нашите чувства, волеизяви и мисли върху другите хора и същества. Значи, не това, което самите сме преживели, а това, което са преживели заради нас другите души, другите същества. Това, което е било външно в течение на физическия живот, сега става наше вътрешно преживяване. Както в резултат на отхвърлянето на етерното тяло вътрешното става външно, така и в това обратно преживяване външното става вътрешно. Душата ни се изпълва с това, което самите ние създаваме с нашите действия навън. То сега става наш вътрешен живот: външното става вътрешно. Така вътрешното става външно, а външното – вътрешно. Човек сякаш е обърнат, след като е преминал портата на смъртта.

Сега си представете, както си представихте Ангелите, Архангелите и Архаите в тяхната връзка с човешкия свят на мислите, по-висшите Йерархии, Духовите на Формата, Духовите на Движението, Духове на Мъдростта, и даже Духовите на Волята и Престолите, представете си ги в своеобразна

връзка с току-що охарактеризирания нов вътрешен свят на човека, споен от това, което в живота на физическия план е било негов външен свят. Със своя духовен поглед – ако смея да употребя този израз – посочените духове гледат надолу към това поразително, изпълнено със значение зрелище, което се разиграва след земния живот на човека, когато той сякаш събира въздействието на своите земни постъпки и ги прави свой нов вътрешен свят; този вътрешен свят, който след това ще бъде изживян в Кармата на следващите инкарнации. Как се превръща във вътрешно това, което навън в света продължава да живее като резултати от нашите постъпки. Към това гледат от своите духовни висини посочените висши Йерархии. И това, към което гледат така, сега за тях е материал, от който те създават нещо различно от онова, което могат да дадат на мировото развитие нисшите Йерархии от духове; и преди всичко то е помощта за осъществяване на Кармата – за да стане това, което в периода между смъртта и новото раждане така нахлува от външното във вътрешното, основа за постепенното сплитане на тъканта на причинността, която след това се спуска във физическата субстанция на наследствеността, за да се съедини духовният човек с това, което той получава от баща си и майка си. Много неща са необходими, за да се осъществи това, което по този начин се спуска от духовните висини, за да стане съединяването с тъканта на наследствеността, идваща от предците. След като човек е преминал портата на смъртта, свалил е от себе си етерното тяло, преминал е в света на душите обратното преживяване на своя последен земен живот – едва тогава започва работата, която трябва да бъде осъществена между смъртта и новото раждане, за да бъде подготвено новото раждане, новата инкарнация.

В какво се състои тази работа? Това всъщност е безкрайно трудно да се охарактеризира – как над нас работят в духовния свят. Схематично бих могъл да щрихирам това приблизително така. Представете си човек, преминал портата на смъртта. Неговото етерно тяло е свалено. Това, което още

относително дълго време остава в неговото ползрение, продължава да бъде свързано с обкръжението на Земята. Но това, което е изтъкано от Ангели, Архангели и Архаи, когато то е втъкано във всеобщия етер, заминава далеч навън, образува далечна сфера, център на която е Земята. Така мировият етер обема духовната атмосфера на Земята. И в този миров етер е втъкано това, което ние сме изтъкали с нашите мисли. Не мислете къде ще се помести всичко това, в духовния свят всичко е взаимнопроникващо се. И в тази сфера се помещават всички плетки на нашите мисли. В по-нататъшния ход на живота човек вижда сега, но не като вътрешно, а като външно, тези създадени от него самия плетки от мисли. След това той самият сякаш се разраства, разширява се, издига се във Вселената и през цялото време на своя живот между смъртта и новото раждане човек гледа от вън навътре и си казва за тази всепомощна, разширяваща се сфера: това си ти. И си представите на тази сфера нещо като огромна географска карта. Всичко това, естествено, е много фигуративно и грубо изразено, но отразява фактите. С нея, с тази географска карта, с този глобус се работи, докато всичко не бъде внесено, не бъде духовно изработено: първо това, което е било изработено от самия човек в неговото етерно тяло, на което сега той може да гледа като на външно; после и към това, което след смъртта е станало вътрешно, както ви го описах. Всичко това се изработва, когато над човека между неговата смърт и новото раждане работят Духовете на Формата, Духовете на Движението, Духовете на Мъдростта и Духовете на Волята. И когато настъпи времето на новата инкарнация, тази тъкан е готова. Тогава това е мощно кълбо. И отново не се безпокойте за наличието на места за всички тези кълба, те всички са едно в друго. Това, разбира се, е само фигуративно изображение на духовните факти. След това кълбото става все по-малко и по-малко, обръща се наопаки като ръкавица и външното става вътрешно, а вътрешното – външно. Но това, което е било сякаш външно, става вътрешно и се изменя съвсем, като се превръща в нещо толкова малко,

което може да се съедини с човешките зародиши в тялото на майката. Това също е само образно изразено.

Възможно е, разбира се, всичко това да се представи и в други образи. Това направихме тук. Но днес ще изходим от съответствието на това, което човек в течение на земния живот дава на съществата от висшите Йерархии, и това, което съществата на тези висши Йерархии изработват за света и за новата инкарнация на самия човек. Изпълнена със значение ще бъде тази мисъл, ако тя дълбоко навлезе в душите ни, обхване чувствата и усещанията ни, ако осъзнаем какво всъщност означава за Вселената нашият живот, какво място заемаме ние в нея. И е необходимо съвременните хора все повече и повече да се проникнат със съзнанието за тази тясна връзка на целия ни живот с духовния свят.

Много разумни наши съвременници, противници на духовната наука, ще кажат: човешкият живот си върви и без тези знания. Това са знания, предназначени само за размишления, утежняващи мисленето. Тези размишления усложняват живота излишно. Примерно така разсъждават тези разумни хора. А може и да добавят: в миналото хората са нямали тези безплезни знания, но развитието си е вървяло напред. Тези, които казват това, нямат понятие какви глупости дрънкат, когато казват, когато предполагат, че хората винаги са били толкова невежи в тайните и съотношенията на духовния свят, колкото невежи са съвременните хора. В не съвсем далечното минало хората не са били толкова невежи по въпросите на духа. Това може да се покаже с много примери.

Искам да ви приведа един такъв пример. Нямам съмнение да посетя тук, в Щутгарт, картинната галерия и не знам, има ли в нея подобни екземпляри. Но неотдавна в Хамбург ние посетихме картинната галерия и ето какво видяхме там. Навярно ви се е случвало да видите: ако днес художник хване четката, за да създаде голямо реалистично платно, изобразяващо библейското грехопадение – така, както днес си го представят, – се рисува дърво, като от едната му страна е Ева, а от

другата – Адам. В зависимост от това, експресионист ли е или импресионист, или някакъв друг „ист“, той в един или друг маниер изрисува тези фигури. Но във всички случаи той рисува змия на дървото. Това е натуралистично, това е реално, нали така? Но за този, който може да мисли по-точно, това съвсем не е реалистично. Бих искал да видя жената, била тя и Ева, която ще позволи да бъде съблазнена от такава обикновена змия, с обикновена плоска змийска главичка. Мисля, че това е невъзможно. От такава змия Ева не би се съблазнила. Ние знаем, че става дума за съблазняването на Ева от Луцифер. Но може ли Луцифер да бъде изобразен като обикновена змия? Тя може да бъде само символ. Ние знаем за Луцифер, че той е изостанал на степента на Старата Луна. Тогава не е имало такива змии, които са се образували на Земята. Значи, съвсем не е реалистично да се рисува истинска змия с огромна змийска глава. Как трябва да се рисува Луцифер, за да е правилно, да е реалистично в духа на духовната наука? Би трябвало да се изобрази така, както се е възприемал от имагинативното съзнание през лунната епоха: описал съм това в Акаша-Хрониката. Това значи, че нещото, което е станало сега физическа земна глава на човека с твърда, понякога много твърда черепна кутия, тогава е било фино и нежно. То се е възприемало имагинативно. И това, което от нея се е спускало надолу – можете да видите на скелета, че човек всъщност се състои от две части, от мозък и гръбначен стълб, – се е спускало надолу като съвсем тънка лентичка. Всичко останало е възникнало в земното развитие. И от човека по същество от Луната е само черепът, а гръбначният мозък е преминал като придатък. Всичко останало се е присъединило в земното развитие. Как е изглеждал Луцифер за имагинативното съзнание? Той е имал човешки череп и висящо от него подобие на тяло на змия, подвижния тогава гръбначен стълб. Така е изглеждал той тогава. Ако се иска да се даде реалистично изображение, трябва да се нарисува дърво и около него глава на човек с висящо от нея тяло на змия, обозначаващо гръбначния стълб. Такава рисунка би

съответствала на действителността. Но тогава би трябвало да се знае нещо за тайните на битието, за духовните светове, с които човек е свързан.

В хамбургската картинна галерия има картина от XIII-XIV век на така наречения Майстер Бертрам. Там грехопадението е изобразено именно така, както ви го обрисовах. Там няма просто изображение на змия, а е изобразено при дървото съвсем точно това, което току-що ви обрисовах. За какво казвам това? Казвам го, защото само преди няколко столетия все още не е било изгубено знанието за връзките на човека с духовния свят и изобщо за съществуването на духовните светове. Хората станаха толкова ограничени, че си въобразяват, сякаш светът за човека винаги е изглеждал така, както го виждат сега, възприемайки само с физическите сетивни органи и осъзнавайки го само със съзнанието, свързано с физическия мозък; а в древността – така смятат те – хората са били на степента на детството и затова са си измислили разни митове. Така мисли днес университетската премъдрост. Но всичко това са безсмислени глупости, тъй като само няколко столетия са изминали от времето, когато човечеството е изгубило своето възприемане на духовните светове. И в сравнение с великите задачи на познанието, съвременната материалистична наука е не повече от широко разпространена тъпота по отношение на духовния свят. И тази тъпота се ползва с широк авторитет, смята се за велико достижение. Тази тъпота по отношение на духовния свят е трябвало да дойде. Ние знаем, защо тя е трябвало да настъпи: ограниченото от физическия свят съзнание е помогнало за развитието на човешката свобода. И това също трябва да бъде разбрано. И даже от такива външни свидетелства, които ви приведох, хората биха могли, ако, простете ми, им сече пипето, да видят колко кратък период ни дели от времето, когато духовният свят още не е бил изгубен за човека. Но на съвременния човек и на ум не му идва сериозно да мисли за тези неща. По-охотно се избират външно убедителни пътища, тъй като това е удобно, тъй като тогава нищо особено

не трябва да се усвоява, а просто трябва да седнеш зад някаква лабораторна маса и да си набиеш в главата общоизвестните методи; и тогава голословно се твърди, че разговорите за духовния свят са глупост, безсмислица и фантазия. Това е единственото, което се дава на съвременния човек, вместо стремежите към духовния свят.

Скъпи мои приятели, днес всичко това, което изисква от нас напъгане на духовните сили, остава само като наследство от тези древни времена, когато сме виждали духовния свят. Това някога ще се измени и тогава хората няма повече да живеят с измислици. Но ако духовната наука не съумее отново да пробуди човешкото мислене, няма да изминат и 50 години, когато всичко, което така е затънало в едностранния материализъм, ще съсредоточи цялото внимание към външно материалното и на никого и на ум няма да му дойде, че изкуството или идеологията някак могат да обогатят живота. Затова най-строго изискване на времето е, в живота на човечеството да встъпи не безсъдържателната пристрастеност към спиритуални мечтателства, а знанието за връзките на човека с духовния свят, и погледът на човека отново да бъде насочен нагоре, към духовния свят. Изгубили старото атавистично ясновиждане, хората ще успеят отново да го добият по пътя на духовната наука.

Необходимо е хората да научат колко плодотворна е духовната наука не само за разбирането на духовния свят, но и за правилното разбиране на целия живот в целия му обем. Отново и отново виждаме как съвременните хора не са склонни да вникват в сложния вътрешен живот на душата, а това е необходимо, ако искат да се приближат до духовния свят. Представете си само днешния правоверен професор от средно ниво, – разбира се, може да има и изключения, – но такъв типичен съвременен, изнасящ лекции университетски професор, като правило, и да чуе не иска за тези неща, това му е твърде безразлично. Когато днес се говори за духовното, се говори с банални, нищо незначещи думи и затова те нищо не значат и за истинския живот.

Когато неотдавна в Лайпциг изнесох същата лекция, като онзиденшната тук<sup>60</sup>, след лекцията към мен се приближиха двама господа, двама разумни господа от вида, за който се спомена, и единият от тях каза, че е много учуден от това, което съм говорил, тъй като той е очаквал, че ако се говори от теософски позиции, това би трябвало да е близко до неговия начин на мислене; той бил пацифист и гледал на тази война преди всичко от позициите на пацифизма.

Пацифизмът – това е възглед, който от известно време се подчертава от най-различни хора, и от Берта Зутнер<sup>61</sup>, а също и от тази личност, която в Петербург се проявява ту като цезар, ту като папа<sup>62</sup>. За пацифисткото движение е характерно – говорил съм за това преди много години на лекциите в Берлин<sup>63</sup>, – че за времето, през което го имаме, се разигра най-кръвопролитната война в историята на човечеството. Това движение е именно от тези, които носят на човечеството баналните фрази, завладяващи чувствата и лесно разпространяващи се, пропагандиращи чистата любов и чистото добро. Позволих си да кажа на господина: Виждате ли, сега ние живеем в най-ужасната в историята война, бяхме съвременници на това, че през юни-юли 1915 година за един-единствен ден се хвърлиха повече снаряди, отколкото за цялата Френско-Германска война! Достигнахме момент, когато в тази война бяха използвани толкова снаряди, колкото за всички предшествващи войни в целия свят. Аз казах: Нима от това не е ясно, че нашата култура е стигнала до задънена улица, че е довела до някакъв абсурд? – А той отвърна: Смятам тази война за болест, която трябва да се лекува. Това е само болест и трябва да се лекува. Това е от само себе си разбираща се и лесно възприемаема истина. Но работата не е в това, правилно ли е или не такова твърдение, а в това, доколко то е дълбоко или повърхностно. От само себе си се разбира, че това е правилно: войната е болест. Но аз му казах: Ако се замислите по-дълбоко, какво предизвиква тази болест? Ясно е, че преди това нещо не е било наред! Болестта е преди всичко реакция на нещо, в което е нарушен редът. Значи, ако



изхождайки от вашата гледна точка, се продължи разглеждането, неизбежно ще стигнем до извода: болестта се е появила, защото някъде е бил нарушен редът. Имало е безпорядък, който е предизвикал болест – така е правилно да се каже. Но хората се объркват в тези правилни неща, защото те са тривиални и не са способни да мислят дълбоко, не им е достъпно по-дълбокото разбиране на нещата. С този факт се налага сериозно да се съобразяваме в наши дни. Ако вземем факта, споменат от мен в лекцията завчера във връзка с Карл Кристиан Планк<sup>64</sup>, чиято духовна надареност прозира от това, че той в 1880 година точно е предсказал събитията от нашите дни, от характера на признанието и почитта, каквито той е получил, ще видите, че развилата се по това време култура е била предназначена да установи световно господство на потискащата всички истински стремежи посредственост. Трябва само точно да си изясним това. Трябва да вникнем в това.

Искам да ви разкажа една малка история. Някой си чул веднъж за Гьоте и неговия „Фауст“ и поискал да се запознае с това, какво представлява този Гьотев „Фауст“. Този, към когото се обърнал, почнал да мисли как е най-удобно и лесно да запознае с „Фауст“ човек, който няма никаква представа за идеите на това произведение. И го озарила мисъл: спомнил си, че сега се печата ново издание на „Фауст“ и решил да отведе там човека, който иска да знае, какво си струва във „Фауст“. Той му казал: Слушай, в течение на три седмици тук ще се печата „Фауст“. Във всички тези стотици кутии има различни букви, бъди внимателен и ще видиш как словослагателят взима една или друга буква и от отделните букви образува думи. Тогава ще видиш как страница след страница от отделните букви ще се образува „Фауст“. И онзи седнал през седмицата в типографията и гледал как ръцете на човека набирали буква след буква и се сглобили „Фауст“.

Мога да разкажа това и по друг начин. Настъпиха нови времена. Хората искаха да знаят какво всъщност се случва в душевно-духовния живот, те искаха да се ориентират в плете-

ниците в човешката душа на представи, мисли, волеви импулси и чувства, в тяхното значение за околния свят. Те търсеха отговор. Какво им отговори новата наука, тази чисто натуралистична наука? Тя каза: сега ще се оправим с това. Изследваме – това сега ни е достъпно – гънките на мозъка, нишките на нервите, ганглиите в техните взаимовръзки и преплитания и получаваме отговор за душевния живот. Тук имаме същото, както и при човека, три седмици наблюдавал набирането на „Фауст“ в типографията, за да разбере заложените в това произведение идеи, точно същото! Вземете всички „достижения“ на така наречените психо-физиолози, те помагат в духовното познание на света не повече, отколкото наблюдаването на отпечатването на „Фауст“ помага да се разбере смисълът на Гьотевия шедьовър. Трябва само ясно да си дадем сметка за това и тогава душата ще бъде обхваната от разбиране за това, какво действително е необходимо за развитието на човечеството.

„Защо така очерняте, скъпи наши опоненти – ще кажат поддръжниците на натурализма, – нашата наука, истинската, строго натуралистична наука?“ – Но ние съвсем не я очерняме. Ние само я поставяме на нейното правилно място, виждаме истинското ѝ значение в света. Ако „Фауст“ трябва да бъде издаден, разбира се, че е необходима работата на словослагателя и типографията. Но трябва да се вижда тяхното истинско място в живота.

Всичко, за което говоря, принадлежи към най-сериозните и значителни задачи на Средна Европа. Приведените факти сочат към тези задачи. Да се помни за това е належаща необходимост на нашите сериозни дни. На света безусловно е необходимо по-дълбоко проникване в истинската действителност, отколкото това може да бъде достигнато чрез материалистичния, натуралистичен, строго естественонаучен мироглед. Съвсем не трябва да сме противници на изучаването на това, какво е необходимо за издаването и отпечатването на „Фауст“, или изучаването на главния мозък и нервната система. Всичко това трябва да бъде изучено, тези знания днес са действително

необходими. Но за да може да се осъществи одухотворяване на потресавашо загубилата дух култура, трябва да бъдем решителни противници на високомерието, което е свойствено на съвременната материалистична наука. Това е задачата на Средна Европа, тъй като Западна Европа е съвсем безплодна по отношение одухотворяването на културата. Казвам това не за да кажа нещо парадоксално и остро, казвам това поради належащите необходимости на нашето време; тези неща трябва да бъдат изговорени. Ще дойде време, когато осъзнаването на много фактически връзки ще стане закономерна необходимост, но днес съзнанието още не е узряло за такова тяхно закономерно възприемане. Бих могъл да приведа хиляди и хиляди примери за недостоверност в съвременната научна дейност и литература, много от тях приведох във вчерашната открита лекция, но времето ни винаги е толкова малко и лекциите винаги са толкова кратки.

Например в много книги на Ернст Хекел<sup>65</sup> – знаете колко много ценя Ернст Хекел в сферата, където той действително е ценен – можете отново и отново да намерите препратки към Карл Ернст фон Баер<sup>66</sup>, прекрасен естествоизпитател, изследовател, когото той нарича свой учител. Днес книгите на Хекел се четат, изучават се, те са станали сякаш новата библия или най-малкото сякаш са писания на новите отци на църквата. Тъй като разликата не е в това днес да се опираме на собственото си съждение, а във времената на църковните отци – на техните съждения. Разликата именно не е в това. По времето на Тертулиан и Грегор фон Нацианц<sup>67</sup> именно те са били църковните отци, на тях са се покланяли хората. Днес тези, които основават обществата на монисти, евгенисти и прочие прекрасни неща, се кланят на свети Дарвин, свети Хекел или свети Хелмхолц<sup>68</sup>. Това е съвсем едно и също – само сферите на поклонение са различни! Сега не ги наричат свети и само в това е разликата. Хората четат Хекел и мислят, че ако Хекел така се позовава на Карл Ернст фон Баер, то и великият естествоизпитател Баер, също както и Хекел, е отричал същест-

вуването на духовния свят.

Бих искал да посъветвам тези, които днес, осланяйки се на книгите на Хекел и Дарвин, бързат да основават филиали на обществото на монистите, да не бързат, а да прочетат сами какво пише този Карл Ернст фон Баер. Искам да ви прочета само едно място от книгата на Карл Ернст фон Баер, където той изказва свое съждение за връзките на духовния свят със земния свят. Той пише: „Земното тяло е само леха, на която бурно расте духовното наследство на човечеството, а историята на цялата природа – това е само история на постъпателната победа на духа над материята. И основният смисъл на творението не е в съответствието! За тази цел се сменят поредица поколения и съвременността се издига по безкрайните степени на миналото.“

Какво казва Баер? Тялото на Земята, Земята е леха, в която са спуснати, като в обвивка, духовните зачатъци – Баер е казал самата истина в зората на XIX век! Ернст Хекел подбира от Баер тези изречения, които са му удобни. Тези, които нищо друго не правят, освен да основават всевъзможни мистични общества, знаят Баер само от думите на Ернст Хекел и живеят в тази лъжа, без да имат ни най-малка склонност сами да се запознаят с това, за което става дума. С такава лъжовност е пронизана днес цялата наша литература. И навсякъде, из цяла Европа се е разлял, особено в нашата научно-популярна литература, стремежът към все по-голяма неяснота, повърхностност в духовните стремежи и силно нежелание да се вниква в тези неща с ясно, трезво човешко съждение.

Ще приведа конкретен пример. На Запад, сред французи, британци и италианци има много ордени на свободните зидари, при това от високите степени, с 33 степени, но има и такива, в които има 30 степени. Именно в такива ордени през последните столетия често „ловяха риба в мътна вода“ и ако веднъж подходим към всевъзможните хитри сплетни, нездрави, нелепи, но отговарящи на нечий лични и политически интереси, с трезво и здраво съждение, ако вникнем във въз-

действието и стремежите на западноевропейското масонство, много от неяснотите и „лова на риба в мътна вода“ изплуват, например във връзка с влизането на Италия във войната. Това, което се разигра във връзка с войната в тези масонски ордени, някога ще оглави листата на рибарските истории. За германските масони може да се каже само едно: или те са настрани, или играят ролята, така да се каже, на глупака. Живеейки в братство с другите масони, те успяха нищо да не забележат. И това е най-доброто, да, най-доброто, което може да се каже за тях. Не трябва да се мисли, че това, което действа тук, остава без въздействие върху нашата, така наречена култура. Но тези лоши влияния могат да действат и живеят само дотогава, докато има хора, които не искат да насочат поглед към духовните светове и да внесат яснота и сила в своите съждения.

В моята книга „Размисли по време на война“<sup>69</sup> – във възможните граници, за да бъде разбираемо, при обръщенията си към широката аудитория, а тя малко ме разбираше – обърнах внимание на различните течения, широко разпространени на Изток и Запад. Да вземем например източното славянофилство, за което говорих в тази книга. То се корени много по-дълбоко, отколкото ни се струва на пръв поглед. Още в края на XVIII век, а особено в края на XIX век, но и десетилетия по-рано, върху руския духовен живот голямо влияние са оказвали западните масонски ордени. Те са присадили това, което израсна като славянизъм. В много отношения славянофилството и панславизмът действително представляват покълналите семена на това, което е било посято именно от тези масонски ордени. И под маската, под покривалото на церемонията на хората, така да се каже, им се замъглявало съзнанието и получавали склонност към определени проекти. И това, което се е разигравало в Източна Европа под въздействието на Запада, ще стане известно на човечеството едва когато военните събития се сменят с други.

Тъй като местата на срещите в нашите клонове са единствените, където днес може да се говори, трябва поне тук да

говорим за това.

Ако обмислим факта, че това, което носим в себе си като наш живот на мислите и чувствата, още вътре във физическата ни обвивка в периода между раждането и смъртта, а след това извън нашата физическа обвивка, между смъртта и новото раждане, че това е материалът за работа на цял ред от мировите Йерархии, пред душите ни ще се разгърне грандиозната, възвишена картина на мировите космически връзки. Работата не е в това, да се познават тук подробностите, а в това, да можем да се проникнем, изхождайки от тази картина от възприятие на света, и да се проникнете вие, скъпи мои приятели, с усещане и разбиране за мястото, което човек заема във Вселената, и да знаете това, което човек трябва да знае за своята връзка с Вселената. В това е работата. Да се слее всичко това в единно усещане за света във вашите сърца и души и от това светоусещане да се запали във вас нещо от силата, която поражда такова светоусещане, и всеки от вас, според дадените му възможности, да внесе своя принос в развитието на духовната култура. Официалната наука игнорира тези неща, затова е необходимо правилно да се оцени ролята на съвременната наука в живота на света. Съвременният учен, когато прави лабораторни опити, може да бъде сравнен със словослагателя до сандъчетата с буквите. А тези, които не правят лабораторни опити – с хора, които просто описват работата на словослагателя. С това, по същество, днес се занимават преподаващите в университетите философи.

Че това е именно така, трябва да осъзнае всяка душа. Това не е критика на нашата епоха, това е нейната характеристика. Само от истинските познания за действителността, обогатили предшествашите епохи, израстват силите за по-нататъшното развитие, само от тях. Това исках да вложа във вашите души в нашето тежко време, когато не винаги можем да бъдем уверени дали отново ще се срещнем. От това може да израсне святото вътрешно чувство за дълг на човешката душа, дълг пред мировите съотношения. В трагичните събития днес

отвсякъде ни заобикаля смърт, като тези събития, от една страна, са плодовете на миналото развитие, а от друга – указание за това, какво е необходимо, за да тръгне развитието на човечеството съгласно законите на мировото развитие на Духа, а не така, както си го мислят „описващите сандъчетата с букви“.

Говорих вчера за родоначалника на материализма, Жулиен Ламетри<sup>70</sup>. Цитирах неговите думи за Еразъм и, разбира се, те са верни – че ако някое малко колелце в нервната му система е било по-различно, той би могъл да бъде не Еразъм, а някакъв задръстен тип. Казах, че това не трябва да се опровергава. Но вече, като малко подготвени, трябва да знаем за това и нещо друго.

Всичко, което днес чухме, ще го потопим в нашите души, ще го направим наше чувство и усещане, ще се отдадем на осъзнаването, колко важно е това, че обграждащите ни безброй смърти жертвено се отдават на битието на Земята, че етерните тела на рано заминалите си от живота с всичките им неизразходвани сили още дълго остават в битието на Земята и че е необходимо да бъдем хора, които знаят за това. Тези неизразходвани сили на етерното тяло, които още десетилетия биха могли да служат за земния живот, се отдават на Земята. Но за да обогатят тези сили мировата култура, за да не бъдат завладени от Ариман, в бъдеще са необходими хора, които ще знаят за това.

Помнейки за какво трябва да подготвим нашите души, се проникваме от думите, които неведнъж вече са звучали тук:

От мъжеството на сражаващите се,  
от кръвта на битките,  
от мъката на осиротелите,  
от жертвените битки на народа  
ще израсте духовен плод –  
към осъзнаване на духа душиите ще насочи  
и мислите им към света духовен.

## ДЕВЕТА ЛЕКЦИЯ

*Щутгарт, 11 май 1917 г.*

При това си идване имам намерение да ви говоря за неща, които ще ни помогнат по-дълбоко да разберем събитията от съвременността. Няма да разглеждаме тези факти от външна позиция, а ще обърнем внимание на това, което ще освети съвременните събития от духовна гледна точка. Това намерение отдавна зрееше в мен именно за тази среща. Ние пак ще се срещнем идната неделя.

Преглеждайки различни неща, които, бих казал, като удари на волята на нашето време – казвам това съвсем съзнателно – отвън нахлуват в нашето движение, виждам необходимост преди всичко, като въведение в темата, да обсъдим нещо принципно, което ще ни помогне да предупредим за възможни грешки в разбирането, които лесно могат да се появят в нашата, лишена от дълбочина на мислите и чувствата епоха. От друга страна, това ще ни помогне да намерим в своята душа правилното отношение към това, в което може да се превърне за нас Антропософията.

Да пробваме точно да поставим пред себе си въпроса: какво търсим в Антропософията? – търсим да намерим път към духовния свят, да удовлетворим потребността за общуване с духовния свят, да се измъкнем от житейските отношения на съвременността. При нас няма да дойде този, който намира своя път в духовния свят по отъпканите със столетия известни пътища, удобни с това, че не изискват обосноваването си. Но това, което за пръв път навлиза в света, винаги предизвиква многобройни спорове. Ние недостатъчно ясно си даваме сметка за значението на Антропософията за нашата съвременност, за това, какво тя трябва и иска да бъде, също и за това, какво ни заставя да търсим Антропософията, какво ни води към нея.

Виждале ли, скъпи мои приятели, Антропософията нямаше да я има, ако тя не беше необходима поне на десет души.



Антропософията отговаря на потребност на души, които само по този път могат да намерят именно това, което търсят. Антропософията не съществува поради нечия воля, а защото тя отговаря на потребностите на душата на съвременния човек. Това не се опровергава от наличието на хора, които я отричат, тъй като много неща в душата на човека живеят подсъзнателно и безсъзнателно и правилно разбрано, това отричане не е нещо друго, а несъзнателна тъга по Антропософията. Тъга по най-великия импулс на земното развитие, по Христовия импулс. По пътя към Него, съответстващ на импулсите и потребностите на съвременността, на който се отзовава сърцето, търсещо от жизнените съотношения на съвременността пътя към Христос. За тези, които дълги години живеят в Антропософията, тези обобщени, абстрактни фрази, които сега произнесох, ще са пълни със съдържание. И работата е именно в това, смисълът на тези думи да изпълни душата, те да престанат да бъдат абстрактна теория, да станат съдържание и смисъл на целия ни живот и на нашата душевна настройка. Давал съм вече и тук този особено характерен пример. В един южногермански град изнасях лекция на тема „Библия и мъдрост“, в която се стремях да покажа как и привърженикът на традиционното християнство, ако добре се замисли, може, изхождайки от Библията, да намери пътя към Антропософията. Стремях се да покажа, че Антропософията благодарение на своите познания за духовния свят може по-дълбоко да вникне във великите неизчерпаеми тайни на пракнигата на човечеството, на Библията. След лекцията към мен се приближиха двама католически свещеника, присъствали на лекцията. От думите им беше ясно, че те, не като свещеници, а като теолози, изхождайки от тяхното учение за християнството, собствено нищо не могат да ми възразят. Но подминавайки същината на въпроса, те казаха: Да, виждате ли, срещу това, което днес казахте, от наша позиция възразения няма, освен едно: когато ние говорим, говорим така, че нас всеки ще ни разбере. Вие, разбира се, също говорите за християнството, но за тези, които са достигнали

определено ниво на образованост или са специално подготвени. Аз възразих: Виждате ли, ваши преподобия, работата не е в това, какво мислим по въпроса аз или вие, тази тема излиза извън пределите на личното мнение. Не е чудно, че всеки смята това, с което се занимава, за имащо общочовешко значение. Какво да се чудим – иначе той не би се занимавал с това. Работата не е в това, какво вие или аз смятаме за правилно. Начинът ни за приближаване към духовния свят започва с това, че се издигаме над личното мнение и търсим действителността, реалната действителност. В случая тази реалност е много близо. Тя е в отговор на въпроса: всички ли хора, към които мислите да се обърнете – защото смятате, че се обръщате към всички хора, – идват при Вас днес още в църквите? Отговорът на този въпрос е фактът, действителността. Вие мислите, че говорите към всички хора, че това, което казвате, е предназначено за всички хора. Но това е само Вашето мнение, а фактите говорят друго. Отговорете ми, всички ли хора ходят на църква? – Можете да отговорите само, че значителна част от хората именно не ходят на църква. Това опровергава мнението Ви, че говорите към всички хора, защото Вие не говорите на тези, които не ходят на църква. И сред тях значителен брой са тези, към които се обръщам аз и които също имат право да намерят свой, съвременен път към Христос.

И така, в своите съждения следва да изхождаме не от личните си мнения, а да ги подчиняваме на изискванията и задачите на действителността. Разбира се, да се теоретизира какво е правилно и какво грешно е много по-удобно, отколкото във всеки конкретен случай да се изучава действителността, винаги точно да се вслушваш към изискванията на действителността. Антропософията не се стреми да бъде нещо друго, а само отговор на въпроси, които не повдига самата тя, а които – ако сами себе си правилно разбират – се изправят в сърцата и душите на съвременните хора. Твърдо съм убеден: въпросите, поставени в моите вече многобройни съчинения, са поставени не от мен. Повечето отговори са дадени от мен, но въпросите

не са поставени от мен. Въпросите са поставени от самата култура на епохата, например от естествознанието. Тези въпроси трябва да си задава всеки, на когото са близки изискванията на епохата, който сериозно се вслушва в най-важните потребности на съвременните души.

Ако съзнанието се потопи в казаното, ще стане ясно, че в цялата антропософска литература господства едно основно положение, една основна насоченост, една основна настройка. Ако се прегледат всички тези съчинения даже не с доброжелателност, с която в нашето движение собствено вече се сдобихме, а настроени критично, което е свойствено на съвременната ни епоха, в цялата антропософска литература ясно ще изпъкне една основна насоченост: да се даде на човешката душа това, което особено ѝ е необходимо в нашата епоха, опираща се на собствената ни вътрешна същност самостоятелност и сила на съждението. Често бях принуден да се съпротивлявам на идващите от различни страни препоръки да пиша в по-популярен стил. Бях принуден да се съпротивлявам на този натиск по простата причина, че Антропософията е призвана не да даде на хората, ако те поискат, без умствено напрежение да добият догми, а именно да пробуди тяхната собствена способност за съждения, собствените търсения на душата. За това е призвана антропософската литература – всеки, който иска, да отнесе от антропософската литература собствена убеденост.

Антропософията никъде не призовава към сляпа вяра, разбира се, излагат се факти, които не могат незабавно да бъдат проверени от личен опит, но те се разказват като факти от духовния свят, възприемат се като съобщения и към тях всеки може, ако иска, да приложи силата на своето критично мислене. И ние видяхме, че в последно време приятели, пристъпили с пълно разбиране към работата, достигнаха дотам, че сами се издигнаха към фините възприятия, проверени от непредвзетото критично мислене. От това непредвзето и необаяливо критично съждение се нуждае това, което се съобщава в антропософската литература. Тя винаги ще издържи тази непредвзета

критика; толкова по-лесно ще я издържи, колкото по-непредвзета бъде критиката. Никога няма да чуете друго от мен, освен думите: проверявайте, проверявайте и проверявайте, но не спирайте с една проверка, търсете със средствата на съвременното мислене все по-дълбоко и по-дълбоко проникване в същината на нещата. Ако към това се стремим, именно антропософската литература може да направи човека самостоятелен.

Когато обхващаш многообразното въздействие на Антропософията, се сблъскваш с най-различни неща. Отново и отново срещам хора, които чуват една-две лекции, или прочетат една-две книжки, и след това изчезват от полезрението. От само себе си се разбира, че това е тяхно право, никого не можеш да упрекнеш за това. И ако някой от познатите им ги попита, защо изчезнахте – с цялата дружелюбност, разбира се, без ни най-малък упрек, – те отвърщат: боя се да бъда убеден. Тези думи сочат към съществени факти. Душите се стремят да се освободят от лошото наследство на нашата епоха, от господството на личните мнения, на личните теории, стремят се да намерят пътища към духовното, да уловят звученето на Вселената, стремят се да намерят възможност от цялата си душа да се отдадат на тази духовност на света, да намерят методи и начини, водещи душата до постигане във възможната степен на собствено прозрение в духовните светове. Само бавно и постепенно ще се утвърди в душите светогледът, макар и израсъл от най-дълбоките потребности на епохата, но вървящ в разрез с всички навици на съвременното мислене. Душите на хората са закрепени за привичното, на тях им е драго, когато от амвона чуят нещо, за което могат да кажат: това отдавна си го мисля. Истини, за които „отдавна си мислим“, не звучат за навлизащия в света на Антропософията. Голямата грешка на много хора е, че не искат да си кажат: „ако се задълбоча в моята вътрешна същност, ще видя, че тук не се говори за нищо, което би било лично мнение, а само за фактори за развитието на човечеството“. Към тези фактори за развитие на човечеството неведнъж още ще се обръщаме по време на това

ми идване в Щутгарт. Така че разбираемо е, че се надигат различни препятствия и тревоги, когато човек търси пътища към Антропософията, към духовната наука.

Моята книга „Как се постигат познания за висшите светове“ много се чете не само в нашите кръгове, но и извън тях. Четенето именно на тази книга отново и отново води до забележително, характерно явление. Някой чете тази книга и ми пише писмо. Разбира се, винаги се радвам на такива писма по повод на някоя книга или по някакъв друг повод, и особено за книгата „Как се постигат познания за висшите светове“. Но много често такова писмо кристално ясно показва, че книгата не е разбрана, че най-важното в нея е изкривено от материалистичното мислене на съвременността. Тъй като първото, което схващат хората в тази книга, е следното. Но първо ще отбележа, че в четящия книгата „Как се постигат познания за висшите светове“ могат да се появят много съмнения, и немалко хора могат да потвърдят от собствен опит, че аз винаги съм готов да обсъдя тези съмнения и в никакъв случай не искам да бъда разбран, че искам да отклоня тези писма. В никакъв случай не искам да изплаша авторите на тези писма. Но тези писма много често са предизвикани от една фраза, разбрана съвсем погрешно, чисто материалистично. Много от казаното в тази книга, при внимателно четене, води човека към самостоятелност, към това, да търси в самия себе си, в своята душа пътищата в духовния свят. Тази книга е насочена именно към това, да направи човека възможно по-самостоятелен, да не му натрапва нищо субективно, а само да премахне препятствията от неговия път. За да може той сам да намери Истината. Най-добрият начин за разбирането на тази книга е да се приложи нейното съдържание в действие. Но тук човек се закача за изречението: „Този, който е узрял до необходимото ниво, ако правилно търси, ще намери своя духовен учител“<sup>71</sup>. Ха сега! Ще напиша писмо на автора на тази книга и той ще бъде мой духовен учител. Така е най-лесно! Тук именно имаме пренасяне в материалното. Това място за търсещия самостоятелен път

би могло да стане свят стимул за по-нататъшни търсения, които биха довели до нещо съвсем друго, отколкото обръщението: дайте ми инструкции. Но именно самостоятелността се оказва неудобна за мнозина читатели на тази книга. Те не вникват в книгата. И затова, макар при германците сред книгите от този вид тя да е може би най-четената и да е преведена на много чужди езици, си остава най-неразбрана. А тя е разбираема и за дете, само трябва да ѝ позволим непредубедено да ни въздейства и да не търсим материалистичното удобство.

Разбира се, естествено е, че днес и в тази област хората търсят това, което им е привично в другите области. Мислят така, както са свикнали. Колко подвластни са съвременните хора на навика да не търсят опора в самите себе си, тоест да не се учат сами да намират изход в едно или друго положение, а да търсят помощ отвън без да се интересуват от принципите, които стоят зад една такава помощ. Защо да си трошим главата по въпросите на здравето? Нека всичко необходимо ни го предпишат тези, които се занимават с това, и няма защо да се мисли какви принципи ги ръководят. Прехвърляме отговорността за съдбата си на хората с авторитет. Защо тогава и за духовния път, най-важния за човека път, да не възложим на друг своята съдба? Но това, към което се стремим, което търсим, е основано именно на самостоятелния път, насочено е към това, да направи душата самостоятелна.

Може да се каже: именно естественонаучното изследване достигна днес известно ниво и това ниво би било по силите на тези, който днес представляват тази област на науката, ако болшинството от тях не се потапяха изцяло само в своята тясна специалност, а малко надзъртаха извън пределите на своята научна специалност. Ако макар, да кажем, и дузина от официалните ѝ представители – с които сега само и се съобщават – поради вътрешна честност, стоейки на нивото на своите естественонаучни знания, реши да провери това, което се съобщава в моята „Въведение в тайната наука“ и в моята „Теософия“, тогава достоверността на тези съобщения би

била потвърдена, изхождайки от познания, които могат да бъдат охарактеризирани със следните думи: изучавайте живота и вижте дали няма да потвърди той съобщенията за духовните светове, добити по пътя на духовнонаучното изследване! – Който действително владее естествознанието, неизбежно ще стигне до признаването на съобщенията на антропософски насочената духовна наука. Това е безусловната истина. Но ние стоим пред простия факт, че именно тези, които биха могли да осъществят този труд, никак не са се загрижили, досега никак не са се загрижили за това, че никой не е поставил даже и въпрос – говоря за тези от нашите кръгове, които биха могли да проявят такава инициатива, – никой не си е поставил задачата: от позицията на съвременната наука действително да се проверят духовнонаучните естественоисторически данни на Антропософията! Такава проверка не предизвиква ни най-малко опасение. Антропософията ще я издържи. Нека такава проверка започне – духовната наука ще я издържи. Но, разбира се, в епоха, когато не се желае да се вникне в най-елементарните истини, такава проверка дълго още ще трябва да почака.

Стремежът да бъдеш не само логичен, но да проникваш в действителността, тоест да съгласуваш своите разсъждения не само с абстрактните закони на логиката, но и с реалните факти на действителността, този стремеж не се среща често в наши дни. Да бъдеш логичен – към това се стремят мнозина, но само с известно заобикаляне на логиката, с отчитане на нейната важност – дава възможност да се види каква бъркотия може да възникне с такива, отговарящи на логиката съждения. Виждате ли, да бъдеш съгласен със собственото си съждение и съждението на някой друг е логично, но може да доведе до странни колизии. В своите мисли Карл V австрийски (1500 – 1558 г.) и кралят на Франция Франциск I (1494 – 1547 г.) били в съгласие. В известна степен, по отношение на една определена точка техните желания, които те се стремили да осъществят, съвпаднали напълно. Франциск казал: „Моят скъп брат се стреми към същото, към което и аз, ние и двамата искаме едно

и също. “ – Работата е там, че те и двамата искали да завладеят Милано<sup>72</sup>. Виждате ли, с това пояснение всичко става ясно. Но че именно такива съждения, които като бедствие на нашата епоха пронизват мисленето и господстват в него, това няма желание да се забелязва.

Забележително е – простете за филистерския образ – как понякога днес просветени духове решават да започнат нещата наопаки, как някой поставя каруцата пред коня. Но това веднага се приема, щом въпросното лице, което го прави, е официално одобрено. Дълги години истинско мъчение от съвременния начин на формиране на съждения се налагаше да изпитва този, който усеща живота в мисленето, чувстването и волята. Още помня как във Виена слушах първата лекция по теория на елиптичната функция. Това беше лекция на Лео Кьонигсбергер (1837-1921 г.), тогава вече прочут. Той беше дотолкова прочут, че можеше да си позволи, получавайки титлата професор, да се обърне към правителството с писмо, изразявайки желанието да получи званието придворен съветник, а не само професор. Когато слушах първата му лекция, той стигна до въпроса: как стои работата с числата? Хората различават положителни и отрицателни числа. Положителните числа съответстват на парите, които имам, а отрицателните – на парите, които нямам и които дължа. Но има и други числа. Математиците изобразяват положителните и отрицателните числа с линия, в центъра на която поставят нулата, като от едната ѝ страна са плюс едно, две и т.н., а от другата: минус едно, две и т.н. Знаменитият Гаус<sup>73</sup> присъединил към това и нова числова линия, така че с различен вид числа може да бъде запълнена плоскост. Няма да задълбавам в обосноваността на тази плоскост от числа, но Лео Кьонигсбергер започна тогава тази тема за елиптичните функции с думите: Възможно е някой днес да каже, че със същото основание тези числа могат да се помислят за вертикални спрямо плоскостта! – Когато бях още голобрад младеж на 16-17 години, се запознах с теорията за числата в плоскост и още тогава възразих: значи е възможно да се мисли



за пространство, изпълнено с числа. Учителят дружелюбно ме успокои, казвайки: „да почакаме за това до следващото столетие,“ което на мен, младока, разбира се, ми направи голямо впечатление. И ето, слушах във Виена Лео Кьонигсбергер, обсъждащ този въпрос. Той каза: „Да предположим, че ги има тези три вида числа. Не само числата, лежащи на плоскостта на тези две линии, но и числата, лежащи в третото измерение. Хипотетично приемаме, че такива числа съществуват и че умножавам такова число с друго число. Ще ви покажа, че ако се умножат, при известни обстоятелства ще се получи нула. Но тъй като това е невъзможно, не може да има и такъв ред числа. Знаете ли, да се слуша нещо подобно си е мъка. Нямам намерение сега да говоря правилна ли е цялата теория за тези числа, но да приемеш едно, да не приемаш друго и да твърдиш: ако резултатът е нула, такива числа не може да има – да слушаш това си е мъка, тъй като от само себе си се разбира, че правилният извод е съвсем друг: ако две умножени числа в резултат дадат нула, трябва да се приеме, че резултатът от умножението може да бъде и нула. Това е налагащ се от само себе си естествен извод. Ако тези здрави съждения живееха в математиката или в политическите декларации, например на господин Уилсън<sup>74</sup>! Не, в тях господства същият, току-що демонстриран начин на мислене. Но ако този начин на съждение господства в областта, непосредствено засягаща съдбата на човечеството, тук погрешните съждения носят плодове със съвсем друго значение, отколкото в спекулативните разсъждения в тясно ограничена област на науката, както в много случаи става в теоретичните разсъждения на Лео Кьонигсбергер.

Време е вече да се обърне внимание на това, колко характерно за нашата действителност е отсъствието в съжденията на хората на стремеж към реалността, към съответствие с действителността. Към това не се стремят и в елементарни неща. Предпочита се това, което е приятно, а не това, което е всъщност. За да се измъкнем от това бедствие на съвременността, е необходимо да се научим да мислим различно, да се

научим не просто изобщо да мислим, а да мислим различно. Това е извънредно важно. Ако хората можеха със своите стари навици за мислене да постигнат антропософски ориентираната духовна наука, те по-лесно биха се вживели в истините на духа. Но тези истини не могат да бъдат постигнати със старото, привично мислене, те се постигат именно с ново мислене, а това ново мислене се постига толкова трудно.

В това е причината защо е толкова трудно за съвременния човек да приеме антропософски ориентираната духовна наука: тя се сблъсква с всевъзможни форми на предубеждение. Но именно затова духовната наука не може да бъде победена, тъй като трябва да се признае, че противодействието спрямо духовната наука е много слабо аргументирано. Пробвайте да намерите научни разглеждания, които се опитват сериозно да вникват във въпроса, да обсъдят данните на духовната наука, намерете такива статии или разглеждания. Който се опита да направи това, ще види колко малко ще успее да намери. По този път и не бихме могли да се придвижим. Например ето какво ми разказа преди няколко години един студент, който имаше намерение да напише докторат по философия към един прославен университет. Той се канеше да пише докторат по тема, която му беше препоръчана от знаменит професор. Това беше дисертация за великия руски мислител Соловьев (1853-1900 г.). Тогава за Соловьев едва ли е имало публикации. Попитах студента: защо професорът го е посъветвал да пише именно за този философ? – „А-а, каза студентът, професорът нищо не знае за този философ и би искал да научи нещо.“ Ето ти удобен начин: да поръчаш на ученика си да напише докторат за Соловьев. Ако ученикът знае руски език, тогава може да се научи нещо за Соловьев. Така се появи докторатът за Соловьев. Но именно така се появяват много докторати. Това е основният принцип, по който се дават темите за докторските работи. Но така се създават, може да се каже, отглеждат се определени принципи на научната работа, определен начин на мислене. Посоченият професор, разбира се, само по един

начин е можел действително да се запознае със Соловьев, ако се стремеше да бъде не само професор по философия, но и да се запознае със съвременната философия в лицето на един от нейните най-видни представители: той би трябвало да се опита сам да изучи Соловьев, доколкото това е възможно, ако не знаеш руски език, защото е преведено нищожно малко. Но това е неудобният път и следва да се каже: за мнозина от тези, които биха искали да си съставят мнение за духовната наука, пътят към духовната наука е още по-неудобен. Тъй като не е едно и също да се напише дисертация за Соловьев или за духовната наука. За Соловьев, когато дисертацията е готова, е лесно да си съставиш собствено мнение, тъй като пишещият е добре трениран в духа на съвременната философия. Но как да подходи съвременният професор по философия например към дисертация за духовната наука? Той не би знаел как да подходи към нея. Той би бил съвсем безпомощен! И, разбира се, съвсем е неудобно по неоколен път да се запознаваш с духовната наука и да се опиташ в някаква степен, творчески, сам да се ориентираш в нея.

За честно търсещите, стремящи се към Истината, всичко това, разбира се, не е препятствие, защото душите им жадуват именно духовната наука. Мнозина от вас знаят това от личен опит, скъпи мои приятели. Но за болшинството от тези, които живеят обикновен живот, това е препятствие за вникване в същността на духовната наука. То не е съзвучно на привичното и тъй като не му е съзвучно, изисква обстойно изучаване. Животът показва, че това често не се удава, но тези, които са опитвали да навлязат в духовната наука, като правило, не стават нейни противници; не привърженици, но не и противници. Има и такива. Но значителна част от нашите съвременници е просто лично заинтересувана за изстребването на духовната наука, за нейното унищожение.

Какво осъждане може да предизвика, ако по пътя, който е добре познат на всеки антропософ, човек честно търси да се ориентира и противопоставя на духовната наука всички въз-

можни възражения, всичко, което той има да каже! Но именно това не се иска, това е абсолютно неудобен път. Доста по-удобно е да се пренесе всичко в плоскостта на личностното, да се говори не за това, за което говори духовната наука, а за всичко друго, само не и по същество. И това, виждате ли, именно това правят днес нашите съвременници и в близко бъдеще все повече ще се практикува. На това бих искал да ви обърна внимание. Работата е там, че значителен брой недоволни вътре в нашето общество, недоволни именно поради личностни причини, стават оръдие в ръцете на тези противници на духовната наука, които не търсят честните пътища – те и не могат по честен път да осъществят своите цели, – избягват откритите научни дискусии и другите честни пътища, а търсят да подронят авторитета на обществото, натрисайки му някакъв скандал или превръщайки всичко в личностно.

Времето, отредено за разговор за работата, изтече и за да не каже някой, че използвам времето ви за обсъждания на вътрешните дела на Обществото, вместо да говоря по същество, ще си позволя само да прибавя следното: все повече ще стават хората, които ще позволяват да бъдат използвани от описаните личности, и честно преданите на антропософски ориентираната духовна наука ясно трябва да си дават сметка за това.

Веднъж – това беше преди много години – М. Я. Щайнер получи от жител на едно малко градче писмо, каквито тя често получава; той се чувствал неудовлетворен от своето положение и искал да го подобри. Той питал за съвет: не е ли по-добре чрез брак да влезе в някаква фирма или да избере за своя по-нататъшен живот някакъв друг път. Да, ако искаш да видиш фактите в истинската им светлина и да не стоиш като слепец пред това, което се разиграва около теб, трябва да се говори истината без да се спестява нещо. Беше му разяснено, че ние не можем да му дадем съвет, да встъпи или не чрез брак в някаква фирма. Но според неговата настоятелност охотно се отзовахме в неговия стремеж да се запознае с учението за духовния свят. Той се отдаде на духовното във формата, както той си я пред-

ставяше, и много скоро стигна до убеждението, че за човек с такъв голям дух, какъвто си се представяше, не му подхожда да предприема нещо в малкия град. Той искаше голям размах. Явно нещо беше понатрупал и се отправи към Берлин. На него му харесваше да се занимава с духовната наука, но той откри в себе си изключителен талант на художник и изискваше от Обществото признание и покровителство. Ние охотно приемаме хората, нали така? Образците от негови работи, които той представи, говореха наистина за пълно отсъствие на какъвто и да е талант, но някои и без талант, с трудолюбие удовлетворяват по-ограничени претенции – и го покровителстваха. Той преминаваше от един член на Обществото към друг, от тези, които можеха да му помогнат. Но всеки път се изясняваше, че той не иска на нищо да се научи и се смята за завършен художник, знаещ повече от тези, които бяха готови да му помогнат. И тъй като той отклоняваше всеки учител, в края на краищата вече с нищо не можеше да му се помогне, проявяваше се неизчерпаема снизходителност, но нищо не можеше да се направи, тъй като той не поддаваше. В неговите очи, разбира се, само в неговите очи това беше скандален случай, когато светът не признава зараждащия се гений. Него никак не го смущаваше, че никой не споделя това мнение. Да, скъпи мои приятели, тук действително вината не беше наша. Това е основното, всичко останало е странично. И по-нататък с този човек стана, както и с много други. В нашето Общество те търсят преди всичко удовлетворяване на своите претенции и ако те не се удовлетворяват в степента и формата, каквато искат, те се превръщат в противници. И тогава те излизат с всевъзможни обвинения. За това, какво стои зад фактите, за това те, разбира се, не говорят. Те излизат с всевъзможни обвинения, които след това, в най-добрия случай се опровергават чрез излагане на истинските факти. В дадения случай това, разбира се, беше в чист вид болезнено тщеславие и отсъствие на талант. Всичко останало бяха празни дрънканици около тази глупава измислица, глупава фантазия. Но днес се намират списания, които под-

хващат такива неща. Този, за когото говоря, е Ерих Бамлер<sup>75</sup>. И ако се ориентираш в тези обстоятелства и действително се вникне в същността на нещата, тогава няма нужда от такива статии, които всъщност нищо не изясняват, тъй като отделно взетите факти имат съвсем друг смисъл във връзка с това, какви мотиви стоят зад тях. Глупаво би било сериозно да се обсъжда несъщественото, тъй като работата не е в отделните несъществени факти, а в това, което стои зад тях.

Да вземем друг случай. Човек, също нелишен от тщеславие, който дълги години не приемеше Антропософията, намери път към нея. Най-малко при него положих усилия да го привлече. Той влезе в Антропософията. Понякога се проявяваше, че стремежите му не бяха свободни от личната заинтересованост. Това всъщност и не трябва да се изисква. Не трябва да се порицава, ако понякога има поддаване на лични стремежи. Върви се към такива лични стремежи, тъй като понякога по този обходен път човек стига до истинното. Така вървеше и той в началото беше много доволен от нас. Той написа труда „Теософия и християнство“. Аз даже написах послеслов към него и той беше издаден в 1910 година в нашето издателство. Той беше доволен от нас, ние бяхме хора, с които можеш да имаш работа. След това той подготви за печат друга работа, „Кой е бил Христос“, и след като тази работа претърпя известни перипетии, които сега не ни засягат, я предложи на нашето философско-антропософско издателство. Но тази работа беше невъзможно да се отпечата във философско-антропософското издателство. На първите ѝ страници беше казано, че Щайнер само е набелязал някои черти на проблема Христос, а авторът дава тяхното по-нататъшно разкриване. Не казвам това поради накърнено тщеславие, макар в този случай да ми го приписват; но думите, в които във вестникарската статия ми е хвърлен този упрек, са дръзка лъжа, тъй като това, за което се говори в нея, го нямаше. Без да се съобразява, че може да съм имал основания да не задълбавам в проблема Христос в предназначения за широката аудитория печат, авторът действа по мани-

ера, който напомня друга разиграла се история, на която тази сякаш е миниатюрен вариант. Към тази друга история пак ще трябва да се върна. В своята работа господинът, за когото иде реч, просто преразказва различни факти, които бяха съобщени в лекциите, предназначени само за членовете на Обществото. М. Я. Щайнер с пълно основание отказа да приеме тази работа в своето издателство. И този господин, получавайки отказ, се превърна в противник на Обществото. Не може, разбира се, във вестникарска статия да напишеш: Антропософското общество е отвратително, тъй като философско-антропософското издателство ми върна статията. Така не става. Но именно това щеше да е истината! – Тогава, макар безброй пъти да му се обясни причината за отказа, се съчиниха приказки за несъгласие. Този, за когото говоря, много добре знае цената на своите несъгласия, но прави от тях вестникарска статия! Няма значение за какво се пише в тази статия, тъй като не това го е направило наш противник. Всичко това беше, когато той влезе в Обществото, противник той стана по друга причина. Макар мнозина да се съмняват в правомерността на твърдението, че последното се определя от предшестващото, въпреки това остава неоспоримо, че враждебността на господин Макс Зайлингер се появи непосредствено след отказа на нашето издателство. Разбира се, това е лесно да се отрича. Могат да се приведат всякакви възражения, но работата не е в това, какво казва един или друг, а в това, какви са фактите.

Този случай напомня на друг, съвсем изключителен, и разказаният току-що е само бледо негово подобие. Изключителният случай е такъв. Преди няколко години един господин по покана на стар наш член посети Германия, чу всичко, каквото беше възможно като лекции, с огромно старание търсеше записки на години по-рано изнесени лекции, упорито добивайки ги ту от един, ту от друг. След като надлежно опакова всичко, което преписа, той замина обратно в Америка. Там той заявил, че бил при нас, запознал се с моето учение, но неудовлетворен от него, самият той отишъл по-надълбоко, и че в

неговата книга читателите ще намерят много, което го няма в моите книги. Тъй като, когато изчерпал всичко, което можал да получи от мен, той ходил при Учител, живеещ някъде в Трансилванските Алпи, който му съобщил много неща, които той сега излага в своята книга. Но всичко, за което той писа в своята книга, беше това, което чу тук на посетения от него лекции или преписа от стенограмите на по-рано изнесените лекции. Книгата се появи в Америка и предизвика сензация. Книга, комбинирана от това, което той чул тук от мен и от някакъв Учител в Трансилванските Алпи. Хората нямаше нужда да изследват, какво именно излизаше от мен; те и не можеха да направят това, тъй като материалът беше взет от нашите закрити лекции. Но не стига, че тази книга се появи в англо-американския печат като плод на англо-американския окултизъм; намери се и германско издателство, което я издаде в немски превод под името „Философията на розенкройцерите“. Неин издател беше доктор Фолрат<sup>76</sup>.

Това са само отделни примери за това, какво се практикува, скъпи мои приятели. За тези факти трябва да се говори. Това трябва да се знае, тъй като това са средства, с които се борят с нас и които, от друга страна, използват добитото от нашите изследвания. Може да се каже: вероятно никога не са се прилагали по-лоши прийоми в борбата срещу нещо, от тези, които започват да се прилагат сега срещу нас, именно против антропософски ориентираната духовна наука! Затова ще разберете, че следвайки неизбежната необходимост, ние ще използваме единственото допустимо средство, което ако и да не прави тези неща невъзможни, поне ще ги затрудни – употребяваме всички усилия, за да поставим всички възможни препятствия на лицата, свързани с тези неща. Обаче трябва да се каже: много се говори за тези неща, но хората остават глухи. Затова, за да продължим честно и правилно да служим на делото, на което всички ние сме предани, не остава нищо друго освен да се подчиним на тази неизбежна необходимост.

Предположете, че духовната наука би се проявила само



като теория, би съществувала само като идейно течение. Тогава би било съвсем невъзможно – теоретически това е възможно, но в конкретната действителност това би се оказало съвсем невъзможно – към Антропософията да се лепнат всички тези неща, които стават в такава недостойна, отвратителна форма. Трябва да различаваме духовнонаучното движение, чисто познавателното движение, стремящо се да стане мироглед на съвременността, от Антропософското общество. В идеята Антропософското общество е прекрасно, но на практика – колкото и да не ми се иска, фактите говорят, – на практика всеки ден, и това не е преувеличение, всеки ден се появяват факти, свидетелстващи за това, че вътре в Антропософското общество с известна лекота изобилно избухват и тясно лични интереси, за и против. По пътищата на духовната наука понякога е трудно да се разграничат личните интереси и чисто деловите. Но си помислете, че чрез живота на Обществото се откриват широки възможности за тези хора, които не искат да се противопоставят на духовната наука в открита, честна дискусия, а вървят по околни пътища, чрез лъжи и клевети да разстроят планове на духовната наука. Това действително е така: те търсят гибелта на Обществото.

В течение на много години широко откликвах на желанието на различни членове на Обществото, както отдавнашни така и съвсем млади, да имат лична беседа с мен. Само през последните години по силата на обстоятелствата се налагаше от време на време да отстъпвам от тази традиция; но именно временно и по изключение. Въпреки това често се подчертаваше, че в това, което е написано в книгите, и в това, което се говори на лекциите, всеки ще намери указанията, нужни за неговия индивидуален, самостоятелен път на развитие. Така че личните срещи имаха значение само като лични изказвания, като общение на човек с човека. Но отново и отново във връзка с тези лични срещи на членове на Обществото с мен се появяват и битуват в Обществото най-нелепи измислици – простите рязкостта на тези думи, – които за стоящите извън

Обществото стават източници за всевъзможни сплетни и клевети. За тези лъжи мисля, че вече твърде често в кръговете на нашето Общество мнозина са склонни да употребяват помпозни думи, за да придадат значимост на собствената си персона. Какво удовлетворение например чувства някой, казвайки: „Аз станах езотеричен ученик“ – или: „Да, знаете ли, всичко това е много тайно, не мога нищо да говоря за това, нямам право да говоря“. Да се направиш значим, да си придадеш изключителност – ето какво стои зад такива думи, а тези думи след това се употребяват от стоящите вън във вреда на Обществото. Всички тези неща, които сега злонамерено се употребяват във вреда на Обществото, никога нямаше да ги има, ако не се представяше в лъжлива светлина това, което отговаря на закономерното желание на всеки и което би могло също толкова закономерно да бъде удовлетворено. Но сега, във връзка с това, в какво го превръща външното обкръжение, то не може да запази своето предишно звучене, колкото и тежко да е, скъпи мои приятели. От само себе си се разбира, че в Обществото всяко дружеско общуване е естествено, но неизбежната необходимост ме принуждава да прекратя личните аудиенции. Това е особено тежко за мен, защото естествено ще кажат, защо с виновните трябва да страдат и невинните. Но когато си в Обществото, влизаш в неговата карма, а за защитата на Обществото друго решение на въпроса няма. Във връзка със злонамерените клевети неизбежно трябва да се прекрати всичко това, което живееше в тези лични срещи, към които мнозина се стремяха.

Не си мислете, че на мен ми е по-малко болно, отколкото на вас, но аз знам, че както всичко, което досега съм говорил за тези неща, е отишло на вятъра, така и днешните ми думи биха били на вятъра, ако не бяха предприети мерките, принуждаващи да се осъзнае сериозността на думите ми.

Лесно е да се извърти това, което е казано в частна беседа на конкретен човек; клеветниците стигат дотам, че например тук и там говорят, че един или друг член на Обществото е бил хипнотизиран. Е, скъпи мои приятели, против такива измис-

лици съм принуден да предприема други мерки – говоря от истинско чувство на дълг пред нашето движение, от най-горчива сериозност и разбиране за святостта на духовната наука. В основата на движението ни стои и строго се спазва принципът на неприкосновеност на чуждата воля, безусловно се изключва всичко, което може да наруши свободата на волята – и именно това безцеремонно се използва. Затова е необходимо всичко, което израства на почвата на нашето движение, да бъде съвсем открито. Тогава клеветата ще изгуби почва под краката си. Друг път за борба с клеветата няма. Доколкото това ще зависи от мен, ще бъдат приложени всички усилия, занапред в нашето движение всичко да става открито, всичко повече или по-малко открито. Духовната наука няма от какво да се страхува от откритостта. Затова днес ви освобождавам от поетото от вас задължение да не разгласявате съдържанието на частните, лични беседи; това се отнася за всички беседи, състояли се през всички предшестващи години. Всеки е свободен, според желанието си, да съобщава това, което му е било казано в такава беседа. Няма да се намери нещо, което би се бояло от разгласяване. В условията на откритост няма да има почва за клевети. Искам да ви дам пример как могат да бъдат употребени тези неща в условията на въпиюща неосведоменост, с цялото желание да се разделим с тази въпиюща неосведоменост.

Не само споменатия Ерих Бамлер, но и други, борещи се с такива „честни“ средства, твърдят и по същество вярват, че сред различните, наречени езотерични правила им е дадено и следното: „Разглеждай всичко, което те обкръжава в света като необходимост, сякаш е необходимо, като необходимост на съдбата“. Известно време, след като се считат за действащи в Обществото, получили такова правило, те казват: „Аз съм езотеричен ученик, тъй като постоянно медитирам: „разглеждай всичко, което те обкръжава, в светлината на необходимостта.“ – Но защо именно на тези хора е дадено това правило, защо те са били посъветвани така. По простата причина, че то им е било нужно във връзка с тяхната душевна настройка. Това

в никакъв случай не е бил нарушаващ тяхната свобода съвет, но за неговата ценност и езотеричност ще можете да си съставите мнение, когато ви кажа следното. В своя световноизвестен труд Шопенхауер (1788-1860 г.), засягайки въпроса за свободата на волята и отношението на човека към събитията от обикновения живот и своята съдба, казва: „всичко, което става, от най-важното до най-незначителното, става по необходимост“. След това той посочва успокояващото въздействие на осъзнаването на неизбежността и необходимостта. И значи, хората не получават никакъв друг съвет, освен този, който дава самият Шопенхауер: познанието за неизбежността като средство против душевна депресия.

Спекулирайки с въпиющата неосведоменост и с нежеланието за отказ от удобството на тази неосведоменост, се пускат в ход всевъзможни нелепи измислици, например че следвайки указанията, ставаш зелен или син, особено краката. И тези, които при всеки случай са готови да си изсмучат езотеричното от пръстите, приемат тази нелепица. От всичко казано трябва да разберете неизбежността, необходимостта от тази мярка, на която се наложи да се реша. Поне за да стане ясна на всички цялата сериозност на тези факти. Не се оплаквайте за това на мен, на когото е също така болно, както и на вас, а се оплаквайте на тези, които ви посочих с цялата яснота и които направили са необходимо прилагането на такива мерки. Много ми тежи необходимостта да прекратя тези лични беседи, които търсят толкова много членове на Обществото. Знам, разбира се, че и това ще даде почва за злословия по мой адрес, но не мога да следвам лични интереси в нашето движение. А това значи, че трябва да следвам принципа на сериозното отношение към това, което, от една страна, дава поводи за лъжи, а от друга – поводи за осмиване и клеветене на духовната наука, дава ги на тези, които не искат да влязат в честна борба с духовната наука, а търсят други пътища да я унищожат.

Изследвайте това, което става, и ще видите: повод винаги се дава от самото Общество. Но на нападки самото Обще-

ство много рядко е подложено, цел на нападките съм аз или най-близкото ми обкръжение. Изследвайте фактите. Но когато нападат мен, се целят именно в духовната наука. На всички тях им е съвсем безразлично, че на някого е даден глупав езотеричен съвет; в света ги дават достатъчно. На хората не е безразлично, че духовната наука, ориентирана антропософски, става мощен културен импулс на съвремението, че тя търси да бъде съзвучна със съвременността. Това не е безразлично на тези хора. Някой западнал езотерик не интересува тези хора, но не и този, който съгласно своята съдба не може да остане в сянка. Няма да нападнат някой незабележим езотерик, ако той събере в Берлин, да кажем, петдесет човека, седне пред тях и започне да им дава езотерични съвети. Нападките започнаха тогава, когато броят на издадените книги надхвърли определена бройка. Би било велик грях пред Духа на антропософски ориентираната духовна наука да позволим да погубят Антропософията; принудени сме да предприемем тези мерки, да се откажем от някои неща, може би само за кратко, тъй като съвременното състояние на морала ни принуждава към него.

Често се налага да се сблъскваме с изопачаване на фактите; но както се изопачават факти, свързани с духовната наука, както се възприемат факти, които въобще не ги е имало, и се разказва нещо съвсем друго, от това, което е било в действителност, това е рядкост дори в човешката история. Трябва да можеш да видиш не само лавината, паднала върху селото, трябва да умееш да видиш снежната топка, падаща отгоре и превръщаща се в лавина. Разбира се, аз много дълго изчаках и отново и отново предпазвах, призовавах, но моите призови не бяха чути или не бяха приети с необходимата сериозност. Хора, стоящи извън нашето движение, ме упрекват, че се обкръжавам със слепи привърженици, сяпано вярващи в моя авторитет. Това беше преди година, а сега броят на прегрешенията ми значително нарасна. Мога обаче да кажа: не срещам толкова много привързаност от страна на членове на Обществото, когато работата опира до доверие, което те би

трябвало да ми дават насреща, и изхождайки от това доверие, да насочват постъпките си. Като правило, става обратното на това, което е моето мнение. И това година след година. Става обратното на моето мнение. Само че не се забелязва, тъй като в много случаи се следва особен метод: не се пита толкова за моето мнение, колкото изказват своето, и после се казва: той каза това. Аз съвсем не съм казвал това, но са искали да чуят от мен именно това и после се разказва, че аз съм го казал. И ето: във външния свят се говори, че имам слепи последователи. На практика, Обществото показва, че е налице точно противоположното, или най-малкото в случаите, когато трябва да ми бъде оказано доверие, защото с години съм изработвал мнението си, а моят събеседник не го е правил.

Казвам всичко това не за да се оплаквам, да мърморя или да хленча, казвам го, защото симптомите, които заплашват да изкарат нашето движение от набелязания път, стават ежедневни, и защото няма склонност да се забелязва снежната топка, докато е още горе, като снежна топка, а се вижда само падналата лавина. Буквално няколко часа преди идването ми тук, между другото ми прочетоха писмо, в което се говори за двама члена на Обществото. Не искам да споменавам имена, нека това бъде просто пример. Единият се упреква, че се упражнява да хипнотизира другия, че той даже сяда зад хипнотизирания и му медитира зад врата, за да предизвика в душата му всевъзможни вредящи сили. И това продължава да се развива. Това е само един случай, последния, не, не последния, след него се появи още един. Днес това още е безобидна глупост, но след няколко години тя вече няма да е такава: да седнеш зад някого и да упражняваш своята способност да медитираш към другия през врата му всевъзможни вредящи въздействия! Няма съмнение, че споменатият член на Обществото е съвсем безвреден в своите усилия. Но ако днес, скъпи мои приятели, това се разиграва между двама члена на Обществото, ще минат няколко години, и това ще нарасне до „падението на Щайнер“. Така отново ще бъде даден напълно подходящ повод в

самото Общество. Впрочем събитията могат да се разгърнат по-бързо и за това няма да са необходими и две години.

Така че, разберете, поставен съм пред изключително суровата необходимост, принуден съм в най-близко време да кажа: трябва да се опитаме да направим така, че духовната наука да се разгръща напълно открито. Вследствие на това никой няма да се почувства подминат, никой няма да търси да изрови нещо, ако всичко става напълно открито. Трябва да бъде прекратено цялото това бръщолевене: „това е нещо мистично, покрито с тайна“, „за това не може да се говори“ и така нататък – това не трябва повече да дава повод за злословие и клевета. Нашето общуване трябва да си остане толкова дружеско, то и не може да бъде друго, но в близко време частните беседи трябва принципно да бъдат прекратени. Може би това ще принуди нашите скъпи членове, макар и да е неудобно, по-внимателно да се отнасят към фактите, да се замислят над тях, да се загрижат от фактите, покрай които преминават без да се замислят.

Простете, че днес изнесох тези неща на светло. Заговорих за тях, когато лекцията всъщност вече беше завършена. Длъжен съм да говоря за тези неща, защото те непосредствено касаят жизнени въпроси на нашето движение, на нашето Антропософско Общество. Това, а не някаква си недружелюбност, ме принуждават с голяма душевна болка в най-близко време да се откажа от личните беседи със скъпите ни членове. Тогава ще бъде невъзможно това, което с такава охота се използва от нашите злонамерени врагове. Скъпи мои приятели, можете, разбира се, да направите едно възражение, и него мислено всеки го прави, мислейки за себе си: но с мен той би могъл да говори. Но това би си казал и всеки от тези, които сега толкова недостойно нападат Обществото; и някои от тези, които сега са оръдие в ръцете на своите покровители, бяха в числото на много, много видните членове на Обществото. Това трябва да се промени, но само самите членове на Обществото могат да променят това.

## ДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

*Щутгарт, 13 май 1917 г.*

В душата на съвременния човек по-остро, отколкото в другите епохи, се изправя потребността да разбере своеобразието на нашето време. Ние живеем сред събития не само изискващи неизброими жертви, но и поставящи трудни загадки за мисленето на човека, загадки от най-различен характер. Защо развитието на човечеството именно в наше време се разрази в такава страшна катастрофа? Този въпрос неотклонно стои пред душите на съвременните хора. Виждаме това, което става във външния живот. Но ние трябва все повече и повече да се научим да виждаме не само непосредствените причини за ставащите бедствия, но да отправяме поглед към по-дълбоките сили на епохата и към това, което движи тези дълбоки сили. Тогава в нашите сетива, в нашите възприятия ще се пробуди разбиране за това, което иначе остава за нас неразбираемо, което иначе можем до известна степен само да гледаме.

Да поставим пред себе си въпроса: с какво в дълбок смисъл се характеризира нашето време? От разглежданията, които тук веднъж правихме, можем ясно да видим, че във всички области на живота в нашата епоха господства това, което в най-дълбокия смисъл на думата наричаме материализъм. Материализъм! – да обмислим, какво обозначаваме с тази дума, без да се отдаваме на симпатия или антипатия, а да опитаме да поставим пред душата си мисълта: епохата на господство на материализма закономерно встъпи в развитието на човечеството. Материализмът е необходим на човечеството, то трябва да премине през материализма. Но то не трябва да се изгуби в него, не трябва да се потопи в материализма така, че да изгуби не само в познанието, но и в душевния живот връзката с духовния свят. Да се предпазим от това, да съхраним връзката на душата с духовния свят – това е задачата на духовната наука. Ще се опитам днес да прекарам през вашите души нещо



от законите на развитието на рода човешки, което – правилно разбрано – ще ни помогне да разберем ставащото около нас.

Това, че живеем в епохата на материализма, е обусловено в основни линии от законите на развитие на човечеството, а не от мерзките и срамни качества на човешките души. Разбира се, характерът на материализма в нашата епоха е доста неугледен, особено ако сравняваме неговия образ с образа на културите от миналите епохи. Но от това не следва да изпадаме в реакционни настроения и да мислим, че би било добре да се върнат тези отминали културни епохи. Пълната със значение особеност на материализма в нашата епоха е в това, че в неговите условия даже изтъкнати, духовно надарени личности в своите душевни импулси не са могли да се доберат до разбирането на духовното. То им беше недостъпно. Това съвсем непредубедено трябва да се осъзнае. Да вземем характерния за XIX век дух, изиграл във втората половина на века огромна роля в духовния живот на цяла Европа. Имам предвид Ернст Ренан (1823 – 1890), стремил се да разбере импулса на Христос, изхождайки от съзнанието на своята епоха. „Животът на Христос“ от Ернст Ренан е направила огромно впечатление на най-широки кръгове от съвременниците му, предизвикала е многобройни отзиви. Ернст Ренан е бил дух, от една страна, сериозно отнасящ се към проблемите на духовния живот, но от друга – вече лишен от възможност да разбере, даже и да помисли, че човек може да намери възможност да възприеме духовния свят. Ще ви цитирам изказване на Ернст Ренан от неговите сравнително млади години: „Съвременният човек ясно си дава сметка за това, че той никога няма да постигне знанията за великите първопричини на мирозданието и собственото си предназначение“. Това казва водещ дух на епохата си, който смята за значително достижение осъзнаването от човека на това, че той никога нищо няма да може да знае за великите първопричини на мирозданието и неговото собствено предназначение. Ренан не е бил повърхностен човек. Той е живеел в науката. И е характерно, че на старини побелелият

Ренан се е изказал по друг начин. Този човек, цял живот живял с убеждението, че за човека няма пътища в духовния свят, смятал разбирането за това за достижение на човешкия разум, казал на края на живота си: „Бих искал, разбира се, да знам със сигурност, че има ад, тъй като хипотезата за ада е за предпочитане пред хипотезата за пустотата, за нищото“. Чувате тук концентрирания глас на епохата. Пустотата, нищото стои пред човек, обхванат от тъга по духовното, което беше достижимо за него само зад портата на смъртта, и човек, смятащ за свое достижение отказа от търсене на пътища в духовния свят, казва в края на живота си: по-добре е да се знае, че има ад, отколкото да се гледа в нищото. Трябва да се почувстват тези факти, ако искаме да разберем същността на епохата, в която живеем.

Всяка епоха от развитието на човечеството има своите водещи духове. Ако в древността това бяха жреците в мистериите, в нашата епоха това са изтъкнатите философи, при това философи, които все повече подчиняват своята философия на съвременното естествознание. Един такъв философ, когото добре познавам лично, в своя последен труд „Трагикомедия на мъдростта“ се изказа така: „Ние нямаме повече философия, както я нямат и животните, и се различаваме от тях само по неистовите опити да се доберем до знанието, за да си признаем накрая, че сме лишени от тази възможност“<sup>77</sup>. Това го казва професор по философия, университетски професор. Затова не е чудно, че по-задълбочените натури все пак търсят някакъв път в духовния свят и тъй като от импулсите на материалистическата съвременност не могат да пробият към него, те се обръщат към това, което най-близо е под ръка. Виждаме това с безбройни примери от съвременността. Един такъв пример е Морис Баре (1862-1923 г.), французин, който сега, по време на войната, получи известна популярност сред неистовите германофоби. Преди войната беше известен като водач на тази „Млада Франция“, която прилагаше всички сили, за да намери пътища към духовното. Морис Баре търсил дълго и след дълги търсения се отдал на обикновения католицизъм, на католиче-

ската църква – както и мнозина други от „Млада Франция“. Това е само един пример за характерното явление от нашето време за търсене на духовното, завършващо с преминаване в католицизма.

Да надникнем в такава душа, като душата на Морис Баре. Как стои такава душа пред духовния свят? За Морис Баре е характерно следното изказване. Ето какви думи се изтръгват от съвременния търсач на духа: „Търсенето на отвъдното е безполезно занимание. Съществува ли то?“ И по-нататък той казва: „И дори ако го схванем, нищо не можем да знаем за него. Да оставим всички видове окултизъм на умните циници и шарлатани. Каквито и форми да приеме мистицизмът, той противоречи на здравия смисъл. Но ако все пак се отдадем на църквата, то е преди всичко, защото тя е неразривно свързана с френската традиция, зад нея е авторитет от столетия и огромен практически опит в етичното съдържание на желанията, и накрая, защото тя е далеч от мистицизма, пряко защитава от него, застава да замлъкне гласът на мистериозната „Горичка“<sup>78</sup>. Под „мистериозната „Горичка“ той подразбира всичко, което изхожда от Мистериите, тълкува Евангелията и „жертва великодушния анархизъм на Спасителя за интересите на съвременното общество“.

Какво довежда в католическата църква? Тъй като по негово мнение тя е разбрала необходимостта от принасянето в жертва на великодушния мироглед на Спасителя на обикновените, прагматични потребности на съвременното общество, тоест добре е приспособила християнството към потребностите на тези, които търсят в християнството това, което съответства на разбирането на християнина-еснаф. Ако се няма предвид, че такъв мироглед в известна степен е предизвикан от необходимостта, това биха го нарекли най-малкото френологично, цинично и френологично. Но че именно дълбоките души стигат до такъв възглед, това трябва да се вижда и е необходимо да се разбере. Къде е причината? Къде е причината за това, че на съвременния човек му е толкова трудно да намери път към

духовния свят? Трябва отново да обърнем душевния си поглед към развитието на човечеството, поне към периода след великата атлантска катастрофа, към периода на петата културна епоха, в която живеем.

Вече не един път сме характеризирали това развитие на човечеството в неговото последователно постъпателно движение, първия отрязък от което наричаме древноиндийски, втория – древноперсийски, третия – египетско-халдейско-вавилонски, четвъртия – гръко-римски и накрая, петия – периода, в който ние живеем. Именно в този пети период се проявиха фактите, които отново осветихме от определена гледна точка. Неведнъж съм се опитвал да ви характеризирам развитието на човечеството, та изхождайки от него, да разберем съвременността. Днес ще направя това и от друга гледна точка. Тази гледна точка, когато се запознаваш с нея за първи път, може да се стори парадоксална, наистина парадоксална, но да се опитае да се доближим до нея без предубеждение. Да се въоръжим с уменията да виждаме фактите, което ни е дадено от многото години живот в Антропософията.

От това, което досега сме възприели в нашите души, можем да видим, че в хода на времето не само отделният човек преминава определено развитие във физическия свят, в живота между раждането и смъртта, но го преминава и човечеството като цяло. Днес ще обхванем с внимание определен отрязък от време, следващ непосредствено след атлантската катастрофа чак до времето, в което живеем. Да се запитае: можем ли, вземайки определен период, с увереност да говорим за развитието в този период от време на цялото човечество, както говорим това за отделния човек? Казваме: човек отначало преминава периода от раждането до 7 години. След това преживява периода от 7 до примерно 14 години. Знаете какво значи това. После от 14 до 21 и т. н. Човек се развива в известен смисъл поэтапно, година след година, от раждането до смъртта.

Как да подходим, ако искаме да разгледаме посочения период от време в развитието на цялото човечество? Полезно

е да се запитаме: каква е възрастта на човечеството, ако искаме да я съпоставим с периодите на отделния човешки живот? На какъв възрастов етап се намира съвременното човечество? Интересно е веднъж да разгледаме този въпрос духовнонаучно. И именно духовнонаучното разглеждане на този въпрос ще ни открие нещо. Преди няколко години вече говорих за това. Но в духовната наука можете да знаете нещо и чак след години стигате дотам, че да го формулирате мисловно точно или да го формулирате съвсем по друг начин. Такава нова формулировка в отговор на поставения въпрос бих искал да ви дам днес.

- I период от време – древноиндийско развитие
- II период от време – древноперсийско развитие
- III период от време – египетско-халдейско-вавилонско развитие
- IV период от време – гръко-латинско развитие
- V период от време – това е нашият период.

След тях ще последва шести.

Ако искаме да сравним възрастта на човечеството с възрастта на отделния човек, каква е била възрастта на човечеството в първия следатлантски период? Каква е била тогава възрастта на човечеството? Виждате ли, ако знаем каква е била възрастта на цялото човечество в тази първа следатлантска епоха, ще можем да определим и възрастта на нашето съвременно човечество. Не беше съвсем лесно духовнонаучно да се проследи този въпрос. Трябваше първо да се изследват чисто духовнонаучни факти и да се осмислят. И когато стана ясна особената духовна конфигурация на човечеството в тази далечна епоха, тогава можеше да се намери отговор на въпроса: с коя възрастова конфигурация на индивидуалния личен живот на отделния човек може да се съпостави тази конфигурация? И се изясни, че човечеството като такова, не отделният човек – за него стана дума по-горе, – а човечеството като цяло в този първи следатлантски период беше на възраст, съпоставима с

възрастта на съвременния човек от 48 до 56 години. И така, помислете, ако вземем духовната конфигурация на това, което тогава беше културният живот, се стига до това, че възрастта на човечеството от онази епоха е съпоставима с възрастта на днешен мъж и, разбира се, жена, от 48 до 56 години. Не беше много лесно да се добера до това знание, но след като е намерено, то вече е духовнонаучен факт.

Как стои работата с втория, древноперсийски период? Нужно беше да се повтори същото наблюдение отново. И какво се оказа: ако се обърнем към духовните особености на тогавашната култура, това може да се съпостави само със съвременния възрастов период от 42 до 48 години. И ако се обърнем към египетско-халдейско-вавилонската култура, която завършва, примерно, в 747 година преди Христа, тя съответства на възрастта на съвременния човек от 35 до 42 години. Вземайки гръко-латинския период, той съответства на възрастта от 28 до 35 години. Нашата, пета следатлантска културна епоха съответства на възрастта на отделния съвременен човек от 21 до 28 години. В шести културен период – това може в известна степен да се предвиди – възрастта на човечеството ще съответства на възрастта на отделния човек от 14 до 21 години. И в последния период, преди новата грандиозна катастрофа – на възрастта от 7 до 14 години.

Мога да ви уверя, скъпи мои приятели, че този получен от мен резултат, когато го формулирах, беше най-шокиращият от всички, някога получавани от мен, най-изненадващият. Тъй като това е поразителен факт, нали така: докато човек расте на възраст, развитието на човечеството върви в обратен ред. Човечеството се подмладява! Това е факт – човечеството става все по-младо!

Естествено изниква въпросът: какво следва от това? С тези факти е свързано много друго в развитието. Преди всичко аз се запитах: какво значение има за първата културна епоха, че човечеството тогава беше на възраст от 48 до 56 години? Тогава се откри следното: от само себе си се разбира, че хора-

та, които тогава са се родили и живели, са расли от годинката към втора, трета и така нататък. Това е ясно. Но след това те са достигали до 48 години. За всеки е настъпвало време, когато в своя отделен човешки живот е встъпвал в периода на развитие от 48 до 56 години. И тогава тези хора са могли да си кажат: сега ние, всеки индивидуално, встъпваме във възрастта, когато нашите лични качества съвпадат с обкръжаващите ни качества на цялото човечество. Ние вярваме в това, което се явява наше обкръжение. Преди, до своята 48 година, ние преминавахме развитие, което принадлежеше на нас, беше за нас, но от 48 година ние вярваме в това, което съставлява нашето обкръжение. Когато ставали над 56 години, развитието продължавало, продължавали да живеят и се вживявали в това, което е било преди атлантската катастрофа. В своето развитие тогава излизали зад пределите на това, което се разкривало наоколо в груповата душа на човечеството. Значи, достигайки 48-годишна възраст, се съединявали с груповата душевност на човечеството.

В следващия, във втория културен период намирали това съединяване вече по-рано. Достигайки 42 години встъпвали в своето обкръжение, в това, което е живеело в аурата на цялото човечество.

И след това, в третия период вярвали в това, достигайки 35 години, така че в живота от 35 до 42 години са могли да си кажат: това, което живее в мен, е съзвучно на това, което ме обкръжава. След 42-а година това, което е било около човека, не му е било вече съзвучно, не е можело нищо вече да му даде; трябвало е да се продължи да се живее по-нататък, изхождайки от самия себе си, тъй като възрастта на човечеството е станала по-ниска от възрастта на човека. След 42 години са живеели вече не в своето обкръжение; израствали са извън границите му, опирайки се на самите себе си.

Така древният грък, древният римлянин, достигайки 36 години, е изхождал вече от самия себе си. На възраст от 28 години до 35 години той е живеел със своето обкръжение, но

след 35 години груповата душа на човечеството не е можела нищо да му даде от своята възраст, тъй като тя вече е била преминала. Човечеството не е можело вече да стане на 38 години, ако в своето обратно движение то е достигнало 35 години.

А ние, в петия период, замислете се, ние се вживяваме в груповата душа на човечеството, в това, което е наше обкръжение, в периода от 21 до 28 години. След това нашето обкръжение вече нищо не ни дава. По-нататък ние трябва да се опираме на собственото си развитие, да творим от своята вътрешна същност, тъй като отвън към нас вече нищо не идва. Човечеството е стигнало до 28 години и когато ние достигнем 28 години, тогава по-нататък трябва да намерим опора в себе си, тогава трябва в себе си да намерим нещо, с което да можем да живеем по-нататък, иначе никога няма да прекратим 28-те години. И вече са изминали толкова много години от петия период, че човечеството в своето обратно движение е стигнало до 27 години. Така че ако не се положат усилия енергично да развием своята вътрешна същност и да се развиваме по-нататък на собствена основа, човек ще достига само до 28-годишна възраст. Това значи много, скъпи мои приятели! Това значи: ако всичко си остане, както е, съвременното човечество в своето интелектуално и друго душевно развитие няма да отиде по-далеч от това, което се достига до 27 години! И ако в душите на съвременните хора не бъде влято нещо за тяхното по-нататъшно развитие, те ще достигат само това, което се достига до 27 години.

Те ще останат до края на целия си живот 27 годишни: това е великата тайна на съвременното развитие. В шестия следатлантски културен период хората изобщо няма да остаряват над 21 години. И ако нищо не бъде направено за укрепване на вътрешния им живот, за усиляване на интелекта, инициативата и волята, ще настъпи всеобщо ранно слабоумие. Хората ще бъдат принудени да спират в жизненото си развитие, което ще достигат на 21 години. По-нататъшното би било само празен придатък.



Обмислете това във връзка с индивидуалността на човека. Представете си ясно това. Човек трябва да става все по-зрял в своето индивидуално развитие, в своите лични способности. Детето всъщност винаги е материалист. Юношата става идеалист, но идеалите му са абстрактни. Едва в следващите години се научава да гради своите идеали, изхождайки от живата действителност, да ги съизмерва с реалния живот. Отчетете, че човек днес напълно е дете на своята епоха. Какво развитие ще може да измине той, ако на младини не е получил възможност да възприеме духовното? Защото само духовното създава почва за развитие на душата. Ако човек изцяло бъде предоставен на това, което сега се явява „дух на времето“, пределът на неговото развитие ще бъде възрастта от 28 години. Всички следващи години той ще остане на нивото на 28 годишния.

Може, разбира се, получавайки определен импулс, да се излезе зад пределите на 28 години. Но като правило става обратното; това, за което ви казах, това е правило, произтичащо от законите на развитието. Човек, непрекратил в своето душевно развитие 28 годишната възраст, макар и да е вече на 50, 60 години, такъв човек при известни обстоятелства може да развие високи абстрактни идеали, но във вътрешния душевен живот той ще си остане на възрастта на учащия се със собствената за тези години абстрактност, без проверка от живота. А именно тази проверка в живота прави човека в духовен смисъл практичен, ражда осъществими в живота идеи, а не идеи, които само заслепяват със силата на младостта, но не са годни за действителността.

Естествено изниква въпросът, не може ли да бъде даден конкретен пример за човек, типичен за нашия век, достигнал солидна възраст и останал в душевното си развитие на нивото на 28 годишния? Разбира се, ако днес се даде такъв пример, в свят, нищо не искащ да знае за действащите в развитието на човека духовни закони, ще ти се присмееят като на глупак. Но тук, между нас, където вече толкова много сме говорили за духовното, може и да може да бъде казано нещо съвсем конкрет-

но за по-голяма яснота. Защо да не може духовният изследовател да отговори конкретно на своите приятели, желаещи по-дълбоко да вникнат в характерните черти на своята епоха?

След обстоятелни изследвания пред мен ясно се изправи като най-характерен пример една личност, обречена да си остане 28 годишна, до каквато и възраст да достигне, и това е президентът на САЩ Удроу Уилсън. Сметете се, скъпи мои приятели, но за мен това се оказа много значителен опит за познание, който ми разреши много от загадките на нашето време. Винаги съм си задавал въпроса, защо така съблазняват идеалите, които този човек поднася на човечеството в различни ноти, и защо в живота те се превръщат в своята противоположност, обратно на това, което се декларира на думи. Ами защото това са юношески идеали, които не се променят, макар човекът, който ги изговаря, да остарява с годините. Това са абстрактните идеали на младостта, които никак не се вменят в действителността, не са израснали от действителността и затова никак не са приложими към действителния живот, в който действат не само външните, материални закони, но и законите на духовния свят, особено в социалния живот на човечеството. Удроу Уилсън може да мисли само в областта на материалното, не повече!

В шестия културен период такъв Удроу Уилсън, дори да доживее и до 100 години, ще си остане на нивото на съзнание на 21-годишен човек. Така стои работата. В четвъртия културен период индивидуалната, лична възраст на човек, достигнал 35 години, съвпада с вървящата към подмладяване възраст на човечеството, с 35-годишнината на цялото човечество. Тази среща става в средата на живота на човека и на човечеството. Оттук и изумителната хармоничност на живота на гърка. Но сега човечеството е минало по-нататък в своя обратен път и няма да стане по-възрастно от нивото 28 години. Своя път на остаряване човекът сега трябва да го направи съвсем индивидуално и самостоятелно.

Виждале ли, всичко това е свързано със света, стоящ зад

сетивно възприемаемото. Нещо за това ще намерите в моята книга „Духовното ръководство на човека и на човечеството“. Но днес искам да подходя към това от друга гледна точка.

В първия следатлантски период човек, доживявайки в своето индивидуално развитие до 48 години, се е съединявал с възрастта на човечеството. Тогава, в първия период, на Земята още се е запазвал вътрешният контакт между човека и висшите Йерархии. Съществата, които отнасяме към йерархията на Архаите или Духовете на Личността, тогава още в известна степен са се спускали на Земята и са се включвали в развитието на човечеството; те са инспирирали и са дарявали с интуиции човечеството. Благодарение на това, че човечеството е могло да се развива така дълго, че човек едва в късните години на своя индивидуален живот е вращавал във възрастта на човечеството. Благодарение на това тук, на Земята, се установявала особена връзка на човечеството с Архаите. Във втория период такава връзка се установявала с Архангелите, в третия – с Ангелите. Но в четвъртия, гръко-римски период човекът бил предоставен сам на себе си. Значи в третия период Ангелите още се спускали към човечеството, инспирирали и интуирали човечеството, дарявали имажинации. След това настъпил гръко-римският период. Духовете на висшите Йерархии не могли вече така лесно да се спускат към човека и той е трябвало да започне като махало да се маха нагоре-надолу, нагоре в духовното и отново надолу в земното. С други думи, човек е трябвало сам себе си да намери. Но сега, в петия период, ние встъпихме в епохата, когато трябва да бъде намерено обратното. Трябва така да се усилим вътрешно, че постепенно, в течение на този петия период със собствени усилия да се издигнем до Ангелите, отново да ги намерим, да им дадем отново да влеят своите импулси в нашето развитие. От своето вътрешно същество трябва да намерим това, което човечеството не може повече да получава като дар от висшите Йерархии.

От казаното е ясно за какво е необходим материализмът на нашата епоха. Беше време, когато човечеството по-дълбо-

ко проникваше в духовните светове, защото то беше по-възрастно, не беше така младо, както сега, когато то изначално беше по-близо до духовните светове, отколкото съвременният човек, даже в часа на неговата смърт. Ясно ви е сега в какво са дълбоките основи на материализма, но тук е бил заложен необходимият импулс, стремежът да се намери това, което съединява вътрешния индивидуален живот на човека с духовното, да се излезе зад пределите на това, което той може да получи от своето непосредствено обкръжение.

Човек не може да бъде изведен зад пределите на неговата 28 годишна възраст и от възпитанието, което изхожда от самия човек. За това трябва да бъдат изменени, да бъдат спиритуализирани духовните съотношения. Ако всичко продължава както сега, ако духовната наука бъде изкоренена, ако всичко върви от самосебе си, ще настане всеобщо заstopоряване на 28 годишната възраст. Ако изследването се ограничаваше с естественонаучните лаборатории и клиники и това, което може да бъде добито по такъв начин, ако нищо не би било пробудено отвътре в човека, ако в душите на хората не би се потопило никакво духовно същество, би продължавало само това, което донесе нашето време с неговото величие на материализма; тогава развитието би вървяло така, че хората биха оставали млади. Това би било нещо, ако хората оставаха млади не само душевно, но и телесно. Но те биха остарявали телесно. Това, което би живяло във вътрешното, не би съответствало на физически-телесното.

Днес нещата са така, че в много отношения именно от несъответствието на това, което ние преживяваме съвместно с човечеството, в нашето вътрешно същество се пробуждат определени сили. Съвместно с човечеството можем да достигнем само 28 годишна възраст. Но ние живеем в различни инкарнации по-дълго от 28 години. И тогава, предварително, когато човечеството е достигнало само 27 години, остават още сили, които след това, в живота между смъртта и новото раждане се развиват за Ангелите. Днес това е още така. Но когато

човечеството встъпи в шестия период, душевното развитие във връзка с това, което го обкръжава, ще завършва към 21-та година. Какво е развито към 21-та година? Физическото тяло – към 7-та година, тялото на формообразуващите сили – към 14-та година и тялото на усещанията – към 21-та година. Развитието е само телесно. Душевното, ако човек не го развива от вътрешното си същество, е сетивната душа. Разсъдъчната душа или душата на характера и съзнателната душа тогава още съвсем не са развити. До 21-та година се развива само телесното. Тогава, ако не би била възприета мотивацията от духовното, човек би губил твърде много собствени сили за това, след смъртта, между смъртта и новото раждане да възстанови това, което е пропуснал в живота на Земята.

Оттук е ясно, че крайната точка, достигана от човечеството в неговото развитие, не е случайна; тя отговаря на дълбоката необходимост на законите на развитие на човечеството, колкото и зашеметяващи да са те. Това днес го виждаме в много конкретни случаи. Фактически в развитието на човечеството още не е имало епоха, когато хората да са толкова несклонни да се опират на жизнения опит. Днес всеки се стреми възможно най-скоро да стане умник. Защо? Защото той подсъзнателно чувства: до 28-та година трябва да съм свършил. Да възприемат още нещо след 28 години – за мнозина днес това е абсурдна идея, изобщо пълен абсурд. Продължават да живеят, но се учат на умения за живота само до 28 години, и по-точно – до 27 години.

Ако имаме предвид тази тайна на развитието на човечеството, става разбираемо, че когато се говори за необходимостта от духовно развитие, това не е произволно казано, а е истинска необходимост, че в наше време човек в известна степен ще остане незавършен, ако не възприеме импулси от духовното. С това се сблъскваш навсякъде и навсякъде, ако не се промъкваш през живота. Многозначителен е фактът, че много хора изобщо не са способни да вникнат в определен начин на мислене, че те изобщо не достигат 35 годишна възраст,

че малцина имат за душата си това, което се достига с по-зрелия опит от по-късните години.

Тези неща трябва да се осъзнаят съвсем непредвзето и непредубедено и от тях да се извлече импулс за духовното. Ако това не се направи, се присъединяваш към тези, които дърпат човечеството към незрялата младост.

Да, има мисли, има познания, дарявани ни от духовната наука, които трябва всеки миг да сме готови да възприемем, да възприемем това дълбоко връзващо се в душата. И тъй като духовната наука израства именно от нещо такова, връзващо се в душата, не трябва да се учудваме, че то среща противодействие. То го среща не просто в своенравиято на човека; това противодействие се корени в самата природа на развитието на човечеството.

Казвам ви неща, които могат да ви се сторят парадоксални. За съвременния човек е вече парадоксално, че когато се връщаме обратно във втори, трети, четвърти културен период, се открива, че тогава хората, ако са стояли на нивото на съвременното развитие, са били – тривиално изразявайки се – сякаш „на ти“ с Ангелите, Архангелите и Архаите и са общували с тях. Да, за тези, които днес не остаряват над 28 години, разбира се, е безумие да се твърди, че хората са общували на физическия план не само един с друг, както ние сега, но са намирали взаимно разбиране с Ангели, Архангели и Архаи. Изгубено е древното знание, затова тази мисъл сега изглежда безумна. При Платон има едно забележително, много важно място. При Платон – значи още в епохата, когато възрастта на човека е съвпадала с възрастта на човечеството от 28 до 35 години. Платон тогава казал: „Преди духовният човек да се потопи в сетивното и да изгуби своите крила, той е живял с боговете в духовния свят на разума, където всичко е истинно и ясно“ – Под това Платон подразбира не само живота до раждането, но и живота в далечните времена, когато хората са черпили знания от общуването с боговете. Говоря за това в една от мистерийните драми<sup>79</sup>, където старият посветен го-

вори за учителите от древността, черпещи своите познания от общуването с боговете, тоест с духовете от висшите Йерархии. Но определени факти са изгубени в хода на развитие на човечеството и сега, при съвременното положение на нещата, съвсем не могат да бъдат разбрани.

Разрешете да споделя с вас едно и радостно, и огорчаващо преживяване. Странно казано, нали така? Но е именно такова. Радващо, защото трябва да спомена името на човек, много дружелюбно приел моята книга „Размисли по време на война“. Това е Рудолф Келен, политически наблюдател, живеещ в Упсала<sup>80</sup>, родом от северните земи, човек, според възможностите си, охотно отворен за света. Не искам с нищо да го засегна или критикувам, напротив, избирам този пример, защото Келен принадлежи към нашите приятели. Той написа неотдавна интересната книга „Държавата като форма на живот“. Той иска да даде по-дълбоко разбиране за държавата. Той разглежда държавата като организъм. От гледната точка на този, който разглежда тези явления и който ги вижда, изхождайки от духовнонаучното изследване, как би трябвало да бъде построена науката за държавата, ако имаше такава? За да бъде плодотворна за практическия живот. Да чета тази книга за мен беше мъчение, истинско мъчение. Защо? Виждате ли, Келен не отива по-нататък от постановката на въпроса: ако си представим държавата като цялостен организъм, а човек живее вътре в този организъм, какво представлява тогава човекът? Отговорът е ясен: клетка. За Келен човекът е клетка в държавния организъм. Изхождайки от това предположение, се гради много в книгата. Човекът е клетка, както ние имаме клетки в своя организъм; държавата е организъм, организиран от различни клетки.

Виждате ли, ако се изхожда само от сравнението – а тук не виждаме нещо повече, – тогава можем да сравняваме всичко, каквото ни хареса. Всяка мисъл може да се развие логично, ако не се стремиш към определен извод, можеш да сравниш организма и с джобно ножче. Но работата е да се проникне в

действителността. Тук, едва взел в ръце книгата на Келен, и тутакси попадаш в задънена улица, в много показателна задънена улица. Организмът се състои от клетки, те се опират една в друга, всяка граничи с другите: организмът се явява организъм именно защото те граничат помежду си и от това възниква взаимодействие. По-нататък това сравнение не може да отиде. Накратко, ако се иска да се остане в пределите на абстрактната логика, възможно е всяка богата на съдържание мисъл да се развие в достатъчно дебела книга и да си въобразим, че тя е полезна. Но ако има стремеж към действителното, мисълта трябва да се развие, да се потопи тя в реалното, в действителността – едва тогава започва познанието. Съветвам ви да прочетете тази книга, това е характерна, типична за нашето време книга. Купете я, прочетете я и изпитайте мъките, за които ви казах. При някой може да се появи мисълта: кое може да се сравни с организма, ако се приложи тази мисъл към социалния живот на човечеството? Само животът на цялото човечество, на цялата Земя. А отделните държави могат да се сравнят с клетки.

Животът на цялото човечество по цялата Земя може да се уподоби на организъм, а отделните държави на клетки, но без да разглеждаме държавата като организъм, а човека като клетка. Животът на държавата изобщо може да бъде сравнен само с растение. С нищо друго, а само с растителен организъм; и ако искаме да запазим понятието за организъм, трябва да представим организма и появяващия се от него човек. Човек се развива извън пределите на живота на държавата, той не може да бъде клетка в организма на държавата, той трябва да расте извън неговите предели. Това значи, че трябва да има област на развитие на човека, несъвпадаща с живота на държавата. Човек трябва да се издигне в духовните области, той се включва в живота на държавата само със своите нисши сфери на общуване, а неговият път е в духовния свят. Интересно е как учените челоно се сблъскват с това, че в мистериите от древните времена, където още са били тогава, хората са знаели нещо



за това. Келен сам посочва интересна книга, написана преди 50 години, книгата на Фустел Куланж „Античният град“. Той стига до забележително явление, разбираемо както за Келен, така и за самия Куланж. Какво представляваше старата държава? Що за нещо е било това? – Куланж си отговаря: Да, всички стари държави са се основавали на култа. Защо? Държавата беше общност за богослужение, тъй като тогава още чувствали връзката на човека с духовния свят. В държавата е можел да дава тон само този, който е бил посветен в мистериите и е получавал указания от тях. В третия и четвъртия период е било още така. Хората научават за това по пътя на външните изследвания, но те не знаят как да го разберат, макар за него да пише в учебниците по история.

Безкрайно тъжно е да се четат последните страници от книгата на Келен, където виждаш, че той иска научно да подходи към въпроса за древната държава, но е съвсем безпомощен пред факта: какво ще правим с понятието за клетката? Ако искаме да осъществим идеята на Келен, би трябвало всъщност да се обезглавят хората, тъй като, имайки глави, те не могат да принадлежат към такава държава, която „научно“ е построил Келен, защото с духовната си същност те високо се издигат над пределите на държавата. Ако се наблюдава животът по-дълбоко, се разкриват много значителни факти. Всичко, което сега се нарича наука за държавата, само не знае какво иска. Няма истинска съвременна наука за държавата. Всичко това са празни разсъждения. Истинската наука за държавата ще може да възникне само тогава, когато се осъзнае в конкретика връзката на човека с духовния свят, когато отново се знае кое в съвместния човешки живот може да бъде организирано и кое трябва свободно да се издига над организираното. Тези съотношения трябва да бъдат познати в дълбочина. Тук ще почувствате, скъпи мои приятели, колко трагични са тези неща. Човечеството вътрешно трябва да осъзнае законите на своето развитие, трябва да ги усети.

Конкретно – извинете, че в заключителната част на лек-

цията говоря за конкретности, – когато осъзнаеш необходимостта да се мисли реално, става просто ужасно. Да се мисли реално, значи да се мисли духовно, тъй като ако в мисленето не участва духовното, мисленето не е реално, то става безпочвена абстракция. Ако направиш навик реалното мислене, много неща шокират. Простете, ако скорошният пример, който ще дам, може да ви се стори банален.

Нищо не ми импонира толкова малко, както така наречените прекрасни, безупречни по форма стихове, които днес толкова се харесват на хората. Германският език има толкова богато минало и носи в себе си също така възможности за по-нататъшно развитие, в него сякаш от само себе си се раждат стихове, които се пишат именно в незрялата младост, до 28 години.

На хора, привързани към старите форми и истински художественото решаване на проблема със стихоплетството, често досажда това, което днес се смята за прекрасно. Да пишат красиво сега се удава на много хора, но работата е да се развиваш. Този, който търси нови форми, често създава по-слаби произведения. Тогава естествено мнозина намират за отвратителни тези опити да се намерят нови форми на изкуството, които са още много несвършени в сравнение със старите, отработени форми и в сравнение с това, което могат да постигнат в бъдеще. Не смятам да се спирам на своето мнение за стиховете, в които господин фон Бернус в своето списание „Райх“ излага антропософски мисли<sup>81</sup>. Но ако на един или друг тези стихове не са допаднали твърде на вкуса му, можете да бъдете съвсем сигурни, че господин фон Бернус без усилие би могъл да напише такива стихчета, които да се харесат на всички, ако искаше да се занимава с това. Не всичко е толкова просто. Но днес, когато действа толкова много противостояща ни зла воля, толкова много хули се бълват срещу всичко, което предприемаме, списанието „Райх“ излезе с добра воля, с най-добри намерения. И то би трябвало вече по силата на тази добра воля да срещне поддръжка и покровителство, независимо от

отношението към този частен случай. Затова ми беше много тъжно да науча, че господин фон Бернус е бил потресен от излизащите от нашите кръгове писма, в които рязко се осъждаше отпечатаното в списанието. Много повече основание имаше да се реагира на това, което е насочено към дискредитация на нашето движение, на неговото подкопаване. Получава се, че ако някой, който се стреми да извърти всичко, което излиза от нас, може да твърди: „Райх“, намиращ се под егидата на Щайнер...“ С нищо не съм свързан с това списание, освен с това, че от време на време в него, както и в други списания, публикувам статии. Не съм го основавал, то си е лично предприятие на господин фон Бернус, за нищо в него не отговарям. Това може да го знае и авторът на клеветническите думи: „това списание служи за целите на Щайнер“ – в такъв случай това е чиста лъжа. Би трябвало да се радваме, когато от стоящи съвсем извън нашето движение излиза нещо за него. Но досега нееднократно сме виждали, че именно от страна на наши членове са се хвърляли камъни срещу тези, които са подавали ръка на нашето движение, че се е отклонявал изпълненият със смелост и добра воля стремеж за съприкосновение с нашето движение; в същото време никой не го е било грижа за излизащите от всички страни безбройни хули и клевети.

Много още трябва да се каже. Искан веднъж да се изкажа по този въпрос. Искан да подчертая, че нямам намерение да говоря за списание „Райх“ по друг начин, освен в реда на дискусията. Това значи, да видим дали няма да забележим зад струващите ни се несвършени форми търсенето на новото? За мен съвсем нямаше значение това, на което обърнаха внимание мнозина, които се сметнаха за призвани за нещо, което изобщо нямаше смисъл и безусловно беше нетактично – да изкажат в писмо до автора своето отрицателно отношение към неговото произведение. Това е нетактичен и нараняващ начин. Към този, който от напъгане на душевните си сили е създавал нещо, не трябва да се обръщаме с хули. Даже ако писмото беше обосновано, той не би могъл да го разбере, защото живееше

още в своето произведение. Можеш да споделиш размислите си с някой друг, но не и да ги изпращаш в къщата на автора.

Е, скъпи мои приятели, всичко това се отнася, разбира се, за малцина. Но в обществото вече е така, че невинните са свързани с виновните и страдат заради тях. Това е, от което ме боли повече, отколкото тези, които пострадаха от приетите сега сурови решения. Още нещо бих искал да добавя: тези, които ще кажат в кръговете на нашето Общество само това, че няма повече да провеждам лични, персонални беседи, ще кажат само половината от истината. Цялата истина е в следното. Безусловно освобождавам всеки от вас от задължението да не съобщава съдържанието на личните беседи. Ваша воля е, ако поискате да запазите нещо от казаното лично на вас в тайна. Тези два факта са тясно свързани и това е важно. Повярвайте, в условията на подетата в печата клеветническа кампания предприетите мерки са толкова необходими, че изключения не може да има. Но никой не трябва нищо да губи. Каквото езотерично може да бъде съобщено, ще бъде съобщено в условията на пълна гласност. Ще намеря начини и средства да дам отговор на всеки езотеричен въпрос, нуждаещ се от отговор. Само бъдете търпеливи известно време. И без личните беседи ще се намерят възможности да се удовлетворят всички закономерни потребности в езотеричния живот на всеки. Никой няма да пострада заради нахлулите в нашето Общество клевети около личните беседи с мен.

Искам още да кажа, че с радост бих ви дал още нещо, дълбоко свързано с това, което може да ни помогне в разбирането на нашата сурова действителност. И че наистина съм неудовлетворен от това, което днес успях да ви кажа. За тези, които желаят да дойдат, ще говоря още в четвъртък вечер, на 15 май.

## ЕДИНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

*Щутгарт, 15 май 1917 г.*

В днешния заключителен преглед трябва да бъде добавено още нещо към това, което вече беше казано. Най-добре е, ако изходя от казаното вчера в откритата лекция<sup>82</sup>. Видяхме как душевното същество в своята троичност е свързано с телесното и как то е свързано с духовното. И особено подчертахме, че елементът на чувството е свързан с телесността чак до дишането, че в известен смисъл това, което в телесното наричаме дихателна система с всичките ѝ разклонения, е инструмент за този елемент на чувствата. От друга страна, обърнахме внимание, че животът на чувствата е особено свързан с всичко, което в духовния свят принадлежи към областта на инспирацията. Това, което в духовния свят е достъпно за инспирацията, е светът, в който ние живеем с тази част на своето същество, която върви от възплъщение към възплъщение, тоест светът, в който ние живеем между смъртта и новото раждане, свят, в който ние, от само себе си се разбира, живеем и между раждането и смъртта. Само че този свят е скрит от нас, от възприятията на външните сетива и привичните представи, тоест от живота на нашата телесност. Така че това, което съответства на нашето дишане и на нашите външни сетива, всъщност се явява нещото, което ни въвежда във външния, обкръжаващ ни след смъртта свят, в света, към който принадлежим, когато не ползваме вече инструмента на нашата телесност. Ползването на телесното като инструмент ни приковава към земното битие. От различни лекции и цикли вече знаете, че преминавайки през портата на смъртта, душата престава да бъде прикована към земното битие, възнася се в Космоса, за да живее в духовния живот на Космоса, в това, което ние именно и наричаме духовен свят. Не е ли естествено да предположим, че животът на чувствата, телесно отразен в дишането, а духовно – в инспирацията – значи животът на чувствата и дишането, – много

по-обемащо ни открива живота на Космоса, на макрокосмоса, отколкото нашите тясно ограничени впечатления от външните сетива и изградените на тяхна основа представи. Какво всъщност възприемаме чрез сетивните органи? Много ограничен отрязък от света; съвсем малък отрязък от света прониква в нашето съзнание чрез нашите телесни очи и телесни уши. Даже ако сме много надарени хора и задържаме в съзнанието и преработваме в представите всичко, което възприемаме с нашите външни сетива, всичко в нашето съзнание е само малък отрязък от света.

Ако от живота на нервите се обърнем към това, което се отнася към живота на представите, към живота на дишането, към областта на чувствата – какво ще видим? Някаква представа за това, което едновременно ще оживи нашето възприятие, давайки ни това, което по съответния начин може да се изправи пред нашата душа. Всички вие знаете, че през пролетта Слънцето изгрява в една определена точка. През ранна пролет, на 21 март то изгрява в определена точка. Но тя не е неизменна, знаете това. В отдавна минали времена Слънцето е изгрявало в ранната пролет в съзвездието Бик, след това – в съзвездието Овен; точката на пролетното равноденствие се премества по кръга на Зодиака и навлиза сега в съзвездието Риби. Виждаме придвижването на пролетната точка по кръга на Зодиака. Но ако точката се придвижва по кръга, тогава, разбира се, след определен период от време тя отново ще се завърне на предишното място. Традиционната астрономия знае за това. Времето, за което пролетната точка изминава своя път по окръжността на Зодиака, се равнява примерно на 25900 години, закръгляйки го – на 26000 години. Значи, с това число от 26 хиляди години се измерва в Космоса придвижването на точката на пролетното равноденствие по кръга на Зодиака. С това число в Космоса се измерва ходът на Слънцето. Така приблизително можем да кажем. Да запомним това число и да добавим още едно наблюдение.

Човек вдишва и издишва, прави за една минута определен

брой дишания. Този брой не е еднакъв в различните възрасти, но може да бъде определен средният брой дишания при човек на средна възраст. Това са примерно 18 дишания в минута. Да сметнем колко дишания ще се паднат за 24-те часа на денонощието. Средният брой дишания в минута умножаваме по 60 и получаваме броя дишания за час – 1080 дишания в час. След това умножаваме това число по 24 и получаваме 25920! Това е средният брой дишания на човек за денонощие. Получаваме същия брой, както и броя години, в които Слънцето преминава в Космоса кръга на Зодиака. Безброй години, винаги на тласъци, се придвижва точката на пролетното равноденствие; колкото са тласъците, толкова са дишанията при човека за денонощие. Същото число! Замислете се колко изумително се потвърждава тук библейското изречение: мъдростта на света е изразена в числото и мярката<sup>83</sup>. Числото, вписано в Космоса, отново се изправя пред нас в нашето дишане в течение на денонощие. Даже дишането на човека стои във връзка с живота на Космоса, във връзка, която вчера обрисовахме в откритата лекция.

Да разгледаме още нещо, което също се явява дишане, тъй като дишането е не нещо друго, а особен вид на всеобщия миров ритъм. Най-същественото в дишането, както вчера беше показано, това е ритъмът, ритмичното движение. Да разгледаме нещо, много близко до дишането, друго ритмично движение, известно ни от нашите духовнонаучни прегледи. Когато заспиваме, нашият Аз и нашето астрално тяло излизат от физическото и етерното ни тяло; когато се събуждаме, нашият Аз и нашето астрално тяло отново влизат във физическото и етерното ни тяло. Често съм сравнявал това влизане и излизане на астралното тяло и Аза с вдишването и издишването при дишане. Както ние, като физически човеци, за 1/18 от минутата вдишваме и издишваме въздуха, така в течение на денонощие при пробуждане и заспиване в известен смисъл вдишваме и издишваме нашия Аз и астралното си тяло. В течение на 24-те часа на обичайните астрономични денонощия

това ритмично издишване и вдишване се повтаря, излизането в духовния свят на астралното тяло и Аза и тяхното връщане във физическото и етерното тяло. Това е процес на дишане, тук нещо диша! Да се абстрахираме от това, кое именно диша: това е истински ритмичен процес, сякаш забавен процес на дишане, продължаващ 24 часа. Знаете, че в Библията се говори за патриаршеска възраст от 70-71 години<sup>84</sup>. Това, разбира се, е средна възраст. Някои хора умират много рано, други доживяват до 100 и над 100 години, но може да се определи нещо средно. Така че ако търсим средната продължителност на живота, тя е примерно 70-71 години. Да пресметнем колко дни са това. Тогава ще получим колко такива големи вдишвания и издишвания сме направили за един земен живот, издишвайки и отново вдишвайки своето астрално тяло и своя Аз. Да пресметнем. За година правим толкова такива вдишвания и издишвания, колкото са дните в годината. Примерно 365. За 70 години значи са 70 пъти повече. Умножаваме  $365 \text{ по } 70 = 25\,550$ . Но става дума за 71 години. Значи  $25\,550 + 365 = 25\,915$ . Получаваме нещо по-близко. Човек трябва да изживее малко повече от 71 години и тогава ще получим 25 920. Значи, ако човек малко е прекрачил 71 години, той 25 920 пъти е издишал и вдишал своя Аз и астралното си тяло, тоест толкова пъти, колкото за денонощие обикновено вдишва и издишва. Помислете – пак същото число!

И така, виждаме, че целият живот на човека може да се разглежда като един ден и отделният ден на нашия живот е като вдишване и издишване: тогава нашият живот за 71-72 години се изразява в същото число, както и движението на пролетната точка по кръга на Зодиака, както и броят на вдишванията и издишванията за денонощие. Нашият живот е един голям ден и великата Същност, в центъра на която можем да си представим нашата Земя, издишва и отново вдишва Аза и астралното тяло толкова често, колкото ние в нашия отделен живот. Тогава нашият отделен земен живот е ден от нещо. От какво? Умножете 71 по 365 и тогава ще получите тази „годи-



на“, която съответства на живота на човек на 71 години. Ако сметнем 71 години за един ден и си поставим въпроса: каква е годината за такъв ден, това ще бъде 71 по 365, а това отново е 25 920! Значи, ако отделния ни земен живот с неговите 25 920 вдишвания и издишвания, които представляват будуванията и съня, си го представим като един ден и видим, каква година съответства на този отделен човешки живот с неговите 25 920 вдишвания и издишвания, той съответства на въртенето на пролетната точки по кръга на Зодиака – 25 920! Получаваме изумителен числов ритъм.

Проникваме до идея, извисяваща нашата душа, тъй като чрез числото и мярката виждаме себе си включени в макрокосмоса. Числата потвърждават нашето познание за това, че що се отнася до дишането и по този начин и до живота на чувствата, това е светът на инспирациите, огромният свят, към който ние принадлежим не само в живота между раждането и смъртта, но и в живота между смъртта и новото раждане, и в сменящите се инкарнации. Ние сякаш сме в лоното на ритъма на цялата наша Слънчева система, а дихателните движения на нашия отделен живот – в общия ритъм на целия макрокосмос, на цялата слънчева система.

С течение на времето на хората ще им се открият още различни, подобни наблюдения и те ще се убедят в това, че по този път те отново ще стигнат до изпълнените с дух познания за връзките на човека с Вселената. На нашата епоха и на следващите епохи са необходими изпълнени с дух прозрения – в смисъла, в който за това се говори (виж лекцията от 10. X.) като за стимулиране за вътрешен живот. В древността просветлението се даваше на човека в известен смисъл отвън. Това днес е изгубено, във връзка с обратния ход на развитие на възрастта на човечеството. Ние се намираме сега в епоха, в която човечеството може да избегне пълния упадък само с енергично развитие на вътрешния душевен живот, развитие, опиращо се на собствените сили на душата. И истински разбира потребностите на своето време само този, който достига

до необходимостта от най-належащата потребност за земното развитие човечеството да бъде обхванато от духовност. Духовната наука говори за това, изхождайки не от някаква лична волеизява или стремеж за агитация, тя го говори поради осъзнаването на законите за развитие на човечеството.

Да погледнем към развитието на човечеството още един път от малко по-различна гледна точка. Да се върнем в първия следатлантски период, тоест към времето непосредствено след Атлантската катастрофа. Нееднократно сме подчертавали, че това беше време, когато човек непосредствено е общувал със съществата, които наричаме Архаи или Духове на Личността. В тези древни времена духовният живот е бил още непосредствено открит за човека, тъй като възрастта на човечеството в неговото обратно развитие е била такава, че можем да я сравним със съвременната възраст от 56-48 години, както по-подробно изложих това онзи ден. Човек в известна степен е получавал сякаш непосредствени указания от духовните същества. Как са общували с човека тези духовни същества? В онези далечни времена човек е възприемал природата не така, както днес я вижда. Днес природата за човека е нещо сякаш механично организирано. Абстрактна организираност, абстрактни, почти математически изразени закони – ето идеалът за съвременния човек. Огледайте се за картината, простираща се около нас, когато излизаме в природата. Сравнете това, което е около нас там навън, с това, което е написано за растенията и животните в учебниците по ботаника и зоология. Сравнете тези изкривени, абстрактни представи с живия живот и ще разберете: в тези книги по ботаника и зоология стои това, което днес се открива в природата на човешкия дух. Такава ботаника, такава зоология, с които толкова се гордее съвременното човечество, не са могли да съществуват в онези далечни времена. Ако сравните това, което днешните ботаника, зоология и биология могат да кажат за природата, с това, което в древните времена е поклъвало, разцъфтявало и разклонявало в природата за човешкото съзнание, стигаме до съвсем друга душевна настрой-

ка. Такава ботаника, такава зоология тогава биха били съвсем невъзможни; имало е и нещо друго, което е много малко разбираемо за съвременния човек. То идвало от самата природа. Бих нарекъл това изпълнено със светлина, звучащо Слово. Такава, каквато сега възприемаме природата с нашите сетива и нашето съзнание, такава онези хора не са я виждали; тя им изпращала светлинни образи и тези светлинни образи звучали, говорили, изказвали себе си, своята същност. И всеки човек в известни състояния на своето съзнание е можел да преживява това атавистично ясновиждање, когато природата е звучала срещу него, изпълнена със светлина, с изговарящо се Слово. Може да се употреби изразът Слово, тъй като това е било съединяване на образи, звучащи от природата, изговарящи себе си. Човекът е знаел: и ти принадлежиш към този свят, от който произхождат тези изпълнени със светлина Слова. Ти също принадлежиш към този свят. Но сега ти си в природа, където те обкръжават минерали, растения и животни. Ти си тук, в природата, защото носиш външно физическо тяло; чрез своето тяло ти принадлежиш на природата. Но от нея, от природата звучи изпълненото със светлина Слово: ти принадлежиш на тази светлина със своето душевно същество, както с плътското си тяло принадлежиш на света на минералите, растенията и животните. В този свят на светлина, формиран в света на Словото, ти си бил до своето раждане или зачатие и отново ще бъдеш в него след своята смърт. Ти отново ще живееш в него.

В първия следатлантски период, когато в определено състояние на съзнанието са възприемали природата, още са чували отзвук и са виждали отблясък на света, в който живеят между смъртта и новото раждане. Във втория следатлантски период е било малко по-различно. Тогава за това атавистично състояние на съзнанието Словото угаснало. Образи още имало, изпълнени със светлина образувания още имало, но те вече не се разкривали в Словото, те са били неми. Това, което навън се откривало на външните сетива, възприемали като затъмнение в пълното със светлина, вътрешно оформено; възприемали

и своето тяло като част от това затъмнение. Казвали за себе си: светлина и тъмнина. Възприемали своето тяло като обхванато от тъмнина. Когато то от светлината се потапя в тъмнина, чрез раждането (или зачатие) встъпва в земния живот; когато човек преминава през портата на смъртта, през тъмнината той отново се издига към светлината. В света тече борба между светлината и тъмнината, между Ормузд и Ариман. Така е говорил на своите ученици Заратустра, духовният водач на втората следатлантска култура. Няма да разберем учението за Ормузд и Ариман, ако не го съотнесем към светоусещането на човека от онази епоха.

В третия следатлантски период за погледа във външния свят това възприемане на изпълнените със светлина образи постепенно се изгубва. Но хората още са притежавали силата да се потапят, както ние сега се потапяме в сън, в особено състояние, междинно между будност и сън. Трябвало е само да употребят малко усилие. За да заспим, не трябва да се напругаме, но за това особено състояние е трябвало да се положат усилия. Но когато употребявали усилие, са могли сякаш да извикат около себе си светлинен свят, подобен на този, който преди е сияел от природата, а сега той е възниквал от вътрешното. В какво се е състоял преходът от втория към третия, египетско-халдейско-вавилонски период? Във втория персийски период хората насочвайки поглед навън, виждали светлинни образи и са могли да си кажат: до момента на моето зачатие душата ми е принадлежала към този свят на светлина. Отвън навътре в третия културен период този светлинно-формообразуващ свят вече не е сияел за човека, но той е можел да го пресъздаде със своето усилие; от самия себе си, от своята душа тогава той е можел да си извика това, което до раждането му е било негово обкръжение и което ще го обкръжава след неговата смърт. Така че може да се каже, че в третия следатлантски период този светлинно-формообразуващ свят е бил вътрешно преживяване на душата. Този свят от светлина човек го е имал като вътрешно душевно преживяване. Човек е бил в известна

степен обърнат от външния свят към вътрешния. За човека не беше вече закономерно природно явление да гледа във външния свят и да вижда света от светлина, тоест да вижда около себе си духовния свят. Затова в този период е станало необходимо винаги да има малък кръг от хора, посветени в Мистериите, които получавали възможност отново да виждат във външното този свят от светлина и да свидетелстват, че това, което се изправя в душата, действително съответства на това, което живее в обкръжаващия духовен свят.

Настъпил четвъртият следатлантски период, гръко-римският. В четвъртия период, когато човек е влизал в това особено състояние между будност и сън, светлината не му е сияела вече, както това е било в първия период. Светлината вече не е сияела, не се е изправяла от дълбините на неговото същество като отзвук от живота на душата до зачатieto и след смъртта. Възникнала увереност, че вътрешният живот на човека е изпълнен с душевност. Появила се е такава убеденост. Още усещали нещо от това, което преди виждали, когато насочвали душата към съзерцание. Не възприемали вече светлината, но още чувствали топлината, излизаща от светлината. Така е било в гръко-римския период. Може да се каже: във вътрешното преживяване не възприемали вече светлинния свят, но като душевно преживяване възприемали самата душа.

Но в течение на времето това чувство е трябвало да отслабва. Какво става по-нататък? Ако искаме да разберем какво става, да се обърнем към съзнанието на гърците. Както всеки средностатистически човек от нашата епоха, гърците ясно осъзнавали собственото си тяло. Но – вече описах това – те осъзнавали и че това тяло е пронизано от душевност. Те чувствали живота на душата, усещали душата като даваща живот на тялото. Това чувство, което още е било живо при гърците, е изгубено. Че историята не пише за това, че подобно чувство е изгубено, е резултат от материализма. Никой в действителност не разбира Омир, Софокъл или Есхил, ако той ги чете без чувството, че гърците са имали различно светоусеща-

не от съвременния човек. Ако Есхил се четеше с това чувство, бихме имали различни преводи, от тези които ни предлагат сега и които понякога предизвикват недоумение и в най-съществените си оттенъци са далеч от истинския Есхил. Гъркът именно в живота между раждането и смъртта е чувствал оживяващата тялото душа и това му е давало още едно усещане: усещането за единство на тяло и душа. Нито в една епоха това усещане не го е имало толкова живо, както в гръко-римската. Тъй като в епохата, предшестваща гръко-римската, хората през цялото време са имали чувството, че душевното принадлежи на света на Светлината, на света на Словото, на Логоса – свят, в който човек живее до раждането и след смъртта. Сега, в епохата на материализма, човек най-често изобщо не чувства душевното. В гръцката епоха, и малко отслабено пренесено в сухата, разсъдъчна епоха на римско-латинското, това възприемане на вътрешната съпринадлежност на тяло и душа е било още живо. Гъркът е разглеждал тялото като външен израз на душата, а разцвета и разлагането на физическото тяло като разцвет и гибел на душевния живот. Гъркът е обичал тялото по същия начин, както е обичал душата си. Това усещане, което е живяло в Гърция в такава форма, не го е имало в предшестващите времена – както току-що го поясних, – няма го и в наше време. Резултат от това е било чувството, така дълбоко изразено в думите, сложени в устата на Ахил: „По-добре просяк в горния свят, отколкото цар в царството на сенките.“<sup>85</sup> Това чувство на чудесна хармония между тяло и душа гъркът е заплатил с пълна загуба – ако не е бил свързан с Мистериите – на представите за пътищата на душата след смъртта и говорил за нея така, както е можело да се говори в епоха, когато живо са усещали единството на душа и тяло.

Когато след това в средните векове философията на Аристотел била отново оживена в така наречената схоластика, казвали: за душата трябва да се мисли философски, както за нея е говорил Аристотел. Ако искаме да кажем за нея нещо повече, трябва да се обърнем към религията. Опирайки се само на чо-

вешкото мислене, не можем да отидем по-далеч от Аристотел. Как е разсъждавал Аристотел, най-точният изразител във философията на гръцкото светоусещане за единството на тяло и душа? Той стигнал до това, което толкова удачно е изразено в думите на неотдавна починалия забележителен изследовател на Аристотел Франц Brentano<sup>86</sup>: Ако човек е изгубил някой член на тялото и не може да продължи да го ползва, той, разбира се, е вече непълноценен човек. Ако е изгубил два члена, той е още по-малко пълноценен. А ако е изгубил цялото тяло – така казва Аристотел и заедно с него и Brentano – и след смъртта остава душата, което Аристотел не отрича, той – в сравнение с това, което представлява в живота между раждането и смъртта – се намира в състояние на непълноценност. Не е пълноценен човек. И по същество това е безсмъртието в разбирането на Аристотел, великият мислител на гръцката епоха: само тук, на Земята, между раждането и смъртта, човек е пълноценен човек. След смъртта той е само част от човека; той е безсмъртен, но с цената на това, че след смъртта той вече не е цялостен човек. Това фактически е било нещото, с което гръцкото е заплатило своята красота и хармоничност. То навлязло в тази възраст на човечеството – знаете, в сравнение с възрастта на човека, – когато, изхождайки от вътрешното, макар още да са могли да чувстват душата, не са могли да съзерцават нейния живот в духовния свят, щом бяха принудени да кажат: след смъртта той вече е непълноценен човек. Само този, който е бил посветен в Мистериите, само този, при когото са били развити силите на познанието, превишаващи нормалните за тази епоха, само на него се откривали преживяванията на душата в живота между смъртта и новото раждане. Платон е бил посветен в Мистериите, Аристотел – не. Затова Платон трябва да се разбира по-съвсем друг начин, отколкото Аристотел, издигнал се до върховете на мисленето, но за когото духовният свят е бил затворен.

Затова тези, на които в този период това е било достъпно, се стремили да се доберат до нещо по-различно от установена-

та норма тогава. Кой са били тези хора, в чиито сили, в чиито възможности е било това? Имало е обширен, значителен свят на посвещение и чрез Мистериите той е прониквал и изпълвал културния живот на епохата. Мистериите давали на хората това, за което Платон казвал, че то издига човека над блатото на преходното. Тези, които в четвъртия период са имали тази възможност, са търсили в своята душа начин да станат участници към духовното. Съгласно общата карма на човечеството, в тази епоха пътят е вървял през Мистериите, през търпеливото очакване на посвещението в Мистериите. В Гърция това е било твърдо общоустановено. Римските цезари това не ги устройвало. Римските цезари, стремящи се да станат господари на целия известен тогава свят, са можели да употребят своята власт и за това, да принудят да ги посветят в Мистериите. Започвайки още от Октавиан Август (30 г. пр. Хр. – 14 г. сл. Хр.), римските цезари със силата на своята власт постигат от една или друга жреческа група посвещение в Мистериите. Така че в този четвърти период ние имаме, от една страна, мистерииният принцип, мъдростта на Мистериите, която тогава още я е имало, но постепенно угаснала и тръгнала към упадък – често съм обяснявал неизбежността на това: Мистерията на Голгота идвала да замени Мистериите – от друга страна, жречеството, принудено да разкрива тайните на Мистериите на римските цезари. Октавиан Август е бил първият император от гръко-римската епоха, посветен в тайните на Мистериите; и неговите приемници също са били такива посветени. По самото си същество те се отличавали от тези посветени, които по пътя на вътрешното морално развитие встъпвали в Мистериите. Великите цезари получавали достъп до тайните на Мистериите по пътя на насилието, използвайки пълната си власт, принуждавайки жречеството да разкрива своите тайни.

И виждаме, че и такъв приемник на Октавиан, като Калигула (37-41 г.сл.Хр.), бил инициран. Именно по пътя на насилието такъв човек като Калигула бил въведен в тайните на духовната Вселена. Той бил запознат с това, как импулсите



на Вселената оживяват в душата, с това, че Азът на човека е божествен и се намира сред божественото. Това, което като свята истина е предизвиквало смирение у посветените в Мистериите, станало за цезарите символ на външно световно могъщество. Тъй като какво е било известно на този Калигула? Какво е знаел такъв Калигула? Другите гледали към образите на древните митологични богове, обръщайки се към тях с молитви. Такъв род посветен, като Калигула, е знаел какво се крие зад тези образи на богове. Той знаел, че със своето вътрешно същество човек принадлежи към този свят на богове. Калигула от опит знаел, че той принадлежи към същия този свят, както и съществата, които обозначаваха с имената на боговете: Вакх, Херкулес, Меркурий, Аполон, Зевс. Калигула знаел тайната как в подобен случай да общува с боговете от сферата на Луната. И това не е измислица, а действителната истина, че Калигула, както казвали, насън – подразбирайте в друго състояние на съзнанието – общувал с богинята на Луната и подхранвал с това съзнанието за своето могъщество. Той си казвал: в мен живее светът, тъй като аз съм в този свят. Когато гледал към боговете, той и себе си виждал като бог сред богове. Римските цезари, преминали през инициация, съвсем сериозно гледали на себе си като на богове. Посветеният жрец знаел как да се издигне към обиталището на боговете и римските цезари ги принуждавали да им открият този път. „Моят брат Юпитер“, „Моят брат Зевс“ – тези думи постоянно прозвонявали на Калигула. И този Калигула веднъж задал въпрос на един трагик: кой е по-голям, той, Калигула, или Зевс? И тъй като онзи не искал да каже, че Калигула е по-голям от Зевс, той заповядал да го бичуват. Това не са измислици, това са историческите факти. Оттук и процесите, на които Калигула се явявал на народа като Вакх с жезъл и с венец от бръшлян. Той смятал, че може да се превръща в образи, които, както знаел, са били отражение на боговете. Появявал се като Херкулес с тояга и лъвска кожа, като Меркурий с кадуцей, като Аполон с корона от лъчи и в обкръжението на хор. Той се появявал така

пред народа, за да му внуши мисълта, че принадлежи не към хората, а към боговете. Така е било в онова време, когато римският свят представлявал, може да се каже, изкривена картина на това, което в древна Гърция е било прекрасно. Разбира се, никой не разбирал това по-добре от самия Калигула или другите инициирани императори, като Комод (180-192 г. сл. Хр.) или други. Веднъж Калигула чул за съдебен процес, на който съдията осъдил подсъдимия на смърт. И когато му съобщили за това, тъй като случаят бил специален, той казал: по същия начин би могло и самият съдия да бъде осъден на смърт, тъй като те са равноценни. Такъв е виждал той моралния облик на своите съвременници. Римското действително е противоположно на гръцкото. В наше време съвсем нямаме представа за вътрешния морален облик на Рим в епохата на цезарите. А трябва да имаме представа за това, тъй като римското начало е един от корените на нашата пета културна епоха.

И Нерон бил такъв посветен, иницииран император. И затова е можел да вниква в някои неща. Тези, които по това време са били посветени в Мистериите, знаели: от определен момент развитието вървяло надолу към упадък; то трябва отново да се издигне и да стане по-одухотворено. Това е, което се подразбира под думата Паруси („парусия“) – второто пришествие, новата епоха, за което говорил и Христос Исус.

Ако се сравни това, което е живееело във всички епохи чак до гръцката с по-късното време, ще стане ясно: в тези древни епохи душевно-духовното още се е откривало чрез телесното. По-късно това се прекратява; то не се открива повече в телесното, а трябва да се търси по други пътища. Ако човек търси душевно-духовното в това, което вижда с очите и чува с ушите, той няма да го намери. Преди небесните светове са се откривали чрез телесното, сега те трябва да се откриват духовно. Небесните светове трябва да се приближат. Това е смисълът на проповедта на Йоан Кръстител. И това е, което Христос Исус подразбира под второ пришествие. Теолозите и досега стоят на странната гледна точка, че Христос

е подразбирал под Паруси физическото изменение на Земята. И Блаватска разбира думите на Христос Исус за Паруси като земното явяване на Царството Небесно. Тя казва: тогава е било казано, че Царството Небесно ще дойде на Земята, но класовете на житата няма да станат по-добри и гроздовете няма да станат по-едри от преди; Небесата не са дошли на Земята<sup>87</sup>. Всеки, който мисли така, не разбира казаното. Това, за което е говорил Христос Исус, за което е говорил Йоан, това вече е станало. Небесните Царства са се спуснали на Земята, когато Христос се възплъти в тялото на Исус от Назарет. Това трябва да бъде разбрано духовно.

Такъв инициран, като Нерон (54-68 г. сл. Хр.), също е знаел за това; той се е облегал на данните от Мистериите. Него го обхванала наистина безумната идея: ако светът върви към упадък, то нека и да загине! – това по същество е била психологическата основа на заповедта му да се изгори Рим – тази заповед действително е била дадена, – той е искал да има зрелището на горящия Рим и след това оттам да пламне целият свят – той не си е представял нищо друго за целия този свят. Не е искал обновяването, което е носела Мистерията на Голгота. Това е бил той, макар и безумен, но гений. Със силата на неограничената си власт той изнудил да бъде посветен в Мистериите, затова всичките му идеи са били грандиозни, повеличествени, отколкото при другите, нямащи тази база. В известна степен Нерон е първият психоаналитик, но в по-широк план, не от типа на Фройд и подобните му, тъй като той е обожествявал телесното, стремейки се наистина като психоаналитик да издигне духовно-душевното от недрата на подсъзнателното. Днешният психоаналитик казва: какво се намира там, в дълбините на душата? Разочарования, всевъзможни изтлели преживявания и т. н. И тогава той казва: там, в дълбините на душата е тресавището на животинското, нищо прекрасно там няма. Когато днес слушаш психоаналитика, ти се струва, че се описва поле с току-що разхвърлян тор и засято със семена, но описващият вижда само тора. Психоаналитикът вижда в ду-

шата само това, което наистина представлява тор, разбира се, това е само сравнение. Той не вижда в душата вечното, това, което върви от въплъщение във въплъщение. Психоаналитикът е толкова опасен, защото той, макар и да задълбава в подсъзнателното, не вижда духовно-душевното същностно ядро, а само животински инстинкти, все едно да виждаш не семената, а само тор. Нерон е бил велик психоаналитик, когато е казал: в човека няма нищо друго освен животински инстинкти, всичко останало е просто илюзия; преди, когато хората са били още близо до божественото, е било по-различно, но сега в човека няма нищо, освен животинска основа, няма ни най-малка частица целомъдрие, всичко в човека е стигнало до упадък. Така казал Нерон. От това можем да видим, да почувстваме как при посвещение по насилствен начин целият свят изглежда грубо материализиран. Древната духовна инициация при тези императори е била пренесена в грубо материалното. Император Комод е смятал себе си не само за инициран, но и за инициатор. И когато е искал да проведе инициация, той е убил инициирания. Вместо да го преведе през духовна смърт и да го пробуди, той го убил! Такъв инициатор бил Комод. Това е исторически факт.

Мистерията на Голгота е била именно в тази четвърта епоха. И тъй като духовно-душевното не може повече да просветва през външната субстанция на материалното, трябва отново да се издигнем към духовното. Мистерията на Голгота даде импулс на този подем към вътрешното, към духовното. Ние живеем в петия период, когато този подем е едва в началото, когато в хората още е силно гротескното влияние на епохата на Рим, противостоящо на това, което донесе със себе си Мистерията на Голгота. И затова е разбираемо, че в този пети период преобладава материалистическият начин на мислене и материалистичното възприемане на света.

Мистерията на Голгота даде тласък, така че огромната развратност на Рим малко отслабна, но човек още не се е издигнал дотам, в душата му отново естествено да засияе духов-

но-душевното. За това са необходими по-нататъшни импулси, необходимо е интензивно фундаментално задълбочаване в Импулса на Христа. Христовият Импулс трябва все по-дълбоко да навлиза в живота. Обикновеният човек от петия период, потапяйки се в себе си, не преживява своята душа. Това чувство на вътрешно преживяване на своята душа при нормалния човек от петия период е изгубено. Човек възприема себе си в преживяването на своето тяло, той възприема себе си като тяло, като природно тяло.

Самопреживяване в тяло! Затова конкретно е изчезнало знанието за душата и все повече се губи. Това духовно-душевно именно отвътре трябва отново да се надигне. Петият културен период е още едва в самото начало, той е започнал в 1413-1415 година. В петия период човечеството ще се развива така, че духовното все повече ще се издига във вътрешното на човека. Но именно в областта на душевното добива значение едно особено обстоятелство: в човека се появява нещо материално, което преди не е било толкова грубо материално, а именно самото мислене. Такова мислене като нашето съвременно нито гърците, още по-малко египтяните, халдейците или древните перси са имали, то е било невъзможно в онези епохи. В Гърция до известна степен още бяха живи имагинативните представи; в по-ранните времена те бяха още живи. Който действително умее да чете Аристотел, ще види в сухия Аристотел действени имагинации, тъй като мисленето още в значителна степен е ставало в етерното тяло. Съвременното мислене съвсем е потопено във физическото тяло, станало е изцяло мозъчно мислене и затова е добило този абстрактен характер, с който толкова се гордеят нашите съвременници. Мисленето стана съвсем абстрактно, това мислене действително е свързано с материалната материя на мозъка. Това мислене, съгласно най-важните импулси на епохата, трябва отново да бъде задълбочено, иначе то ще става все по-материално. И докато мисленето става все по-материално, все по-материалистичен става и животът. Основните идеи на епохата, които

трябва да действат като импулси, остават абстрактни – това е най-характерното за нашата пета епоха.

Имаше един момент, когато абстрактността като жизнен принцип достигна своя връх. Всичко е необходимо – разберете ме правилно, – не искам да критикувам всичко наред, не изхождам от симпатии и антипатии, когато говоря, аз характеризирам научно. Не порицавам триумфа на епохата на абстрактните мирови идеи, не ме разбирайте така. Тази епоха беше тогава, когато с изключителна абстрактност бяха провъзгласени идеите: Свобода, Равенство и Братство. Те бяха провъзгласени с чиста абстрактност. Говоря не от консерватизъм или реакционност, а характеризирам развитието на човечеството. Призивът за Свобода, Равенство и Братство, раздал се в края на 18 век, звучи не от душевното, а от мислещия мозък. И в 19 век това се разви по-нататък така, че и днес чувстваме отзвуките му. В течение на 19 век хората се сраснаха с абстрактното мислене, то ги удовлетворява, намират се за толкова умни. Те мислят, че мисленето им открива истината и не изпитват потребност да се потопят със своите мисли в истинската действителност. Това трябва отново да се научи, иначе ще остане само декларирането на абстрактни идеи, които нямат значение за живота.

Това е голямото нещастие на нашите дни: декларирането на абстрактни идеи, лишени от жизнена ценност. Когато днес се провъзгласява, че ще настъпи време, когато на способния ще му бъдат открити всички пътища, когато всеки способен ще намери своето място – какво по-прекрасно може да има от тази идея? Нима това не е идеал – да се даде път на способния! Изхождайки от днешното материалистично време, се мисли, че изричайки такъв идеал, в него може да се помести цялото бъдеще. Но какво дава такъв абстрактен идеал, ако, както преди, за способен се смята племенникът или зетят? Работата не е в признаването, изговарянето и провъзгласяването на абстрактния идеал, работата е в това, да умееш с душа да се потопиш в действителността, да разгледаш в нейната жизне-

ност тази действителност, да я опознаеш, да вникнеш в нея, да я преживееш и обработиш. Да произнасяш прекрасни идеи и да се удовлетворяваш от произнасянето им – това ще бъде все по-вредно. Любовта към действителността, изучаването и вниманието към нея – ето какво трябва да навлезе в нашите души. Но това може да настъпи само когато хората отново се научат да опознават действителността в целия ѝ обем, тъй като действителността на сетивния свят е само външна обвивка на истинската действителност.

Ако този, който види магнит във формата на подкова, каже, че най-добре е с него да се подкове копитото на коня, вижда ли той тогава цялата действителност? Не, само ако той разбере, че вътре в желязото са концентрирани магнитни сили, само тогава пред него ще бъде цялата действителност. Но както този, който не намира по-добро приложение за магнита от това да подкове с него копито на коня, така разсъждава и човек, който иска да обоснове естествените науки или науката за държавата с предпоставката, че съществува само това, което е видимо за окото и което може да бъде напълно обхванато с представите, взети от възприемаемия със зрението свят. Това принадлежи към най-важните абстракции, към най-вредните абстрактни идеи. И тази вредност не се вижда, защото макар тези идеали да са истинни, макар сами по себе си да са добри, те са неефективни. Те служат само на човешкия познавателен егоизъм, на насладата, изпитвана от живота в тези идеали. Но не тези абстрактни идеали управляват живота. От тях се управлява само светът, какъвто той стана в първата половина на XX век.

Ако искаме по-дълбоко да разберем своята епоха, трябва всичко това да го държим в съзнанието и чувството си. В човека трябва да оживее животът на душата. Той постепенно, както съм ви го описвал, си е отишъл от нашето обкръжение, от зримия обкръжаващ ни свят. Но идеите трябва отново да станат конкретни, да се оживят. Братството е прекрасна идея, но, абстрактно изразена, тя е лишена от смисъл. Ако се знае,

първо, че човешката душа чрез тялото и в тялото живее тук на физическия план, че тук тя е телесно-душевна, душевно-телесна; ако се знае, второ, че човек е не само душевно-телесно, а истинско душевно същество; ако се знае, трето, че душата е пронизана с дух, ако се знае, че душата е тричленна, че човек представлява съчленение на тяло, душа и дух, тогава сме положили началото на разбирането на конкретното съдържание на абстрактните идеи за Свобода, Равенство и Братство. Да се каже за абстрактния човек, че той трябва да живее в Свобода, Равенство и Братство, е куха фраза. Трябва да имаме живото чувство, че когато човек е във физическия свят, във физическо тяло, той се нуждае от социална организация, изградена на действителното братство, и че това братство може да бъде правилно разбрано само ако разбираме човека като въплътен в тяло. Това е основата за правилното разбиране на идеята за братство. Идеята за братството е изградена върху разбирането за троичността на човешкото същество и тя е приложима за телесното в човека. Свободата изисква знания за душевността на човешкото същество, тъй като телесното никога не може да бъде свободно. Няма никакви данни за свободата на телесното. Развитието на човечеството върви към развитие на свободата на душевното. Като всеобщ принцип на развитието свободата е абстракция. Конкретната идея е, свободни души в братски живеещи хорски телесности. Равенството е в духа. Народната мъдрост е изразила това в думите: след смъртта всички са равни. Имали са предвид духовното в човека. Да се говори за равенство може само ако се има предвид духовното в човека, третият член на човешкото същество. Изпълнено с живот трябва да стане чувството: всяко човешко същество тук, на Земята, живее в тяло, душа и дух. Развитието трябва да върви така, че телата да живеят в братство, душите в свобода, а духовете – в равенство. Днес нямаме време да се спираме на това подробно, но вече ви е ясна коренната разлика между абстрактните идеи за Свобода, Равенство и Братство и пронизаните със знание конкретни идеи, насочени към реалността.



Къде е причината за тази абстрактност? Е, човечеството съвсем е изгубило представата за това, което сравнително неотдавна е било мистерийна истина: че човек се състои от тяло, душа и дух. Във времената на гърците това още е било разбиращо се от само себе си. За първите отци на църквата това също е било разбиращо се от само себе си. Това, което е стояло в основата на упадъка на човешкото развитие – това развитие изисква нов импулс от принципа на Христа, – е намерило своя израз в Константинополския Събор в 869 година в твърдението на догмата за премахването на духа. Простете рязкостта на израза ми. Той е само външна констатация на това, което се е затвърдило в съзнанието на човечеството във връзка с описаните от мен факти. От този момент в теологията е било забранено учението за троичността на човешкото същество, за това, че човек се състои от тяло, душа и дух. Учили са: човек се състои само от тяло и душа, както и днес учат професорите по философия. И когато един Вундт или друг професор по философия от наши дни няма понятие за троичността на човека и говори през цялото време само за тяло и душа, и през ум не му минава, че той само следва указанията на Константинополския Събор от 869 година. Той не знае, че неговото учение само копира решенията на този събор. Да, така наречената „непредвзета“ наука, ако по-подробно задълбаем в нейната история, е пълна с ясно изразени предвзетости. „Свободната от предвзетости“ наука в областта на философията не можем и да си я представим извън решенията на Константинополския Събор, само дето учените мъже не знаят това.

В хода на развитието човек е изгубил знанието за своята тричленност; това знание трябва да му бъде върнато от духовната наука. Оттук беше необходимо първото, напълно съзнателно, структурно пронизано разчленяване на човека на тяло, душа и дух именно в книгата „Теософия“, което се опитах симптоматично да направя дейно в нашата средноевропейска, антропософски ориентирана духовна наука. Върху това е изградена цялата книга. Това е необходимо решително отново и

отново да се поставя пред човечеството, за да достигне то чрез развитието тричленността на човека.

Виждате как до подробности съвпада всичко, когато се стои на основата на духовната наука. То е предназначено да пробуди такива представи, такива чувства и волеви импулси, които ще ни направят истински сътрудници в развитието на новото човечество. Винаги се стремя да предизвикам във вас чувството, че духовната наука няма право да си остане грижливо отглеждана теория; тя не може да бъде подобие на наука, не трябва да бъде натрупване на знания; тя трябва да стане истински живия вътрешен живот на душата. Това ми се струва много по-значително, отколкото само обогатяването на съзнанието с понятия, което, разбира се, също е нужно, тъй като ако нещо трябва да бъде оживено, първо трябва да бъде обхванато с понятие. Понятията са ни необходими, но те не трябва да бъдат мъртви, те трябва да се изпълнят с живот. Ако духовната наука се приема реално, тя обхваща целия човек, въздейства върху целия човек. Но трябва целият човек с чувство и воля да се отвори за духовната наука и само тогава той правилно ще живее в нея. Ние никога не трябва да губим любов към истинското познание и към самото развиващо се човечество. В наше време тази любов е още слаб кълн. И е разбираемо, макар и безкрайно тъжно, че в духовнонаучното движение понякога личните интереси много грозно изкривяват този нежен кълн на любовта и ненавистта завладява именно тези, които подхождат към духовната наука не от чиста жажда за познание, а така, че ако тщеславието им не намери удовлетворение, изглеждащото като любов се превръща в ненавист. Ненавистта може да я победи само истинската любов, мнимата любов често именно ражда ненавист.

Ако почувстваме това правилно, ние се ориентираме в явленията, върху които вече два пъти ви акцентирах, в тези явления, които така тъжно пронизват живота на нашето Общество, когато изпълнени със злоба ненавистници се раждат именно в кръговете на Антропософското Общество. Няма да

победим тези явления, докато сме подвластни на един фактор в епохата на материализма, на който толкова охотно се отдаваме, а именно – стремеж към спокойствие! – ако negliжираме фактите или не ги назоваваме с истинските им имена. Нищо не се противопоставя, когато сега се появяват безбройни пасквили, тези пасквили се вземат толкова сериозно, че се опровергават само отделни фрази. С такива хора като тези, които пишат пасквилите, работата не е в опровергаването на една или друга фраза. Такъв човек като този, на когото беше отказано отпечатването на ръкописа му – защото не можеше да бъде отпечатан в нашето издателство, – почувствал се уязвен в своето тщеславие, стана враг на Антропософското Общество, макар преди да го ценеше много високо. На такъв господин трябва да се каже: Това, което пишеш, е просто нелепост и сам ти знаеш много добре това. Ти пишеш всичко това само защото не приехме за печат твоя ръкопис. Това е истината. Ако искаме наистина да помогнем на духовната наука, не трябва да се опровергават всички тези измислици и лъжи, а да се покаже в истинската му светлина този, който илюзорно е принадлежал към духовнонаучното движение, а след това си е позволил таква нещца. Тези явления стават все по-чести и ще зачестяват.

Или другото – както ви разказах тези дни, – решил човекът да става велик живописец, помолил за помощ и обучение. Но когато разтворихме обятия за него, оказа се, че той смята, че сам знае най-добре всичко. Той искаше да стане голям художник не чрез обучение, а просто чрез признаване на неговата гениалност. Той имаше нещастieto, въпреки цялата помощ, да не стане велик художник и цапаниците му никой не беше склонен да смята за голямо изкуство. Тогава той обяви: виновни са обучаващите го. Наистина, само истината може да помогне на такъв човек. Не трябва да изглежда, сякаш духовната наука се оказва несъстоятелна, фактите трябва да бъдат поставени по местата си, животът се развива кармично. В нашите кръгове и в детайлите трябва да се изявява правилното, както то се проявява в принципно важното. Помислете, че още

в 1911 година бяха прекъснати връзките с Теософското Общество на госпожа Безант, а войната на Англия срещу Германия се разрази чак в 1914 година. Това дава възможност да се каже: Антропософското Общество е действало пророчески<sup>88</sup>. Много хули се чуват, разбира се, но моите думи в никакъв случай не се отнасят до английския народ, а до хулителите, които така изкривяват националното чувство, но госпожа Безант да клевети Антропософското Общество и мен лично, това все пак е рядко явление. И след като създадохме популярност в Германия на книгата на Шюре „Великите посветени“ и поставихме пиесите му, сега се налага да понасяме немислими нападки от негова страна<sup>89</sup>. Тези факти се разиграват все пак малко отдалечено. Но враговете започват да се проявяват и в близост.

Антропософите трябва да усвоят макар и малко умение-то да предвиждат, желание да предвиждат това, което може да стане. Това умение да се предвижда може да се придобие, ако сериозно се приемат като девиз, като епиграф на нашето Антропософско Общество думите: „Мъдростта е само в Истината“, в Правдата в съответствието с действителността. Този, който дълбоко вземе в душата си тези думи, ще намери правилната позиция в живота<sup>90</sup>.

С този съвет, скъпи мои приятели, ще завърша днес. Надявам се, че нашата днешна среща ще стане изходен пункт за по-нататъшната ни съвместна работа в духа, макар и физически да бъдем разделени. Да се опитаме да мислим, чувстваме и действаме в духа на антропософски ориентираната духовна наука и тогава действително ще работим заедно.

## ДВАНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

*Щутгарт, 23 февруари 1918 г.*

Едва ли в някоя друга епоха на човешкото развитие, както в съвременната, е било толкова необходимо задълбочаването в загадките на свръхсетивния живот, макар едва ли в кое да е друго време това задълбочаване в свръхсетивните проблеми да е срещало такова противодействие. Сякаш далеч стоящи въпроси трябва да бъдат особено близки на съвременните човешки души. И затова днес ще се обърнем именно към това, което материалистичното съзнание на съвременността счита за необходимо да отхвърли, но което въпреки това е безкрайно необходимо за човешкия живот. И осъзнаването колко близко на човешката душа е това отхвърляно принадлежи към най-належащите задачи на съвременността. Ще започнем с няколко забележки за нещо добре известно, за да разгледаме материала, който досега сме разглеждали от една или друга гледна точка, от по-различен ъгъл.

Всички знаем, че духовната наука придава особено значение на изучаването на сменящите се противоположни състояния на бодърстване и сън, имащи важно значение за ежедневиия живот. Именно към тази полярност на състоянията будност и сън отново и отново сме се връщали в нашите духовнонаучни разглеждания.

От многобройни съобщения добре знаете, че разликата в състоянията будност и сън, която обикновено се подчертава и на която сякаш се разделя животът на човека, е, че  $2/3$  или повече от него се падат на будното състояние и  $1/3$  или по-малко – на състоянието на сън, което всъщност е чисто външно и повърхностно разглеждане. Даже ако в тази насока се развие по-нататъшното изследване, за да задълбочим характеристиката на разбирането за сън и бодърстване, то въпреки това ще бъде повърхностно в сравнение с дълбините, достъпни за духовната наука. Трябва да си изясним, че нашата душа факти-

чески се намира в състояние на сън не само тогава, когато в повърхностния смисъл спим, тоест не само по времето между заспиването и пробуждането, но че нашата душа в известен смисъл се намира в състояние на сън и по време на будуването. В действителност ние само отчасти бодърстваме, когато в общоприетия смисъл се намираме в будно състояние. В това обикновено състояние на бодърстване ние никога не сме напълно будни. И ако се запитаме от позицията на духовната наука в какви граници сме будни напълно, трябва да дадем такъв отговор: будни сме по отношение на всичко, което наричаме възприятие от външния сетивен свят и осъзнаването на този външен сетивен свят чрез представите, тоест когато мислим. В нашия живот на възприятия и представи ние безусловно бодърстваме. Съвсем не бихме могли да говорим за действително бодърстване, ако няхаме предвид вътрешното състояние на душата, което възниква, когато възприемаме външния сетивен свят, обмисляме възприятията си и си съставяме представи.

Но не можем да кажем, че в нашия живот на чувствата сме будни в същата степен, както и в живота на възприятията и представите. Илюзия е, когато човек мисли, че в сферата на живота на чувствата, на афекти и емоции, от пробуждането до заспиването той бодърства по същия начин, както в своите възприятия, мисли и представи. Тази илюзия възниква, защото ние винаги съпровождаме нашите чувства с представи. Представите образуваме не само за външните неща, за масата, стола, дървото и облака, но и за нашите чувства и преживявания; и когато си съставяме представи за своите чувства, ние сме будни в тези представи. Но самите чувства се надигат от подсъзнателните дълбини на душата. За този, който може да наблюдава вътрешния живот на душата, за него чувствата, емоциите, афектите и страстите се надигат от дълбините на душата с не по-голяма будност, отколкото преживяванията насън. Преживяванията насън са образни. Нашето обикновено съзнание добре ги различава от будните възприятия от

външния свят. По отношение на чувствата нашето съзнание е не по-будно, отколкото в сънищните образи. Ако към всеки сън веднага след пробуждането присъединявахме мисли и представи, както правим това по отношение на чувствата, за да можем да различаваме преживяването на съня от представите за него, тогава и преживяванията насън бихме отнасяли към будния живот. По същество чувствата ни са не по-будни от сънищата ни.

И още по-малко будни сме в преживяването на волевите импулси. По отношение на волята човек спи напълно. Когато иска нещо, той има представа за това, какво иска. Да вземем най-простия случай – когато протяга ръка, за да вземе нещо, той осъзнава това. Но това, което се случва в живота на душата и в живота на тялото, когато протягаме ръка, за да вземем нещо, става толкова безсъзнателно, колкото сънят без сънища. Ние сънуваме в нашите чувства и спим дълбок сън във волевите си импулси. Като хора на чувствата ние сънуваме като насън; като хора на волята ние спим в състояние на така нареченото бодърстване. В състояние на бодърстване, тоест от пробуждането до заспиването ние сме будни само с едната половина на своето същество, с другата половина продължаваме да спим. Ние сме будни в нашите възприятия и мислене, а спим и сънуваме в живота на волята и чувствата. Тези неща не могат да бъдат аргументирани, да бъдат обосновани повече, отколкото това беше току-що направено, сякаш само с намек. Осъзнаването на тези неща изцяло зависи от умението да се наблюдава душевният живот. Който притежава това умение, ще види вътрешното душевно родство между сънуването и чувствата, афектите и страстите. Има много добра работа на Фридрих Теодор Фишер, „Фантазиите на съня“<sup>91</sup>, в която той убедително излага своите интересни наблюдения над родствеността на света на сънищата със света на чувствата и страстите.

Значи, и будувайки, ние вървим през света, в който сме обкръжени не само от това, което възприемаме с нашите сетивни органи и за което си съставяме съждения, но сме об-

кръжени от свят, в който можем само да сънуваме в нашите чувства, за който в нашите импулси знаем не повече, отколкото спящият знае за своето обкръжение, тоест не знаем нищо. Но светът, за който спящият нищо не знае, в който той нищо не преживява, въпреки това го заобикаля. Както масата и столовете и другите предмети, за които спящият, докато спи, не знае, че се намират в стаята, така човек не знае нищо за света, от който се раждат чувствата му и се задейства волята, защото той спи по отношение на този свят. Но именно този свят, по отношение на който спим, е общ за нас и за още невъплътените души.

Опитвахме се от най-различни гледни точки духовнонаучно да прехвърлим мост между така наречените живи и така наречените умрели. Можем мислено да си представим този мост, да осъзнаем как ние в нашето обичайно будно състояние сме свързани с физически въплътените хора, защото те са достъпни за нашето възприятие и за нашето мислене. С така наречените мъртви в обичайното си будно състояние не сме свързани, тъй като спим постоянно по отношение на тази част от обкръжаващия ни свят, където те живеят. Ако проникнем в този свят, не бихме били откъснати от света, в който човек живее между смъртта и новото раждане. Както въздухът ни обкръжава, така ни обкръжава и светът, в който се намира човек между смъртта и новото раждане. Само поради посочената вече причин ние нищо не знаем за този свят: ние спим в този свят. Ясновидското съзнание, както това вече нееднократно беше охарактеризирано, изучава този, иначе проспиван свят. Да се проникне в този свят така, че да се почувстваш уверен в това, че душата жива преминава портата на смъртта, за да встъпи в другия свят, живее в него и след това се връща за нов земен живот – това от само себе си се разбира, че не е толкова трудно, ако старателно позволиш да въздейства върху душата ти това, което е казано в моята книга „Как се постигат познания за висшите светове“ или друга, подобна на нея.

Доста по-трудно е така да се влезе в света, в който човек



живее между смъртта и новото раждане, че да установи конкретни, определени връзки на въплътения човек с конкретен починал. Тези взаимоотношения в известен смисъл винаги са налице, във всеки случай между определени починали. Но именно от това, което днес вече беше казано, става ясно защо те не достигат до съзнанието на живия. И именно това, което преживява съзерцаващото съзнание, когато установява връзка с конкретен починал, именно това ни дава да разберем защо човек в своето обичайно будно съзнание не осъзнава своята, винаги реално съществуваща връзка с починалия. Ако искаме да установим също така връзките между съзерцаващото, пробуждащото се съзнание и конкретен починал, трябва да се усвоят съвсем особени душевни преживявания, съвсем различни от привичните ни преживявания в будното съзнание. Именно при този пример става ясно как всичко привично, изработено за ориентиране във физическия свят, трябва да бъде отхвърлено и заменено с друго, ако искаме със съзерцаващо съзнание да встъпим в конкретния духовен свят. Когато съзерцаващият стои пред един определен починал, той може да установи взаиморазбиране, но трябва да излезе извън пределите на здраво установилите се душевни навици. Характерът на душевните преживявания при общуването с конкретен починал е съвсем непривичен, чужд на душата.

Когато тук, във физическия свят, говорим с човека, ние знаем: ако нещо говорим на другия човек, това изхожда от нашия орган на речта, това звучи от нас и се насочва към другия човек. И когато ни отговаря или нещо сам ни съобщава, това звучи от неговия орган на речта и е насочено към нас. Всичко е съвсем различно, когато съзерцаващото съзнание е обърнато към конкретен починал. Трябва да привикнем към точно обратното. Когато съобщаваме нещо на починалия, когато нещо го питаме, когато му говорим, тогава трябва – колкото и странно да звучи – да се научим да чуваме това, звучащо от него към нас, изхождащо от него и насочено към нас. За да можем да съобщим нещо на починалия, ние трябва да бъдем

способни така да се отключим и така да живеем в него, че той да каже нашия въпрос, че когато питаме, той да пита, че от него да прозвучи това, което му съобщаваме. И когато той ни отговаря, когато той иска да ни съобщи нещо, тогава това звучи от нашата душа, изправя се в нашата душа, така че имаме чувството: това изхожда от нас. Така че трябва напълно да се изменим, да се обърнем, ако искаме да встъпим в реални отношения с конкретен починал. Макар да може да бъде описано с толкова прости думи, това е изключително трудно. Съвсем обратно взаимоотношение със своето обкръжение, обратно на това, което е привично във физическия свят. Това е много трудно да се усвои. Но истинското общуване с починалите е възможно само по този начин.

Но от друга страна, ако помислите, че за общуването с конкретен починал трябва вътрешно съвсем да се преустроите, ще разберете, че макар тези отношения през цялото време да са налице, така наречените живи са много малко склонни да ги осъзнават. Тъй като живеещите са свикнали, а навиците значат доста повече, отколкото обикновено се смята, когато нещо говорят, да възприемат това като излизащо от тях, а когато говори друг, да възприемат това като излизащо от другия. И този, който е съвсем враснал в представите на физическия свят, разбира се, може да възприеме моите думи само като нелепица. Въпреки всичко, това е така: не може да се проникне в духовния свят, ако не се проникнем с доверие към това, че в духовния свят много – казвам: много, а не всичко – е съвсем обратно на това, което ни е свойствено тук, във физическия свят. И една от тези противоположности е това, за което сега ви говоря. Само ако чрез много интимна вътрешна работа сме влезли в тези непривични взаимоотношения, само тогава можем да имаме мнение за това, как се постигат тези връзки на някой жив с определен починал, как се получават.

Както беше казано, тези взаимоотношения съществуват винаги. Но ако искаме да хвърлим поглед на тези взаимоотношения, трябва преди всичко да не изпускаме предвид, че

към привичните полярни състояния на будност и сън трябва да присъединим още две състояния, които имат съвсем особено значение за взаимоотношенията на така наречените живи с така наречените умрели, съзнателното преживяване на които също отстои далеч от обичайното и привичното за човека. А именно покрай привичните състояния на будност и сън има още заспиване и пробуждане. Тези мигове, тези мимолетни състояния са не по-малко важно за живота на душата на човека от дългите състояния на будност и сън, но те се изплъзват. Човек не преживява момента на пробуждане, защото незабавно след него следва пълно пробуждане, а човек е лишен от такава бързина на възприятието, която би му дала възможност да улови този изплъзващ се миг; той се покрива, заглушава се от следващото непосредствено след него будно съзнание. В старите времена, когато за тези неща още се е знаело нещо, са разбирали какво става с душата в тези моменти. Но това знание все повече се губи за сметка на успехите на материализма. При простите и наивни селски хора и сега още може да се чуе: като се събудиш, не трябва веднага да гледаш светлината, не трябва да бързаш да отвориш очи. Такива думи произлизат от много дълбок инстинкт, от инстинктивното знание, че моментът на събуждането не трябва тутакси да се заглушава с будното дневно съзнание и само тогава може да се улови нещо от това, което реално става в момента на пробуждането.

Също така значителен е и моментът на заспиването, след който се заспива съвсем и съзнанието угасва. И затова обикновеното съзнание не улавя момента на заспиването.

Но за взаимоотношенията на човека, възпътен тук, на Земята, и развъплътения човек, това, което може да бъде преживяно и което действително се преживява в момента на заспиването и в момента на пробуждането, е извънредно важно. Тези факти, разбира се, могат да бъдат наблюдавани само от съзерцаващо съзнание. Когато съзерцаващото съзнание е достигнало да установи с умрелия такива взаимоотношения, които могат да бъдат достигнати само с посочената пълна

промяна и преобразуване на навиците на душата, само тогава то може да си състави представа какви са действителните, но неосъзнавани от обикновеното съзнание взаимоотношения на така наречените живи с така наречените умрели.

Най-благоприятният момент за всичко, което самите ние искаме да насочим към душата на починалия, да му донесем, това е моментът на заспиването. И най-благоприятният момент да получим отговор, да го внесем в живота на физически план, да получим съобщение от умрелия, това е моментът на пробуждането.

От казаното е ясно, че човек насочва към умрелия въпрос или съобщение при заспиване и чак в момента на пробуждането получава отговор или отговорно съобщение. Това не трябва да ви учудва. Времевите съотношения в духовния свят са съвсем различни. Това, което тук, на физическия план, отстои едно от друго на часове, в духовния свят съвсем не трябва да бъде разделено във времето. Може ясно да се каже: докато тук, във физическия живот, питайки, ние тутакси получаваме отговор, в духовния свят съотношенията са такива, че ако при заспиването отправяме въпрос към починалия, отговорът тук, на Земята, получаваме при пробуждането. Взаимоотношенията между живи и умрели винаги се градят така.

Всъщност всеки човек, изгубил на физическия план своите близки вследствие на това, че те са преминали през портата на смъртта, в тези важни моменти на заспиването и пробуждането връзката с тях се запазва. Те не стигат до съзнанието на човека, защото тези благоприятни моменти са толкова кратки и човек не е свикнал да улавя такива бързопрминаващи движения на душевния живот. За да задържим това, което идва при нас в тези кратки, изплъзващи се мигове, най-необходимото е задълбочаването във фините, точни мисли на духовната наука. Който влиза в духовната наука така, че тя не остава само в главата, а се превръща във вътрешна субстанция на самата душа, в нещо, което се постига не само с ум, но и с любов, така че става съдържание на душата, кой-

то не само с любознателност или жажда за знания подхожда към съобщенията на духовната наука, но с любов ги следва, на него именно тази любов му дарява такива сили на душата, че той при известно внимание постепенно започва да осъзнава тези пълни със значение моменти на заспиването и пробуждането. И колкото по-дълбоко духовната наука ще се потапя в душите на хората, толкова повече те ще внасят в реалния живот не само преживяването в дневното съзнание, но и това, което идва към тях от свръхсетивните светове при заспиването и се осъзнава при пробуждането. Трябва само да си изясним, че такива реални взаимоотношения, които сега имам предвид, могат да бъдат установени само с такива умрели, с които някак сме свързани кармически. Но ние сме свързани кармически с доста повече души, отколкото обикновено си представяме. За осъзнато или неосъзнато общуване на живия с мъртвия кармическите връзки са толкова необходими, колкото на околното е необходимо да бъде насочено към сетивния обект, за да го види. Както тук е необходим контакт в сферата на външните сетива, така необходимото условие за общуването на живия с умрелия са кармичните връзки между тях или поне кармичните взаимоотношения.

Ако насочим вниманието си към заспиването, това е особено благоприятен момент да се обърнем към някого, с когото искаме да говорим, който е напуснал физическия план и ни е скъп и близък, и освен това е бил кармично свързан с нас. Моментът на заспиването е особено добър за това. Естествено ние и в дневно съзнание насочваме нашите мисли към починалите, с които сме били кармично свързани. Ние си спомняме за тях. Всички наши мисли за починалия, всичко, което сме искали да му кажем, всички чувства, които насочваме към него, всичко това се устремява в момента на заспиването и макар да остава неосъзнато за нас, то достига до починалия. Само че едни състояния на душата са благоприятни за това, а други са неблагоприятни.

Сухото, хладно мислене за починалия не е много подхо-

дящо, за да достигнем до него, да установим взаимоотношения с него. Ако искаме моментът на заспиването да стане в известна степен врата за общуване с мъртвия, нашите насочени към него душевни преживявания действително да достигнат до него, тогава в будно съзнание трябва по-различно, а не с хладни и сухи мисли да се обръщаме към починалия. Трябва да се опитаме да оживим мислите, които са ни свързвали с починалия, когато той е бил сред нас. Трябва да вложим в тези мисли това, което душевно ни е свързвало с починалия. Равнодушното мислене за починалия нищо не дава. Много плодотворно е всичко, което ни свързва душевно, свързва ни сърдечно. Как сме били с починалия някъде заедно, за какво сме говорили тогава, какво особено го е интересувало, събуждало е чувства и жив интерес; или да си спомним как някога сме били заедно тук, на Земята, и нещо важно за него или за вас е станало помежду ви; как сте се опитвали да разкажете на скъпия човек за това, което ви е било на душата, за да преживеете това заедно. Не сухи мисли, а пронизани с любов, сърдечност и душевност! Тези мисли остават в душите до момента на заспиването. И тогава те намират път към починалия.

Не трябва да си съставяме за тези неща грешни представи. Ние сънуваме мъртвия. Когато ни се присънва, в много от случаите, но не във всички, зад това стои реално преживяване. Но това, което сънуваме, доколкото то следва след момента на заспиването, всъщност е само образно, сънно преобразуване на това, което самите ние съобщаваме на починалия. Ние преживяваме момента на заспиването, когато мислите, такива, както току-що ги описах, действително достигат до починалия – този момент е много кратък. Но този момент на заспиването продължава да звучи в съня, той звучи в нашите сънища. Ако правилно се ориентираме в тези неща, няма да смятаме сънищата за умрелите като вести от тях. Те могат да бъдат това, но като правило не са. Това са едва достигащи до нашето съзнание импулси, които ни говорят за следното. Когато сънуваме мъртвия, това значи, че в течение на изминалия ден, преднамерено

или не, ние сме изпращали към него такива мисли, като тези, които ви описах. Тези мисли са намерили път към починалия и сънят ни показва, че думите ни са достигнали до него. Това, което мъртвият ще ни отговори, което сам ще ни съобщи, тази вест от него най-лесно прониква в нашето съзнание в момента на пробуждане. Тези вести доста по-лесно биха достигали до нас, така наречените живи, ако хората в суматоката на нашите дни намираха време, имаха склонност макар и малко да отделят внимание на това, което звучи между редовете на живота от дълбоките подоснови на съзнанието. Да, съвременният човек е тщеславен и егоистичен и когато нещо се надига в душата му, той най-често отдава това на своята изключителност. Правилната жизнена настройка е скромността. Да бъдеш скромен в дълбините на своето същество е не толкова лесно за съвременния човек. Да бъдеш действително скромен, означава също да се научиш да различаваш това, което изхожда от собствената ти душа, от това, което се изправя в душата от надлични, свръхсетивни импулси. Този, който е достигнал съзерцателното съзнание, в своята душа възприема и осъзнава отговора на починалия. Но по същия начин звучат тези отговори на умрелите, тези вести за умрелите в дълбините на душите на хората и в периода на будност, от пробуждането до заспиването, само че те не ги чуват. Така, както човек през деня не вижда звездите – макар те и да сияят в небето, – тъй като светлината на слънцето ги затъмнява, така и човек със своето обикновено съзнание не възприема звучащите в дълбините на душата му вести от умрелите, тъй като външният живот, нахлуващ през вратата на външните сетива, ги заглушава. Ако дълбоко се вниква в живота на собствената душа и се учим да различаваме това, което изхожда от нас самите, от другото, което се изправя в собствената ни душа не от личното, тогава постепенно ще се научим и в будно състояние да чуваме гласовете на умрелите. Тогава се осъзнава нещо извънредно важно. Тогава си казваме: ние не сме разделени с умрелите, те живеят сред нас. Те ни съобщават за себе си не като другите, сетивни

същества, които ни изпращат импулси от външния свят, а те звучат вътре в собственото ни същество, те ни говорят чрез нашето собствено вътрешно същество, те ни подкрепят.

Във всеки случай човечеството от нашето време и в близко бъдеще трудно ще се откаже, колкото и необходимо да е това, от навика да мисли, че импулсите в обкръжението, в което хората живеят и действат, изхождат само от външния сетивен свят; трудно ще им бъде да свикнат с мисълта, че в това, което наричаме наш социален и всякакъв друг живот, действат не само така наречените живи, но и така наречените мъртви, че умрелите винаги са тук с нас и действат в нас и чрез нас. Митовите ни казват, че далечните ни предци са знаели това. Когато в древността хората са почитали своите починали предци като господари на рода, като боговете предци, това е произлизало от атавистичното знание, че умрелите винаги са тук, че те действат чрез душите на живеещите. Закономерно е, че това знание е изгубено от хората, но то трябва да бъде възстановено! Отново ще се знае, че мъртвите са тук, в нашето обкръжение, че те говорят чрез нашите души, че ние общуваме с тях. Ще трябва да се признае, че отговорът за това, как е устроен животът, трябва да се търси в духовната наука, и че външната наука не може да даде правилното знание за живота, защото тя не вижда разликата между това, което произхожда от външния сетивен свят, и това, което звучи от свръхсетивния свят. Всъщност нашите исторически съчинения постепенно са стигнали до гротескни нелепици. Говори се за исторически идеи, сякаш те са долетели като колибри или някакви други птички, докато тези идеи в действителност най-често са именно импулси от умрелите.

Това съзнание за съвместния живот с умрелите трябва да се развие. Според степента на развитието му душевният живот на човека ще става все по-фин, обогатявайки се с понятията на духовната наука. Духовната наука няма да обогатява душевния живот на човека, ако бъде възприемана само като теория и не бъде изпълнена с любов. Според това, доколко душевният жи-



вот на човека ще става по-богат и фин, умрелите ще стават все по-жива реалност за съзнанието на хората. Тогава в съзнанието на хората ще навлезе тази огромна част от действителността, която сега остава извън тяхното съзнание и ползрение. Едва тогава хората ще живеят в пълната реалност и с пълната реалност. Това е най-близката задача на човечеството. Човечеството живее сега в условията на грандиозна катастрофа. Нейните дълбоки корени са именно в това, че човечеството се е отучило да живее в истинската действителност. Материалистичното съзнание далеч е откъснало човечеството от реалността. Хората смятат себе си за живеещи в действителността, тъй като осъзнават само едната ѝ част – физически-сетивната. Другата, много важна нейна част те смятат за празна фантазия. Именно това ги отдалечава от действителността, от разбирания, проникващи в реалността. Ако само вникнете в цялото значение на това, което сега ви говоря, в неговото реално, практически значение за съвременността!

Нашите деца и нашата младеж днес учат история. В наше време, а и отдавна вече, хората са свикнали да изучават история, тоест това, което те наричат история. Но какво знаят хората от историята? Да, хората сега често и при елементарни събития се призовават да се запитат какво казва за това историята? – „Историята учи на това и това,“ тази фраза се среща постоянно. В действителност хората не се учат. Никога досега действителността не е можела на толкова много да ни научи, както през последните три и половина години. Но безкрайно количество хора като в сън проспиват изпълнената със значение действителност. Когато започнаха катастрофалните събития от наши дни, мнозина разумни хора, смятащи, че на много са се научили, изучавайки история, изказаха мнението си за това, колко дълго могат да продължат такива военни действия. Те смятаха, че имат достатъчно основания да съдят за това. Те казаха: от 4 до 6 месеца. Нашият опит ни казва, че тази военна катастрофа не може да продължи повече. От 4 до 6 месеца, така казаха те на базата на научния им опит. Това бяха изказва-

нията на професионалистите. Но събитията показаха друго. И не трябва да бъдеш незначителна личност, за да бъдеш вкаран в заблуда от това, което в наши дни наричат история. Един наистина не незначителен човек, професор по история в Йена, в своята встъпителна лекция на 25 май 1789 г. е казал, че историята ни учи, че в бъдеще народите на Европа, макар и да имат стълкновения и разпри помежду си, няма да се изстребват и тормозят един друг, тъй като са отишли твърде далеч напред в своето развитие. В 1789 г. тези думи ги е казал Фридрих Шилер в своята встъпителна лекция в Йена. Той е изхождал от историческия преглед, както обосновано се е представял пред Шилер. Но какво е последвало след думите на Шилер? Френската революция, великите битки от началото на XIX век. И ако от събитията на историята произтичаше това, че хората в Европа, като членове на едно голямо семейство, никога повече не могат да се изстребват един друг, то събитията, чиито свидетели сме, не биха били възможни.

Трябва отново да учим, колкото и странно да звучи това. Това, което наричаме история, съвсем не е това. В историческия живот на хората действат сили от свръхсезитивните светове. В историческия живот действат умрелите и разсъждение за историческия живот само тогава ще бъде правомерно, когато ще се основава на духовната наука. Докато това го няма, така наречената история на нищо няма да ни учи, никога няма да стане опираща се на реалността наука, никога няма да бъде способна да даде основополагащите принципи за познание на бъдещето. Затова сега човек стои толкова безпомощно пред разиграващите се събития. За нашето време е необходимо духовнонаучните принципи да залегнат в основата на практическия живот. Докато това не стане, трагичните събития ще бъдат неизбежни.

Вече казах, че да се встъпи в контакт с умрелите, са особено благоприятни тези мисли, които възникват от душевните връзки с умрелите, и така се спомнят, сякаш се възстановява съвместно преживяното. За получаването на отговор от умре-

лия, за да позволим на починалия да въздейства върху нашия живот, е особено благоприятно, ако го познаваме, ако имаме възможност да се задълбочим в неговото същество. Задълбочаването в съществото на друг човек дава импулс на духовната наука. Тъй като в наше време във връзка с материалистичната настройка на душата, хората имат малко възможности, живеят един до друг, да се познават. Те смятат, че се познават, но само преминават един край друг, говорят си един край друг. Може да имате 30 и повече годишен брак и много малко да се познавате един друг. За да умееш да вникнеш в съществото на другия, душата трябва да стане много чувствителна. Когато познаваш другия като самия себе си, само тогава има предпоставка да възстановиш в душата си образа му. Ако искаме да зададем въпрос на починалия и го призовем, извиквайки във въображението чувствата, които са ни свързвали, и много живо си представим неговото същество, тогава ще получим неговия отговор; тогава работата е само в нас, в развиването на необходимото внимание към взаимодействието на това, което насочваме към починалия, с това, което в отговор излиза от него, ако са били възстановени в паметта посочените пълни с чувство, съвместни преживявания. Тогава това е възможно – да намерим отговор от починалия на нашето обръщение към него, ако сме успели живо да усетим в душата си това, което реално, с пълно разбиране сме възприели като изхождащо от съществото на починалия.

Ясновидското съзнание може да даде разяснение и за някои други конкретни моменти от връзките на живите с умрелите. Днес ще засегна още една такава взаимовръзка. Когато наши близки или приятели, или по друг начин кармично свързани с нас хора, преминат портата на смъртта, те си отиват на различна възраст: деца, млади хора или по-възрастни. Когато с ясновидско съзнание се наблюдава каква връзка се установява с умрелите на различна възраст, за това може да се каже следното. Когато през портата на смъртта преминава дете или млад човек, взаимоотношенията им с останалите може да се

опише със следните думи: децата и младите хора, преминавайки портата на смъртта, не губят тези, които са им били близки, те остават в непосредственото им обкръжение. И нашата мъка, нашата болка получават от това особен характер. Когато притежаващият ясновидско съзнание човек наблюдава душевното страдание на майката или бащата, изгубили дете, това горе е съвсем различно от преживяването от млад човек, изгубил някой по-възрастен. Разбира се, за повърхностния външен поглед тези преживявания на душата са повече или по-малко сходни, но ако се възприемат по-фино, те са коренно различни. Младите починали не изчезват, те остават тук. Те продължават да живеят с нашите души, в нашите души. Болката, която изпитваме, мъката, която преживяваме, това всъщност е, което преживява в нас младият починал. То се пренася в нас като наша болка, като наша мъка. Нашите млади починали остават с нас. Това е преместване на тяхната собствена болка; тя не трябва да бъде болка, но пренесена в нашата душа, се превръща в болка.

Мъката, която преживяваме, губейки по-възрастен от нас човек, всъщност е наша лична болка. Искам да кажа, че това е болка, по-малко основана на съчувствие, по-егоистична, лична егоистична болка. Ако искаме от позицията на ясновидското съзнание да опишем отношенията на останалия на земята по-млад човек и починалия възрастен, може да се каже: починалият възрастен, заминал си от нас, не ни губи. Ние губим младия заминал си; старият заминал си не губи нас, останалите тук, той в известен смисъл взема със себе си нашата душа, той я поддържа чрез себе си в нейните сили по своя по-нататъшен път. Той не губи оставащите. И затова отношението към по-възрастния починал е съвсем различно, отколкото към младия, по-възрастният починал няма стремежи да живее в душата на останалите, тъй като той взема със себе си сякаш вътрешната същност, отпечатък от вътрешното същество на останалия.

Това, за което току-що говорих, съвсем не е лишено от

значение за практическия живот; това, което наричаме памет за умрелите, благодарение на това придобива особено осветяване. За рано умрелите това поменуване, искам да кажа, култът на помена, е добре да напомня така, да се изгради така, че да остава във всеобщото; така да се насочат мислите, култовите действия или нещо друго, насочено към поменуването, че по-малко да се навлиза в индивидуалното, в личното на заминалия, а отнесено към починалия, да се живее повече в мировите възприятия, в мировите мисли. В това младият починал, който остава с нас, се чувства добре. За починалия възрастен е особено добре, ако се навлезе в неговото индивидуално, ако насочените към него мисли са построени върху неговата личност, отразяват и засягат лично него. За младия починал е особено добре, ако поменът е построен по-култово, като общо установен култ, имащ символично значение. За младия починал особено съзвучен е католическият помен, който в повечето страни е по-малко индивидуализиран, или съвсем не засяга индивидуални отношения, а представлява всеобщо, общоприложимо символично поменаване на покойниците. За рано заминалите си души, които остават с нас, е най-добре да се прилагат обреди, които съотнесени към починалия, са еднакво подходящи за всички, с общозначими мирови символи и общозначими мирови чувства. За по-късно починалите особено добри са обредите в протестантската църква, когато повече се навлиза в личностното на умрелия. И в индивидуалното поменуване, насочено към такъв починал, най-добре е да се навлезе в това, което е свързано с неговата личност, да е насочено не към всеки починал, а именно към него.

Когато знаем това, тогава животът на нашите чувства, насочени към починалия, става по-детайлизиран, по-многообразен, по-диференциран. Ние се научаваме да различаваме как трябва да се държи душата по отношение на по-рано или по-късно починалия. Обогатява се вътрешният живот на душата. Получавайки дара на духовната наука, тя научава не само това, което засяга възплътените в телесност

хора, но и това, което е важно за душите, изоставили телесното. Само тогава човек има работа с пълната действителност. Отново и отново трябва да бъде казано, че говорейки за духа „изобщо“, далеч няма да стигнеш. Да се говори за духовния живот „изобщо“, както някои философи или хора, въобразяващи си, че материализмът може да бъде преодолян, ако се говори дух, дух, дух – не, с това няма да постигнеш много. Трябва да се намери мъжество – днес за това се изисква известно мъжество – да се навлезе в духовния живот конкретно. Трябва да бъде намерено мъжество, колкото и голямо да е самотнението на материалистично мислещата съвременност, трябва да бъде намерено мъжество безусловно да се признаят пред съвременното обкръжение тези духовни конкретности, за които днес говорим. Даже не можем да си представи колко безкрайно съдбовно и катастрофално за човечеството е свързано с това, че хората нищо не знаят за най-важното в живота на света и затова не мислят за това най-важно, и затова са така чудовищно далеч от действителността. И това предизвиква такива разрушителни катастрофи. Разразилата се катастрофа са готови да я припишат на най-различни причини, само не и на тази, която действително, в най-дълбок смисъл е нейната причина.

Тук е подходящият момент да се осъзнае цялото значение за европейския духовен живот на антропософски ориентираната духовна наука, на духовнонаучния мироглед. Това, как хората се отнасят към Духа и духовното съдържание, как човек стои по отношение на Духа и духовните същества, ще придобива все по-голямо значение в съвсем недалечно бъдеще. Тъй като се подготвят важни, изпълнени със значение неща в живота на земното човечество. Ако искат поне малко да се освободят от сънното състояние, в което, за съжаление, пребивава такова количество хора, наистина е невъзможно да се избегне необходимостта от по-дълбоко размисляне за определени неща, по-дълбоко, отколкото вече в течение на столетия съществува в Европа. Времето изисква хората да се научат да мислят различно. Собствено виждаме понякога, че хората си

сменят начина на мислене; въпросът е в това, дали сменят своя начин на мислене по пътя на действителното му задълбочаване или, напротив, съвсем изпускат контрола над мисленето си или го променят в посоката, която сега е свойствена на толкова много хора. Виждаме, че хората променят начина на мислене – премислят, осъзнават, само че понякога много своеобразно. Могат да се приведат стотици и хиляди примери.

Виждате ли, един от тези хора, които в течение на тези три и половина години ужасяващо промени своя начин на мислене, е бившият френски социалист, журналистът Густав Ерве<sup>92</sup>. Той издава вестник, наречен от него „Победа“, преименуван от по-малко предизвикателно название. Ерве е един от тези, които пишат сега в духа на най-войнстващия френски шовинизъм. Може да се каже, че той даже превъзхожда в своя шовинизъм зверския, бичи шовинизъм на Клемансо<sup>93</sup> – и той е от тези, които промениха своя начин на мислене преди четири години. Той беше космополит, присмиваше се на тези, които проявяваха даже не шовинизъм, а в някаква степен френски национализъм. Ерве беше безусловен космополит. Сега всичко, което той пише, е толкова отровно, че във всеки негов ред звучи, че той би искал на френския триколюр да е подвластна цялата съвременност. Но зад душата на Ерве стоят многозначителните думи, изказани преди войната. Ето ги: „Триколюрът – на боклука!“ Толкова презираше той всичко национално. Той пренаучи, преосмисли всичко, но не в посока към задълбочаване. Каквото трябва да стане в определената епоха – ще стане, важното е това да се види; въпросът е как то се проявява в едно или друго, в какво един или друг вижда своята човешка задача. При това пренаучаване е необходимо преди всичко хората в Европа да не подминават като на сън най-важното, което се подготвя за цялото земно човечество.

Там в Азия, и изобщо на Изток, се натрупва камара от мнения за Европа, а именно за Централна Европа – защото нас ни интересува сега предимно Централна, Средна Европа, – натрупват се мнения, които постепенно се съединяват с ис-

торическите импулси. Човекът от Изтока, японецът, индусът, китаецът, все повече се чувства принуден да развива известни импулси. И до голяма степен те са развили тези импулси. Във водещи личности на Изтока до известна степен се е формирало мнение за Европа, именно за средноевропейската, за германската същност, което трябва да бъде взето предвид, тъй като това, което живее в тези импулси, в недалечно бъдеще ще стане история. Това изглежда странно, но трябва да се развие фино възприятие за такива неща; трябва да се знае, че в наше време е необходимо макар и малко да можеш да предвиждаш бъдещето, за да си в крак с действителността. Ориенталците, които имат намерение да установят връзки с Европа, си съставят мнения, които в бъдеще ще станат световна политика. Тези хора от Изток от дълбока древност са съхранили представи за духовния живот. Те виждат какво е станало в Европа през последните столетия, но те го виждат едностранно, само от едната страна, тъй като тази Европа, именно тази Средна Европа им показва същността си само от едната страна.

Какво мислят например водещите умове на Изтока за средноевропейската същност? Те мислят това, което всъщност са принудени да мислят във връзка с това, което предимно виждат. Затова те мислят, че тази Средна Европа е особено способна за държавна, търговска и прочие организираност, че Средна Европа е особено склонна да се подчинява на авторитета на външната наука, както я поднасят европейските училища. Ориенталците не могат особено да оценят нищо от това, което дава европейската наука, тъй като в противовес те осъзнават, че запазват древната духовност от съвсем различни импулси, от тези, които са достъпни за нас, европейците. Именно на водещите ориенталци никога няма да им импонира например това, което дава европейското естествознание; никога няма да им импонират достиженията на европейската индустрия, макар чисто външно, например японците, да ги приемат; никога няма да им импонира това, което се стремят да постигнат европейските организации. Тъй като те знаят:



всичко това няма никакво отношение към истинския живот. Истинското те го чувстват във връзката на своята душа с душата на Вселената. Те чувстват своето духовно родство с душата на Вселената. Това трябва да ни стане съвсем ясно. С такъв като току-що описания или подобен на него мироглед се чувства свързан ориенталецът, свързан по съвсем друг начин, отколкото с европейската механизация, европейските организации, с европейската разсъдъчна наука. Колкото и странно да ни се стори, ето за какво трябва да помислим. Какво би казал ориенталецът, ако можеше да знае, че от това, което допринесе за духовния живот Европа в лицето на Хердер, Шилер, Гьоте, в лицето на романтиците, че от това може да израсне истинен, конкретен духовен възглед за света и че този възглед може да допринесе нещо ново, нещо особено в духовния мироглед на Изтока, което той от собствената си същност не може да намери, но което може да оцени и с което може да намери нещо общо? – разбира се, можете да кажете: Гьоте е достатъчно известен в целия свят и главните хора на Изтока могат да се запознаят с него, и Гьоте е източник, един безкраен източник на духовния живот на Средна Европа. Всичко това е вярно, абсолютно вярно. Но действително ли Средна Европа е разбрала цялото значение на Гьоте като източник на духовен живот? За това много може да се говори. Ориенталецът вижда в Гьоте това, което е могла да види в него Средна Европа. Много мога да кажа, но ще кажа едно: най-важните импулси на Гьоте са подминати с мълчание, но е учредено Общество на Гьоте. В действителност в много благоприятен момент беше основано това Общество на Гьоте. Изходната точка беше превъзходна. Не много обстоятелства са били толкова благоприятни, както ситуацията в края на 80-те години, когато последният потомък на Гьоте предаде наследството му на княгинята. Това би могло да бъде прекрасно начало, да предизвика голяма поддръжка, да даде импулс да се разкрият духовните източници на Гьоте. Много неща се случиха тогава, беше основано и Обществото на Гьоте. Но да се поставим на гледната точка на ориенталеца.

Той казва: в нашия източен живот ние чувстваме непосредствената връзка на своята душа с мировата душа. Тук при вас ние виждаме организации от държавно и обществено значение, машини и индустрия, наука, която се преподава в училищата и с чудовищния авторитет потиска душите; но у вас няма връзка на човешката душа с мировата душа. Ако той знаеше какви връзки са скрити в произведенията на Гьоте, ако знаеше какво може да израсте от преживяванията на идеите на Гьоте, би говорил и би мислил по-различно. Но какво вижда той? Вероятно се чуди: да, Средна Европа основа Обществото на Гьоте, за да почете един от величавите си духове. Но се стигна дотам, че президент на Обществото на Гьоте стана бивш министър на финансите! Това е много символично. Може да се каже: в нашите души трябва да живее импулс за истинско познаване на света. От изворите на духа на германския народ могат да израснат импулсите на духовната наука. Те няма да бъдат незабелязани от Изтока. Ако те останат незабелязани, тогава на Изток би трябвало като импулс на историята да се оформи присъдата: средноевропейската култура всъщност е вредна за човечеството. И тази присъда до голяма степен се е вкоренила. Тя несъмнено би се променила, ако научат, че средноевропейският живот е в състояние чрез импулсите, които носи в себе си, най-механичното от механизмите да го преобрази в душата си в прекрасно, истинско познание и осмисляне на духовното. Това, от една страна, би могъл да бъде ефектът на Изток.

Да погледнем сега на другата страна, на Запад. На Запад, в Америка, не само средноевропейския, а и целия европейски живот го разглеждат също от чисто външна страна, тъй като, разбира се, виждат не само Обществото на Гьоте с бившия министър на финансите начело, а и други подобни учреждения, – и не виждат живеещото в душите, като това, което премина през нашите души. Докато на Изток казват: Европа и европейският живот са вредни – от другата страна на океана, в Америка, ги намират за излишни. Тъй като да създават машини, да развиват индустрия, да основават Общество на Гьоте с хора,

които разбират от това толкова, колкото и тези, които поставят редом науката за Гьоте и финансово-бюджетните операции – това американците и сами го могат. Но това, което се излива от Гьоте като най-дълбок извор на духовен живот – това американците не го могат; това те могат да го имат само чрез средноевропейците.

Това не е някакво мистично чудачество, скъпи мои приятели, това е произтичащ от дълбоките практически потребности на съвременността въпрос: как ще живеят в нас стремежите, доколко ще бъде по нашите сили да разкрием пред света, да дадем на света да почувства това, което като духовно може да живее вътре в европейската култура, какви са съвременните пътища към свръхсетивното. Днес повече от всякога е необходимо съзнание, че духовната наука е не само нещо, което носи блага на собствената ни душа, но че духовната наука трябва да стане това, по пътя на което, като хора в дълбокия смисъл, като хора от Средна Европа, можем да изпълним своята задача в развитието на човечеството.

## ТРИНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

*Щутгарт, 24 февруари 1918 г.*

Вчера се опитахме по-точно да осъзнаем заобикалящия ни свят, в който живеем заедно с тези, които са преминали портата на смъртта. Този свят е за нас общ и с тези душевно-духовни същества, които отнасяме към съществата от висшите Йерархии. Тези разглеждания разкриха пред нас част от действителността, която е активна в живота на хората, независимо от това, че човек не я възприема със своите сетивни органи и не я осъзнава в своето будно, насочено към сетивните възприятия съзнание. Този свят е действителност, действаща във формирането на човешкия живот действителност. Разбираемо е, че в епохата, в която живеем и в която човек е все по-призован от своята свободна воля – както често сме го казвали – да вземе в свои ръце съдбата на човечеството, че в тази епоха е необходимо в човешката душа да се потопи знанието за свръхсетивните светове. Съзнавайки, че в наше време това има съвсем особено значение, вчера се обърнахме към разглеждане, което, вкарвайки ни в живота на така наречените умрели, е особено близко на всяка човешка душа. Това трябва да стане интензивна потребност на душата – да има по-точна представа за отвъдното. Към това беше насочен и вчерашният обзор. В наше време и полубудните, позаспалите хора трябва да имат съзнание, че се извършва нещо изключително важно.

В хода на нашите разглеждания отново и отново съм посочвал, че от източниците на духовното изследване може да се говори за характера на нашето време и близкото бъдеще. На съвременния човек, в това число и на повече или по-малко антропософски мислещия човек, тези неща могат да бъдат давани само внимателно. Припомнете си колко много беше казано в Християния<sup>94</sup> за разбирането на нашето катастрофално време в лекциите за душите на народите много години преди разразилите се събития. И може би следва да припомним и

това, как неведнъж, когато това е било свързано с темата, в една или друга форма се е акцентирало на цялата сериозност на импулсите, действащи в нашата епоха, особено в цикъла лекции, който се изнесе във Виена през ранната пролет на 1914 г.<sup>95</sup> – значи, преди началото на сегашната световна катастрофа – за социалния живот, за съвместния живот на хората от нашата епоха. Говорих така, че тогава употребих рязък, остър език. Тогава в тези лекции, които основно се отнасяха за живота на човека между смъртта и новото раждане, говорих за това, че в морално-социалния живот на съвременността става нещо, което може да се нарече страшен социален раков тумор. Възможно е на някого тогава това да му се е сторило малко пресилено. Но оттогава е възможно и да се е убедил, че фактите потвърждават казаното; фактите показват, че такова рязко твърдение е било обосновано.

Това, което беше казано вчера, е вярно и би трябвало да предизвика дълбок размисъл. Заедно с това е лесно да се почувства, импулси с каква тежест са заложили в лоното на нашето време. Въпреки това хората днес са малко склонни действително да осъзнават ставащото в цялата му тежест. Те се стремят към удобство, твърде лесно се отдават на удобните понятия, които дава съвременното естественонаучно мислене, защото тези понятия се развиват с помощта на външните възприятия и не изискват вътрешни духовни усилия и така ласкаят човешкото тщеславие. Необходимо е именно човечеството да се събуди и да разбере уроците на времето, действително да се събуди, а не да продължава да спи. Но пробуждането ще бъде възможно само ако определени, по-дълбоко лежащи факти не бъдат повече разглеждани като фантазия, като безпочвени блянове, а бъдат осъзнати като действащи в събитията на нашата епоха реалности. В хода на нашите разглеждания вече често съм излагал как в последната третина на XIX век в живота на човечеството стана знаменателен поврат. Говорил съм за това и тук в Щутгарт<sup>96</sup>. Днес отново от определена гледна точка ще прекараме тези факти пред душата.

Нарекох есента на 1879 година повратна точка в човешкото развитие на новото време. Ако се стремим по-точно да представим това развитие на човечеството от новото време, трябва да кажем: станалото в последната третина на XIX век, е само въздействието на това, което предварително се разигра в духовния свят. В духовния свят това е започнало в 40-те години на XIX век. И времето от 40-те до края на 70-те години е важно, съществено, изпълнено със значение време. Това, което тогава е ставало, не се е разигравало на физическия план; но в 1879 година въздействието на тези събития се е спуснало на физическия план и оттогава те действат на земен, физически план. Това сякаш е отражение, външен израз на по-рано станалото в духовния свят. Ако искаме да опишем това, което е в основата на нещата, можем да кажем: конкретното развитие в една особена област, в една особена сфера на дейност, това, което обичайно често става в живота на хората, тези, които още не са изгубили възприятието за подобни неща, винаги са обозначавали като битката на Михаил с дракона. В различни области е имало такива битки на нормално развиващите се същества от висшите Йерархии срещу духовете на препятствията, духовете на задържането и изоставането. За правилното развитие на културата на човечеството в десетилетията от 40-те до 70-те години на XIX в. е била тази битка във висините на духа, а именно в тези светове на духа, които непосредствено граничат със Земята. Тогава, в 1879 година, тази битка е завършила с победа – ако може да се каже така – на добрите сили над определени духове на препятствията, които тогава – можем да се изразим така – бяха низвергнати в земните отнoшения. В сферата на развитие на човечеството на духовен план духовете на препятствията, победени само във висшите духовни светове, към края на 70-те години бяха низвергнати в най-нисшите духовни светове и оттогава с още по-голяма сила властват сред хората.

Ако искаме да охарактеризираме тези духове на препятствията, тези духове от ариманична природа, с които духове-

те, които можем да наречем Михаелични, имаха трудна битка, трябва да кажем, че тези ариманични духове са имали в изминалите времена на човешкото развитие положително значение. В изминалите времена от развитието на човечеството те са осъществявали определени задачи. Тези задачи са се изпълнявали под ръководството на добрите духове. Така наречените зли духове не трябва да си ги представяме така, че е важно задължително да ги избягваме, че е възможно напълно да се освободим от тях. Най-малко можем да се освободим от тях, ако егоистично се стремим да се избавим от тях; правилно е да си представяме, че тези, така наречени зли духове са подвластни на замисъла на мъдрия миров ред. Със столетия и хилядолетия са осъществявали тези духове с ариманична природа задачата по вчленяването на хората в тези обществени връзки, които се определят от кръвното родство. Земните връзки между хората са построени така, че кръвните връзки определят и връзките на любов, пораждат любов. Хората се свързват с връзки в семейства, родове, народи, раси. Всичко това е подвластно на определени закони на земната епоха, които се управляват от съществата на висшите Йерархии. Това, което човечеството е подразделило, което човечеството е разделило, полагайки в основата кръвните връзки, е било осъществено от ариманичните духове под водачеството на добрите духове.

Но след това е трябвало да настъпи друг период. Докато ръководството на човечеството е вървяло в известна степен чрез кръвта, чрез кръвните връзки, човек не е можел – както често сме казвали – да вземе съдбата си в свои ръце. За това е било необходимо дейността на тези ариманични духове, във формата, в която е съществувала, да бъде отстранена от духовния свят. Ариманичните духове са искали да продължат от духовния свят тази своя дейност по разделянето на човечеството по кръв, но човечеството е трябвало да бъде доведено до по-голяма всеобщност, до разбирането на духовната си общност. Това, за което се говори в нашите кръгове, а именно че човечеството на Земята трябва да осъзнае себе си като един-

ство, това не е просто фраза, а необходимост на новото време. И това именно е била причината за мощната, интензивна битка на Михаеличните духове с духовете от ариманична природа, които са разделяли човечеството по кръв.

Битката е завършила с това, че ариманичните същества са били низвергнати, а сега те с още по-голяма сила действат сред хората. Сред хората те създават объркване, тъй като след поражението това е тяхното намерение: да сеят объркване във всичко, което се отнася до понятия и идеи, свързани с кръвните връзки, с кръвното родство. Особено важно е, че от последната третина на XIX век във всичко, на което човек тук, на физическия план, може да въздейства със своите мисли и възприятия, действат и тези импулси и не може да се разбере действителността, ако не се отчита това въздействие. Това, как днес се говори за взаимоотношенията между народите и други подобни, е резултат от изкривяващото въздействие на ариманичните духове, изгонени от Михаил от висшите духовни светове.

Често съм говорил за това, че от края на 70-те години на XIX век встъпихме в епохата на Михаил. Трябва да разглеждаме Михаил като Дух на Времето, сменил Духа на Времето Гавраил. Това е много важно: Михаил като Дух на Времето.

Духовете на Времето от изминалите столетия са действали по-различно от този Дух на Времето. Духовете на Времето от миналите столетия са действали в развитието на човечеството повече или по-малко в подсъзнателното на човека. Задачата на Духа на Времето Михаил, който от последната третина на XIX век е водещ в съдбите на човечеството, е следната: в самото съзнание на човека, все повече и повече в самото съзнание на човека да освобождава това, което трябва да стане в земното развитие. Духът на Времето Михаил в края на 70-те години встъпи на физическия план и сега действа на физическия план.

С всичко това в наше време е свързано нещо, което много лесно може да бъде разбрано неправилно. Нашето време е



особено много вътрешно противоречиво. Нашето време, ако го обрисуваме повърхностно, лесно може да бъде наречено чисто материалистично, но нещата са доста по-сложни. Като цяло може да се каже: това ново време в своята основа е изключително спиритуално, именно изключително спиритуално. В такава степен спиритуални понятия, спиритуални представи, като тези, които дава съвременното естествознание, е нямало още в развитието на човечеството. Само че тези понятия – ако можем така да се изразим, са твърде фини, твърде абстрактни. Сами по себе си по своята субстанция те са изцяло духовни, но такива, каквито се проявяват, ако с тях неправилно се борави, те не са приспособени да изразяват духовното. Тези естественонаучни понятия, с които днес е заразено цялото образование, са двустър меч, ако мога да употребя това парадоксално сравнение. Могат да се употребяват така, както това го прави съвременната академична наука. Тогава, макар и да са спиритуални сами по себе си, те са обърнати само към външния, материалния свят и тяхната духовност се отрича. Но тези естественонаучни понятия могат и така да се употребят, че да се превърнат в материал за медитации, над тях може да се медитира. Тогава те надеждно водят в духовния свят.

Ако тези, които днес се придържат към естественонаучния мироглед, не бяха твърде лениви, за да медитират над своите понятия, тези хора с естественонаучен мироглед много бързо сами биха стигнали до духовната наука. Работата не е в съдържанието на естественонаучните понятия, а в начина на използването им. Самите понятия са фини, интимни, но ги употребяват в материалистичен смисъл. Това не е толкова просто да си го изясним конкретно, но трябва да го разберем; затова би трябвало като в огледално отражение да разгледаме някои от тези истини.

Така живеят хората: в понятия, представи, идеи, които са фини, бих казал, дестилирано-духовни, и на тях им е нужна само здрава сила, за да дойдат от тези понятия до духовната наука; и това са именно тези понятия, които в епохата

на Михаил трябва да навлязат в развитието на човечеството. Но те са и тези, които най-много могат да бъдат подложени на объркване, на заблуди, внасяни от споменатите, свалени от небето, победени там от Михаил, ариманични духове на препятствията. Те, духовете на препятствията, се проявяват, като внасят объркване в безброй области, в които човек смята, че мисли съвсем правилно, но в които той в най-голяма степен е предоставен на объркващото въздействие на тези духове.

С погледа към един от тези моменти ще стане ясно как всъщност се извършва развитието – оставаме в областта на развитие на човечеството. Да вземем най-важния закон на развитието, който сме разглеждали от други гледни точки вече неведнъж. Чудовищна повърхностност е, когато се мисли, че историческите събития просто следват едно след друго, че това, което стана през 1918 година, е просто следствие от това, което беше през 1917 година, 1916 година и т.н. Това е повърхностно наблюдение. Фактически развитието върви по съвсем различен начин; това, което става в духовните светове, винаги в последващите времена по особен начин продължава своето въздействие. Може да се вземе произволна година, например 1879. Тогава в 1880 година става нещо, което в известен смисъл повтаря възвратно 1878 година; и през 1881 година в известен смисъл се повтаря възвратно това, което е било в 1877 година – и така нататък. Може да се изходи от произволна точка на човешкото развитие; винаги в значителните импулси ще намерим въздействието на предшестващите години. Затова можем да очакваме, че във важен отрязък от време действието на този закон на развитието на човечеството ще се прояви с особена яснота. Вече много пъти съм посочвал много важния отрязък от време – 1879 година и че той представлява завършек на това, което в течение на четиридесет години се е разигравало в духовния свят. Да приложим сега закона, за който току-що ви говорих. 1879 година е много важен отрязък от време, когато са низвергнати определени духове, действали в духовния свят като духове на препятствията, които от този

момент задържат и объркват, вкарват в заблуди и действат на физическия план сред хората. Това, което е станало в 1879 година, е завършване на нещо предишно, започнало в 1841-1844 г. и продължило десетилетия. Да вземем 1841 година; от 1841 г. до 1879 г. тече борба в духовния свят. Същества, стоящи под ръководството на Духа, когото наричаме Михаил – може да му се даде и друго име, – в 1841 година встъпиха в духовния свят в страшна, мощна битка, завършила в 1879 година. Значи, тя е продължила 38 години. Казах ви: това, което става като завършек, действа отново в последващото време. Да пресметнем 38 години от 1879 година – това е 1917 година! Както в 1880 година се повтаря това, което е било в 1878 година, в 1881 година – това, което е станало в 1877 година, така в известен смисъл се повтаря в 1917 година във физическия свят това, което в 1841 година е започнало да се случва в духовния свят, като имащата изключително значение битка. Това е много важен факт, че 1879 година представлява коренно преломен момент, свързан с действени импулси с миналото и с бъдещето. В известно отношение сега, в 1917-1918 г., на физическия план се повтаря това, което е ставало в духовния свят в 40-те години на XIX век и което може да се обозначи като битка на водещите духове срещу определени духове на препятствията. Това пресмятане го правя за първи път. Мнозина от вас знаят, че тези отношения са посочвани неведнъж и че в светлината на тези съотношения 1917 година трябва да се разглежда като важна изходна точка за последващи събития.

Не трябва да си казваме: е, преживяхме 1917 година. Разбира се, преживяхме я, но цялото значение на това, което се разигра през тази година, го преживяха малцина, тъй като тези малцина бяха склонни правилно да го оценят в будно състояние. В това е цялата работа.

Казвам всичко това, за да посоча, че сега живеем в много важен период от време и че е крайно необходимо да приемаме по-сериозно ставащото в този период от време, отколкото го прави по-голямата част от съвременното човечество. Говорих

вече колко изключително важно е да не се оставят извън внимание правилните духовни импулси на нашата епоха. Нашето ново време е такова, каквото се е стекло. Какво в него е станало главен, определящ тон? Какво влияние преобладава в това наше ново време? Какво се изля, бих казал, в цялото човечество? В основни линии само това, което израсна от грубия естественонаучен мироглед. Но този груб естественонаучен мироглед обхваща само мъртвото, а не живото, никога не обхваща живото. А именно изучаването на живото би имало значението, което е крайно необходимо за нашия естественонаучен век. Но дълбоката връзка на всички тези факти с всеобемащите мирови събития съвсем не искат да я виждат. Не искат да видят, че колкото повече се живее в представи, отразяващи безжизненото, толкова повече се разрушава социалният, общественият живот. Естественонаучните понятия е необходимо да се направят подвижни и така да се оживят, че действително да бъдат приложими към живота на хората, в известна степен да бъдат приложими към съвместния, обществен живот на хората.

В най-новото време развитието е вървяло така, че в това, което се е смятало за наука, са се образували понятия, годни за разбирането на външната мъртва природа. За обяснение на живота на хората те са съвсем непригодни. Но ние искаме да обясним живота на хората. Общопризнатата наука използва тези понятия в историята, социологията, социалната политика и т. н. Но тук те са неизползваеми и затова изобщо няма понятия за разбирането на обществения живот на хората; тях ги няма в съзнанието на хората – и ние стигаме до събитията, които скоро вече ще са на 4 години. Хората трябва да се научат да образуват по-плътни, по-живи понятия.

Понятията, които формира естествознанието, са изпълнени с духовност, те са добросъвестно и методично използвани, но само за външната природа. В наше време всеки работи в своята тясна област, понятията не се разширяват, не се пренасят от една област в друга, в цялата съвкупност на човешкия

мироглед. Да вземем само един пример и лесно ще разберете какво имам предвид. Обикновеният съвременен учител по физика, говорейки за магнитната стрелка на компаса, която с единия си край винаги сочи на север, а с другия – на юг, обяснява на своите ученици, че това свойство на магнитната стрелка е предизвикано от земния магнетизъм, че самата Земя също е голям магнит; и би било смешно, ако този учител по физика търсеше в самата магнитна игла силите, които насочват единия ѝ край на север, а другия – на юг. Той обяснява това със свойствата на цялата Земя, той търси причините навън в Космоса. В тази сфера на безжизненото естественонаучните понятия още са приложими, тук по този начин още може да се стигне до разбирането на отделните факти. Затова и на никого на ум не му идва да търси в самата магнитна стрелка силите, обръщащи я винаги в определената посока. Насочващата сила я виждат в северния и южен магнитни полюси на Земята.

Биологът не вижда вече това. На него подобно понятие не му идва на ум. Биологът вижда кокошката, в която се развива яйцето. Но на него не му хрумва да постави въпроса така, както го поставя физикът по отношение на магнитната стрелка. Биологът мисли: ако яйцето се появява в кокошката, значи, в самата кокошка е причината за неговата поява. Ако разсъждаваше, както физикът – за магнитната игла, той би си казал: макар и кокошката да е мястото, в което се развива яйцето, но както в магнитната игла действат силите на Космоса, така действат тези космически сили и при образуването на яйцето в кокошката. Трябва да изляза извън известни граници на природата и да се обърна към стоящите извън нея сили. Кокошката – това е мястото, където възниква зародишът на яйцето, но тук действат, прониквайки вътре, силите на Космоса, както те действат, давайки насочеността на магнитната стрелка.

Да се формира такава представа, методически да се работи би било крайно необходимо. Но официалната биология напълно е отишла в задънената улица на безжизненото и от нейна гледна точка такава представа е малко смешна, празна

фантазия. Официалната наука няма всеобемащи понятия и най-малко тя е способна да каже нещо истинно за политическия или социалния съвместен живот на хората. Не следва да се надяваме, че от този строго естественонаучен поглед върху света може да израсне нещо толкова необходимо на човечеството – оживяването и обновяването на понятията. Именно в най-важните области, обхващащи живота на хората, това не може да стане. Това ще стане ясно с едно понятие, което ще се опитаме да осмислим духовнонаучно.

Само едното разглеждане на човешкия скелет показва нещо изключително важно, нещо, бих казал, величествено. Когато се разглежда човешкият скелет, се вижда глава, която всъщност е като посадена върху останалия скелет, върху торса; това е отделен свят; останалата част на скелета е изградена по съвсем друг начин. Наистина, съгласно „Метаморфозите“ на Гьоте, черепът, скелетът на главата представлява преобразуване на скелета на торса, но черепът е формиран топкообразно, главата е отражение на цялата световна сфера. Конструкцията на останалия скелет е по-лунообразна. Това е нещо изключително важно и ни сочи следното: ако от самия облик на човека искаме да получим плодотворни понятия за човека, трябва да се ориентираме в това, което е изразено още в самия този облик. Нашето естествознание е грандиозно, но в областта на познанието на света като цяло е заседнало в началото на азбуката. Относно познаването на света то е неграмотно. Както ако някой, без да чете страниците на книгата, би описвал само буквите, тоест не чете, а описва всяка отделна буква. Но науката трябва да премине към четене, трябва да може не просто да описва природните обекти, както прави това сега естествознанието, но да разкрива техните взаимовръзки, техните преходни стъпала, тяхното преобразуване. Тогава, чрез четене на формите на природните явления, ще се стигне до разкриване смисъла на мирозданието. Разбира се, хора, които днес чуват нещо подобно и в тъпите си глави са заседнали на азбуката, когато чуят нещо подобно, го намират за ужасно. Могат да се

приведат много примери, колко ужасно се счита това, което е прочетено от човешкия скелет и което може да бъде разпространено върху целия човешки организъм. Човешка природа е двойствена и тази двойственост на природата на човека се проявява вече в коренната противоположност на главата и останалия организъм.

Ако към тази двойственост на главата и торса се подходи от позицията на духовната наука – могат да се вземат и други членове, но не за това е думата днес, – може безкрайно много нещо да се „прочете“ още от единия само вид на човека, ако действително се вгледаме в него. Духовнонаучно може да се види, че човешката глава от раждането и през целия физически живот преминава развитие, което се отличава от развитието на останалия организъм, как главата по своята форма се отличава от формата на останалия организъм. Много интересно е, че главата се развива 3-4 пъти по-бързо от останалия организъм на човека. Ако се наблюдава останалият организъм, на целия може да му се даде едно общо название, доколкото той целият в основни линии се организира от сърцето; между организацията на главата и организирания от сърцето останал организъм има голяма разлика. Този организиран от сърцето организъм действително се развива 3-4 пъти по-бавно, отколкото организъмът на главата. Ако човек беше само глава, приблизително до 27-28 години ние бихме били вече стари хора, близо до края си, толкова бързо се развива главата. Останалият организъм се развива 3-4 пъти по-бавно и ние доживяваме до 70-80 години. Но това не променя, че ние фактически носим в себе си тези две природи, развитието на главата и организираното от сърцето развитие на торса. Развитието на главата ни, като правило, до 28 години е завършено, по-нататък главата не се развива. Останалият организъм продължава да се развива от самия себе си и изпраща в главата сили на развитие. Който е способен съзнателно да вижда облика на човека, характерното в развитието на облика на човека, може сам, от външните черти, ако даже не намери самостоятелно всичко това, да се увери

в него. Разбира се, до това трябва да се стигне чрез духовната наука.

Помислете само, на кого не се е случвало да види малко дете, а след това отново да го види след няколко години и едва тогава открива, че то е започнало да прилича на един или друг. Това е свързано с факта, че силите на наследствеността са заключени в останалия организъм. Главата на човека изцяло е образувана от Космоса; и едва когато силите на наследствеността започнат да работят от останалия организъм във външното, което се случва бавно, едва тогава лицето на човека става подобно на останалия организъм. Това е само пример как външните факти потвърждават намереното по духовнонаучен начин. Важно е да се запомни: главата преминава своето развитие по-бързо от останалия организъм.

В предишните времена знанието за това не е имало толкова голямо значение, тогава човек е бил по-несвободен, по-ръководен във всичко. Добрите духовни сили са регулирали тези съотношения. Те установявали съзвучие между темпа на развитие на главата и темпа на развитие на останалото човешко същество. Сега започва времето, когато човек сам трябва да привежда в съзвучие тези съотношения. Затова е важно човек правилно да си представя всичко това, той трябва да бъде осведомен за тези неща; той съгрешава пред развитието, ако не знае това. И именно в най-важните области на човешкия живот ние много съгрешаваме против законите на развитието. От последната третина на XIX век ние затънахме в това и спорадично то вече се проявява. Ако хората останат глухи за духовните импулси, това ще ни се отрази много тежко. Още в наши дни то се отразява в неотчитането на това, че за нормално развитие човек трябва да получава нещо, построено на разбирането на различията в темповете на развитие на главата и останалия организъм на човека. Областта, където това незнание нанася особена вреда, е преподаването, поради следните причини: под въздействие на естественонаучния мироглед са се изработили понятия, които постепенно са станали понятия



само за главата, които нищо не дават на останалото развитие, понятия, развивани в темпа, съответстващ на темпа на развитие на главата, и които не могат да бъдат възприети от темпа, в който върви развитието на останалия организъм.

С това е казано изключително много. Постепенно са се изработили понятия чисто главови, които не засягат сърцето, оставят го празно и студено. Днес това се проявява, както казах, спорадично, от време на време, но то ще става все по-преобладаващо. Ако умеете да наблюдавате живота, сами можете да се убедите в това. С двойствеността на своята организация, като главово и сърдечно образувание, човек е предназначен в младостта си да получава не само обучение за главата. В младостта му основното внимание се отделя на обучението на главата, тъй като останалото се развива по-бавно. Ако искаме и останалият човек да се обучи, както главовият, трябва да го държим в училище цял живот. Училищното образование е годно само за главата. Но съвременното възпитание на главата е така построено, че тази глава не може да даде на останалия организъм нищо душевно-духовно. Останалият организъм в течение на целия живот на човека отдава на главата своите унаследени сили, иначе бихме умирали на 28 години, както това съответства на организацията на главата. Но главата също трябва отново да отдаде това, което е получила. Обаче съвременното обучение не създава тези възможности, в това можете да се убедите, ако си зададете въпроса: нима съвременните хора, получили училищно образование, в по-късния живот си спомнят нещо, извън това, което е събуждало емоциите им? – Най-често те не само си спомнят само това, което е събуждало емоциите им, но те са доволни, ако бързичко могат да забравят всичко. Това означава, че останалият организъм само съзерцава обучението на главата. Ако той, като жизнена есенция, получаваше от главата това, което му е необходимо, тогава не само би си спомнял с паметта, но и душевно ще поглежда назад към казаното от учителите като на блаженство, към което в по-късния живот ежечасно и с искрено удоволствие ще се връ-

ща в спомените, с вътрешно удовлетворение, с привързаност, в което отново и отново да се потапя, като в извор за подмладяване. Тя би била източник на живот, ако в нея бяха силите, образуващи не само главата, а и сърцето. Тогава от детството си, от времето на училището човек в течение на целия си живот би имал действителни сили за останалия, бавно развиващ се организъм. Би имал... Днес това едва започва, работата ще става все по-лоша и по-лоша. Хората рано ще остаряват, тъй като те предимно умозрително ще се обръщат само с паметта към това, което е пригодно само за главата и което поради това има значение само до 28 години. После това, към което е принудена да се обръща паметта, остава непригодно; и човек старее. Той рано става душевно-духовно стар, тъй като силите на развитие на главата не са приспособени да се преливат в четири пъти по-бавно вървящото развитие на сърдечния организъм.

Тези неща трябва да се вземат предвид. Но ако се вземат предвид, цялата училищна система трябва коренно да бъде променена и вместо господстващите днес мъртви понятия са необходими понятия, изпълнени с живот. Изучавайки Кант-Лопласовата система, връщайки се към нея в паметта си, хората все повече ще стареят. Това, което е в действителност, е духовното начало на Вселената, от което се е развило физическото; такова понятие, ако правилно се вплете в преподаването, ще бъде в течение на целия живот източник на младост. И това е възможно: не само методически да се преработи целият материал за преподаване, но напълно да се преработи, изхождайки от антропософското познание, цялата система на преподаване; тогава човек през целия си живот ще носи нещо, което ще се превърне в него в непресъхващ извор на младост. Това трябва да бъде постигнато съзнателно, за да не остаряват хората едва доживявайки до 50 години, за да могат те вътрешно-душевно цял живот да се хранят от това, което са възприели в младостта си, което са възприели в детството и което би било в тях източник за оживяване, душевно-духовно освежаващо питие. Но

преподаването трябва да се поднася така, че да бъде не само храна за развитие на главата, но да се подхранва развитието на целия човешки организъм.

Да се вникне в тези неща, значи да се оживи това, което при нашите естествоизпитатели, а следователно и в широки кръгове представлява мъртви понятия. Не изпускайте от внимание и голямото социално значение на това, което се каза! Не мислете, че то се отнася само до тясната сфера на естествознанието. Това не е вярно. Естествознанието въздейства върху цялото съвременно образование, върху цялото съвременно човешко развитие. Тези естественонаучни понятия се разпространяват чак до неделния вестник. И даже този, който черпи своите мисли само от неделния вестник, черпи от него това, което гаси вярата в него, действителната, истинска вяра, която той днес лицемерно носи в своята църква; даже днес той е заразен от естествознанието, което в наши дни може да предложи само мъртвото, макар това мъртво да може да бъде разгледано по най-духовен начин. Тези неща трябва ясно да се доведат до съзнанието.

И така, виждате, че антропософски ориентираната духовна наука истински е предназначена не за удовлетворяване на субективните стремежи към познание, а тя дълбоко се врязва в целия ход на развитие на нашата епоха. И отново това проникване в развитието на епохата е тясно свързано в нашето съзнание, израснало в Антропософията, с познанието за това, което от 1841 година до 1879 година и до 1917 година е ставало в развитието на човечеството, свръхсетивно и сетивно, в надфизическия план и на физическия план. Тези неща трябва да бъдат разбрани най-сериозно. Твърде много неща в наше време се приемат несериозно! В това и трябва да се състои оздравяването на човечеството, за да стъпим отново на живи възприятия, понятия и чувства, отнасящи се до развитието на мирозданието. Обмислете това!

Ако погледнем последните десетилетия – какво направи водещата част на човечеството, с изключение на отделни лич-

ности, с въпросите на мирозданието? Проблемите на естествознанието са популяризирани със средствата на новото време, естественонаучните понятия са популяризирани и представени максимално нагледно. Ако някъде се обяви, че определени съобщения на естествознанието ще бъдат илюстрирани със снимки, това се превръща в сензация и предизвиква голям интерес. Какво всъщност направи за новото време тази водеща прослойка на човешкото общество с въпросите за мирогледа? Жив интерес предизвикаха разказите за пътешествията до Северния полюс, за изследването на Бразилия, и този интерес не подлежи на осъждане. Ако някой разказва за тайните на зараждането на яйцата на майския бръмбар, като образовани хора от новото време, се чувстваме задължени да посещаваме подобни лекции, макар и след 5 минути да изпадаме в дрямка, ако лекциите не са придружени с пробуждащи илюстрации. Но къде днес виждаме стремеж да се издигне идеята на човека до мирогледно ниво, до това къде той се намира? Това е много характерно и всеки днес е принуден да се замисли над него. В течение на десетилетия къде виждаме най-оживени дебати по въпроси на мирогледа, най-жив интерес към идейните въпроси? Да, на събранията на социалдемократите. Там са формирали мироглед. Но в другите слоеве на обществото това го няма, тъй като с всички сили се пазят от истинското познание за живота на човека.

Но що за мироглед се изработва при социалдемократите? Този мироглед е изграден върху понятията, според които работят машините; мироглед, който черпи своите представи за света от чисто механичния исторически материализъм, от материалистичното разбиране на човешкото общество. Ще прочетете за това във всяко социалистическо списание. Болшинството не ги чете, а би трябвало – за информация. Хора, приковани за машините, които от сутрин до вечер нямат работа с нищо друго освен с машини и които, когато вечер се откъснат от машините, отново имат работа с обществена организация, представляваща отражение на машините, тези хора

и света си представят като огромна машина. При тях се е изработил мироглед, в който няма място за нищо индивидуално, където всичко е стегнато в менгемето на представите за мъртвото. Има една добра, истинна поговорка: смъртта прави всички равни. Но може да се каже и така: мироглед, опиращ се само на машинното, на мъртвото, също изравнява всичко, погасява всичко индивидуално, всичко живо. С мироглед, който черпи своя образец от машината, би било погасено всичко индивидуално, всичко живо. Това не беше опасно, докато му се отдаваха като насън, сякаш сънувайки, отклонявайки всички мирогледни въпроси, и докато постепенно не изгуби-ха окончателно връзка с всички импулси, които биха могли да понижат с ясно съзнание живота на човешкото общество, живота на възпитанието. По същество в нашето ново време мирогледни въпроси се разработваха само там, където живееха в понятията, взети от света на машините. И науката в наши дни дава само такива понятия. Ако вземете книгата на Теодор Циен, която представлява образец на съвременна научна книга<sup>97</sup>, и прочетете заключителната глава, ще видите, че и той принадлежи към тези, които смятат, че науката не може да изработи естетически понятия, морални и естетически, но след това изказва мнение, че всичко, което не изхожда от естествознанието, е само глупава измислица. Между редовете се отхвърля всичко, което не е дадено от естествознанието. В заключение Теодор Циен милостиво казва: понятията за свобода, етика, морал и т. н. трябва да бъдат почерпени от други източници. Истинската наука трябва да отхвърли понятието за отговорност. Човек толкова малко може да е отговорен за себе си, колкото цветето, ако не е красиво. Това е абсолютно логично, ако се стои на тесните позиции на голото естествознание, ако се използват само понятията за мъртвото. Но тогава се живее в понятия, които не могат да доведат до нищо живо и преди всичко до разбирането на Аза.

Интересно разсъждава Теодор Циен за Аза. В тези лекции, които бяха записани и след това издадени, така че да

се запази тонът на лекциите, той казва за Аза: Азът – това е сложно понятие; ако се замислите над това, какво всъщност подразбирате, до какво достигате, преди всичко това е своята телесност. След това до своите родствени връзки, след това до своите имуществени връзки. След това вие мислите за своето име и звание – за ордените той не говори, – след това... Е, изрежда подобни неща. И това, което са измислили разните психолози, това, смята той, е фикция. Да, естествоизпитателят и не може, когато мисли за Аза, да стигне до нищо друго освен до това, за което, когато се задълбочи в смисъла на думата Аз, не мисли ни един човек, разбира се, ако сериозно възприема този въпрос. Много е сериозно, че това, което израства от понятията за безжизненото, води до умъртвяване, разрушаване и опустошаване на живота. Теория, която изхожда от мъртвите машини и е превърната в социално-философска теория, ако се осъществява в живота, не действа съзидателно, а разрушително. Човечеството не е осъзнало това, затова му се налага с такива крайности да осъзнава това чрез живота. Тъй като какво всъщност се случи? На изток, в областите, където някога ще се разкрият мощните импулси за бъдещето, там разрушаващо действа мъртвата теория, пренесла взетото от машините в социален мироглед – ленинизма и троцкизма.

Отнесете се към това с цялата сериозност. Този, за когото звучи само мъртвото и който и в човека вижда само мъртвото, бил той и такъв голям учен като Теодор Циен, когато говори за Аза, за чувството за отговорност така, както го прави Теодор Циен, тогава истинският интерпретатор на неговия възглед е не той самият – той не мисли толкова надалеч, – а Ленин и Троцки; те са, които правят правилните изводи от неговите твърдения, прилагайки ги към социалния живот и човешкото общество. Това, което осъществяват Ленин и Троцки, е непосредствено следствие от това, което е отгледано от естествонаучния мироглед. Но тъй като науката естествознание не прави компромис с това, което не е нейно пряко следствие, и само защото не довежда до логически край своите твърдения,

тя не се превръща в ленинизъм и троцкизъм.

Затова и става така, че нещата не се вземат от действителността. Това, което не е истинно, все пак запазва своето обективно действие. Мислите са реалности, а не само понятия. Не трябва примитивно да се мисли, че ако нито един човек не знае, че това е лъжа, тя все пак ще бъде действена сила. Това е вярно, но е вярно и другото: ако имаме лъжа, за която никой не знае, че е лъжа, това нищо не променя в нейното въздействие; в реалния свят тя действа като лъжа. И от каквито и благородни чувства да е била предизвикана, тя действа като лъжа.

Днес има произведения – възможно е вече да съм споменавал тук за това, – в които от позицията на истинската съвременна наука се обсъжда проблемът за Христос Исус. Много интересни книги, защото те процедират безкомпромисно. Преди всичко една датска книга<sup>98</sup>. Има и други, които последователно изговарят това, което съвременният психолог, съвременният психиатър, мислещ съвременно естественонаучно, би трябвало да мисли за Христос Исус. Какво представлява тогава Христос Исус? Епилептик, патологична личност, болезнена натура. И Евангелията така се тълкуват, че от всяка глава е ясно, че те са болезнени измислици. Всичко това, разбира се, е тъпота на ума, но да каже, че това е тъпота на ума, има основание само този, който вижда духовното. Но за тези, за които естественонаучните психология и психиатрия са авторитетни, такова разбиране за Христос, ако се изхожда от техните позиции, е правилно, тъй като то е негов последователен извод. И човек, който разсъждава като съвременния психиатър, е по-добър, правдив и честен от този, който признава авторитета на съвременната психиатрия и в същото време съди за Христос по-различно, като пасторите и свещениците, които признават съвременното естествознание и правят компромиси с него.

Лъжата действа като лъжа, колкото и да е натруфена, тъй като тя е реална сила. Днес е необходимо преди всичко да не се крием зад компромиси, а да виждаме това, което в нашите условия е необходимо да можем да виждаме. Ако съвременният

психиатър не иска да разглежда Христос като епилептик и безумец – какъвто е от гледна точка на съвременната психиатрия, – тогава той трябва да се откаже от съвременната психиатрия и да приеме духовната наука. Ако хората днес бяха способни действително да вземат позиция, точно да си представят, да охарактеризират на основата на това, което може да бъде познато, тогава ние ще сме с това, което може да притежава правилния импулс, с това, което трябва да действа по-нататък.

Тези дни ми беше предадена бележка за една книга, която ми беше вече позната, предизвикала отвращение в дамата, тъй като това беше дама. В бележката се съобщаваше какво е написал Александър Мошковски. Нямам със себе си тази книга, но от бележката ще научите в какво е работата. Ето нейното съдържание. „Който някога е търкал училищния чин, незабравими за него ще останат часовете, когато е чел при Платон за беседите на Сократ с неговите приятели, незабравими с баснословната скука, предизвиквана от тези беседи. И може би ще си спомните, че сте намирали тези беседи за много глупави, но, разбира се, не сте се престашили да заявите това открито, тъй като този, за когото е ставало дума, е бил Сократ, гръцкият философ.“ С такава напълно необоснована оценка на храбрия атинянин достойно завършва книгата на Александър Мошковски „Сократ-идиот“<sup>99</sup>. Ерудитът Мошковски в малката, написана на разговорен език книга, предприема нещо не по-малко от това, съвсем да лиши Сократ от достойнството му на философ. Заглавието „Сократ-идиот“ се подразбира дословно. Няма да сгрешим, ако предположим, че тази книга ще предизвика научно разглеждане. Разбира се, днешният човек на компромиса ще каже: е, ние знаем достатъчно, за да кажем, че Сократ е велик човек, а не идиот, и тогава се появява Мошковски и казва такива неща! – Но днес трябва по съвсем друг начин да се оценяват тези неща. Който познава Мошковски, знае, че той в пълния смисъл на думата стои на позициите на крайния естественонаучен мироглед, чак до квантовата теория, че той заема най-екстремното крило на съвременния натурализъм. И



трябва да се каже, че Мошковски е много по-честен от тези, които също мислят, че стоят на почвата на естественонаучния мироглед, и не смятат, че трябва да признаят Сократ за глупак; смятайки Сократ за велик човек, те правят компромис.

Днес е трудно да се стигне до яснота по тези въпроси, тъй като чувството за Истина го няма, за да се съди за всичко безкомпромисно. И този, който признава величието на Сократ, не трябва да приема постановките на Мошковски.

Но това днес е трудно, трудно е вече 3 или 4 столетия. Затова събитията са пуснати да вървят по своя ред, докато не се превърнаха в това, което се разрази през последните 3-4 години. Житейските факти трябва да бъдат познати в тяхната духовно-душевна основа, в истинските им дълбоки импулси. Трябва да бъде осъзнато това, което днес е съвсем належащо да се осъзнае: Истината и чувството за Истина трябва да проникнат в душите на хората! Тогава тези факти, осветени от чувството за Истина, озарени от светлината на това чувство за Истина, ще покажат истинското си лице. Тогава, просто защото ще се вижда истинското лице на фактите, принудително ще се стигне до духовната наука. Тъй като импулсите на съвременността говорят много и говорят убедително, в светлината на духовната наука може да се разбере как днес трябва да се разрешават въпросите за възпитанието и обучението. Както за преподаването и възпитанието е важно да се знае за различието в темповете на развитие на главата и останалия, сърдечен организъм, така от духовната наука могат да бъдат казани много важни неща за социалния живот, за историята и юриспруденцията. Трябва само да се измъкнем от там, където сами се натикахме поради преобладаващата вяра в неопровержимия авторитет на естественонаучния мироглед. Това е необходимо за нашето време. Това, което естественонаучният мироглед смята за действителност, създава понятия, които никога няма да бъдат пригодни в областта на съвместния социален живот на хората. Човечеството днес живее под гнета на тази грешка. Ако се замислите по-дълбоко, това ясно се вижда.

Това е, което днес исках да ви кажа. Ако всеки се стремеше да вижда истинската действителност, да я осветява със светлината, с която озарява духовната наука!

Вчера говорих как Изтокът възприема особеностите на нашето развитие. Източният човек съхранява наивните, интуитивни духовни способности и той в много неща вижда проявяващата се компромисност и непоследователност на Запада. Важно и интересно е да се проследи именно сега формиращата се критична оценка на Запада от водещите сили на Изтока. В азиатския Изток все повече и повече укрепва мнението, че именно той трябва да вземе по-нататъшното развитие на човечеството в свои ръце, а тези виждания е толкова лесно да бъдат опровергани, ако се вземаше предвид това, което се чува от духовната наука! Но трябва да се достигне до истинското разбиране на духовната наука. Трябва да търсим в духовната наука не само нещо интересно и даващо вътрешна душевна наслада, трябва да търсим в нея това, което пронизва целия живот в целия му обем. И трябва да се разбира, че само съобщенията на духовната наука могат да дадат действителна основа за правилното разбиране на социалния, нравствения и правов живот на хората. Мирогледът, който в течение на десетилетия се формираше под преобладаващото въздействие на съвременното естествознание, не е свързан с корените си с изворите на истинската духовна Истина. Той е израсъл от поглед върху света, който е свойствен на хора, черпещи своите понятия от света на безжизненото и способни духовно да лишат от живот целия свят. В бъдеще, когато по-обективно ще се мисли за тези неща, когато ще изтлеят страстите, така често определящи и насочващи сега хорските разсъждения, в бъдеще – дълбоко съм убеден, че това може да бъде така, – в бъдеще ще кажат: най-важната характерна черта на епохата около 1917 година беше това, че мирогледът, изграден само от главата и годен за главата, който влачеше човека към стареене, стана общоприет. Някога в бъдеще – това бъдеще може би е още далеч – него ще го нарекат Уилсънизъм, на името на вели-

кия „училищен“ мъдрец, от когото днес голяма част от човечеството е готова да се учи на социално-политическа мъдрост. Не случайно голата школска мъдрост, лишена и от най-малката духовност, днес стана най-важната политическа тенденция именно под формата на Уилсънизма. Това е много значителен, изключително важен симптом на времето. Сега още е невъзможно да се говори за тези неща с истинската дълбочина и широчина на обхвата. Но от дадените днес насоки ще разберете колко важно е да се опитате да вникнете в тези неща, колко безкрайно важно е да се вника в тях не чрез афекти и емоции, а чрез познаването им.

Възможно е вече да съм казвал тук това, но ще го кажа пак, защото е важно: сега в Средна Европа не е трудно да се изричат такива съждения за Уилсън, като току-що казаното, но мога да посоча, че в цикъла, изнесен години преди съвременните събития, когато целият свят, включително и Средна Европа се възхищаваха на Уилсън, на него му беше дадена същата оценка, която беше дадена тук днес<sup>100</sup>. Антропософията черпи оценките на импулсите, действащи в наше време и въвеждащи хората в заблуди, от доста по-дълбоки източници и в сферата на Антропософията нашите приятели имат възможност да видят как дълго преди външната им проява, нещата могат да се видят в истинската им светлина и как отново и отново тук се дава правилното им осветляване и разбиране. Дано в бъдеще тези неща намерят по-голямо разбиране, отколкото е било в миналото! И ето какво особено искам да вложа във вашите сърца: това, което се дава в антропософските изследвания, трябва да намира значително по-добро разбиране, отколкото е срещало досега. То може много по-дълбоко да прониква в сърцата и душите на хората и да събужда по-интензивен живот. Нека това стане! Тъй като това, което ще стане благодарение на него, ще поведе към оздравяване на бъдещото развитие на човечеството, към поправяне на многото, което беше пропуснато и което може би отново ще бъде пропуснато – ако се вслушват само в това, което стои извън Антропософията. Сред

нашите приятели у мнозина, така да се каже, животът им е двойно счетоводство. Едното – това са антропософските прегледи и книгите, така да се каже, за лично потребление, за обогатяване на душата и сърцето. Другото – за външния живот, в който те изцяло се облягат на авторитета на естествознанието. Това често не се забелязва, но е полезно добросъвестното вслушване в гласа на своята душа да доведе до единство на тези две „счетоводства“.

Целият живот на човека трябва да се организира еднозначно. Духовното трябва да нахлуе в сферата на естествено-научния мироглед. И религиозният живот трябва да бъде пронизан от тази светлина, която се постига от духовната наука. С цялата възможна сила на живото възприятие вникнете в съобщеното и осмислено днес и то ще ви поведе към духовни висоти. Духовната наука дава на човека не само възпитание на главата, но и възпитание на сърцето. Тя възпитава сърцето. Тя служи на цялото човечество, а не само на частта му, която всъщност трябва да умре към 27-та година. В продължение на целия живот тя дава на човека жизнестойчивост и жизнеспособност. Възпитанието, което не отчита разликата в темпа на развитие на главата и останалия организъм, прави хората стари, нервни, нехармонични и измъчени. Вгледайте се в живота и ще се убедите в това. Животът може да стане велик учител, потвърждаващ това, което антропософски ориентираната духовна наука чете в духовния свят.

Обединете в сърцето всичко, което днес беше казано и насочено към вашите сърца, скъпи мои приятели, за възпитанието на нашите сърца чрез духовния свят; запазете това, което ни обединява като членове на нашето движение. Така ще си сътрудничим, така ще се стремим да работим заедно, всеки на своето място, всеки според силите си.

## ЧЕТИРИНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

*Щутгарт, 23 април 1918 г.*

Вече съм ви обръщал внимание върху това, че отново и отново се чува едно и също възражение срещу заелия се с истините на духовната наука, възражение, което съвсем явно се поражда от излишния стремеж към душевно удобство. Това е възражението на тези, които казват: аз не отричам, че човек, преминавайки през портата на смъртта, встъпва в друг, духовен свят, но какъв е този духовен свят, какво става в него – с това искам да почакам! Тук, на Земята, трябва да изпълняваме земните си задължения, след смъртта, когато бъдем пренесени в този друг свят, ще видим какво има там, в този друг свят. Не може да се отрече, че този довод е много удобен. Обаче трябва да се замислим, а на тези, които действително се интересуват от истините на духовната наука, подобава добре да мислят, тъй като такива размисли могат да ги укрепят в разбирането на необходимостта от заниманията с истините на духовната наука. За да прекарам още един път пред вашите души тези проверяващи размисли, днес отново ще разгледаме от една определена гледна точка връзките между живота на човека тук, на Земята, и живота между смъртта и новото раждане.

Нека бъде съвсем ясно, че човек в течение на своя живот тук, на Земята, във физическо тяло, със своето обикновено съзнание възприема само част от това, което съставлява неговият живот, тъй като през цялото време стават неща, тясно свързани с нашия живот, които не са толкова явни, че отчетливо да проникват в обикновеното ни съзнание. Понякога тези неща смътно проникват в нашето съзнание, но не в целия обем от значение, което имат за нас в ежедневиия живот. Обмислете някога вечер изминалия ден, помислете на колко места сте били през деня – може да вземем и нещо друго, но да се спрем на това – с колко хора сте имали съприкосновение през деня.

Всичко това има за вас голямо значение, тъй като вашето

непосредствено обкръжение въздейства върху вашата душа. Нищожна част от цялото това множество, което ежедневно въздейства върху душата, достига до нашето ясно съзнание. Има огромна разлика дали днес в 9 сутринта сме били близо до Щутгартската гара или сме били сред природата, в гората, тъй като в двата случая съвсем различни неща са се докосвали до нашата душа. Обикновено не си даваме сметка за дълбокото значение на това. Само като лек полъх на живота възприемаме понякога тези неща. Да предположим следното – можете да се убедите в това, разбира се, не в този случай, който ще ви приведа, но в други случаи, ако бъдете макар и малко внимателни към живота. Пристигнали сте тук днес вечерта. Да предположим, че някой от първия ред е бил принуден да напусне залата преди да съм завършил лекцията; той става, преминава покрай реда и заминава. Някой от третия ред го вижда, но той внимателно слуша и със своето обикновено съзнание едва го забелязва. Той може да забележи, че може би в съня си вижда изключително малко от това, за което се е говорило в лекцията. Тъй като вероятно, ако би могло статистически да се установи, броят на моите уважаеми слушатели, на които се присънва нещо от това, за което тук говорим, не е толкова голям. Но вие лесно ще забележите, може би не от този пример, а от някой подобен, че ви се присънва този, който тогава е станал и излязъл. Това значи, че в безброй случаи в живота можете да забележите, че именно в сънно съзнание вие се връщате към това, което в течение на деня едва се е докоснало до вашето съзнание. Затова хората толкова малко знаят за своите сънища. Тъй като голяма част от това, което ни се присънва, са именно промъкналите се, незабелязани впечатления от деня. Това, което ясно е схванато от дневното съзнание, се присънва много рядко. То се присънва в случай, че е било свързано с определени впечатления и чувства, които все пак не са били ясно и отчетливо осъзнати. И при събуждане човек помни толкова малко от сънищата именно защото те са това, на което е обърнал толкова малко внимание през изминалия ден. Ограни-

чеността на паметта за сънищата е свързана с това. Накратко, искам да кажа, че безкрайно много неща, които много бегло се докосват до нашето съзнание, се промъкват в човешкия живот и въпреки това имат голямо значение за душевния живот на човека, макар и да остават неосъзнати или в подсъзнанието. Всичко, което, бих казал, шумоли между редовете на живота, придобива голямо значение, след като човек премине през портата на смъртта.

Времето, което човек прекарва между смъртта и новото раждане, вече неведнъж сме го разглеждали от различни гледни точки. В тази област всичко е така свързано едно с друго, че само изхождайки от най-различни гледни точки, може да се получи относително цялостна представа. Всичко, което за обикновеното дневно съзнание преминава незабелязано, се привежда в движение, когато човек преминава портата на смъртта. И това, което човек по такъв начин преживява след голям период от време, бих го нарекъл разгръщане на образите. По същество това, което тогава става с човека, е преминаване през преживяване на имагинативно съзнание. Огромното количество образи, които много смътно са достигали до нашето земно съзнание, се разгръща пред нас, покрай картините от живота, и се отделя от това, което тук, на Земята, е било ясно доведено до нашето съзнание. Именно това, което тук е било малко отбелязано от съзнанието. Това, което тук е било ясно осъзнато, след смъртта се проявява повече като спомен, като картини на паметта; това, на което тук малко е било обърнато внимание, се разгръща като образи, живеещи в настоящия момент.

Днес е особено важно да посоча, че в първата третина на живота между смъртта и новото раждане човек основно е потопен в тази разгръщаща се картина от живи образи, тоест основно е потопен в имагинативен живот. Можем да помогнем на тези имагинации, като установим връзка между нас, останалите тук, и кармически свързаните с нас преминали портата на смъртта. След това настъпва втората третина, в течение

на която духовно-душевният живот на човека е по-изпълнен с инспирации. Тогава на човек му става ясно какво значение в мировите връзки имат образите, които той преди това е преживявал, как тези образи го включват в мировите връзки. Тъй като всичко, което човек преживява, има значение за мировите връзки. Не трябва да се мисли, че среща с човек, на която, може би, малко сте обърнали внимание, но до когото сме били близо, е без всякакво значение. Тя ще бъде разгърната в тези образи в значението, което има в събитията от света. Това ще се изправи като откровение в инспирациите във втората трети-на от живота между смъртта и новото раждане.

В последната третина човек живее основно в интуициите. Тогава той трябва да се пренесе в своето духовно-душевно обкръжение. Тогава човек живее потопен със своето съзнание в своето обкръжение. И именно в тази последна третина чрез това потапяне човек подготвя своето бъдещо потапяне във физическо тяло по пътя на зачатието във физическия свят. Интуициите в последната третина от живота между смъртта и новото раждане са въведение в тези интуиции, които след това, естествено подсъзнателно или безсъзнателно, насочват човека към потапянето в тялото, което му предоставя наследственият поток на родителите, прародителите и т.н. И нещо остава в човека, когато той от чисто духовно-душевния свят встъпва във физическия свят. Помислете – ако вземете предвид, че човек толкова дълго време е живял в духовно-душевени ситуации, естествено е да поиска да запази нещо от това привично за него, когато се потопи във физическото тяло. Така и става в действителност. Та какво собствено представляват – прочетете за това в книгата „Възпитание на детето в светлината на духовната наука“ – основните, най-важни душевни стремежи в първите 7 години, до смяната на зъбите? Нарекох ги подражание. Детето през цялото време се стреми да прави това, което се прави в неговото обкръжение; то не изхожда от собствени подбуди; то пренася себе си в постъпките на тези, които го обкръжават, и ги повтаря, сякаш отпечатвайки ги в себе си. Това е отзвук



от инициацията в последната третина от живота между смъртта и новото раждане. Ние се раждаме като същества, попиращи в себе си своето обкръжение, тъй като пренасяме във физическия живот това, което дълго време духовно-душевно сме правили в другия свят. Човек постепенно враства във физическия живот – ние разбираме това, хвърляйки поглед към нещата, към които той е привикнал в духовния свят. Пред вас е поставена една от мислите на духовната наука, подобна на много други, които в близките столетия и хилядолетия трябва да навлезе в духовния живот на човечеството. Мислите трябва да се изменят твърде много в сравнение с това, което сега живее в съзнанието на хората. Замислете се, в последните столетия стана нормално да се мисли за безсмъртието, да се мисли всъщност само за това, какво ще бъде след смъртта. Винаги се мисли: може ли човек да пренесе зад прага на смъртта това, което той развива, това, с което живее във физическия живот? – това за човека е най-важно. Тази страна на проблема за безсмъртието несъмнено е важна, но целият проблем ще вземе съвсем друг характер, ако се помисли, бих казал, за другата половина на въпроса за безсмъртието, ако се интересуваме не само от въпроса какво представлява смъртта в смисъла на продължаване на земния живот, но си зададем въпроса: как е свързано това, което преживяваме тук, на Земята, с нашия предшестваш живот. За живота, който сме живели преди в духовния свят, нашият живот тук, във физическия свят, се явява откъснат. Мислите на хората ще тръгнат в тази посока. Хората ще видят, че животът тук, на Земята, може да бъде разбран само ако в него се вижда продължаване на предшествашия духовен живот. Те отново ще започнат да се интересуват не само от този живот, който ще последва след земния, но и от живота, който е предшествал земния живот. С изключение на последната третина на XIX век, хората все още са се интересували от въпроса за безсмъртието в смисъла на това, в каква степен безсмъртието е продължаване на земния живот. Така са поставяли въпроса учените-философи, но тези учени-философи,

макар и да се представяли като представители на обективната наука, по същество в много отношения продължавали традициите на предвзетост, израснали от следното. Помислете върху факта, че църквата от времената на Ориген (182-253 г. сл. Хр.) е осъдила учението за предсъществуването на душата, че тя е осъдила Ориген за учението му за предсъществуването на душата, така че църквата попаднала в много трудно положение: имало е Ориген, великият църковен учител, и не може да се отрече, че той е учил за предсъществуването на душата, но това учение е било забранено от църквата. Църквата явно е била в голямо затруднение. В течение на цялото средновековие учението за предсъществуването на душата е било под забрана. Професорите по философия само фино са продължили това, и писателите-философи също. Те само са били погрешно убедени, че мислят непредвзето. По други въпроси работата е стояла по същия начин, по въпроси, за които тук вече сме давали примери. Трябва да си изясним, че насоката на мислите, насоката на човешкия мироглед коренно трябва да бъде променена от духовната наука. Земният живот ще ни се представи в своето истинско значение само когато бъде осъзнато, че той представлява продължение на живота в духовния свят. И той може да бъде разбран правилно само изхождайки от такива позиции. Когато се научат така да разглеждат този въпрос, тогава ще намерят правилното отношение към втората половина на въпроса за безсмъртието на душата, когато си изяснят, че този земен живот има значение за отвъдния живот, че човек от отвъдния свят се стреми към Земята, за да премине през земен живот, че земният живот му е нужен. Тогава, изхождайки от тези предпоставки, по съвсем друг начин ще се осветли въпросът за истинските ценности на земния живот, съвсем различно, отколкото това е било достъпно досега.

Едно нещо особено ще ви обърне внимание върху това, колко важно е да се замислите над въпроса за стойността на земния живот. Малцина могат да различат един от друг два момента, а именно: човек мисли и човек има мисли. Но тези

два момента са съществено различни. Мисленето – това е сила, която я има в човека, това е дейност и тази дейност създава мисли. Тази дейност, тази сила, която живее в мисленето, я донасяме със себе си в земния живот, от живота между смъртта и новото раждане. Тази мисловна сила я насочваме към външните възприятия на сетивата и образуваме мисли за своето обкръжение, за това, което ни обкръжава. Но тези факти от нашето земно обкръжение нямат никакво значение за живота между смъртта и новото раждане, тъй като за нас тях просто ги няма. Те са само тук, на Земята, за възприятията на нашите сетива. Затова и нашите мисли, които си съставяме тук за явленията от този свят, както те се възприемат от нашите сетива, нямат никакво значение за живота след смъртта; но те имат значение за живота след смъртта в смисъл, че изобщо подхранваме тази сила за мислене, тъй като тя ни остава за целия живот между смъртта и новото раждане. Самите мисли, които ние си съставяме за явленията, възприемаеми с външните сетива, са безплодни за живота след смъртта. Във времето между смъртта и новото раждане те служат само като опорни точки за възприятията на Аза.

Представете си двама човека. Единият от тях никога не го е грижа за това, което може да бъде казано от духовната наука или подобни на нея за живота в духовните светове. Той мисли само за това, което му предоставят неговите външни сетива, и това, което му предоставя обикновената наука. Но науката също има работа само с това, което предлагат външните сетива. И той си казва: ще почакам с мисленето за духовния свят, докато не се окажа в него. От известна гледна точка това е най-малко лошият възглед от това, което се появи в 19 век, когато се появиха хора, които са убедени, че със силите на науката те ще стигнат до пълно отричане на съществуването на духовния свят, подобно на изказването, вложено от поета в устата на такъв отрицател: „Както Бог е свят, аз съм атеист!“<sup>101</sup>. Примерно от такива настройки на ума е възниквал понякога атеизмът в 19 век, от такива „изпълнени с мисли“ душевни

настройки. Да си представим човек, който просто изобщо не мисли, за да си състави каква да е представа за духовния свят. Това е един тип човек. Друг се отдава на мисли за духовния свят. Това са различни мисли от тези, които се пораждат от физическите сетива. Не може да се отрече, че това са съвсем други мисли, нали така? И то става явно най-малкото от това, че мислите, които не са насочени към духовния свят, от гледна точка на повечето живеещи днес хора са умни, реални мисли, а мислите на духовната наука – умопобъркани, фантазбoрски и безумни.

Но да вземем тези двама човека. Какво ще бъде продължението на тези двамата, когато те преминат портата на смъртта? Този, който тук, на Земята, не е имал никакви мисли за духовния свят, не е прекарал през душата си мисли за духовния свят, след смъртта като душевен човек той ще бъде в същото положение като този, който, имайки физически организъм, няма храна, тоест гладува. Тъй като мислите, които тук, на Земята, си съставяме за духовния свят, представляват храна за една от най-важните сили, оставащи в нас след смъртта – силата на мислене. Тази сила на мислене ние имаме подобно на това, както на Земята имаме силата на глада, но това чувство на глад не може да бъде удовлетворено между смъртта и новото раждане, ако душата не е била подготвена с мисли за духовния свят тук, на Земята. След смъртта ние имаме имажинации, инспирации, интуиции, но мисли като такива не можем да имаме. Тях трябва да ги преживеем тук. Трябва да встъпим в живота между раждането и смъртта, за да придобием тук мисли. С тези мисли, придобити във физическия живот, ние се храним през целия период на живота между смъртта и новото раждане и „гладуваме“, ако ги нямаме. В това е разликата. На духовен глад в отвъдния свят е обречен този, който тук, на Земята, не иска да има мисли за духовните светове. И този, който може да се насити в живота между смъртта и новото раждане, е когото обрисовах като втория човек, който живее в тези мисли, които развиваме тук. Затова, ако материализмът

стане всеобщ, единствен миросглед на човечеството, тогава хората биха ставали в живота между смъртта и новото раждане, ако може да се употреби такъв израз, изгладнели, духовно гладни. Като следствие от това би било повредено встъпването във физическия свят при новото раждане. Духовният живот би завехнал, а с него би завехнал и физическият свят, който човечеството трябва още да усвоява в течение на този земен период.

„След нас и потоп“ – в известна степен смисълът на тези думи успя да достигне до съзнанието на нищо неподозиращото и нямащо понятие какво значи това човечество<sup>102</sup>. Това изказване изхожда от душа, обхваната от материализма. Тези думи нямат никакъв смисъл за този, който познава действителността. Искане или не, човечеството вижда връзката на душата с духовния свят, но в тази връзка стоят основите на бъдещото развитие. Благото на цялата Земя зависи от това, съвременното човечество да не изгуби мислите за духовните светове. В наши дни е необходимо все повече да вникваме в това, тъй като прекалено много зависи от това, ходът на развитие на човечеството да бъде осъзнат духовно.

Разглеждахме много важни понятия за духовните светове, което е необходимо, тъй като в края на краищата тези духовни светове нахлуват в нашия физически свят, и без да разберем духовния свят, не може да бъде разбран и физическият свят. Ние разглеждахме най-разнообразни понятия. Действително мислещият човек ще стигне до това, да разбере цялото значение на фактора мисли за духовното. Не може да се разбере цялата действителност, ако се мисли само естественонаучно, както не може да се разбере и материалното битие, ако се мисли само естественонаучно, загърбвайки духовната наука. Искане да ви приведа много парадоксален, много странен пример.

Мисля, че вече веднъж и тук не толкова отдавна говорих за една излязла преди година и половина много важна, дебела книга на образцовия естествоизпитател на съвременното Оскар Хертвиг (1849 – 1922 г.), ученик на Хекел, „Еволюция

на организмите, опровержение на дарвиновата теория за случайността“ (Йена, 1916 г.). Това е прекрасна книга, стояща на върха на съвременната наука. И в последно време често използвах възможността тук или там да посочвам нейните основни постановки. И в културно-историческо отношение тази книга е забележителна. Знаете, че в 1869 година, по времето на разцвета на дарвинизма, господстващ над материалистично настроените умове, Едуард фон Хартман се обяви против идеите на дарвинизма в своята „Философия на безсъзнателното“. Естествоизпитателите нададоха вой: „този философ – дилетант, който говори за духа, нищо не разбира от естествознание“. Събитията се развиха така, както неведнъж вече съм ги описвал. Един ден излезе от печат книга, за която даже ученикът на Хекел, Оскар Шмид<sup>103</sup> написа: „Най-накрая се появи някой, който разбира от естествознание! – той каза това за Хартман! – Ние самите не бихме го казали по-добре; той ни е съзвучен и ние можем да го приветстваме, като един от нас!“ – Създадоха страшна реклама. Наложих се да има второ издание. Тогава авторът се разкри: това беше Едуард фон Хартман! Тогава рекламата замлъкна. Трябваше да стане такава конфузия, за да се покаже, че тези, които говорят за духа, са също толкова разумни, колкото тези, които го отричат. Едуард фон Хартман написа още много неща и показва колко едностранно мисли дарвинизмът. Той среща малко разбиране. Но може да се каже: след спокойните и добре проучени изследвания именно на такъв човек, като Оскар Хертвиг, той стигна до същите мисли, които изказа Едуард фон Хартман още през 1869 г. Той даже често го цитира в своята книга. Тази негова книга „Еволюция на организмите...“ е майсторски изградена. Това е образец на израснало от естественонаучния метод на съвременността майсторско изследване.

Преди няколко седмици се появи нещо като продължение на тази книга, написана от същия автор „Опровержение на социалния, етичен и политически дарвинизъм“. Едва ли можем да си представим по-глупава книга от тази, която Ос-

кар Хертвиг написа след своя първи епохален труд. Не можем да си представим нищо по-неудовлетворяващо и празно от тази книга. Знаете, че на основата на духовната наука трябва да възпитаваме в себе си свобода от авторитарност. И ако нашите скъпи приятели, след като превъзнесох до небесата нашата правещата епоха книга на Хертвиг и продължавам да говоря така за нея, ако изхождайки от авторитета на автора, купят тази втора книга и мислят, че трябва да придадат голямо значение на това, което е написано в нея, ще изпаднат в голяма грешка. Духовната наука ни учи на действителна свобода да изработваме своите съждения, във всеки момент, във всяка насока да бъдем готови свободно да стоим пред всяко срещнато явление. Вярата в авторитета в никаква степен не е допустима в областта на духовнонаучните стремежи, иначе това ще бъде не духовна наука, а карикатура на духовната наука. С какво да обясним поразителната разлика между тези две книги? Работата е в това, че в наши дни можеш да бъдеш голям, правещ епоха естествоизпитател, тоест да бъдеш в състояние да обхванеш всичко материално и всички материални явления с научните методи на 19-20 век, но когато със същите методи след това започнеш да подхождаш към сферата на човешкото, към това, което живее в хората, когато те се сблъскват един с друг в етично-нравствения живот, в политическия живот, да развиват политически идеи, в момента, когато започнеш да мислиш за това, в кое действа духовният елемент, може да си гениален естествоизпитател, но в тези неща да бъдеш съвсем безпомощен, тъй като за тези неща естественонаучните методи на естествознанието не са приложими. Именно такъв литературен пример ни показва нашето време, потвърждавайки това, което става явно от духовната наука, потвърждавайки го в реалността. Така че, четейки тази втора книга на Оскар Хертвиг, се вижда, че в нея няма нито една ценна мисъл за това, което се разиграва в социалния, етичен и политически живот, както ги няма и в съвременната действителност, тъй като нашата съвременност съвсем не е богата на плодотворни

идеи в социалния, етичен и особено в политическия живот. Това пак е свързано с прекомерното надценяване на чисто естественонаучното мислене. И при това Оскар Хертвиг го ръководят най-добри подбуди: той иска да откъсне натуралистичното мислене от социалното, етично и политическо мислене. Той отклонява натуралистичното мислене в сферата на тези проблеми, но у него няма плодотворни мисли за социалния и етичен живот, тях ги няма. В тази книга има куриозни духовни извъртания и искам да ви обърна внимание на един такъв обрат, но помнейки през цялото време, че първата книга е прекрасна.

Това не се забелязва. Оскар Хертвиг е авторитет; нашата епоха не е авторитарна, но е доста пристрастна към всеки официално признат авторитет. Тогава, подчинявайки се на авторитета, много неща не се забелязват. Но Оскар Хертвиг в своята втора книга иска да покаже как трябва правилно естественонаучно да се мисли. Самият той го умее, но не го разбира. Това може да се умее и инстинктивно. Той казва: методите са прекрасни, трябва само да се усвоят, няма за какво да се обмислят. Изхождайки от това, Оскар Хертвиг стига до следните странни мисли. Той говори за това, как с естественонаучните методи трябва да се провежда изследване на обкръжаващата ни действителност. Той казва: великият дар на модела на мислене в областта на физиката, химията и биологията са ни го дали астрономите и работата е след това хората да се научат да мислят във физиката, химията и в жизнените явления така, както са мислили астрономите за небесните явления. Убедително звучи, ако се каже: следвайте стандарта на мислене на Кеплер, Коперник и Нютон, за да разберете явленията от обкръжаващия ни свят! – Но помислете, какво значи това? Явленията от живота, физическите явления, химическите явления, явленията в живота са около нас, те ни обкръжават, те са близо до нас, ние непосредствено контактуваме с тях. И за изучаването им трябва да се обръщаме към явления, отстоящи от нас толкова далеч, колкото изобщо е възможно да си представим;



значи, докато отстоим от небесните явления толкова далеч, колкото изобщо е възможно, трябва да търсим в тях разбирането на това, което непосредствено ни обкръжава. Не може да се измисли по-абсурдна мисъл. Но хиляди и хиляди хора преминават покрай тази нелепица и понятие си нямат, че подобни нелепици разлагат съвременното мислене и че ако то се разложи, ще разделя хората и все повече ще ги откъсва от действителността. От такова мислене и такива идеи никога няма да стигнем до познание за някакви социални или етични, или политически структури. Това принадлежи към задачите на духовната наука – да внесе яснота в това, което представлява съвременният, така наречен духовен живот на хората.

Казах, че трябва да насочваме поглед към духовните сили, които нахлуват в обикновения физически свят. И ние отново и отново говорим за това, че човек в своя живот е включен в три силови потока: луциферически, ариманически и този, който съответства на човешкото. Често съм посочвал и че не трябва да се мисли: аз ще успея да избегна луциферическото, аз ще успея да избегна ариманическото – ако се мисли така, се попада в тях. Трябва ясно да си даваме сметка за това, което се намира вътре в тези три потока, трябва да ги познаваме и изучаваме. Трябва да внесем в живота знанието за луциферично и ариманично.

В последните столетия и хилядолетия много в социално-историческата структура на човечеството се е намирало под силното въздействие именно на луциферическите импулси, действащи чрез хората. Могат да се назоват много неща, подвластни на луциферическите импулси, но аз ще приведа само едно, с което въздействието на тези луциферически сили ще бъде ясно за всеки.

Голяма роля за това, как хората са поставени в живота, в различните положения в живота, играят честолубието и тщеславието, нали така? Някой никога не би се стремил към един или друг пост, ако социалното устройство не го стимулираше към това. Получаването на титли, постове, ордени, всичко

това в крайна сметка почива в луциферическия елемент. Опитайте се веднъж да си съставите непредубедена представа за това, колко много в живота на човека се определя от това, че хората се хващат на въдицата на честолубието, кълват на тази стръв. Пробвайте да помислите как в социалния ред хората са разположени един над друг, един под друг, как социалното устройство се съобразява с това честолубие. Изяснете си в каква степен върху това е изградена структурата на социалния организъм. В тази област изключително голяма е ролята на Луцифер.

Да се ориентираме в друго явление, което сега набира сила. В духовната наука е източникът, който може да даде правилна, съответстваща на действителността оценка на такива неща. Ориентирайте се в това, което сега се нарича „проверка за заложби“. Тя е насочена към това, от общата маса деца и юноши да се отделят даровитите. Изпитите за надареност заплашват да се развият в истинско идолопоклонничество. Как се прави това? Има учени психолози, които макар и нищо да не разбират от душевния живот, се смятат за познавачи на психологията. Психолозите са отгледани със съвременните методи и затова се считат за способни да отделят от младежката маса надарените деца, разбира се, за да попадне след това съответният човек на съответното място. Те не мислят, че възбуждат тщеславие и честолубие, а че подбират надарените. Тази проверка за даровитост изявява бързината на схващане, изявява паметливостта. Пишат се нямащи връзка помежду си думи и този, който ги запомни бързо, притежава по-добра памет от този, на когото е потрябвало повече време. Правят се изпитания на интелекта, на интелигентността. Пишат се 2-3 думи, нямащи връзка помежду си, и се дава задание да се установи връзка между тях. Пишат например „разбойник“ и „огледало“. Единият казва: разбойникът се вижда в огледалото; другият: в моята стая има огледало, в стаята се промъква разбойник и аз го виждам в огледалото. Вторият мисли по-сложно, значи е надарен. След това тези отговори се обработват статистически

и по такъв начин се подбират най-интелигентните; след това ги отделят, за да имат нужния човек за съответното място.

Този, който възрази нещо срещу такива „велики достижения на съвременността“, се оценява като недосялан глупак, който въобще не разбира за какво става дума.

Да осветлим този въпрос от гледна точка на духовната наука. Какво се проверява с тези тестове? Не се проверява нищо, което би имало действително отношение към душата. Трябва само да се замислим, че вероятно много значителни хора от миналото, достигнали висини в живота, според тези тестове биха се оказали ненадарени. Помислете за Хелмхолц, толкова четен в наши дни; ако само бе подложен на такава проверка за даровитост, навярно не би достигнал постове, които е имал в живота. Тези тестове нямат нищо общо с развитието на душевната надареност, вървяща от възплащение във възплащение на индивидуалността; те проверяват само сбора на заложените в човека ариманични сили. Проверява се не човека, а това, което се съдържа в него като ариманични сили. И така, както в миналото са се опирали на луциферичните сили, така сега опората започва да е в ариманичните сили, и социалното се гради на чисто ариманичното. Разбира се, да се ориентира напълно в тези сложни неща може само този, който действително стои на почвата на духовната наука, който иска и може да вижда света духовно. Тъй като това, което сега ви казах за проверката за даровитост, от огромен брой хора и техния журналистически съпровод се издига в ранг на най-велико достижение на съвременността и се оценява като основа на социалната структура на бъдещето. И публиката, която „не вярва“ на авторитети, тази бедна публика няма никаква възможност да се ориентира в какво всъщност тук е работата. Тя няма възможност да си състави ясна представа за подобни неща. Това обаче е друг въпрос.

Ако от многото, на което днес дадохме възможност да въздейства върху нашите души, си създадохте понятие за това, какво в близко бъдеще трябва да стане в живота на човечест-

вото, в неговото духовно развитие, вие сте на верния път. Но тогава би трябвало да сте загрижени за необходимостта да се обхване съзнанието на човешките индивидуалности, за да им се даде насреща това, което съответства на тяхната същност. И тогава няма да стигнете до проверката на ариманичните способности, тъй като тази проверка на ариманичните способности може да доведе само до това, че човечеството ще се разглежда само като сбор от машини, не повече. Проверява се само проявлението на духа във външната телесност. Такава „проверка за надареност“ проверява човека само в границите на това, доколко той се явява машина. И от такива проверки се правят моделите за социалното устройство, организирайки човешкото общество по образа на физическото, по образа на машините. Въобще не се помисля за това, което стои в основата на душата и което в никаква степен не се улавя при такива изпитания. Но аз не упреквам тези, които в наше време си създават буквално идоли от подобни проверки, тъй като за този, който не се е докоснал до духовната наука и не може да си състави други представи, за него това са най-умните достижения на съвременния човешки живот, на човешката действителност. Това води в областта на абстрактното, в това, което в човешкия живот е мъртво и принадлежи на духа на Ариман. Трябва да се вижда цялата сериозност на това: хората се откъсват от действителността. И това е, което особено интензивно се проявява насреща: все по-голямо откъсване на хората от действителността. Този, който няма понятие за духовната действителност, постепенно губи и чувството за обикновеността, ежедневно обкръжаваща го, външна действителност, ако професията му или нещо друго не го принуждава да бъде внимателен към тази действителност.

Ще ви дам пример, който е много забавен и стана неотдавна. В един много четен вестник се появи статия от Фриц Маутнер, критик-лингвист. В тази статия Фриц Маутнер, който е изключително образован човек, ругае излязлата тези дни в поредицата „За природата и света на духа“ книжка, в която

съвсем в духа на съвременната материалистична наука – именно така, както за това говори съвременният университетски професор – се обсъжда утвърдилото се в материалистическата наука понятие за астрология. В заключение авторът съобщава хороскопа на Гьоте и разглежда в каква степен той може да обясни събитията от живота на Гьоте. Но всъщност добрият професор само се надсмива над тези, които придават значение на хороскопа. Той ги изобразява като тези, които можеш да обърнеш във всяка посока. Фриц Маутнер ругае на три колони в „Берлински ежедневник“. Не може да се разбере защо той ругае автора. Няма ни най-малко основание за това. Мнението на този, който е написал книгата, съвсем съвпада с мнението на Маутнер, и двамата еднакво оценяват астрологията. И много скоро вестникът публикува опровержение на автора, в което той казва, че не разбира Маутнер, че той едва ли не на всяко трето изречение ясно изказва своето отрицателно отношение към астрологията и че тя го интересува не повече, отколкото и самия Маутнер; той е съвсем съгласен с него. „Берлински ежедневник“ – вестниците са много ловки – заявява към опровержението, че авторът всъщност няма никакви основания да омаловажава критиката по свой адрес и да предявява претенции към нейния автор. Фриц Маутнер беше дългогодишен театрален критик в „Берлински ежедневник“ и сега пише за него своето рода писма за театъра.

Фриц Маутнер от своя страна заявява, че не може нищо да възрази на автора на тази контракритика. Стоим пред своеобразния факт, когато двама души напълно съвпадат в своите разсъждения, но единият се изправя срещу другия. Фриц Маутнер следователно побеснява дори когато просто чуе нещо за астрология или ако някой спомене за хороскоп. Иначе не можем да си обясним появата на тази статия. Той пише така, сякаш авторът на тази книжка е яростен астролог и иска да докаже значимостта на Гьоте с някакъв хороскоп. Имате тук пример за това как двама души взаимно се сражават, единият по свободна воля, като Фриц Маутнер, другият принудител-

но, тъй като Маутнер започна тази битка – двама човека, във възгледите на които няма ни най-малка разлика. Как се случи това? Нещо подобно може да стане само ако двамата изобщо нямат връзка с ясно ограничената реална действителност, за която тук става дума, ако двамата живеят в нещо по-различно от действителността. Блестящ пример за това, което днес се говори и говори, и много разумно се говори – Маутнер е много разумен човек, – но зад думите няма нищо реално. Няма ни най-малко основание за това, което се говори.

Тук имате пример за много логична постройка на мисли, съвсем лишени от връзка с действителността. Към това довежда мисленето, откъснато от духовната действителност, тъй като тогава мислите неизбежно постепенно губят връзка и с физическата действителност. Важно е да се знае това. В това е ужасяващата сериозност на тези явления. В края на краищата, дали Фриц Маутнер и хайделбергският професор се нахвърлят един срещу друг с думи, нямащи никакво значение, тъй като зад тях не стои никаква реалност, или двама политици се появяват, единият в Америка, а другият в Европа, и може би също говорят за едно и също, макар между тях да има коренна разлика, не е там работата. Ако всички хора говорят толкова откъснато от действителността и нямат чувство за реалността, тогава тази откъснатост от действителността става широко разпространено явление. Тя и стана широко разпространено явление. Тъй като примерът, който ви дадох, е само една гротеска, случаят с Фриц Маутнер и професор Балем. Сблъскваме се с такива явления навсякъде. Днес изобщо така се действа. До какво води това? До безсмислени схватки. Проникването в действителността довежда до единство; откъснатостта от действителността – до сблъсъци. С времето хората ще видят в каква огромна степен нашите катастрофи са свързани с това основно явление на съвременността, колко то е сериозно. Обърнете внимание и на още нещо. Имаме работа с един от най-четените вестници. Попитайте някой от многобройните читатели дали някой обърна внимание на

този гротескен случай, на този парадокс? Не, това минава покрай хората. Но в събитията това не минава безследно, това има горчиво, лошо въздействие. Какво става тук? Човешките духовни сили се употребяват неправилно. Помислете, ако тези духовни сили, които са безплодни, когато са откъснати от действителността, бяха използвани правилно, тогава те биха били свързани с действителността и биха стояли вътре в правилния, нормален поток на живота. Като живот. Но така, както са, служат на Ариман.

В този междинен поток това е откъсване от действителността, но то пропълзва и в другите сфери и действа там вредоносно. В това е сериозността на проблема. Това откъсването от действителността не преминава безследно, прониква в други сфери и създава взаимовръзки, които не съответстват на действителните съотношения. Това може да се наблюдава чисто външно, разсъдъчно, умозрително.

Нашето време не е авторитарно, нали така? Хората опитват всичко и оставят най-доброто. Въпреки това се случва, разбира се, хора да се подчинят на авторитета. Човек като Фриц Маутнер има безбройни почитатели, които вярват на думите му. Такава статия, разбира се, прави голямо впечатление. Помислете колко мисли са пробудени от тази статия; всички те са привлечени в сферата на Ариман.

Скъпи мои приятели, необходимо е отново и отново да се посочва невероятната значимост на тези неща. Това, което охарактеризирах с отделни примери, днес се среща на всяка крачка. Живеем във време, в което ние действаме правилно само ако решително се стремим към безусловна яснота, липса на предразсъдъци и безпристрастност. С пълна безпристрастност да стоим пред фактите от живота – в това е нашата задача. И именно духовната наука отваря пътища към това, прехвърляйки мост, правилно свързвайки вътрешната същност на човека с истинската действителност. Тъй като именно в това отношение хората живеят в истинска мъгла. Ако се замислим, трудно е да се разбере как хората ден след ден живеят в такава

мъгла. Но това е било необходимо, за да имат хората възможност да се научат да стоят на краката си. Те трябва да се научат да достигат до яснотата със свои собствени сили, а не чрез авторитарност. За отделната човешка душа едно от най-добрите, най-значителни достижения на духовнонаучната работа трябва да стане придобиването на свободно, ясно, безпристрастно съждение за това, което ѝ се представя в обкръжаващия живот, и освобождение от това, което по същество властва днес над цялото човечество – „проспиване“ на събитията от живота. Хората проспиват това, което се намира пред очите им. Да обвият всичко в мъгла – това е именно стремежът на тези, които едностранчиво излизат с всевъзможни монистични или „естественонаучни обосновки“ – както те им казват, – идеи, но които по същество не са нищо друго освен просто материалисти. Уверяват ни, че именно те водят към действителността. Но те ни отдалечават от действителността. Пробвайте да кажете на Оскар Хертвиг, че той разглежда фактите откъснато от действителността – той ще ви вземе на подбив, защото съвсем не е в състояние да види, че това действително е така. Но като духовен изследовател получавате сякаш пробождане с меч, когато четете, че фактите от непосредствено обкръжаващия ни живот трябва да се разглеждат по образец на небесните явления, толкова далечни от нас, колкото можете да си представите. Трябва да се живее, обръщайки внимание не на това, което пише в една или друга книга – разбира се, ако това не е духовнонаучна книга, – а на това, което става, така да се каже, под носа ни и което тук и сега ни предлагат явленията, които трябва да се научим да възприемаме обективно. Човечеството стои пред изпълнена със значение повратна точка. И това, което говоря, не е критика на епохата, а само подчертаване, че „това значи това и това“. Не е случайно, че стана така, тъй като по такъв начин човек е поставен пред необходимостта да се обляга на самия себе си, да става самостоятелен. Боговете не са си поставяли за цел да преведат човечеството през развитието като самостоятелни духовно-душевни машини, затова



те трябваше да ни докарат до положението, което имаме сега. Това е мъдро и добро, но трябва правилно да бъде разбрано и прието за ръководещо.

Да позволим да израсте и да се издигне този начин на мислене от дълбочинните импулси и най-вътрешните сили на живота – това трябва да стане едно от постиженията на нашето духовнонаучно движение. Тогава няма да добием приятното за външните сетива, уютно успокоение в чужди на света идеи, което е така приятно, ако искаш да проспирш живота си, а ще основем истинско служене на Духа, което божествено-духовните сили, представляващи основата на реалността, внедряват в живота на Земята. За това – следващия път.

## ПЕТНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

*Щутгарт, 26 април 1918 г.*

Основната особеност на нашите духовнонаучни разглеждания не се оценява достатъчно още в нашите кръгове. Възможно е даже на мнозина сред нас да им се струва странно, когато в началото се говори абстрактно за тези особености на нашето духовнонаучно движение, и те си мислят: че как иначе, това се разбира от само себе си! – И въпреки всичко това не е така. Тази основна особеност, която имам предвид, се състои в това, че нашата духовна наука не само изобщо твърди, че духовният свят е действителността, че вътре в духовния свят действително живеят и действат духовни същества, но и че въз основа на отделни явления, на конкретни случаи отново и отново показва, че около нас и вътре в нас самите по време на земния ни живот всичко е творчество на Боговете. Казвам, че може да се мисли, че когато сериозно се насочи духовен поглед към духовния свят, става от само себе си разбиращо се да се разглежда обкръжаващото ни като творение на духовния свят. Но това е още далеч от тези обобщаващи, съвсем абстрактни и празни, нищо не казващи мисли да се проникне до тези духовни сфери, където в конкретния случай се разбира как в сетивната действителност твори Духът. Ще ви покажа това днес с един своеобразен пример. С пример, който едновременно ще покаже колко далеч е съвременното човечество дори да предчувства какво значи това: сетивният свят около нас, както го преживяваме между раждането и смъртта, да е творение на духовната действителност.

За да се ориентираме в особения пример, към който днес ще подходим, бих искал да възстановя в паметта ви това, за което стана дума вчера в откритата лекция. Днес ще разгледаме това по-дълбоко и от практична гледна точка ще прекараме тези факти пред нашите души.

Вчера и още по-преди говорих тук, в този клон, за това,

какво бих искал да назова подмладяване на човечеството в хода на развитието. Да възстановим накратко в паметта си за какво става дума. Ако тръгнем обратно на хода на развитие на човечеството чак до катастрофата в живота, когато континентът, разположен между съвременните Европа и Америка, се е потопил във водите на океана и в замяна са се появили на запад американският и източно-европейският континент, ще намерим, започвайки от нашето време, пет човешки епохи. Първата следатлантска епоха, последвала непосредствено след атлантската катастрофа, е индийската културна епоха. Тя отива далеч в миналото зад периода, осветяван от историческите документи. Ще намерите кратко нейно описание в книгата ми „Въведение в тайната наука“. Но днес за нас е важно следното, което ясно трябва да стои пред душата: в тази културна епоха човек е живеел така, че духовно-душевното му развитие и неговото телесно развитие са вървели съвместно чак до 50 години. Под тази съвместност се подразбира нещо различно от това, което сега имаме. Когато се чувства умората, когато се чувства старостта, това не е този съживот, какъвто той представява в ранните детски години. Не, това, което сега в късните години преживяваме физически-телесно, в съзнанието не е непосредствено съединено с духовно-душевното. Ние не вземаме участие в упадъка на нашето физически-телесно развитие. Именно тогава, когато бихме могли да участваме в упадъка на физически-телесното, ние преминаваме сякаш нещо като обратно развитие. Общият упадък на физически-телесното, минерализацията на мозъчната маса, склерозирането на телесността – именно по това време ще научаваме безкрайно много за духовния свят. Чрез нашата телесност още научаваме това, което сега трябва да научаваме чрез духовната наука, ако изобщо търсим знания за духовния свят.

В древноиндийската култура това низходящо развитие на физически-телесното и душевно-духовното е вървяло съвместно чак до 50 години. До 50 години са оставали деца, само че остаряващи деца.

След това настъпила втората следатлантска културна епоха, древноперсийската, също доисторическа; в нея хората вече чак до 40 години преминавали съвместно развитие на душевно-духовното и телесното. После, в третия културен период, човечеството, като такова, като цяло, отново подмладяло. В египетско-халдейското време душите се еманципирали от телесността, примерно между 36 и 42 години. След това настъпила гръко-латинската култура, в периода на която станала Мистерията на Голгота. Тогава хората чак до 35 години преминавали с телесността такова развитие, каквото сега е достъпно само в детството. А днес сме в петата следатлантска култура – встъпихме в нея още в XV век – и в тази култура ние съпреживяваме живота в тялото само до края на двадесетте години; след това изобщо преживяваме повече отиващо към упадък развитие. Затова сега човек в своите природни заложби е толкова малко склонен да възприема в своята душа духовното.

В древни времена самото физически-телесно е давало духовното; днес физически-телесното вече не е проводник на духа. Затова духовното трябва да се възприема от самата душа. Душата отказва да направи това. В древни времена е било непознато да не се вярва в духовното. За да не вярва в духовното, човек е трябвало да умре до 35 години. Ако е живеел след 35 години, той е преживявал чрез това, което е ставало в низходящото развитие в неговото тяло, нещо, което се е разгръщало като непосредствено възприемане на духовното. В древни времена е било немислимо неверието в духовното. Но по времето, когато развитието е вървяло по описания път, е бил изгубен моралният импулс, най-великият в цялото обзримо развитие на човечеството морален импулс. Моля да не недооценявате този най-велик морален импулс, който закономерно е бил изгубен и който трябва отново да бъде придобит – духовно-етично, спиритуално-етично. В древните времена децата знаели от по-възрастните: когато човек премине 35-те, тогава той научава нещо, което е недостъпно на младини. Пренесете се с душата си в това чувство, в което са растели децата и младежите:

ще науча нещо, когато встъпя в низходящото развитие; тогава ще науча нещо, което засега е недостъпно, тъй като моето физическо тяло не може да ми го даде сега. Вникнете в това усещане, толкова рязко отличаващо се от днешното, когато с такава настройка са очаквали остаряването. Невероятно различно от днешното е, когато се очаква старостта и се знае: тогава ще настъпи нещо, което е недостъпно на младини.

Всичко се е променило, но все пак не в толкова категорична форма, както, струва ми се, може да бъде. Когато се изрича истина, като току-що приведената, според съвременния глупав начин на мислене ние тутакси си мислим: или да, или не, нали така? В действителност ние никога нямаме работа с това „или, или“, а като правило имаме работа с „и така, и така“. Духовното не се проявява сега от само себе си, когато човек встъпва във възрастта на старостта. Но ако искрата на духовната наука е пробудила огънчето на Духа в душата, когато остаряваме, от низходящата телесност се дарява нещо, което по съвсем особен начин се живиява в това, което е научно по пътя на духовната наука. Ако сте преминали живота без познавателното съприкосновение с духовното, тогава нищо особено от старостта няма да преживеете; вие няма да научите съкровищата на старостта. Под това познавателно съприкосновение с духа се подразбира не нещо професионално, а това, което е достъпно за всяка обикновена душа, тъй като духовната наука може да стане общодостъпна, ако човечеството се стреми към това. В детството и младостта си няма да очаквате нещо особено от старостта. Сега всичко е по-различно, когато искрата на познанието за духа не се разгаря природно-закономерно в душата, а се пробужда по пътя на възпитанието, чрез настъпващата към душите на човешкото съобщество духовна наука. Тогава, ако бъде правилно разбрано това, което може да стане духовната наука за живота на душата, именно чрез духовната наука ще бъде отново, но сега вече съзнателно пробудено чувството: трябва да очаквам нещо от старостта, стареенето дава нещо. Когато навърша 35 години, това, което

живее в мен самия, ще стане различно от това, което е сега, когато съм още зелен 20-годишен младок. Това настроение е нещо извънредно важно за човешката душа; настроение, което бих искал да обознача като живот, пълен с очакване, живот, който просто знае: творящите сили, които преживяваш в себе си, трябва с цялата сериозност да разбереш като творчество на Духа в своята душа.

Възприемаме ли ние днес, когато вече не се търси познанието за духа, даже ако то е отпечатано в думите на езика, възприемаме ли ние днес цялата сериозност на това, че човешкото творчество е творчество на Духа? Не, това съвсем не е така. Ако възприемахме това, щяхме да знаем: това, че стареем, е изпълнено със смисъл. Целият ход на човешкия живот е творение на боговете; не напразно стареем – от година на година духовното по все по-нов начин се изживява в нас. То ни разкрива все нови и нови страни на това, което тогава се развива в нас, което отвътре навън се разкрива в нас. Да живееш в очакване, от година на година да чакаш новото от остаряването – това е резултат от сериозното вникване в думите: всичко, което е около нас и вътре в нас, е творчество на Духа. Това настроение, този проникнат от очакване живот трябва да се вкорени в самата същност на възпитанието, трябва да се влее в цялото настроение, да стане същност на възпитанието. Така че децата от ранни години, а след това и когато станат юноши или девойки, и по-късно, да живеят с чувството: докато сме млади, Духът не ни се разкрива напълно, но според това, доколко остаряваме, той по все по-нов начин се разкрива на душата. Нужен е тласък към познанието на Духа, за да не се изпусне, да не се остави без внимание това, което се надига от дълбините на нашето същество, тъй като нашето остаряване не е безсмислено, а изпълнено със съдържание. Днес младите хора се дразнят, когато им се говори за значението на възрастта, те се смятат за зрели да бъдат избрани в парламента или в други представителни органи, макар, разбира се, да не са узрели за това, тъй като работата е там, че правилното съждение за

социалните взаимоотношения на хората и за социалното устройство израства само на основата на зрялото разглеждане на живота. Ако изобщо съществува тази душевна настройка на живот, изпълнен с очакване, тогава се знае: това, което ни обкръжава като външно устройство, не може да се разбере и възприеме напълно, докато не се встъпи в определена възраст.

Духовната наука, ако е правилно разбрана, не е нещо абстрактно, тя вниква в практическия живот. Духовната наука, ако се разбира все повече и все по-правилно, дълбоко се внедрява в практическия живот и все повече ще навлиза, чак до конкретните неща. В подрастващия човек тя създава съвсем друго възприемане на живота, усещане за очакване на новото, което ще му донесе всяка нова година от неговия живот. В духовната наука са заложени изпълнените със сили ферменти на възпитанието, най-енергичните възпитателни импулси. Тя съдържа морални импулси, които съвсем различно въздействат върху душите на хората, отколкото моралните импулси, които слави съвременното човечество. Духовната наука съдържа импулси, втичащи се в човешката душа от всеобемания универсален смисъл на живота.

С това, разбира се, не искам да кажа, че на всеки, който се запознава с антропософията, тутакси му се осъществяват всички морални идеали. С моралното работата въобще стои така, че отначало то, като идеал, витае над човека, а след това човек по своя собствена воля трябва да го внедри в своето собствено същество. Духовната наука като такава съдържа в себе си тези най-значителни морални импулси, не само земния морал, но и всеобемания универсален морал. Важно е в истинска светлина да се виждат тези неща. Изключително важно е душевната настройка, свързана с това, за което сега говоря, да намери чрез духовната наука път към човешките души. Тъй като нашето време го доведе до такава сложна катастрофа именно това, че ние живеем в преходен момент, който носи новото на човешката душа, а хората още се държат за старото, противят се на новото, особено в сферата на

възпитанието. Ние виждаме във външния, изхождащ от материалистичната култура живот нещо даже противоположно на това, което настоятелно изисква от нас бъдещето. Изключително важно е преди всичко на подрастващото поколение да му бъде присадено това виждане на смисъла в намиращия се в процес на развитие живот. В това отношение днес всеки е още само подрастващ човек, тъй като духовната наука е още толкова малко навлязла в плътта и кръвта, че още ще трябва да поработим върху себе си с това, което тя може да даде за възпитанието на душата. Трябва да бъде скъсано с представата, че на 20 или 25 години ти вече си напълно човек, напълно развит човек, който сега просто трябва да живее и от когото по-нататъшният живот изисква само прилагане на това, което си изучил, или – просто да се ползваш от живота.

Ако се надникне дълбоко в жизнените съотношения, казаното от мен дълбоко, много дълбоко се изправя пред душата. Това, което в древните времена от само себе си е живеело в душата, в наше време трябва, като постоянно чувство, грижливо и съзнателно да се отглежда в душата: чувството за живот, изпълнен с очакване. О, това е нещо много значимо, ако човек на 30 години си казва: в бъдеще, само защото ще стана с 5, 10 години по-стар, само чрез това остаряване на мен ще ми се разкрие това, което сега е тайна. Има какво да очаквам. Помислете какво значи да се внесе това нещо във възпитанието! Но това е нещо реално, живо, струящо същество, което в древните времена само е действало в човека, а в ново време трябва съзнателно да бъде присадено чрез възпитанието. Това е, което така настъпва в човека. Ние не го забелязваме, не го търсим, затова и него сякаш го няма за нас. Но не си мислете, че вие не ставате по-мъдри с годините и не се докосвате до тайни, ако не забелязвате тези тайни. Духовното действа във вас. Всички вие ставате по-богати духом! Разликата е само в това, че един приема това с добра воля, а други са си въобразили, че на двадесет години са станали завършени хора. Сега това е особено свойствено за така наречената интелигенция –



да не приема мисли за необходимостта от приемане в своето развитие на нещо ново. Съвсем млади хора пишат днес стихове и проза, активно се изявяват в различни области. И какви чувства носят срещу всичко това? Колко малко се замислят над смисъла на живота, който като творчество на Духа се изявява във формирането на човека. Но духовното не отслабва, даже ако младите хора съчиняват драми или пишат фейлетони и тем подобни! Без значение на това, те могат да имат Духа, само че не знаят за живеещия и развиващ се в тях Дух.

Какво става с този Дух, жив Дух, който в древните времена се е развивал от само себе си? Този Дух трябва да се разпръсква. Той се разпръсква. Той се разпространява в духовната атмосфера. Той се разсейва в аурата на човечеството. И това е, което отново и отново трябва да бъде казано на нашето време и на което то, разбира се, не вярва по простата причина, че го смята за фантазия, когато му се говори за Духа. Младият сатирик, който се мисли за голям умник, нищо не знае за Духа, който преминава в аурата на човечеството и се разпръсква в нея. В наши дни тази аура на човечеството е просмукана от духовното. Този разпръснат Дух трябва да бъде отново събран заедно от човека. Именно с тази настройка на душата, за която говорих. Тъй като вече се приближихме до момента, когато, ако продължава тази разпръснатост на Духа, ще възникне страшно бедствие. Тъй като това е един от най-важните закони на духовния свят, че Духът, когато напуска своя носител, се превръща в нещо съвсем различно от това, което е бил. Ясно осъзнайте това: Духът, напускащ своя носител, когато се разпръсне, става нещо съвсем друго, отколкото ако е бил запазен от своя носител. Той се влошава в своето същество, става вредоносен, става ариманически. Днес това са само още наченки, тъй като стоим в началото му, но това може да доведе до застрашителни бедствия, ако не му се противопоставим, до опустошаваща бездуховност. Хората ще търсят храна за душата, тъй като са позволили да се разпръсне Духът, който е давал тази храна на душата. Търсенето на нещо, без да знаеш какво

точно търсиш, ще става все по-разпространено явление, ако злото не бъде спряно. Виждаме вече началото на това в многото неща, за които ви разказах.

С какво живее днес човек, ако е изпуснал своя живот в Духа? Той търси нещо и това търсене го довежда до най-различни странни форми. Много разпространено е основаването на съюзи, общества и други групирания с добре разработени програми. Издигат се най-различни точки. Може да има и много разумни предложения, но предимно са съвсем детински, не напуснали детството, но изкристализирали идеи, които се появяват на бял свят във вид на програми на обществата. В тази област сега умеят да изобретяват безкрайно много неща. Но малко знаят за духовното и не умеят реално да действат в духа, изхождайки от зрънцата на духовното, да обединяват хората в истинско човешко общество.

В това е и причината, че толкова много конфликти възникват в нашето Общество, които по понятни причини не винаги се проявяват и които сега нямам намерение да обсъждам. Навсякъде, където сам мога да отгледам някакъв импулс, бих искал всичко да бъде колкото се може по-далеч от всякакви устава, правила и закони. Тъй като за какво е необходим устав, ако група хора се събира за живот в Духа? Налага се да се изработват такива устава, за да се представят пред правителствените органи; това е друго нещо, това няма отношение към истинската същност. Важно е как ние самите се отнасяме към тези устава. Работата е в това, че Обществото трябва така да живее, че всеки нов член да внася в него нещо ново, нещо свое. Обществото трябва да бъде такова, че да не го сковават никакви устава, че то, ако е било основано, например преди 5 години, да може така да се изменя, както детето, което на 12 години е съвсем различно от това, което е било на 7 години. Но това е чуждо на съвременното мислене. Начинът на мислене на нашето време се стреми към лишено от живия живот, към стегнатото в рамките на абстрактното. Могат да се приведат много примери, показващи, че хората нямат ни най-мал-

ка представа за разпрашаващия се духовен живот. Търсят и търсят по всякакви възможни пътища. Помислете само колко много женски и всякакви други клубове има във всеки малко по-голям град! Търсят ли търсят, тъй като не знаят за това, което трябва да бъде съхранено и което се разпръсква. Търсят, защото нямат това, което е така необходимо и което не умеят да видят. Тези търсения са породени от опустошаването, от изпразването на духа от живота. Това опустошаване на живота би приело застрашаващи размери, ако човечеството не разбере необходимостта от това, да зазвучи тази настройка на душите, за която току-що говорих.

Това, което днес не искат да разберат, е непосредственото възприемане на Духа. Това е възприемане на нещото, което го има в теб, на творчеството на живия Дух; то изисква подвижност на преживяванията, която липсва. Никога да не се чувстваш завършен – това в известно отношение е неудобно. Но това е необходимо, за да върви човечеството напред. Да усещаш духовната наука като стимул за живия живот, действително да живееш в това, което изисква съвременният етап на развитие на човечеството – това е най-важната задача на тези, които действително са се посветили в служба на Духа; това значи да живееш с човечеството и да научиш какво в дадения момент е неговата задача в хода на развитието, тоест какво му е предопределено да извърши. Пробвайте непредубедено да подходите към заобикалящите ви събития. Болшинството хора всъщност проспиват събитията, ставащи около тях. Те мислят, че трябва да се върне положението отпреди 1914 година и чакат това. Те съвсем не разбират колко дълбоко е въздействието на това, което става, не разбират, какво всъщност е станало като необходимост, че хората да привикнат към съвсем нови понятия, към понятия, които по-рано съвсем ги е нямало. Да се разбере животът в неговото историческо формиране е първостепенната задача на духовната наука, задача на духовнонаучно насоченото мислене.

Духът се разпръсква, ако остава извън вниманието на чо-

века, както това така често сега става. Но се разпръсква само една част, другата остава, задържа се в организма на човека, макар и да не се осъзнава от него. Тя се натрупва в организма на човека, но той не усеща това, не го осъзнава. Тя се просмуква в кръвта и плътта, действа в безсъзнателното, но частично се разпръсква, частично се потапя и в подсъзнанието. Как действа Духът в това подсъзнание?

Да разгледаме малко по-подробно в какво е причината за това, Духът частично да се потапя, да е принуден да се потапя в подсъзнателното. Причината за това са предимно неправилните принципи на възпитание, когато се стремят да натикат остаряването и умствения живот, стремят се към това, децата възможно най-рано да престанат да бъдат деца. Стремят се детето възможно по-рано да придобие собствено съждение, възможно по-рано да се премине във възпитанието към противоположното на това, което се описва в книгата ми „Възпитание на детето от гледна точка на духовната наука“. Необходимо е детето да живее предимно в образни представи, та интелектуалното колкото се може по-късно да докосне неговата душа. За това днес и понятие си нямат. Цялата култура е чужда на това. В тази култура няма за какво да се хванем, но духовната наука никога няма да стане реакционна. Тя, разбира се, винаги ще се съобразява с достиженията на външната, материална култура, но тази външна материална култура с нейните достижения има нужда от противовес. Животът на хората е вървял по-различно в древните времена, когато в детството не са се учили на четене и писане. Не се обявявам срещу грамотността, не ме разбирате в такъв смисъл, но в наше време неграмотността се смята за нещастие, тъй като достойнството на човека не го виждат в това, което като живо живее в неговата душа, а в това, което той придобива отвън, което всъщност много малко засяга самото същество на душата на човека. В древните времена, когато писмото е било още йероглифно, когато всеки буквен знак е означавал цяло понятие, писмото още е било живо. Но днес тези малки знаци, които стоят на бялата хартия

пред очите на дечицата и трябва нещо да значат, тези малки знаци, които децата сами извикват на хартията, какво отношение имат те към душата на детето? Това не са рисунки, изобразени по своя воля. Това са само знаци, произволни знаци. Можем да си представим, че всичко, написано тук, би могло да бъде изобразено със съвсем други знаци. Мнозина днес вече имат тенденция към друг способ на изобразяване. Изобретиха стенографията. Не е било необходимо способът ни на изобразяване, който имаме, да е именно такъв, той би могъл и да е съвсем различен. Но самото това явление е било необходимо в земната култура, против него въстават само реакционерите, но не и духовните изследователи. Това неизбежно е трябвало да настъпи. Но противовесът ще се появи. Духовната наука не смята отмяната на училищното образование за идеал, но противовес ще бъде създаден, децата ще получат обучение чрез образи, обучение, което ще съдържа указания за мировите тайни, което чрез всичко, на което ги учат, ще съединява душата с мировите тайни. Всяко животно, всяко растение в своите форми отразяват нещо тайнствено съзвучно с цялото творение. Но живата възприемчивост на душата, за да се възприеме всичко това, се добива само на определена възраст. На определена възраст трябва да се расте съвместно с творението.

И тук ще дадем пример. Вече съм цитирал тук думите, които често употребяваше моят стар приятел Винценц Кнауер<sup>104</sup>, автор на трудове по история на философията. От своето възпитание в средновековната схоластика мислене той опроверга тези, които твърдяха за еднородността на материята – е, бих искал да видя еднородността на материята при вълка и агнето: ако изолираме вълка, така че да не може да се храни с нищо друго освен с агнето; ако действително материалното във вълка и агнето е еднородно, вълкът постепенно би трябвало да се превърне в агне, или поне да приеме формата на агне. Това показва с цялата яснота, че в това, което формира вълка – наричаме го групова душа, – в това живо, което формира структурата на вълка, стои нещо по-различно, отколкото

в структурата на агнето. Да се вижда само голото материално оформление, а не одухотвореното материално, не води до разбиране на сътворения свят, а ни отдалечава от него. Животните около нас са създадени в най-многообразни форми. Помислете как в това отношение човекът е сътворен по-различно. Замислете се ясно в какво тук е работата. Хората по цялата Земя са формирани еднотипно, като изключим малките расови различия, които са осезаеми, но не достигат до значителните разлики в света на животните. Защо? Съотношението на силите на равновесието при човека е по-различно, отколкото при животните. При животното силите на равновесието се разполагат съответно със земята. Можете да видите това при маймуните, тялото на които е насочено почти право, можете да го видите. Животното е така организирано, че гръбнакът му е предназначен да бъде разположен паралелно на повърхността на земята, предната част на тялото му се намира на същото равнище, както и задната. Най-важен факт е това, че човек от самото начало е построен така, че това, което при животното е разположено редом със задната част на тялото, при човека е разположено над нея, че то покрива задната част. При човека линията, вървяща през главата към земята, съвпада с линията на центъра на тежестта, а при животното не съвпада. С това, че човек е призван да има свое собствено равновесно положение спрямо земята, което при маймуните се превръща в карикатура, а при човека е разбиращо се от само себе си естествено положение, той се издига над структурата, която е свойствена на всеки вид животни. Човек е устроен различно от всички видове животни, тъй като той има изправен стоеж и главата му се издига над задната част на тялото. Това е нещо изключително важно. Дарвинистите са оставили това съвсем без внимание. А в това е същината.

Днес мога само да набележа това, защото ако искам да ви разкажа детайлно за него, ще трябва много лекции за да бъде напълно осветен дълбоко значимият въпрос за разликите със животното. Но това не е главното, което днес ни интересува;

днес ни интересува това, че човек побеждава в себе си животинската организация, добива вертикално положение, създава особено, свойствено само на човека съотношение на силите на равновесие към Земята. С това той прави себе си независим от Земята. Но само като физически човек. Ако преминем към етерното тяло, тук всичко е по-различно. Етерното тяло е подвижно в самото себе си; във всеки отделен човек всеки миг то е различно. Когато някой гледа лъв, ясновидски виждате в наблюдаващия човек отпечатан образа на лъва. Ако наблюдавате хиена, в свръхсетивното вице ставате подобен на хиената. Във физическия човек побеждават външните образувания, но в етерното тяло той наподобява това, което му се представя в обкръжението. Това е още нещо важно, което отличава човека от животното. Животното запазва своя образ. Лъвът, срещащ куче, не повтаря в своето етерно тяло неговия образ, той вътрешно и външно си остава лъв. Той сякаш познава в действителност само друг лъв. Погледнете колко различно противостои животното на себеподобно или на животното от друг вид. Човекът е подвижен, многостранен, в своето етерно тяло той е съзвучен на своето обкръжение. Но работата е там, правилно ли е това приспособяване или е неправилно, безсъзнателно или с пълно съзнание навлиза в живота това приспособяване. Това, че животните са организирани толкова многообразно, че в своя физически облик те закрепят нещо, което в човека постоянно се изменя, определя, че светът на животните съвсем не представлява това, което вижда в него съвременният зоолог, а че всеки животински вид носи в себе си свой особен смисъл и съотношението между животните показва определен смисъл. В известна степен може сякаш да се прочете смисъла на целия животински свят. С това ние строим мост между себе си и духовния свят, с това, че на нас ни се открива смисълът на закрепеното навън в животинските форми и което след това осмислено съпреживяваме, отпечатвайки в себе си техните образи.

В древните времена хората инстинктивно са усещали

духовната същност на обкръжаващия свят. Приказките, историите за животни, басните за животни и тем подобни, това е, което от доисторическото минало нахлува в по-късните исторически епохи. Връщане към това не е нужно. Но в замаяна трябва да бъде създадено нещо такова, че хората да знаят за облика на животното не само съвсем абстрактното, което зазубрят сега. Тези описания, както са дадени в съвременните учебници, затова са и толкова скучни за децата, защото се ограничават само с чисто външното. Направете тези описания докосващи същността, позволете на лъва да бъде лъв, съвсем различно същество, отколкото хиената или кенгуруто. Тогава човек отново осмислено ще се вживява в обкръжаващия сътворен свят. Тогава той ще оживее за него. Такова описание безусловно ще даде своите резултати, тъй като когато човек така се задълбочава в творението, духът му става по-подвижен и се изпълва със съдържание. Тогава той няма да е така неудовлетворен от това, което често му предлага официалната наука. Тогава много от нещата ще станат живо преживяване. Ако се проследи развитието на животинския свят така, както си го представя официалната наука, ще се натъкнеш на странни факти. Не трябва обезателно да стигаме до дарвинизма, да се спрем на Ламарк<sup>105</sup>, който е доста по-разумен от това, което материалистично се разви от учението на Дарвин. При Ламарк също ще намерите твърдението, че различните форми на животните са се развили във връзка с тяхното приспособяване към обкръжаващата среда. При определени животни са се развили ципести лапи, тъй като жизнените условия са ги принуждавали да живеят във вода. Други животни са получили хватателни органи, тъй като е трябвало да си намират храна високо по дърветата, и така нататък. Да, но ако чрез приспособяване са се формирали такива органи, дотогава те би трябвало да са други. Животните, развили ципести лапи, не са ги имали преди, но те е трябвало да имат други, от които са се развили ципестите. В резултат стигаме до това, че животните, на които са свойствени ципести лапи, са ги изработили от други



лапи, а тези, които нямат ципести лапи, са изработили тези, които имат, от съществували преди това. Това е така. Само че това не се забелязва. Учат се прилежно, но това не се забелязва. Дължината на шията при жирафа се обяснява с това, че тя се е образувала от късата шия, тъй като жирафът е трябвало да достига до върховете на дърветата. Ако жирафът имаше къса шия, тя би се изработила от дългата, във връзка с други жизнени обстоятелства. Съвсем не се забелязва, че нещата се поставят нагоре с краката, не се забелязва в какво обкръжане, в какво безсъдържателно мислене живее мирогледът, ако то не установява вътрешна, изпълнена със смисъл връзка с това, което обкръжава човека. За това днес си нямат ни най-малко понятие.

Но това е, което трябва да бъде дълбоко внедрено в образованието: изпълнено със съдържание съпреживяване на своето обкръжение; обкръжаващото да се осъзнава не само с разума, но и с пълно осъзнаване да се съпреживява, действително с цялата душа да се възприемат животинските, растителни и минерални форми. Какво благодееие за 14-15 годишния юноша или девойка би било да се каже по време на разходка: погледни тези облаци. И отново при друга разходка, при друга конфигурация на облаците: погледни сега тези облаци. Запечатай картината на тези облаци в себе си. След като нееднократно се насочва погледът на детето към цялото, се вземат от лавицата естественонаучните съчинения на Гьоте, където той дава изображения на най-различни формообразувания на облаци, преходите на едни форми в други, и в най-дълбок смисъл разкрива техните взаимовръзки<sup>106</sup>. Детето веднага ще разбере това, ще се вживее в тази жива, пълна със съдържание представа за образуването на облаците, ще преживее нещо изумително.

Или в градината да се даде на детето да наблюдава едно и също растение през пролетта, лятото и есента, а след това да му се прочетат съответните места от „Метаморфози на растенията“ на Гьоте. Това дълбоко ще въведе детето в живота на

природата.

Такова възпитание поражда тази настройка на душата: живот, изпълнен с очакване. Такова възпитание помага да се достигне това, че духът да не се затормозва, да не навлиза в кръвта и плътта, а във вътрешността закономерно да се обхваща от душата.

В хода на развитие определени неща не трябва да влизат в кръвта, те трябва да остават в душата. Какво става, ако те навлизат в кръвта и плътта? Тогава в подсъзнателното те пораждат афекти и страсти, на които понякога им дават красиви наименования, на които им слагат маски, но които често са нещо съвсем различно от тези маски. Днес живеят много неща, предизвикани от това, че в кръвта и плътта е преминало нещо, което би трябвало да си остане в душата – това ясно е изразено в хода на развитие на човечеството. Какво се предизвиква с това? Сблъсъците между хората, раздорите и дисхармонията са се разпространили по цялата Земя. Това се маскира с всевъзможни маски. Например с националистични чувства: италианецът не понася германеца, англичанинът – германеца, германецът – романите; тези страсти бушуват по цялата Земя. Трябва да се познават дълбоките причини, пораждащи тези страсти, и да се виждат задачите на човечеството, неговата мисия, за да се извърши това, което трябва да се извърши.

Това, което става в съвременния свят, трябва да стане за нас указание, че ние трябва да научим за тези дълбоки връзки, за да може човечеството да стигне до по-добро бъдеще. Не трябва да се пълзи по повърхността, както това днес е свойствено на хората, трябва да се виждат дълбините на душевния живот. Грешката в образованието, направена в XIX век, тъй като това е била преходна епоха, е довела до това, че нещото, което е трябвало да живее в душата, е отишло в плътта и кръвта, и последствията от тази грешка се изживяват сега по бойните полета. Кръвта, възприела това, което би трябвало да живее в душата, бушува сега в дивите страсти по цялата Земя. Затова хората престават да се разбират един друг. Затова хора-

та се разминават помежду си. Затова у тях има толкова малко взаиморазбирателство и съпреживяване.

Знаменията на времето са сериозни, много сериозни и те изискват проникване в дълбините на мировото развитие, за да се научат от тези дълбини задачите на човечеството. Казах вече миналия път: това не е противостоене на Мировата Мъдрост, на Божествената Мъдрост. Божествената Мъдрост трябва да даде тези знамения на човечеството, тъй като човек трябва да стане не същество-автомат, а самостоятелно същество. Работата не е да се пита: защо човечеството е въввлечено във всичко това? Какво трябва да се направи за доброто на човечеството, ето как трябва да се постави въпросът, и става дума за действия във връзка с великите, универсални, етични импулси. Това е, което ни задължава седмица след седмица, час след час, минута след минута да се откриваме за това, което се случва. И този, който в охарактеризирания днес смисъл чака, какво ново ще му донесе животът всяка следваща година, което досега е било скрито от него, той ще запали в своята душа живото, а не абстрактното, не мъртвото съзнание за безсмъртието, така необходимо за бъдещето. Този, който знае, че всяка следваща година от живота ще му открие нещо ново от съкровенията, знае също така, че животът след смъртта също ще му открие нови съкровения; за него е невъзможно съмнението в наличието на друго, извънтелесно развитие. Животът след смъртта за него е реалност, истинска реалност. И за него това ще стане не личен, егоистичен факт, както това толкова често се проявява днес, а общочовешки принцип.

Ние преминаваме през портата на смъртта и донасяме със себе си много неща от жизнените си наблюдения, които не са били обработени по време на земния живот. Но това има още едно значение за Земята. Когато преминаваме портата на смъртта, нашата мъдрост, усвоена от нас тук, на Земята, остава на Земята, като блага. Но тук, на Земята, трябва да има хора, които да поискат да ги използват. Тези, които имат откровения, могат, изхождайки от тези откровения, да дават съобщения.

Открито да се говори за тези неща, без да станеш за посмешище, е възможно само във формата, както например неведнъж го направих във вчерашната открита лекция. Планк днес би мислил съвсем различно от това, което е мислил през 80-те години на XIX век<sup>107</sup>. Но духовният изследовател подразбира под това нещо съвсем друго. Ясно е: душата на този човек е пренесла през портата на смъртта много от това, което изобилно още може да бъде полезно на Земята. Да, този, който знае, че живото чувство на неговата жива душа не се нарушава от така наречената смърт, знае също така, че умрелите се намират в непрекъсната връзка с нас, че ние само трябва да се научим да възприемаме това, което те ни изпращат. Който има тези възприятия, може би има право с цялата скромност да говори за лични възприятия. Знам, че се облягам не само на миогледна на Гьоте, но че моите различни устни и писмени изказвания за Гьоте произтичат от самата жива душа на Гьоте, разбира се, в степента, в която те могат да бъдат възприети от неговите слаби потомци.

Но тук няма абстрактна почит към починалия, а живо установяване на непосредствена връзка – с живеещата след смъртта душа, живо възприемане от възплътената във физическо тяло душа, на живата душа на починалия. О, много, изключително много плодотворни неща, пълни със значение, най-съществени неща ще се влеят в живота на Земята, когато умрелите чрез съзнанието на живеещите ще успеят да станат съветници на човечеството. Знам колко далеч от това е още съзнанието на хората. Знам, че макар и днес да питат: какво може да каже някой 22-годишен или 23-годишен – или изобщо, каква трябва да бъде възрастовата граница за различните парламенти? – Какво може да каже и 24-годишният за това, което трябва да стане закон? Но никой не пита какво днес казва Гьоте за предполагаемия закон. Но и това ще дойде. Умрелите ще станат живеещи с нас, наши съграждани. Ако се възприеме душевната настройка, че всяка нова година може да открие на душата нещо ново съкровено, тогава ще се отиде и по-далеч:

тогава ще се узнае какво значи: с цялото развитие на Земята да се извърши велик преход през портата на смъртта. Тогава умрелите ще стана живи, мощни съветници. Тъй като работата не е само във вратата в безсмъртието, работата е в това, че безсмъртното може да стане плодотворно в много области, в които то трябва да стане плодотворно. Сила е нужна на човек, за да пробие покрива, който днес го отделя от това, което му прегражда духовния свят и още крие в себе си пътя към духовния свят, пътя към това, което носи в себе си духовния свят.

Виждате ли, днешният начин на мислене е повече или по-малко предназначен да можем по този път да развием здрава сила и да успеем да проникнем към Духа. Вече е настъпил моментът, когато хората в ясно съзнание трябва да се добират до нещо, тъй като трябва да се научат сами да разбират това. Затова и се дават знаци на душите на хората, за да могат да разберат: това в никакъв случай не трябва да се допуска, това абсолютно трябва да бъде победено. Защото това трябва да бъде победено от човешките души, затова и се е проявило сред тях, за да бъде победено.

Две крайности противостоят във външния свят – но много такива крайности противостоят една на друга, – уилсънизъм и троцкизъм или ленинизъм, наречете ги както искате. Те и двете противостоят, породени от бездуховния мироглед, от бездуховния, измислен мироглед. Задача на човечеството е да види, че всичко, което води до уилсънизъм или до ленинизъм, трябва да бъде изкоренено. Ленинизъмът и уилсънизмът са широко разпространени навсякъде; те са разпространени много широко, само че това не се забелязва. Но действителността трябва да може да се гледа в очите. Този, който макар и малко се е докоснал до духовната наука, знае, че духовната наука му открива духовния поглед, така че и по този въпрос да добие яснота. Днес е жизнено необходимо за човечеството ясно да вижда, ясно да гледа на обкръжаващия свят, да вижда ставащото, да не го проспива. Тъй като твърде много причини в човечеството прикриват действителните маски. А хората са мно-

го лековерни; затова те вярват на маските и не виждат какво е скрито под тях. Не могат да добият ясно и спокойно разбиране за това, което става в света, защото не могат да развият този начин на мислене, който прави възможна определена подвижност на Духа, необходима за духовната наука, и затова не могат да достигнат момента, когато действително ще влязат в тази подвижност на Духа. Не трябва да се проспират събитията в света, трябва да се позволи на духовната наука да се пробуди, разбира се, ако поради стремежа към удобство, към удобство в живота, сами не се приспиваме. Нуждата от вливане в душата на духовното е голяма, но у мнозина от чувстващите се като водачи на човечеството няма воля да се съобразяват с тази потребност. Волята за духовното живее в простите души, но те сами себе си още не разбират, тъй като са вкарани в заблуда от господстващото днес, широко разпространено „обществено мнение“. Шопенхауер го наричаше „лична глупост“. Водещи личности често са склонни да говорят за ограничеността на човешкото същество именно защото самите те не искат да изведат хората зад пределите на тези граници. Можете да видите това във всички области. Колко удобно се чувстват хората: искам да ви дам само един пример, когато те се оказват в положението, в което е попаднал френският теолог Луази<sup>108</sup>, който зае колеблива позиция между католическия модернизъм и немодернизма, макар привидно дълго време да стоеше на собствените си крака. Сега, под влияние на катастрофалните събития от наши дни, той се пита какво стана с християнството при съвременното положение в света? Християнството не даде ли засечка? Той няма Христос предвид, а пита себе си: не изпусна ли християнството нещо съществено? Луази написа някои неща по този въпрос. Едно от тях казва: трябва да се има предвид несъвършенството на човешката природа. Макар самото християнство да се стреми към нещо друго от ставащото сега на Земята, но това, което става неизбежно, е поради несъвършенството на хората. Работата не е там, да размишляваме над това, работата е, размишлявайки, да почувстваме: как

може да бъде благороден човек, как може да бъде повишено етичното му ниво така, че все повече да се чувства вчленен във всеобемашото мирово същество. Въпросите трябва да се поставят по съвсем различен начин, отколкото има склонност да се поставят днес.

Такива чувства исках да потопя във вашите души по време на тази наша среща. Още повече от преди чувствам този път, че думите ми се възприемат не само с разума, но и че те звучат за вашите души така, както са замислени, че те падат в душите ви и се превръщат в тях в къннове за проникване, осъзнато проникване в това, което трябва да се извърши в развитието на човечеството. Тъй като всеки ще бъде, и е възможно, не в толкова далечно бъдеще поставен, съгласно своя характер и карма, в едни или други обстоятелства пред важни жизнени въпроси, до които, ако поиска да си остане с предишните удобни представи, ще се окаже недорасъл. Трябва да се научим да усвояваме нови представи. Наш водач във формирането на тези нови представи ще бъде духовната наука. Моите думи бяха насочени към това, да призова душите към будност. Те изхождаха сякаш от фактите на живота, но фактите бяха така подбрани, че засегнаха това, което за нашето време е най-важното в живота на човешките възприятия, в целия живот.

## ШЕСТНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

*Щутгарт, 21 март 1921 г.*

Днешното ми изказване е предизвикано от поставения на изминалия исторически семинар<sup>109</sup> въпрос за виновниците за последната военна катастрофа. Този въпрос засяга такива важни, може да се каже, от изключителна историческа важност проблеми, че беше неправомерно да се въздържа от отговор на него. Затова този отговор ще бъде даден, разбира се, в рамките на това, което може да бъде дадено за краткото време на една лекция.

Искам само да предпоставя някои бележки, за да ви бъде ясно от какво изхождам, осветлявайки този въпрос. В лекциите, които изнесох в Дорнах в Гьотеанума, никога не съм бягал от отговора на този въпрос и никога не съм затаявал своите възгледи, които могат да бъдат изречени при всякакви обстоятелства пред целия свят. Не споделям мнението, че непредубеден, обективен отговор на този въпрос може да даде само бъдещето, че трябва да го предоставим на историята. В бъдеще, именно по силата на запазващите се предразсъдъци ще бъдат не по-способни от днес да си съставят здраво и обективно съждение по отношение на този въпрос. Съвсем не мисля, че обективно съждение по този въпрос ще стане по-възможно в бъдеще.

Това е първото, което искам да кажа и ето защо го казвам. Предвид тези нападки – не искам сега да ги характеризирам с никакви епитети, – предвид тези нападки в самата Германия към културно-политическата страна на моята дейност<sup>110</sup>, а нападките са предимно от страна на тези, които могат да се нарекат ултранемци, аз естествено трябва да бъда готов за това, че от тази страна всичко, което бих казал, ще бъде чудовищно изопачено. Но не смятам за необходимо в това отношение да казвам нещо в своя защита, тъй като нелепите обвинения в антигерманска дейност се опровергават от самия факт на това,



че още по време на войната в северозападния ъгъл на Швейцария беше построен Гьотеанумът. Това свидетелстваше за нещото, което не само в самата Германия, но и пред целия свят трябваше да бъде разкрито на цялото човечество чрез немския духовен живот. Когато са дадени такива свидетелства за немския духовен живот, мисля, че не трябва много думи, за да се опровергават злонамерените обвинения.

Искам да кажа още, че винаги се старая да не оказвам влияние върху съжденията на тези, които ме слушат, и бих искал, доколкото е възможно в рамките на определеното ни кратко време, да спазя този принцип и днес. Във всичко, което съм говорил, винаги съм се стремил към изброяване на едни или други факти, на едни или други моменти, да дам на всеки основание за съставяне на свое собствено мнение. И така, както правя това във всички области на духовната наука, никога да не предпоставям готови съждения, а само да се старая да дам материал за съставяне от всеки на собствено мнение, така ще бъде и днес по отношение на събитията на историята от външния свят.

Да преминем на въпроса по същество. Мисля, че дискусииите, които днес се повдигат около въпроса за виновниците за войната, по цял свят повече или по-малко се основават на недопустима предубеденост. От своя страна аз мисля, че тези предпоставки, ако се обърнат по един или друг начин, спокойно може да се докаже, че основният виновник за войната е този малко странен Никита, кралят на Черна гора<sup>111</sup>. Мисля, че с тези аргументи може да се стигне до твърдението, че Хелферих<sup>112</sup> е бил изключително мъдър човек или че някога дебелият господин Ерцбергер<sup>113</sup> по време на войната не се е извъртал с всички сили чрез всевъзможна подмолна дейност и сенчести европейски въздействия. Накратко, аз мисля, че всички тези аргументи за нищо не стават. Въпреки това смятам за изключително правилно това, което неотдавна каза германският министър на външните работи Симонс<sup>114</sup> в своята реч в Щутгарт: необходимо е сериозно да се подходи към въпроса за виновни-

ците за войната. Искам само да добавя към това, че е необходимо това действително да се осъществи. Тъй като ако само се подчертава, че това е необходимо, с едното само подчертаване нищо няма да се осъществи, а е необходимо именно това да се осъществи. И тази необходимост от сериозно обсъждане на въпроса за виновниците за войната се предизвиква още и от това, че на злощастните лондонски преговори най-хитрият държавен деятел на съвременността Лойд Джордж<sup>115</sup>, който – как да нарека това, трудно е да се намерят подходящи думи за определяне на това, което става – заяви: в нашите преговори ние изхождаме от това, че за съюзниците от Антантата въпросът за виновниците за войната е решен.

Всички преговори се водят в този аспект, че въпросът за виновниците за войната е предрешен. Но той не се е обсъждал и преговорите следва да започнат с това, сериозно да се постави и сериозно да се обсъди въпросът за виновниците за войната. И преди всичко трябва да бъде подчертано, че по същество досега ние в действителност сме нямали в този въпрос нищо друго освен безапелационното заявление на страните победителки. Това заявление съвсем в съвременния дух се основава не на обективно обсъждане на фактите, а просто на волеизявлението на победителите. За да използват напълно плодовете на победата, на победителите им е необходимо да внушат на света, че за войната е виновна победената страна. Не може да се използва победата в степенята, която желае това Антантата, даже и по въпроса за вината – това може да бъде обосновано без да се стоварва цялата вина на гърба на победените. Ясно е, че не би трябвало да се действа така, както се действа сега.

И така, значи – тъй като всичко останало си остана само литература или даже и не стана литература, – и така, по въпроса за виновниците за войната нищо предварително не беше направено, нищо, освен безапелационното заявление на победителите. И по непонятен начин стана това, което в никакъв случай не би трябвало да стане: този диктат на победителите беше подписан! Това е факт, който не може да бъде достатъчно

печално оценен. Тъй като не трябва да се мисли, че този подпис беше неизбежен, за да не се предизвика още по-голямо нещастие. Този, който действително вниква в реалните обстоятелства, знае, че през съвременната световна ситуация може да се пробие само с Истината, само с пълната и безусловна Истина. Даже и ако, може би, отказът от подписване на така формулираните мирни преговори би довел до трагична ситуация, не трябваше да се отива към това подписване. Времето, в което живеем, е сурово, то изисква велики решения: изходът може да се намери само по пътя на истината.

Искам да подчертая: тъй като за предоставеното ми кратко време няма да мога да разгърна въпроса така, че от самото съдържание на думите ми да бъде напълно обосновано всичко, което съобщавам, ще се опитам, най-малкото в стила, както обикновено правя това, с нюанси, със самия начин на изложението да ви дам основата за съставянето на собствено мнение. Многогодишният опит, щателното наблюдение над това, което става в световното историческо развитие, ми показва господстващия сред англосаксонското население, и особено сред определени групи на англосаксонското население, в известен смисъл всемирно-исторически, широко замислен политически мироглед. В инспираторите, ако можем така да ги наречем, на англосаксонската политика господства политическата постановка, която може да бъде охарактеризирана със следните две основни положения. Първото положение – значителен брой личности, стоящи зад външните политически дейци, често явяващи се просто марионетки, са дълбоко проникнати от това убеждение, – първото положение се състои в това, че от силите на мировото развитие на англосаксонската раса е предопределено световно господство в нашата епоха и в бъдеще, в течение на много столетия, безусловно световно господство. Това е дълбоко вкоренен мироглед, макар че, бих казал, е материалистически разбираем и коренящ се в материалистическите представи за развитието на света. Но също така той мощно се е вкоренил в тези, които са истинските ръководи-

тели на англосаксонската раса, и това може да бъде сравнено с вътрешните импулси за мировата мисия, които са владеели древното юдейство. Древноюдейският народ е мислил доста по-морално, по-теологично; но в силата на убеденост във задачите на англосаксонския народ, в неговите водещи личности ние имаме преди всичко работа именно с това основно положение – то може да се проследи и чисто външно – и съвсем особеното възприемане на живота. Господства мнението, че при всякакви условия трябва да бъде направено всичко, което съответства на тази основна постановка, тоест на интересите на англосаксонската раса, че не трябва да се отхвърля нищо, ако то съответства на тези интереси. Този импулс с особено грандиозна интелектуална сила е внедрен и в душите на тези, които макар и да се намират на по-ниска степен на властта, принадлежат към ръководните политически дейци. Мислят си, че който не знае за всичко това, е лишен от възможността да се ориентира в хода на развитието на новото време.

Второто, към което е насочена такава печална и погубваща за Средна Европа политика, се състои в следното. Тя е предвидлива. Ако гледаш от позицията на англосаксонците, тази политика е великолепна, пронизана с вяра, че животът на света се ръководи от мировите импулси, а не от дребните практически импулси, от които често високомерно се ръководят другите политики. В това отношение англосаксонската политика е широко замислена; тя и в отделните практически мероприятия отчита мировите импулси на историята. Ето в какво се състои второто. Известно е, че социалният въпрос изхожда от миров импулс, който безусловно трябва да се реализира. Няма нито един сред известните ръководни дейци на англосаксонците, който не би си казал хладно и трезво: социалният въпрос трябва да бъде разрешен. Но при това той си казва: но той трябва така да бъде разрешен, че да не бъде нанесен ущърб на мисията на англосаксонците. Той си казва това почти дословно и тези думи са се произнасяли често: западният свят не е предназначен да бъде разрушаван от социални экс-

перименти, за това съществува изтокът. И те са въодушевени от намерението да направят този изток, тоест Русия, арена за социални експерименти.

Този възглед, който успях да установя, съществува още от 80-те години на XIX в. Възможно е да отива и към още по-далечни времена, това не съм го установил. Още тогава с хладен ум са знаели в англосаксонския народ, че социалният въпрос трябва да бъде разрешен, че тези социални сътресения искат да ги избегнат и че затова Русия трябва да стане арена за социалистически експерименти. И цялата политика на англосаксонците, с цялата ѝ яснота, е била така насочена. Всичките „балкански въпроси“, включая предаването на Берлинските преговори<sup>116</sup> на нищо неподозиращите средноевропейци на славянските Босна и Херцеговина, всички тези въпроси са се разрешавали, изхождайки от тези основни постановки. Позицията на англосаксонците по въпросите за Турция се определят от същото. Разчитат, че социалистическите експерименти, които се разиграват, тъй като това е неизбежно, когато въведеният в заблуда пролетариат се ръководи от марксистки или подобни на тях принципи, че тези социалистически експерименти ще бъдат убедителни уроци за англосаксонските работници, че тяхната малка резултатност и носеното от тях разорение ще бъдат убедителни уроци. Западният свят ще бъде защитен от това, като с примера на Изток ще му бъде показано към какво води социализмът, ако така се внедри, и колко нежелателно е това за западния свят.

Виждате, че тези неща, които могат да се обосноват напълно исторически, вече в течение на много десетилетия стоят в основата на европейската и световна ситуация. Това е, което е насочено, бих казал, към простиращото се във физическия свят поле на световната история. Трябва само много внимателно да се ориентираме какво прозира във всичките многобройни речи на фантазьора Удроу Уилсън, който от съвременна гледна точка се смята все пак за добър историк. Но това ни е необходимо само като симптом за това, за което искам да

ви кажа. В течение на цялата нова история, макар това обикновено да не се забелязва, за европейската история източният въпрос е постоянен дискуссионен проблем. На обективния наблюдател не му остава нищо друго освен да си каже: събитията от световната история на новото време са благоприятствали Англия в осъществяването на нейната мисия – мисията ѝ, както тя я разбира. Това отива далеч в миналото, чак до откриването на възможностите на морския път до Индия. По същество с това събитие започва, преминавайки през много околни пътища, съвременната английска политика, тя цялата е тук, ако я характеризираме накратко, схематично. Това, за което говоря, ако трябва да я характеризираме напълно, ще е необходима многочасова лекция, но по въпроса за виновниците за войната мога да дам само кратки бележки и в тях вие имате това, което бих нарекъл влак на световното развитие от гледна точка на английските претенции. Ето откъде минава той: от Англия през океана, около Африка, към Индия. Тази линия на пътя значи изключително много. Това е линията, за която за осъществяването на своята мисия, както то я разбира, англосаксонското ще се бие до предела на своите сили, ако се наложи, и срещу Америка, също до предела на своите сили. Друга също толкова важна линия е тази, която върви по суша и е играла толкова важна роля в средните векове, но във връзка с откриването на Америка и нахлуването на турците в Европа е изгубила предишното си стопанско значение. Но между тези линии са разположени Балканите и англосаксонската политика е насочена към такова разрешение на балканския проблем, което напълно би изключило тяхната роля в стопанското развитие, така че за стопанския обмен да остане само морският път. Който детайлно поиска да се ориентира в този въпрос, ще види това, което набелязах тук, във всички събития, започвайки от 1900 г. и още по-рано, чак до Балканските войни, непосредствено предшествали така наречената Световна война, до съдбоносната 1914 година.

Още нещо имаме пред себе си и това са взаимоотноше-

нията на Англия и Русия. Тази линия за търговски обмен Русия, разбира се, не я интересува; но Русия е заинтересована от собствено си поведение към тази търговска линия. За Англия Русия, както виждаме, има особено значение, като място за предполагаемия социалистически експеримент, затова тя насочва цялата си политика към това, от една страна, да се развива посоченият морски търговски път, а от друга страна, така да се ограничи Русия и да се затвори тя в рамките на своите граници, че в нея да зреят условията за социалистическия експеримент. Това е била по същество все пак политика от световен мащаб. Всичко, което се е извършвало в световната политика чак до 1914 година, се е определяло от тази тенденция. Както вече беше казано, ще са нужни много часове, за да се изложи това детайлно; засега мога само да го набележа.

Това противостои на просветващото в моето „Възвание към германския народ и цялото културно човечеството“ (1919 година). Това са други факти. В Средна Европа, за съжаление, се затворихме за разбирането на това, че политиката може да се определя от подобен величествен импулс. За съжаление, в Европа, на континента беше невъзможно някой да допусне възможността за това, че така наречените наказания следва да се разглеждат от гледна точка на такива всеобемащи стремежи. Виждате ли, тогава се казва: трябва практично да се подхожда към политиката! Политикът трябва да бъде практик! – ще ви дам пример, за да ви покажа какво разбират такива хора под практичност. Мнозина днес казват: какво творят там в Щутгарт със своята тричленност, с „Идни дни“ (издателството) и тем подобни, това всичко е извън практиката, това са непрактични идеалисти. Оживете в душите си образа на тези хора и си представете, че, както се надяваме, ще дойдат години, когато ще постигнем нещо осезаемо и забележимо. Тогава същите тези хора, които сега говорят, че това са непрактични глупости, ще поискат да се присъединят, ще предложат своите услуги, ще поискат да участват в реализацията на това, което са обявявали за непрактична глупост. Тогава тези неща вне-

запно ще бъдат признати за практични. Това е единствената им достъпна гледна точка. Но работата е в това, че винаги трябва да се виждат източниците, изходните точки, и че това, което наричат себе си практики наричат непрактично, в действителност често изхожда именно от това, което самите те наричат практика. Те просто не искат да се задълбочат в такива сложности и затова действията им са безполезни за действителността.

Такава примерно е била, практически, дейността на европейските политици, иначе не можем да я охарактеризираме. И е необходимо да се разбере, че нищожността на тази политика, свеждането ѝ до нула, когато работата опря до вземане на решения, беше трагично за Средна Европа. Трябва да се разбере и това, че е абсолютно необходимо ние, в Средна Европа, да съумеем да се издигнем до висотата на величествената, пронизана от Духа политика. Иначе няма да се измъкнем от неразбориите на съвременността. Ако не успеем, тогава ще затънем в това, което се разиграва в съвременността. Предполагам, че политическите проблеми, в разрешаването на които днес все още ръководни са старите максими, са така безкрайно заплетени, че изобщо не могат да бъдат разрешени, ако по старому се изхожда от тези стари импулси. Да предположим, че държавните мъже на Антантата са седнали заедно – казвам това като мое честно съставено убеждение и да допуснем, че под ръководството на Лойд Джордж са измътили условията на мира, които бяха публикувани преди Лондонската конференция; да предположим по-нататък, че в резултат на някакви обстоятелства тези записки са изгубени и съдържанието им е съвсем забравено, разбира се, това е немислима хипотеза, но искам да изразя нещо с това – и сега да предположим, че Симонс намира тази записки и от своя страна издига същите тези условия, дума по дума същите – уверен съм, те биха били отхвърлени със същото негодувание, с което бяха отхвърлени действителните предложения на Симонс на лондонската конференция. Тъй като стремежът е не към разрешаване на про-



блема, а към говорилня около проблема, който от тези позиции е изобщо неразрешим. Този, който се стреми към правдивост по въпроса, е длъжен да каже това.

Да се обърнем сега, бих казал, към по-дълбоките нива, отвъд външните събития от физическия свят. Знаете, че външно войната започна с предявения от Австрия ултиматум на Сърбия. За предпоставките за него, за всичко, което предшествахше този ултиматум, съм говорил вече неведнъж, така че мога да бъда кратък. Австрийският ултиматум към Сърбия предизвика цял кръг, цяла верига от усложнения. На този, който познава австрийската политика, именно историята на развитие на австрийската политика във втората половина на XIX век, му е ясно, че този австро-сръбски ултиматум, макар и да беше игра ва-банк с войната, но в резултат на тази политика той беше историческа необходимост. Не може да се даде друго определение, освен съдържащото се в следните думи: австрийската политика се разиграваше на територия, на която от 70-те години на миналото столетие беше просто невъзможно да се „разтягат локумите“ на старите постановки, а че се „разтягат локуми“, това не е дадено от мен определение, това са думи на граф Таафе, чието име в Австрия често се е изписвало като Та-афе (Affe – маймуна на немски – бел. прев.), казани от него в парламента. Той каза: „Ние не можем да постъпим по друг начин, освен да разтягаме локуми.“

Именно от сложните взаимоотношения вътре в Австрийската държава произтичаше необходимостта да се внесе яснота по въпроса: как може всяка съюзна държава да разреши въпросите на духовния живот? В държава, обединяваща различни народности, каквато беше Австрийската държава, националният въпрос стоеше в основата на духовния живот на страната<sup>117</sup>. Австрийската политика така и не се доближи сериозно до този въпрос, да не говорим пък за сериозно обмисленото му разрешаване. И тъй като провеждам това разглеждане така, че да дам оценка на фактите, безпристрастна и неизградена на фактите от външната история, в събитията,

предшестващи сръбския ултиматум, аз виждам други факти, имащи по-решаващо значение, в това число събитията, довели до убийството на наследника на австрийския престол Франц Фердинанд. Имам предвид например разигралите се в австрийския парламент от есента на 1911 г. до януари 1912 г. дебати по стопански въпроси, предизвикани от тогавашната обстановка вътре в страната и засегнатите интереси на широки слоеве от населението. Тогава са били закрити много предприятия във връзка с това, че цялата австрийска политика беше в задънена улица и не можа да намери изход от положението и безрезултатно търсеше нови пазари. Това доведе в 1912 година до закриването на голям брой предприятия и до чудовищен ръст на цените. Предизвиканите от това безредици, преминаващи в революционни прояви във Виена и в другите райони на Австрия, бурните дебати в парламента, в които такова активно участие вземаше покойният депутат Адлер<sup>118</sup>, доведоха до това, че от галерията бяха произведени 5 изстрела по правосъдния министър. Те бяха сигнал, че в Австрия не може повече да се продължава с предишната политика, че по тези пътища стопанският живот не може да бъде възстановен. Какво намери за необходимо да каже министър Гаутш<sup>119</sup>, какво беше главното в неговата изява? Той каза, че с цялата енергия трябва да се работи за прекратяването на агитацията срещу инфлацията, тоест той търсеше да разреши стопанските проблеми със стари административни средства. Ето какво имаше от другата страна.

В националната борба действаше духовното. Стопанският живот беше в задънена улица. Можете да проследите това в детайли. Но никой нямаше ни сърце, ни ум, за да разбере, че за по-нататъшното развитие на духовния и стопански живота е необходим отказ от старите възгледи за държавата, които именно в Австрия с цялата си яснота показаха своята несъстоятелност. В Австрия с цялата си яснота се прояви необходимостта от тричленност на социалния организъм. Това просто произтича от фактите, които ви посочих. Но за това

никой не искаше да мисли. И тъй като никой не искаше да мисли за това, всичко стана така, както стана. Виждате ли, това, което в 80-те години, в тяхното начало, под въздействие на решенията на Берлинския конгрес стана в Австрия, може да бъде охарактеризирано с няколко щриха и ще стане ясно какви сили са действали тук. В Австрия още в началото на 80-те години, че и по-рано, политическата обстановка дотолкова се усложни, че депутатът от влизащите в границите на Австрия полски земи Ото Хауснер<sup>120</sup> каза на открито заседание на парламента следните думи: ако продължава същата австрийска политика, след три години изобщо няма да имаме никакъв парламент, а нещо друго. Той имаше предвид хаос в държавата. Разбира се, в такива изявления се преувеличава и се стига до хиперболи. Това стана не за три години, а минаха десетилетия.

Бих могъл да дам безброй примери от дебатите в австрийския парламент от края на 70-те и началото на 80-те години, от които би ви било ясно, че аграрната програма изискваше незабавно разрешение и че в Австрия виждаха това. Аз например отлично помня как тогава, във връзка със завършването на строежа на гарата в Арлсберг, политици от целия спектър изказаха мнение, че постройката на това здание е наложена насилствено, тъй като е ясно, че селското стопанство не може да се развива нормално по-нататък, ако от запад както преди продължава тази непоносима трескава политика по отношение на селскостопанските продукти. От само себе си се разбира, че проблемът не беше разбран правилно, но въпреки това имаше пророчески думи. И всички тези факти – могат да се приведат стотици – показват, че в края на краищата до 1914 година Австрия беше доведена до такова състояние, че трябваше да си каже: не можем повече да съществуваме, длъжни сме да се разпаднем като държава, да се признаем за безсилни – или трябва да играем ва-банк, да се опитаме по някакъв начин да вдигнем своя престиж, да се измъкнем някак си от положението. Да се играе ва-банк – нищо друго не оставаше да прави този, който изобщо стоеше на позицията, че австрий-

ският държавен деец би могъл да си остане държавен деец, ако се придържаше към различна гледна точка – даже ако беше и толкова ограничен като граф Берхтолд, който каза: Има нещо да се случи – не мога да помогна по друг начин, освен да играя ва-банк. Колкото и нелепо да изглежда това от определена гледна точка, то трябва да се разбере в неговия исторически контекст.

Такива са, така да се каже, изходните точки от една страна. Да разгледаме тези изходни точки от другата страна, а именно в Берлин. За да ви дам представа какво е действало тогава, съвсем обективно ще ви приведа конкретни факти. Не ми вменявайте вина, ако тук характеризирам нещата съвсем обективно. В 1905 година същият този човек, на чиито плещи през 1914 година в Берлин все пак падна отговорността за решението на въпроса за войната, тогава генерал, а по-късно генерал-полковник фон Молтке, беше назначен за началник на Генералния щаб. При назначаването му се е разиграла следната сцена – ще го кажа толкова кратко, колкото е възможно. Генерал фон Молтке съгласно своите убеждения не е можел да приеме този най-отговорен пост, без да поговори предварително с Върховния главнокомандващ, императора, за условията на поемането на тази отговорност. Тази беседа е станала примерно така. Работата е там, че взаимоотношенията на генералитета и Върховния главнокомандващ са се изграждали така, че ако по време на маневри императорът е поемал командването на едната или другата страна, което често е ставало, може би сте чели някъде за това, на него винаги победата му била гарантирана. И човекът, който в 1905 година бил призван да заеме отговорния пост началник на Генералния щаб, си казал: разбира се, при такива условия не мога да приема този пост, тъй като обстоятелствата могат да се стекат много сериозно и как тогава ще бъде възможно да се води война под ръководството на нашия Върховен главнокомандващ? И генерал фон Молтке решил съвсем откровено и честно да изложи всичко на императора. Императорът бил извънредно изумен от това,

което му казала назначената от него на поста началник на Генералния щаб личност. Това не е можело да стане, тъй като императорът всъщност не е знаел как се води война в случай на действителна опасност от нея. Следователно е било нужно да се подготвят обстоятелствата, такива, каквито действително биха били в случай на война, и той би могъл само тогава да поеме отговорността на началник на Генералния щаб, ако Императорът се откаже от воденето на военни действия. Императорът казал: и каква стана тя? Нима тогава не съм побеждавал в действителност? Или това само са го нагласяли? – той не знаел нищо за действията на своето обкръжение и само когато му отворили очите, му станало ясно, че така не може да продължава. И трябва да му се отдаде нужното – той с подобаваща готовност приел условията. За това също не трябва да се мълчи.

И така, уважаеми мои слушатели, след като ви изложих тези факти, за да можете на тяхна основа да си съставите собствено мнение, сега ви моля – ще отбележа в скоби, че днес има изключителни условия, гарантиращи, че няма да придам на излаганите събития една или друга окраска, тъй като сред присъстващите има лице, което във всяка минута може да ме провери, – след като ви изложих тези факти, моля ви да помислите къде е имало някакви грешки, не беше ли също така много странно обстоятелството, че около Върховния Главнокомандващ се оказаха личности, които намериха съучастници, които най-малкото не говореха така, както в 1905 година говореше станалият по-късно генерал-полковник фон Молтке, а напротив, след встъпването в длъжност те действаха от друго разбиране. Днес съвсем не нужно постоянно да се въвежда светът в заблуда, нужно е да се почака, докато обективните факти могат да се потвърдят и да има сериозна воля да се позовем на тези обективни факти.

И сега не трябва да се размишлява за Имперския съвет от 1914 година, за който е известно, че генерал-полковник фон Молтке не е знаел, тъй като през юли 1914 година и поч-

ти до самото начало на войната той се е намирал на лечение в Карлсбад. Това е важно, защото когато става дума за германските подпалвачи на войната, може да се каже следното: разбира се, такива подпалвачи на войната е имало, но ако се разглежда проблемът за подпалвачите на войната като цяло, ще се наложи да се спрем на тези личности, които цитирах преди, когато искаха съвсем да ги оневинят. И в заключение, това, което казах за Никита от Черна гора. Не знам, черен ли е той или бял, но на него също може да му бъде приписан тежкия товар на отговорността за войната; видно е от това, че още на 22 юли 1914 година и двете му дъщери – тези, простете за изрази, демонични дами от Петербург, – в присъствието на Поанкаре, на особено тържествен дворецов празник в чест на френския посланик, който сметнал това за толкова значително, че е разказал за него в старческите си дрънканици в своите мемоари, тези двете дъщери са казали: ние живеем в историческо време; току-що е получено писмо от нашия баща и той съобщава, че в близките дни ще започне война, Германия и Австрия ще бъдат унищожени и ние ще протегнем ръце към Берлин. Това са казали дъщерите на крал Никита, Анастасия и Милица, на 22 юли – моля обърнете внимание на датата – на посланика на Франция в Петербург. Това също е факт, който може да бъде посочен.

В края на краищата работата не е в тези по-малко важни детайли. Работата е в това, че към 31 юли 1914 година обстановката в Берлин дотолкова се обостри, че цялата отговорност за решаването на въпроса за войната беше възложена на плещите на генерал-полковник фон Молтке, а той, естествено, можеше да даде оценка на ситуацията само изхождайки от чисто военни съображения. Това трябва сериозно да го имаме предвид, за да оценим правилно положението, което тогава се стече в Берлин, необходимо е точно да се знае, бих казал, по часове да се знае, какво е ставало през тази събота примерно от 4 часа следобед до 2 часа през нощта. Това са били решаващите часове в Берлин, в които се разрази чудовищната светов-

на трагедия. Тази световна трагедия се разигра така, че началникът на Генералния щаб, изхождайки от това, което в Берлин са можели да знаят за станалото, не е можел да предприеме нищо друго освен да пристъпи към изпълнение на плана на Генералния щаб, изработен години преди това, в случай, че стане това, което в края на краищата стана.

Различните отношения в Европа бяха такива, че за общата ситуация беше възможно да се мисли само така: ако балканските безредици се прехвърлят в Австрийската империя, Русия безусловно ще се намеси. Русия има своите съюзници Франция и Англия. В една или друга степен те ще вземат участие в това. Но тогава автоматично – в това не може да има съмнение – ще възникне съюз на Германия с Австрия, а от страна на Италия е имало твърдото уверение за съюз, чак до определянето, на състоялото се малко преди това специално съглашение, на броя на предоставяните от Италия в случай на война дивизии. Това е, което е знаел човекът, който е имал само два изходни пункта за ориентир в сложната световна ситуация. Това бяха две основни положения, които са стояли пред генерал-полковник фон Молтке. Първото – ако се разрази война, това ще бъде страшна война, ще настане ужас. И този, който познаваше много фината душа на генерал-полковник фон Молтке, знае, че такава душа не може с леко сърце да се реши на нещо, което смята за ужасно. Второ – това е безграничната преданост на дълга и чувството за отговорност. И това не е можело да действа по друг начин, освен както е подействало.

Ако това, което тогава стана, е можело да бъде предотвратено, то би трябвало да бъде предотвратено от германската политика. Би трябвало да бъде предотвратено това, което самите вие бихте сметнали за предотвратяемо, ако ви обърна внимание на следните факти. Това е било в събота следобед; тогава тук се е приближило това, което е трябвало да доведе до решението, и тук, след 4 часа /през деня/ началникът на Генералния щаб фон Молтке е заварил императора, Бетман-Холвег<sup>121</sup>, и ред други влиятелни лица, които видимо са били доста

оптимистично настроени. Току-що било получено съобщение от Англия – мисля, че наистина това съобщение едва ли е било прочетено както трябва, тъй като то не би могло да бъде възприето така, както е било възприето, – това съобщение е гласяло, от гледна точка на германските политици, че Англия все още може да се въздържи от намеса във войната. Никой и понятие е нямал за непоколебимата увереност на англичаните в мисията на англосаксонството, в това отношение през цялото време се е водела политиката на щрауса – това беше трагично. Лекомислено са се надявали да прочетат от тази телеграма, че събитията могат да се разгърнат и по различен начин – и стана това, че императорът не подписа заповед за мобилизация. И така, особено подчертавам, че вечерта на 31 юли заповедта за мобилизация в началото не е подписана от императора, макар началникът на Генералния щаб от своята военна гледна точка да е смятал, че не трябва да се доверяват на такава телеграма и планът за военни действия безусловно трябва да се осъществява. Вместо това дежурният офицер получил заповед – въпреки мнението на фон Молтке – да телефонира, войската на запад да бъде спряна до вражеските граници, и императорът казал: сега определено съвсем не е нужно да нахлуваме в Белгия.

Това, което казвам, е взето от мемоарите на генерал-полковник фон Молтке, написани лично от него след странната му оставка. Със съгласието на жена му, госпожа фон Молтке, те трябваше да бъдат публикувани през май 1919 година, в решаващия момент от историята, непосредствено преди подписването на Версайския диктат, когато Германия още имаше възможност да каже истината на света. И който е чел това, което тогава е трябвало да бъде публикувано и което се е изляло изпод перото на господин фон Молтке, нито за миг няма да се усъмни, че тогава, преди подписването на Версайския диктат, тези редове, изпълнени с такава честност и добросъвестност, нямаше да останат без въздействие. Мемоарите бяха отпечатани във вторник следобед, а в сряда трябваше да се появят. Няма да изпадам в излишни подробности. При мен дойде гер-



мански генерал, разгърна дебела папка хартии и се зае да ме убеждава, че три точки в мемоарите са погрешни. Бях принуден да кажа, че дълго съм работил като филолог и че папките с хартиите ще ме убедят, ако не са оценени само филологично, тъй като трябва да се има предвид не само това, което е написано в тях, но и това, което не е написано, и когато се провежда историческо изследване, се изследва и едното, и другото. Но аз казах следното: вие сте работили съвместно, всички, разбира се, ще отчетат, че на вас всичко трябва да ви е точно известно. Ако мемоарите излязат на бял свят, ще потвърдите ли вие под клетва, че три точки в тях са неточни? Той отговори: Да! – Аз съм абсолютно убеден, че тези три точки са истинни, те и психологически са достоверни. Но моята убеденост нямаше реално значение. Ако мемоарите бяха издадени, щеше да започне друг тормоз. Брошурата беше просто конфискувана, това беше съвсем ясно. Не можех да издам мемоари, срещу които биха се заклели, че три точки в тях са погрешни. Живеем в свят, в който не се търси истината, където всичко решава силата.

Знам, че особено недоволство предизвиква това, че написах в брошурата на 5 страници каквото смятах за необходимо, за да осветля правилно ситуацията. Писах за това, как в момента на най-отговорните военни решения, непосредствено предшествали разразилата се катастрофа, всичко в Германия беше поставено на карта, как това става ясно от злополучното нахлуване в Белгия, което едновременно беше и военна необходимост, и политически недопустимо. Авторът на тези редове през ноември 1914 година попита господин фон Молтке, с когото дълги години беше в дружески отношения: какво мислеше императорът за нахлуването в Белгия? – и чу отговор: в дните, предшестващи нахлуването, той нищо не е знаел за това, тъй като предвид неговите особености се е налагало да се опасяват, че той всичко ще раздрънка на всички. Това е било недопустимо, тъй като нахлуването е можело да бъде успешно само в условията на пълна неподготвеност на противника. Попитах, знаел ли е за това райхсканцлерът? Отговорът беше:

Да, той знаеше. Значи, в Средна Европа е трябвало в политиката да се опасяват от приказливостта и аз ви питам: Не е ли това чудовищна трагедия, ако трябва да се води политика в такива условия? – това напълно потвърждава думите на изобщо неприятния ми Тирпиц<sup>122</sup> за Бетман-Холвег, че той е паднал на колене и е проявил пълната си политическа нищожност. Тази нищожност се прояви по-късно и в това, което той заяви в присъствието на английския посланик, че ако Англия все пак встъпи във войната, цялата му политика ще рухне като къща от карти. Така стана в действителност и тази къща от карти рухна, и началникът на Генералния щаб, характеризирайки обстановката в събота вечер, беше принуден да напише в своите мемоари: ситуацията ставаше все по-изострена и аз стоях пред нея съвсем сам.

Политическите усилия напълно се провалиха, военните решения бяха предоставени сами на себе си. Това беше резултат от нежеланието на немците да се издигат повече до възвишените гледни точки, за които те имаха съвсем особено призвание; това се е проявявало във великите, значителни епохи на германското културно развитие, но до него не искаха да се издигат нито в края на XIX, нито в началото на XX век. Такава ситуация можеше да доведе само до бедствия и този товар легна на душата на началника на Генералния щаб; и когато към него се обърнал дежурният офицер, за да подпише потвърждението на телефонното разпореждане за спирането на войските на френско-белгийската граница, началникът на Генералния щаб хвърлил перото си на масата така, че то се счупило, и казал, че никога няма да подпише такава заповед, и ако подобна заповед излезе от Генералния щаб, това ще деморализира войската. От това мъчително, изпълнено със съмнения състояние, началникът на Генералния щаб бил изведен едва след 10 часа вечерта с нова телеграма от Англия, и – по-добре да не изпадам в подробности – сега от Върховния Главнокомандващ са били казани думите: сега можете да правите каквото искате!

Виждале, че на подробностите трябва да се обръща вни-

мание и аз дадох само няколко характерни щриха от това, което примерно е станало в тази събота на континента.

Да разгледаме сега какво е ставало на противоположната страна. Това ще бъде някога потвърдено – мога да повторя, че не го разказвам с леко сърце, – това ще бъде потвърдено, че по времето, когато е ставало разказаното от мен, Асквит и Грей<sup>123</sup> си говорели помежду си: Какво всъщност е станало в Берлин? Да не би досега да сме водели английската политика със завързани очи? Те смятали, че английската политика трябва да се води съвсем различно, че са я водели сякаш със завързани очи. Те казали: сега ни падна завесата – това също е било в същата събота вечер – сега виждаме, че стоим пред пропаст; сега вече можем да влезем във войната. Това е точното отразяване на станалото от другата страна на канала (така разговорно наричат пролива Ламанш – бел. пр.) и ви моля да възприемете всичко това като нещо, което значително трябва да бъде усилено и увеличено, тъй като в отреденото ми време мога само да ви намекна за положението, само да хвърля светлина върху това, което е станало.

И когато вземете всичко това предвид, тогава, моля ви, прочетете това, което написах в „Размисли по време на война“, които напълно обмислено съпроводи с подзаглавието: „За германците и за тези, които не се смятат за длъжни да ги ненавиждат“. Всяка подробност там е премислена. Моля ви от тази гледна точка да обмислите това, което тогава написах. Работата не е в оценката от позицията на обикновения морал, на виновност или невинност; тези неща трябва да се разглеждат от висотата на историческите дела, изключително трагични дела, когато можем да говорим за историческа необходимост, и за тях не трябва да се дрънка от тесногърди позиции. Тези неща са много по-сериозни, отколкото се съди за тях днес и от едната, и от другата страна. Въпреки това те са такива, че обезателно трябва да станат известни на света, за да бъде внесена най-накрая яснота в обърканите съвременни представи. Но в съвременния свят няма възможност да се говори за тези

неща, без думите ти да не бъдат изкривени и оклеветени.

Това, което днес ви разказах за генерал-полковник фон Молтке, дава възможност правилно да се съди за този човек в този отговорен момент. Но, както знаете, намират се хора, които казват, че те самите са били причастни към Генералния щаб и стигат до клевети към генерал-полковник фон Молтке, чак до нелепата измислица, че преди битката за Марна в Люксембург се е провело събрание на антропософите и затова главнокомандващият не е изпълнил дълга си. Ако и в такава среда могат да се казват подобни неща, видно е до какво морално ниво сме паднали; трудно е в такава морална обстановка да се намери пътят до истината. За това са нужни много, доста много достойни личности. Едва след всичко, което ви разказах, едва сега искам да ви прочета няколко изречения от мемоарите на фон Молтке, от които ще видите какво е живеело в душата на този човек, на първо място, по отношение на чувството му за лична отговорност. Тъй като работата не е в това, да се произнесе сурова присъда за отговорността, а в това, да се разбере какво е ставало тогава в душите на хората. Това са съвсем прости изречения, които Молтке тогава е написал, изречения, които често се произнасят, но има разлика в това, от случаен човек ли се произнасят те, или от такъв, на чиято душа е тежала отговорността за встъпването във войната. Той написал: „Не Германия предизвика войната, тя встъпи във война не от жажда за победа или агресивни стремежи по отношение на съседите. Войната ѝ беше наложена от нейните противници и ние воюваме за своето съществуване като нация, за запазването на нашия народ и на нашия национален живот.“

Няма да се стигне до истината, ако се изследва където падне; трябва да се търси там, където се разиграват реалностите, действителностите, в съзнанията, действащи в душите на хората; и когато може да се удостовери, че нещо съществено, нещо значително действа в душата на човека, тогава се прониква до действителността, до фактите, довели до съществуващото положение, прониква се до действителността.

Ако искаме да си дадем сметка за тази ситуация, е нужно да се обърне внимание на това, което се е разигравало между 40-50 личности, които всъщност бяха причастни към началото на тази отвратителна катастрофа; и който гради мнението си не от предубеденост, а от това, което фактите говорят, той вижда, че по-същество за това, което става, за това, каква ситуация се създаде в Европа, никой, освен тези 40-50 човека, чийто действия доведоха до войната, е нямал съответната представа.

В течение на войната нееднократно съм имал възможност да говоря за това с мнозина, които са можели някак да съдят за ситуацията, и никога не пропусках тази възможност. Аз например казах на един човек, близък до ръководните кръгове на една от неутралните страни: може да се смята за очевидно, че в нашето, считащо себе си за демократично време, само около 40 или 50 човека, сред които безусловно имаше и дами, и съвсем не толкова малко – не само в Антропософското Общество има дейни дами, – че само около 40-50 човека от целия многонационален свят бяха непосредствено ангажирани в подготовката на тази световна катастрофа. Време е вече да се издигнем към тези висши гледни точки, само от чиито позиции може да бъде правилно разбрана тази сложна ситуация. Вместо това за такова сериозно, със всемирно значение събитие чудовищно много се говори повърхностно в Бялата книга /сборник документи/ и други подобни. И за този, който не би почнал да говори, ако не се ориентираше във фактите по-различно, отколкото много други, винаги, когато станеше дума за събитията от 1914 година, беше изключително трудно да обърне вниманието на събеседника към най-важното. Това започна за мен още тогава, когато в Швейцария навсякъде ми навираха книгата „Аз обвинявам“, и аз – знаете ли колко опасна беше понякога ситуацията, – и аз в отговор не можех нищо друго да кажа, освен това, което беше истината, макар понякога то да не срещаше ни най-малко разбиране. Четете, казвах им, цялата правна софистика в тази книга, вникнете в стила ѝ, в цялата постройка на книгата, в поднасянето на материала, и

ако имате чувство за вкус, ще трябва да признаете, че това е „политическа“ литература на задкулисието! – Отново и отново повтарях това на хората, принадлежащи към неутралните и към не неутралните страни. Разбира се, не твърдя, че в „Аз обвинявам“ няма нищо вярно, но книгата е насочена да създаде определено мнение за трагичната историческа ситуация, в която се оказа светът в 1914 година. И трябва да се гледа в дълбочина, ако искаме да изнесем правилно съждение за виновниците за войната.

Да, но този въпрос за вината трябва и да ни научи на нещо. Виждате ли, веднага след злополучното обръщение на Германия с предложение за сключване на мир, през есента или зимата на 1916 година, когато след това започна цялата тази фантастична бъркотия с 14-те точки на Удроу Уилсън, тогава излязох пред тези, върху които тежеше отговорността, с настойчиво предложение в противовес на лишените от връзка с действителността, откъснати от този свят 14 точки на Уилсън, които, въпреки своята откъснатост от действителността, приведоха в движение кораби, топове и войски, за да им бъде дадена в противовес за света идеята за тричленността на социалния организъм. Наложих ми се да преживея, че макар и да се намериха хора, които напълно се съгласиха с мен, че това действително е правилно, че това трябва да се осъществи, но никой нямаше мъжеството да предприеме нещо в това направление, никой, нито един. От разговора ми с Кюлман<sup>124</sup> мисля, че ще има същия резултат. По тези въпроси нямам основания за никакви илюзии. Но искам да ви разкажа за това. И тук не казвам нищо, което не е било в пълно съответствие с фактите, както всичко това е ставало, напълно точно.

Ето какво още трябва да кажа. Още през януари 1918 година виждах абсолютната невъзможност за ново настъпление на нашата армия в 1918 година и по време на едно мое пътуване от Дорнах в Берлин имах възможност да беседвам с един господин, за когото беше известно, че когато настъпят решителните моменти, той ще бъде призван към управление – имах

възможност да говоря с него за обстоятелствата, които само тогава, през ноември 1918 година, настъпиха. И тогава там, в общи линии, също срещнах разбиране за тричленността на социалния организъм. След това пристигнах в Берлин, където трябваше да се срещна с едно авторитетно лице. Тези, които тогава се ориентираха в обстоятелствата, знаеха вече за съдбата на настъплението от 1918 година, но за това не можеше да се говори. А аз трябваше да се срещна с военен, стоящ близо до генерал Лудендорф. Разговорът взе такава посока, че аз казах: Не искам да се излагам на опасността да бъда упрекнат, че изпадам във военно-стратегически разсъждения, но искам да кажа нещо, изхождайки от такава гледна точка, когато моето възможно военно-стратегическо дилетантство няма значение. И казах, че в пролетната офанзива Лудендорф е възможно да достигне всичко, за което може само да си мечтае; но аз все пак смятам това настъпление за безсмислено – и приведох три довода, които имах по този повод. Човекът, с когото говорих, изпадна в голяма възбуда и каза: Какво искате? Настъплението на Кюлман вече е подготвено. Затова и той отиде в Брест-Литовск. Там ще действа политиката. Политиката не е наша сфера. Ние, военните, можем само да воюваме, да воюваме и да воюваме. В 1914 година началникът на Генералния щаб написа вечерта в събота: „Положението ставаше все по-сериозно и аз бях съвсем сам“. За времето между 10 и 11 часа вечерта той е написал: „Императорът каза: Сега можете да правите каквото искате!“ И през 1918 година можеше да бъде казано: Политиката изобщо не се взема предвид, тя е безсилна; ние не можем да правим нищо друго освен само да воюваме и да воюваме. Скъпи мои, многоуважаеми слушатели, нищо не се е изменило. И днес не е станало по-различно. И на мен не ми остава нищо друго освен отново да потвърдя, че нищо не се е изменило.

И пак се говори със същата тази откъснатост от живота, със същата тази абстрактност, с която говори Удроу Уилсън и която беше подкрепена с това, с което той излезе на Версай-

ската мирна конференция през 1919 година. Отново се говори за същия този Хардинг /от 1921 до 1923 година 29-ти президент на САЩ/ и аз виждам в речта на Хардинг неудачната му реч, колкото е възможно да бъде неудачна една поява, също отсъствие на каквато и да е връзка с действителността и повторение на стари, изтъркани фрази – и това сега, когато стоим пред стопански проблеми, както тогава стояхме пред политически; в тази реч не виждам дори и малка мисъл за това, което действително е необходимо. Почти е невъзможно хората да постигнат правилно съждение. Работата не е в това дали имаме Уилсън, който във Версай демонстрира своята обърканост, или по-късните разговори в същата област. Работата е на човек да му бъдат отворени очите и да вижда действителността.

Тогава би се обърнало внимание на такъв факт, някак неочакван за този, който има усет за разбирането на политическата ситуация, на факта, че такъв типичен за нашата съвременност държавен деец, като Лойд Джордж, каза неотдавна: не може в стария морален смисъл да се смята Германия за виновна за войната; хората са затънали в глупостта. Той каза това преди няколко седмици, а знаете как се изказваше в Лондон срещу Симонс. От това можете да си направите извод за действителната стойност на думите, с които говорят държавните дейци. У хората още няма стремеж да обръщат внимание на подобни факти. Но те трябва да се научат на това, трябва да стигнат до това, издигайки се до по-велики, по-възвишени гледни точки. Те са действали в тази катастрофа, тези велики и възвишени позиции, и нашето нещастие е в това, че никой нямаше понятие за тези велики изходни гледни точки. Трябва да бъде дадена възможност в съзнанието на хората от Средна Европа да навлязат тези велики, възвишени гледни точки, водещи към източниците на това, което определя действителността.

Но няма да има подобрение, докато истината бъде игнорирана от тези, които се определят като водачи на германската нация, докато тези хора считат духовния изследовател за пре-



дател на германската нация, без оглед на това, което казва духовната наука, което, ако бъде действително разбрано, би било единственото, предназначено да даде истинското, достойно място на немския народ сред другите народи в света. Хората с друга насока на волята, стремящи се преди всичко към познание на Истината, трябва да обединят своите усилия, трябва да се държат заедно.

Разбира се, и в Германия имаше подпалвачи на войната; но в решаващите моменти техните усилия нямаха значение. Значение имаше това, за което говоря в последната глава на „Основните точки“: изгубили сме възвишената гледна точка. И това доведе политиката до безсилие. Само тогава ще се издигнем до истински немското, когато се издигнем до великите, възвишени гледни точки; тъй като този, който стои в немското с горещо сърце, а не със зийнала уста – простете ми грубия израз, – той знае, че живее в истински немското – тоест да се срасне с великите, възвишени гледни точки. Ние отново трябва да намерим този път, пътят към великите гледни точки на германския народ. И това, което днес говоря с вас за тези неща, това по същество произхожда от откровения. Без оглед на това, че този въпрос ми беше поставен, бих могъл и да не му отговоря, но исках да отговоря на този въпрос. И това, което ме подтикна към отговора, ще ви стане ясно, когато ви дам заключителните думи от бележката, допълнително дадена ми от питащия. Той пише: Смятам за изключително важно в мемоарите по въпроса за виновниците за войната някога да бъде изложена и широко разпространена правилната, ясна гледна точка. Това трябваше да стане през май 1919 година. Мемоарите бяха написани и отпечатани. Но сили вътре в самата Германия не допуснаха публикуването им. Няма да се успокояваме с това, че нещо подобно е трябвало да се случи. Ако в решаващия момент бяха поддържани тези, които не искаха да се успокоят, които неведнъж се опитваха да осъществят това, за което говоря, това би могло да се осъществи.

Многоуважаеми слушатели! Тъй като все пак вярвам, че

сред младежта на Германия има личности, които отново ще намерят пътя към истинското в германския народ, в които съзнанието, сърцето и душата са отворени за познанието за Истината, затова, тъй като тук имах възможност да говоря с млади хора, може би с най-добрата част от нашата младеж, затова взех решението да изляза пред вас с тези кратки бележки.

## БЕЛЕЖКИ

<sup>1</sup> Предложеният том (Събр.съч. 174 б) от събраните съчинения обхваща лекции, изнесени в Щутгарт през годините на Първата световна война. Тези лекции първоначално – в 1961 година – са били издадени в други издания. Тази подборка е събрана, за да се избегнат повторенията.

Предшестващият том (Събр.съч. 174 а) съдържа лекции, изнесени в годините на войната в Мюнхен, под общото заглавие „Средна Европа между Запада и Изтока“.

<sup>2</sup> Текстът следва машинния запис. Нямамо е възможност да се свери с първоначалния стенографски запис. Нещо близко по съдържание виж в лекцията от 13.IX.1914 г. в Мюнхен. Събр. съч. 174а.

<sup>3</sup> „Членове на Обществото могат да бъдат всички, които са готови братски, съвместно да бъдат дейни на основата на сърдечно взаиморазбирателство, които виждат духовното във всяка човешка душа, каквито и различия във вяра, националност, положение в обществото и пол да съществуват.”

<sup>4</sup> В Събраните съчинения на Рудолф Щайнер „Загадките на философията“ е излязла през 1968 г. в отделен том. Съответстващото място е на стр. 564.

<sup>5</sup> Морис Метерлинк, белгийски драматург и поет (1862 –1949г.). Първата му философска книга „Съкровището на бедните“ е излязла през 1896г. В нея една глава е посветена на Новалис и започва с думите: „Хората вървят по различни пътища. Който ги проследи и сравни, ще види редки образи. Аз избрах трима такива човека, чиито пътища ни довеждат до три различни върха». Той назовава фламандския мистик Руисбрюк, Ермерсон и Новалис. Още през 1895 година той превел на френски език и издал незавършения роман на Новалис „Чираците в Саис“ и „Фрагменти“.

<sup>6</sup> Споменатата битка при Мила (Myla) е била през Първата Пуническа война – 264 – 241 г. пр. Христа.

<sup>7</sup> Завземането на Лютих (Лиеж) в нощта на 5-ти срещу 6-ти август 1914 година от 14-та пехотна бригада под командването на Луден-

дорф е осигурило осъществяването на намиращия се под угроза от провал германски план на кампанията.

<sup>8</sup> Цикълът лекции „Мисията на отделните народностни души във връзка със северо-германската митология“, 11 лекции през юни 1910 година в Християния. Събр. съч. 121, издание 1962 година, Дорнах.

<sup>9</sup> Ани Безант (1847-1933 г.) От 1907 година президент на Теософското Общество. Когато тя провъзгласила индийското момче Кришна-мурти за новото земно въплъщение на Христос, Рудолф Щайнер бил принуден да се обяви срещу това твърдение. Това довело до изключването от Теософското Общество на намиращата се под негово ръководство Германска секция на Обществото и до основаването през 1912-1913 година на Антропософското Общество.

<sup>10</sup> „Портата на посвещението“ – първата от четирите драми-мистерии, написани през 1910-1913 години. (Дорнах, 1962 г. Събр. съч. 14.) Трите действащи лица: Филия, Астрид и Луна, в списъка с действащи лица са обозначени като „Приятелките на Мария“, а в хода на действието се разкриват като духовете на нейните душевни сили.

<sup>11</sup> Рудолф Щайнер говори за Херман Грим в своята автобиография „Моят жизнен път“ (Събр. съч. 28, Дорнах, 1961 г. Стр. 204): „Като историк на изкуството Херман Грим се срещнал с Гьоте. Като такъв той изнасял в Берлинския университет лекции за Гьоте, които след това издал в книга. Можел е да гледа на себе си и като продължител на идеите на Гьоте. Израсъл е в кръговете на германския духовен живот, запазили жива връзката с него. Жената на Херман Грим е била дъщеря на Бетини, авторът на книгата „Кореспонденцията на Гьоте с едно дете“. Херман Грим е живял от 1828 до 1901 година. Трите цитирани откъса са взети от книгата „Илиада на Омир“. Във второто издание от 1907 година те се намират на стр. 214.

<sup>12</sup> В Норкьопинг (Швеция) от 12 до 16 юни 1914 година са били изнесени 4 лекции. Те са отпечатани под общото заглавие: „Христос и човешката душа“. (Събр. съч. 155, Дорнах, 1960 г.) Споменатите думи „в последно време възникналите зашеметяващи неочаквани неща“, видимо са били произнесени от Рудолф Щайнер в периода

на цикъла в лична беседа и не можа да се установи точното им съдържание. (Изказване от 16.VII.1914 г. за Йоановото здание ( по късно Гьотеанума.))

<sup>13</sup> От 1909 година ежегодно във втората половина на август в Мюнхен са се провеждали конгреси на Теософското, а по-късно Антропософското общество. Имало е драматично представление, съпътствано от съответстващ цикъл лекции на Рудолф Щайнер. И за август 1914 г. е бил насрочен и обявен такъв конгрес, но той не се е състоял поради разразилата се война.

<sup>14</sup> Убийството в Сараево – 28 юни 1914 година. Тук вероятно има пропуск в текста на записа.

<sup>15</sup> „...Когато в първите дни на септември бях в Берлин...“ Рудолф Щайнер е изнесъл в Берлин на 1.09.1914 г. за членовете на Обществото лекцията „Съдбите на хората и съдбите на народите“. Тази лекция в Събр. съч. 157 е била публикувана през 1960 г. като първа.

<sup>16</sup> През септември 1914 г. по време на лекционно пътуване Рудолф Щайнер незадълго е бил във Виена, отивайки от Берлин обратно в Швейцария. Цитатът е взет от статия на Робърт Мишел във вестник „Австрийски преглед“ от 1 септември 1914 година.

<sup>17</sup> На 26.7.1914 г. в лекцията „Творческият свят на цветовете“, от цикъла „Пътища на един нов стил на строителство“, Събр. съч. 286, Щутгарт, 1967 година.

<sup>18</sup> ...германски политик – Готлиб фон Ягов (1863-1935 г.), през 1913-1916 г. е бил държавен секретар на германското външно министерство.

<sup>19</sup> Изказването на Гьоте (дословно: „Мъдростта е само в Истината“) се намира в естественонаучните трудове на Гьоте, издадени с увод, бележки и пояснения в текста на Рудолф Щайнер в 4-ти том, във втората част „Изявления в проза“. Рудолф Щайнер е избрал това изречение като епиграф към „Основните положения“, които той е дал в 1913 година на отново основаното Антропософско Общество.

<sup>20</sup> „Дух на моето земно отечество“ – впоследствие Рудолф Щайнер

изменил предпоследния ред: „Тебе, звучащ със светлина и мощ...”

<sup>21</sup> В стенограмата и в предшестващото издание тази фраза звучи така: „И би било велико нещастие, и по никаква необходимост не може да бъде предизвикано някога, славянският елемент да победи германския“. Средната част на това изречение е отхвърлена, тъй като тя по смисъл и структура отпада от цялото.

<sup>22</sup> Давид Фридрих Щраус, (1808-1874 г.), „Война и свят, две писма на Ернст Ренан и отговор на първото писмо“, 1870 г., Лайпциг. Писмото на Ренан е от 13.IX.1870 година.

<sup>23</sup> Фридрих Шилер, (1759-1805г.), „За естетическото възпитание на човечеството в писмата“. Издадено в 1795 година.

<sup>24</sup> Йохан Готлиб Фихте, (1762-1814 г.), произнесъл своето „Обръщение към германския народ“ през зимата 1807-1808 г. в Берлин, непосредствено след капитулацията на Прусия пред Наполеон, когато градът още е бил завзет от френските войски.

<sup>25</sup> Вътре в Теософското Общество няколко години преди Първата световна война индийското момче Кришнамурти било обявено за носител на новото земно възплъщение на Христос. Неприемането от Рудолф Щайнер на този тезис довело до изключването от Теософското Общество на ръководената от него Германска секция и до основаването на Антропософското Общество. Кришнамурти по-късно се отказал от наложената му роля.

<sup>26</sup> Йохан Таулер, 1300-1361г., Майстер Екхарт, 1260-1327г., Ангелиус Силезиус 1624-1677г.

<sup>27</sup> Роберт Хамерлинг, 1830-1889 г. Първите събрани съчинения са излезли едва в 1900 г. (в 4 части). Десет години след старанието на М.М.Рабенхиер са били издадени шестнадесеттомни „Събрани съчинения“. В първия им том е поместена уводна статия за живота и творчеството на Хамерлинг.

<sup>28</sup> Първата от мистерийните драми на Рудолф Щайнер е написана в 1910 година. В 1962 година всичките 4 мистерийни драми са издадени в „Събрани съчинения“ като отделно издание в 2 тома в Дорнах

през 1965г. Посоченото място е взето от Първа картина „Портата на посвещението“.

<sup>29</sup> Особено в „За явяването на Христос в етерно тяло“, Събр. съч. 118, 1965 г.

<sup>30</sup> Например в лекцията от 1 януари 1914 година – 4-та лекция от цикъла „Христос и духовния свят“, Събр. съч. 149 и в лекцията от 17 януари 1915 година – 4-та лекция от цикъла „Съдбите на хората и съдбите на народите“ Събр. съч. 157 Дорнах, 1960 г.

<sup>31</sup> Константин, управлявал в Рим от 313 до 337 година (от 327 г. еднoлично), покровителствал християнството и го приел, докато при неговите предшественици християните са били подлагани на гонения.

<sup>32</sup> Орлеанската дева – Жана Д'Арк, (1412-1431г.)

<sup>33</sup> Предадена ни е като „Песента за съня на Олаф Естезон“. Рудолф Щайнер я е превел на немски език и често е споменавал за нея; за първи път през рождественските и новогодишни дни на 1912-13 година. Съответните лекции са издадени в изданието „Връзката на човека с елементарния свят“, Събр. съч. 158, Дорнах, 1968 г. Там е даден и текста на „Песента за съня“.

<sup>34</sup> Ернст Мах, (1838-1916 г.) „Към въпроса за анализа на чувствата“. За първи път издадено в 1886 година, много пъти преиздавано.

<sup>35</sup> Говорейки за пробуждането на етерното тяло, Щайнер употребява думи като разрохвам, разтърсвам, накъдря.

<sup>36</sup> Виенският цикъл 1914 година – „Вътрешното същество на човека и животът между смъртта и новото раждане“. 8 лекции, Виена, април 1914 г. Събр. съч. 153, Дорнах, 1959 г.

<sup>37</sup> Сибилa Колаца, починала през януари 1915 година. Кремацията е в Цюрих на 31.01.1915 г. „Нашите починали“. Изказвания, надгробни слова, медитативни текстове. Събр. съч. 261, Дорнах, 1963 г.

<sup>38</sup> Софи Щинде, (1853-1915г.) От 1902 година във форшанда на

Мюнхенския клон, след това във форшанда на Германската секция на Теософското Общество. Активно участвала в осъществяването на постановките на драмите-мистерии на Р.Щайнер в Мюнхен и в претворяването в живота на архитектурния замисъл. Реч, посветена на паметта и в Мюнхен, 30 ноември 1915 година. Виж „Нашите починали“.

<sup>39</sup> Очевидно се подразбира лекцията от 26.XI.1914 г., отпечатана в сборника „Из една съдбовна епоха“, Събр. съч. 64, Дорнах, 1959 г.

<sup>40</sup> Споменатите места на текста са в главата „Сън и смърт“ във „Въведение в тайната наука“ и в главата „Душата в света на душите след смъртта“ в „Теософия“.

<sup>41</sup> „Изпитание на душите“, картина първа. Виж бележка № 28.

<sup>42</sup> Мориц Бенедикт, (1835-1930 г.). Професор във Виена. Основал заедно с Ломброзо криминалистичната антропология. Чезаре Ломброзо, (1835-1909г.) , италиански психиатър и криминалист.

<sup>43</sup> В циклите „Мисията на отделните народностни души“, Събр. съч. 121 и „Съдбите на хората и съдбите на народите“, Събр. съч. 157.

<sup>44</sup> Йохан Готфрид Хердер, (1744-1803г.) германски философ, поет, литературен критик, теолог и преводач; Приятел на Гьоте, теоретик на течението „Буря и натиск“. За славяните, в 16-та книга на неговите „Идеи към философията и историята на човечеството“, глава „Славянските народи“.

<sup>45</sup> Тази лекция от 13 май 1916 година не се е запазила. Паралелната лекция, изнесена в Берлин, е издадена в тома „За духовния живот на Средна Европа“, Дорнах, 1962 г. Събр. съч. 65.

<sup>46</sup> Елизабет Тюдор, (1558-1603г.); начало на търговско-промишления разцвет на Англия, първи колониални завладявания, победа над Испания, главния съперник по море, превръщане в най-могъщата държава в Европа, религиозна независимост от папството.

<sup>47</sup> Р. Щайнер е издал през 1883 година в Киршнеровата „Германска



национална литература“ естественонаучните трудове на Гьоте със свои бележки и въстъпителна статия. Тази въстъпителна статия била издадена през 1973 година самостоятелно под заглавието „Естественонаучните трудове на Гьоте“. Събр. съч. 1. В 1897 година излязло първото издание на книгата на Щайнер „Гьотевият светоглед“. Събр. съч. 6.

<sup>48</sup> Виж Ани Безант „Теософия и империализъм“, Лондон, 1902 год.

<sup>49</sup> Елена Петровна Блаватска, (1831-1891 г.). В 1875 година в Ню Йорк съвместно с Хенри Олкот основава Теософското Общество. Пътешества из Индия и Тибет. Виж книгата на Р. Щайнер „Окултните движения на XIX век“. Събр. съч. 254, 1969г.

<sup>50</sup> През есента на 1904 година Ани Безант по покана на Р. Щайнер дошла от Англия в Германия и изнесла лекции в Хамбург и ред други германски градове.

<sup>51</sup> В лекцията от 18 март 1916 година Р. Щайнер отново казва: „Аз трябва да бъда освободен от всичко, което е свързано с медицински съвети“. виж „Средна Европа между Изтока и Запада“, Събр. съч. 174 а, Дорнах, 1971 г.

<sup>52</sup> Става дума за някоя си „мадам дьо Тебе“, псевдоним на Ан Викторин дьо Савини, издаваща в Париж ежегоден окултен алманах.

<sup>53</sup> „Алманахът на мадам дьо Тебе. Съвети как да бъдем щастливи“. Виж за това в лекцията от 24 март 1916 година „Из духовния живот на Средна Европа“. Събр. съч. 65.

<sup>54</sup> Вестник „Paris-Midi“.

<sup>55</sup> Жан Жорес, (1859-1914 г.), водач на френските социалисти, основател на вестник „Юманите“, блестящ оратор, страстен противник на колониализма и войната от 1914 година. Убит на 31 юли 1914 година от френски националист.

<sup>56</sup> Екатерина Тингли в 1897 година в Калифорния оглавявала откъснала се част от Теософското Общество, наричайки го „Universal Brotherhood“.

<sup>57</sup> Мейбъл Колинс „Светлина по пътя“. Насочена към религиозния човек, който, не бидейки запознат с източната мъдрост, търси да я опознае. Превод от 2-ро английско издание от 1888 г. виж също: Р. Щайнер „Екзегезе“ (тълкуване на литературни и религиозни текстове) в „Указания за езотерично обучение“, Дорнах, 1969 г., Събр. съч. 245.

<sup>58</sup> Виж лекции 4-6 от този сборник, особено 6-та.

<sup>59</sup> Откритата лекция от 13 март 1916 година не се е запазила.

<sup>60</sup> Изнесената на 21.11.1916 година в Лайпциг лекция „Изгубеният в развитието на немското мислене стремеж към познание за духа“ не е била отпечатана. Паралелната лекция в Берлин на 25.11.1916 година е отпечатана в Дорнах в 1962 година в сборника „Из духовния живот на Средна Европа“, Събр. съч. 65.

<sup>61</sup> Берта фон Зутнер, (1843-1914г.г.). Австрийска писателка, една от организаторките на международното пацифистко движение. Нейният автобиографичен роман „Долу оръжието!“ (1899) произвел огромно впечатление и бил преведен почти на всички европейски езици. От 1892 до 1899 г. издателка на списание със същото име. В 1905 година получава нобелова награда за мир.

<sup>62</sup> Очевидно се има предвид Григорий Распутин, полуграмотен сибирски селянин, фаворит на царското семейство, ползвал се с огромно влияние над царя и царицата, намесвал се в държавните дела, чак до външната политика на Русия и до смяната на министри.

<sup>63</sup> В лекцията „Нашето международно положение, войната, света и науката за Духа“, издадена в 1966 г. в Дорнах, в сборника „Загадките на света и Антропософията“. Събр. съч. 54.

<sup>64</sup> Името на Карл Кристиан Планк, (1819-1880 г.) , немски философ, позитивист, материалист и дарвинист, често се споменава от Р. Щайнер, особено през 1916 година.

<sup>65</sup> Ернст Хекел, (1834-1919г.), немски биолог, представител на естественонаучния материализъм, пропагандатор на дарвинизма. С

огромна популярност се е ползвала книгата му „Загадките на света“ (1899 г.)

<sup>66</sup> Карл Ернст фон Баер, (1792-1876 г.), естествоизпитател, от 1910-1914 г. изучава медицина, интересувал се е от зооанатомия, бил е професор в Кьонигсберг. Много е пътувал из Лапландия и Нова Гвинея. Изказвал се е в опозиция на Дарвиновата теория.

<sup>67</sup> Тертулиан, (160-220 г.), църковен писател.

Грегор фон Нацианц, (329-390 г.), един от „отците на църквата“.

<sup>68</sup> Херман фон Хелмхолц, (1821-1894 г.) Автор на фундаментални трудове по физика, оптика, биофизика, физиология, психология. От 1868 година е чуждестранен член-кореспондент на Петербургската Академия на науките.

<sup>69</sup> Книгата „Размисли по време на война“ – 1915 год. издадена в Дорнах през 1961 година в сборника статии „За тричленността на социалния организъм“, Събр. съч. 24.

<sup>70</sup> Жулиен Офре дьо Ламетри (1709-1751 г.), френски философ, лекар. Представител на механистичния материализъм. Цитатът е от книгата „Човекът-машина“, в която той разглежда човешкия организъм като самозащитаваща се машина, подобна на часовниковия механизъм.

<sup>71</sup> Цитатът е взет от раздела „Предварителни условия“ СС 10. Виж също предговора към 5-то издание

<sup>72</sup> Римско-германският император Карл V и френският крал Франциск I са водили помежду си 4 войни, в това число война за завладяване на Милано.

<sup>73</sup> Йохан Карл Фридрих Гаус, математик, (1777-1855 г.), изработил своята известна неевклидова геометрия.

<sup>74</sup> Томас Удроу Уилсън (1856-1924 г.), 28-ми президент на САЩ от 1913-1921 г. Инициатор на влизането на САЩ в I световна война. На

8.1.1918 година произнася прочутата си реч за 14-те точки, в която предлага създаването на Обществото на народите. Набелязва картата на следвоенна Европа.

<sup>75</sup> За Ерих Бамлер виж също в лекцията от 29.5.1917 г. Събр. съч. 179 и лекцията от 10.06.2017 г. в Събр. съч. 255.

<sup>76</sup> Въпросният господин е Макс Хайндел /1865-1919/, наричащ себе си също и Гросхоф. Той е основал в Калифорния окултно общество. Доктор Хуго Фолрат в онези години е бил собственик на издателството в Лайпциг.

<sup>77</sup> Това е Рихард Вале, (1857-1935г.); „Трагикомедия на мъдростта“, издадена във Виена и Лайпциг в 1915 година.

<sup>78</sup> Мистериозната „Горичка“ – създадено към Гьотингенския университет сдружение на поети „Гьотингенска горичка“, по дух близко до „Буря и натиск“, разискващо проблеми на духовността и нравствеността, 1772-1774 г.

<sup>79</sup> Третата мистерийна драма „Пазачът на Прага“, картина 2.

<sup>80</sup> Рудолф Келен, 1864-1922г. „Държавата като форма на живот“. Издадена в Лайпциг в 1916 г.

<sup>81</sup> Александър Бернус, (1880-1965г.). През 1916-1920 година – издател на списание „Райх“ в Мюнхен.

<sup>82</sup> Темата на лекцията от 14.V.1917 г. „Душата на човека и тялото на човека в естествознанието и в духовната наука“. Лекцията не е издадена.

<sup>83</sup> Цитат от Библията „Мъдростта на света е изразена в числото и мярката „ – Първа книга на Мойсей 15/5 и 22/17. Виж също: Р. Щайнер и „Дълбоките тайни на еволюцията на човечеството в светлината на Евангелията“ Събр. съч. 117, Дорнах, 1966 г.

<sup>84</sup> Първа книга на Мойсей, 22,17

<sup>85</sup> „Одисея“, песен II, строфа 48

<sup>86</sup> Франц Брентан, (1838-1917г.), „Философията на Аристотел“, Майнц, 1867 г. Стр.196.

<sup>87</sup> Е. П. Блаватска „Тайната доктрина“, част III, гл. 39 „Цикли и аватари“.

<sup>88</sup> В 1911 година са се обострили противоречията между ръководството на Теософското Общество в Адяре и германската секция под ръководството на Р. Щайнер, а именно във връзка с основаването от Ани Безант на така наречения орден „Звездата на Изтока“. Официалното разделяне станало чак в края на 1912 година.

<sup>89</sup> Едуард Шюре, (1841-1929 г.). От 1906 година е свързан с Р. Щайнер и Мари фон Сиверс. В годините на Първата световна война публикувал във Франция статия изпълнена с ненавист към Р. Щайнер. След приключването на войната той много съжалявал за това, продиктувано от шовинистичен плам писание и устно и писмено помолил за прошка. През ноември 1922 година Шюре взел участие в организацията на така наречения френски цикъл „Космогония, религия, философия“. Събр. съч. 25, Дорнах, 1956г.

<sup>90</sup> Това са думи на Гьоте. виж „Естественонаучните произведения на Гьоте“, издадени под редакцията на Р. Щайнер. Раздел „Издавания в проза“.

<sup>91</sup> Фишер, Фридрих Теодор, (1807-1887г.). „Сън“ – етюд към съчиненията на доктор Йохан Фолкелт „Фантазиите на съня“, 1881г., Щутгарт, сборник „Старото и новото“.

<sup>92</sup> Густав Ерве, (1871-1944г.), журналист и писател.

<sup>93</sup> Жорж Клемансо, (1871-1929г.), министър-председател на Франция, получил прозвището „Тигъра“.

<sup>94</sup> Лекциите в Християния – „Мисиите на отделните души на народите във връзка със северно-германската митология“, 1910 г. Събр. съч. 121, Дорнах, 1962 г.

<sup>95</sup> Виенският цикъл – „Вътрешното същество на човека и живота между смъртта и новото раждане“. Събр. съч. 153, Дорнах, 1959 г.

<sup>96</sup> „Окултните основи на видимия свят. Духовете на Мрака и тяхното сваляне на Земята.“ Събр. съч. 177, Дорнах 1966 г.

<sup>97</sup> Теодор Циен, (1862-1950 г.), „Ръководство по физиологична психология“, 15 лекции, Йена, 1900 г.

<sup>98</sup> „Датска книга“ – очевидно се има предвид Расмусен – „Исус, сравнителен психопатологичен очерк“. Лайпциг, 1905 г.

<sup>99</sup> Александър Мошковски, берлински журналист, издател на „Весело вестниче“.

<sup>100</sup> В цикъла „Окултните основи на Бхагават Гита“, Събр. съч. 146, Дорнах, 1960г.

<sup>101</sup> Авторът на цитата не е установен.

<sup>102</sup> Това са думи на френския крал Людовик XV (1715-1774).

<sup>103</sup> Оскар Шмид, (1823-1886 г.), зоолог. „Естественонаучни основи на философията на безсъзнателното“. Лекция 15

<sup>104</sup> Винценц Кнауер, (1828-1894г.), професор по философия във Виена. Споменава се в VII глава на „Моят жизнен път“.

<sup>105</sup> Ламарк, Жан Баптист, (1744-1829 г.), френски естествоизпитател.

<sup>106</sup> За образуването на облаците при Гьоте – в естественонаучните съчинения в раздел „Метеорология“. В Кюршнеровото издание том 34.

<sup>107</sup> Планк, Карл Християн, (1819-1880г.). Споменава се също в „Загадки на философията“ и в „За загадките на човека“.

<sup>108</sup> Луази, Алфред, (1857-1940 г.), френски историк на религиите. За съчиненията си е отлъчен от църквата.

<sup>109</sup> От 12 до 23 март 1921 година в Щутгарт в рамките на Свободната Антропософска висша школа се е провел семинар на тема „Световната история в светлината на Антропософията“, под ръководството на д-р Щайн, д-р Хайер и д-р Колиско.

<sup>110</sup> Не е установено какво точно се има предвид.

<sup>111</sup> Никита или Николай, княз и крал на Черна гора, 1860-1918 г.

<sup>112</sup> Хелферих, Карл, (1872-1924 г.), германски държавен секретар и водач на германската националистическа партия, противник на Ерцбергер.

<sup>113</sup> Ерцбергер, Матиас, (1875-1921 г.), ръководител на германския център, противник на Хелферих. Убит от предшествениците на националсоциалистите.

<sup>114</sup> Симонс, Валтер, (1861-1937 г.). От 25 юни 1920 година до 4 май 1921 година е бил безпартиен министър на външните работи на Германия в правителството на Ференбах, който оглавявал коалиционното правителство, състоящо се от Центристката партия, Германската демократична партия и Германската народна партия

<sup>115</sup> Дейвид Лойд Джордж, (1863-1945 г.). От 1902 до 1922 г. доминираща фигура в британския политически живот.

<sup>116</sup> В течение на целия XIX и началото на XX век на Балканския полуостров са се сблъскали интересите на 6 европейски държави (Русия, Австро-Унгария, Англия, Германия, Франция и Италия) и Турция, владееща значителна част от територията. „Балканският въпрос“ е довел до обостряне на противоречията и е ускорил началото на Първата световна война.

„Берлинските преговори“ – Берлинският конгрес от 1878 г., в който участвали всички изброени страни, преразгледал в полза на Турция резултатите от Руско-Турската война от 1877-1878 г. На Турция били върнати значителни части от изгубените от нея територии, а на неучаствалата във войната Австро-Унгария е предоставена окупацията на славянските Босна и Херцеговина, били до преди това

територии на Турция. Целта е била засилването на Австро-Унгария и обостряне на противоречията и с Русия, лишаването на Русия от резултатите на победоносната война и отслабването на нейното влияние на Балканите.

<sup>117</sup> Австро-Унгария. От 1867 до 1918 г. – многонационална (11 различни народи и народности) държава, с народности в неравноправно положение, дуалистична монархия.

<sup>118</sup> Виктор Адлер, (1852-1918 г.), тогава ненадминат водач на социалистите в Австрия. Р. Щайнер споменава за него в 8 глава на книгата „Моят жизнен път“.

<sup>119</sup> Павел Фрайер фон Гаутш, (1851-1918 г.). В 1897-1898 г. министър-председател на Австрия.

<sup>120</sup> Ото Хауснер, (1827-1890 г.). депутат от полските земи. Споменава се в 4 глава на книгата „Моят жизнен път“ и във 2 том на Кармичните лекции, Събр. съч. 236, Дорнах, 1973г.

<sup>121</sup> Бетман-Холвег, (1856-1921 г.). От 1909 до 1917 г. германски райхсканцлер и министър-председател на Пруското кралство.

<sup>122</sup> Алфред фон Тирпиц, (1849-1930 г.), адмирал, създател на силен подводен флот, привърженик на безпощадната подводна война срещу Англия.

<sup>123</sup> Асквит и Грей. Асквит от 1908 до 1916 г. премиер-министър на Англия. Грей от 1905 до 1916 г. министър на външните работи. Съвипусници в Кеймбридж.

<sup>124</sup> Рихард фон Кюлман (1873-1948 г.). Германски дипломат. Започнал работа в 1900 г. в качеството си на аташе на германското посолство в Петербург. През 1904-1909 г. е в Танджер, през 1909-1914 г. – първи секретар на посолството в Лондон, а след началото на Първата световна война – в Константинопол. В 1915 година Кюлман бил назначен за посланик в Хага, в 1916 година – посланик в Константинопол. През август 1917 година Кюлман заема поста държавен



секретар по външните работи.

През 1912-1914 г. Кюлман взема участие в преговорите с английското правителство по въпроса за Багдадската ж.п. линия. Поддръжник на англо-германското сближаване, Кюлман не е бил съгласен с линията на адмирал Тирпиц и е смятал за необходим компромис с Англия по въпроса за морските въоръжени сили. Кюлман бил назначен на поста държавен секретар на външните работи, отчасти за да демонстрира „новите тенденции“ на германската външна политика. Кюлман обаче не проявявал никаква самостоятелност, подчинявайки се по всички основни въпроси на изискванията на върховното командване. Доколкото нещата касаели Русия, Кюлман в общи линии споделял програмата за анексиране на Лудендорф и открито се солидаризирал с нея в първите си изяви като държавен секретар. Оглавявайки германската делегация в Брест-Литовск, Кюлман по същество и там провеждал линията на Лудендорф, разминавайки се с нея в първата фаза на преговорите само по въпроса за тактиката, към която следвало да се придържат за достигането на тази цел. В последната фаза на преговорите и тези разлики се изгладили и така Кюлман носи пълната отговорност за условията на Брест-Литовския договор. В мирните преговори с Румъния, завършили с подписването на Букурещкия договор от 1918 г., Кюлман също се проявил като послушен изпълнител на волята на германското върховно командване. В речта от 24.VI.1918 в Райхстага Кюлман употребил фразата за невъзможността да се спечели войната само с военни средства. Това предизвикало гнева на Лудендорф и на 7. VII.1918 г. се наложило да подаде оставка.

В следвоенните години Кюлман, свързан с редица големи предприятия, се посветил на промишлена дейност и на управление на земите си. Също така няколко пъти изпълнявал неофициални дипломатически поръчения на германското правителство в Англия и в САЩ.

## РУДОЛФ ЩАЙНЕР ЖИВОТ И ТВОРЧЕСТВО

|                |                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
|----------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1861 г.        | Роден на 27 февруари в Кралевец (тогавашна Австро-Унгария) като син на служител в австрийските железници. Родителите му произхождат от Южна Австрия.                                                                                                                               |
| 1872 г.        | Гимназия до 1879 г. във Винар Нойшат.                                                                                                                                                                                                                                              |
| 1879 г.        | Обучение във Виенския технически университет: математика и естествознание, литература, философия, история. Основно запознаване с Гьоте.                                                                                                                                            |
| 1882 – 1897 г. | Издава естественонаучните трудове на Гьоте (5 тома) в «Немска национална литература» на Кюршнер. Самостоятелно издание на уводите – през 1925 г. под заглавие «Въведение в естественонаучните съчинения на Гьоте» (Събр. съч. 1).                                                  |
| 1884 – 1890 г. | Частен учител във Виена.                                                                                                                                                                                                                                                           |
| 1886 г.        | Привлечен като сътрудник при издаването на Гьотевите съчинения. «Основни насоки в теорията на познанието върху Гьотевия светоглед, съпоставен с Шилер» (Събр. съч. 2).                                                                                                             |
| 1888 г.        | Издава списанието «Немски седмичник». Лекции в Гьотевото общество, Виена: «Гьоте като баща на новата естетика» (Събр. съч. 30).                                                                                                                                                    |
| 1890 – 1897 г. | Ваймар. Сътрудник в Архива на Гьоте и Шилер.                                                                                                                                                                                                                                       |
| 1891 г.        | Докторат по философия в Университета Росток. През 1892 г. излиза разширената дисертация «Истина и наука». Увод към «Философия на свободата» (Събр. съч. 3).                                                                                                                        |
| 1894 г.        | «Философия на свободата. Основни принципи на един модерен светоглед» (Събр. съч. 4).                                                                                                                                                                                               |
| 1895 г.        | «Фридрих Ницше, борец срещу своето време» (Събр. съч. 5).                                                                                                                                                                                                                          |
|                | «Гьотевият светоглед» (Събр. съч. 6). Преместване в Берлин.                                                                                                                                                                                                                        |
| 1897 г.        | Издава «Списание за литература» и «Драматургични свитъци» с О. Хартлебен. (Избрани статии в Събр. съч. 29–32).                                                                                                                                                                     |
| 1899 – 1904 г. | Преподавателска дейност в основаното от В. Либкнехт «Общобразователно училище за работници», Берлин.                                                                                                                                                                               |
| 1900 г.        | «Взгледите за света и живота през деветнадесети век», по-късно излиза с разширения като «Загадките на философията» (Събр. съч. 18). Начало на антропософските лекции по покана на Теософското Общество в Берлин. «Мистиката в зората на съвременния духовен живот» (Събр. съч. 7). |
| 1902 – 1912 г. | Изграждане на антропософията. Редовни публични лекции в Берлин и лекционни цикли в различни градове в Европа. Мария фон Сиверс (от 1914 г. Мария Щайнер) става негов близък сътрудник.                                                                                             |
| 1902 г.        | «Християнството като мистичен факт и Мистерии на древността» (Събр. съч. 8).                                                                                                                                                                                                       |
| 1903 г.        | Основава и издава списание «Луцифер», по-късно «Луцифер-Гнозис» (Статии в Събр. съч. 34).                                                                                                                                                                                          |
| 1904 г.        | «Теософия». Въведение в свръхсетивното познание на света и човека (Събр. съч. 9).                                                                                                                                                                                                  |
| 1094 – 1905 г. | «Как се постигат познания за висшите светове?» (Събр. съч. 10),                                                                                                                                                                                                                    |

- «Из хрониката Акаша» (Събр. съч. 11), «Степени на висшето познание» (Събр. съч. 12).
- 1910 г. «Въведение в тайната наука» (Събр. съч. 13).
- 1910 – 1913 г. Премиера на «Четири мистериини драми» (Събр. съч. 14).
- 1911 г. «Духовното ръководство на човека и човечеството» (Събр. съч. 15).
- 1912 г. «Антропософски календар на душата», «Максими» (Събр. съч. 40), «Път към себепознание на човека» (Събр. съч. 16).
- 1913 г. Отделяне от Теософското общество и основаване на Антропософското общество. «Прагът на духовния свят» (Събр. съч. 17).
- 1913 – 1923 г. В Дорнах, Швейцария, е изградена от дърво сградата на първия Гьотеанум.
- 1914 – 1923 г. Из цяла Европа, но най-вече в Дорнах и Берлин, Рудолф Щайнер дава основополагащи познания за обновление в областта на изкуството, педагогиката, естествените науки, социалния живот, медицината, теологията. Доразвива новото изкуство «евритмия», чиито първи стъпки датират от 1912 г.
- 1914 г. «Загадките на философията» (Събр. съч. 18).
- 1916 – 1918 г. «Върху загадките на човешкото същество» (Събр. съч. 20). «Върху загадките на душата» (Събр. съч. 21). «Духовният облик на Гьоте в откровенията на неговия «Фауст» и в «Приказка за зелената змия и красивата лилия» (Събр. съч. 22). Р. Щайнер формулира идеята за «троичното устройство на социалния организъм», «Основи на социалния въпрос» (Събр. съч. 23). Статии върху троичното устройство на социалния организъм (Събр. съч. 24). В Шутгарт се открива първото Валдорфско училище, което Рудолф Щайнер ръководи до своята смърт.
- 1920 г. Лекционни цикли и художествени представления в сградата на недовършения Гьотеанум.
- 1921 г. Започва да излиза списание «Гьотеанум».
- 1922 г. «Космология, религия и философия» (Събр. съч. 25). През Новогодишната нощ (31.XII.1922 г.) изгаря първият Гьотеанум. Р. Щайнер изработва модела на втория Гьотеанум, построен по-късно от бетон.
- 1923 г. По време на Коледата на 1923 г. «Антропософското общество» прераства в «Единно антропософско общество» под председателството на Р. Щайнер.
- 1923 – 1925 г. В седмични продължения излиза (останала незавършена) автобиографията му «Моят жизнен път» (Събр. съч. 28), както и «Ръководни антропософски принципи» (Събр. съч. 26). Съвместна работа с д-р Ита Вегман върху «Предпоставки за разширяване на лечебното изкуство според духовнонаучните познания» (Събр. съч. 27).
- 1924 г. Непрекъсната лекторска дейност и последни пътувания с тази цел из Европа. На 28 септември е изнесена последната лекция пред членовете на Антропософското общество. Начало на боледуването.
- 1925 г. На 30 март Рудолф Щайнер умира в Дорнах.

Мисля, че дискусиите, които днес се повдигат около въпроса за виновниците за войната, по цял свят повече или по-малко се основават на недопустима предубеденост...

И преди всичко трябва да бъде подчертано, че по същество досега ние в действителност сме нямали в този въпрос нищо друго освен безапелационното заявление на страните победителки. Това заявление съвсем в съвременния дух се основава не на обективно обсъждане на фактите, а просто на волеизявлението на победителите. За да използват напълно плодовете на победата, на победителите им е необходимо да внушат на света, че за войната е виновна победената страна...

И така, значи – тъй като всичко останало си остана само литература или даже и не стана литература, – и така, по въпроса за виновниците за войната нищо предварително не беше направено, нищо, освен безапелационното заявление на победителите. И по непонятен начин стана това, което в никакъв случай не би трябвало да стане: този диктат на победителите беше подписан! Това е факт, който не може да бъде достатъчно печално оценен...

Този, който действително вниква в реалните обстоятелства, знае, че през съвременната световна ситуация може да се пробие само с Истината, само с пълната и безусловна Истина...

Времето, в което живеем, е сурово, то изисква велики решения: изходът може да се намери само по пътя на истината...

*Рудолф Щайнер*